เมืองเก่าน่าน

มรดกทางวัฒนธรรมน่านสู่มรดกโลก

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

๑. พระราชศาสนาภิบาล	เจ้าคณะจังหวัดน่าน
๒. พระราชนันทวัชรบัณฑิต	รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน
๓. นายชัยนรงค์ วงศ์ใหญ่	ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน
๔. นายชาตรี เจริญศิริ	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรม
๕. นายสมเจตน์ วิมลเกษม	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรม

คณะทำงาน

๑. นายบรรจง ขุนเพชร	รองผู้ว่าราชการจังหวัด
๒. นางภัทรภร ชัยวัฒนกุล	วัฒนธรรมจังหวัดน่าน
๓. ดร.ศิริโชค พิพัฒน์เสถียรกุล	ศึกษาธิการจังหวัดน่าน
๔. พันเอก นาวิน ปรีชาพณิชยกุล	ผู้จัดการสำนักงานพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเมืองเก่าน่าน
๕. ดร.สำรวย ผัดผล	ประธานมูลนิธิฮักเมืองน่าน
๖. นางปิยะนุช ไชยสมทิพย์	ผู้อำนวยการกลุ่มนิเทศ ติดตามและประเมินผล สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดน่าน
๗. นางสาวภิญญาพัชญ์ เชื้อจันทร์ยอด	ศึกษานิเทศก์ชำนาญการพิเศษ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดน่าน
๘. นายอรรถพล ศิริมูล	ศึกษานิเทศก์ชำนาญการพิเศษ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดน่าน
๙. นางดวงฤทัย ยะตุ้ย	ศึกษานิเทศก์ชำนาญการ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดน่าน
๑๐. นางภัทรวดี จันไชยยศ	ศึกษานิเทศก์ชำนาญการ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดน่าน
๑๑. นางสาวพิมลพรรณ สกิดรัมย์	ผู้อำนวยการวิทยาลัยชุมชนน่าน
๑๒. นายยุทธภูมิ สุประการ	ผู้ช่วยผู้อำนวยการวิทยาลัยชุมชนน่าน
๑๓. นางสาวอรุณรัศมี สอนนนฐี	นักวิชาการศึกษา วิทยาลัยชุมชนน่าน
๑๔. นางสาวรัชนี คำลือ	นักวิชาการศึกษา วิทยาลัยชุมชนน่าน
๑๕. นางสาวกมลรัตน์ อาทะวงศ์	นักวิชาการศึกษา วิทยาลัยชุมชนน่าน
๑๖. นางสาวอัญชลี ทิพย์แสนชัย	เจ้าหน้าที่ศูนย์น่านศึกษา วิทยาลัยชุมชนน่าน
๑๗. นางสาวณัฐกมล ภายสันใจ	เจ้าหน้าที่ศูนย์น่านศึกษา วิทยาลัยชุมชนน่าน
๑๘. นางบัวตอง ธรรมมะ	ผู้จัดการมูลนิธิฮักเมืองน่าน
๑๙. นางเพียรพิศ ยะวิญชาญ	เจ้าหน้าที่มูลนิธิฮักเมืองน่าน
๒๐. นางสาวลาวัลย์ ธนะวงค์	เจ้าหน้าที่มูลนิธิฮักเมืองน่าน
๒๑. นางสาวคนึงจิต บัดแก้ว	เจ้าหน้าที่มูลนิธิฮักเมืองน่าน
๒๒. นายพันทิวากร ต๊ะกัน	เจ้าหน้าที่มูลนิธิฮักเมืองน่าน
๒๓. นายวรพล ยังสูงเนิน	เจ้าหน้าที่มูลนิธิฮักเมืองน่าน
๒๔. นางสาวภัสสร นาเวียง	เจ้าหน้าที่พัฒนาพื้นที่พิเศษ สำนักงานพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเมืองเก่าน่าน
๒๕. นายณัฐวุฒิ แจ้งกระจ่าง	เจ้าหน้าที่พัฒนาพื้นที่พิเศษ สำนักงานพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเมืองเก่าน่าน

SCAN
FOR BOOK

คำนิยม

จังหวัดน่านได้กำหนดวิสัยทัศน์ **“น่านเมืองแห่งความสุขและสร้างสรรค์”** โดยมีประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ ๒ : สุขเศรษฐกิจสร้างสรรค์และมูลค่าสูง เพื่อเพิ่มขีดความสามารถด้านการแข่งขันให้กับการท่องเที่ยวน่านมุ่งสู่การท่องเที่ยวคุณภาพสูงและยั่งยืน ประกอบกับจังหวัดน่านมุ่งสู่การพัฒนาเมืองสร้างสรรค์น่าน ด้านหัตถกรรมและศิลปะพื้นบ้าน ตามพันธกิจสมาชิกเมืองสร้างสรรค์องค์การยูเนสโก (UNESCO Creative Cities Network : UCCN) เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์และทิศทางในการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ ตามศักยภาพของพื้นที่และสอดคล้องเหมาะสมและส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์เชื่อมโยงบริบทภายใต้การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เพื่อการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์น่านสู่ความยั่งยืน มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ มีประวัติศาสตร์ยาวนาน มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ความรุ่มรวยศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ยังคงมีพื้นที่ที่มีร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งเคยมีการสำรวจขุดค้น และค้นพบข้าวของเครื่องใช้ และโครงกระดูกของมนุษย์ยุคโบราณ มีความพยายามเสนอขึ้นทะเบียนมรดกโลก แต่ยังขาดความสมบูรณ์ของเอกสารเพื่อนำเสนอขึ้นทะเบียน

จังหวัดน่าน ได้มีหนังสือถึงประธานกรรมการแห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก (กอม.) เมื่อปี ๒๕๔๕ แสดงความประสงค์ขอเสนอแหล่งมรดกของจังหวัดน่านเข้าสู่บัญชีรายชื่อเบื้องต้น (Tentative List) ของไทย ต่อมาในการประชุม กอม.ครั้งที่ ๑/๒๕๔๗ และ ๒/๒๕๔๗ ที่ประชุมมีมติเห็นชอบการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน ภายใต้ชื่อ “แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์และแหล่งวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน” และได้พิจารณากำหนดรายละเอียดเพื่อใช้ประกอบการนำเสนอในเรื่องของยุคก่อนประวัติศาสตร์ และแหล่งวัฒนธรรมโดยรอบ ประกอบด้วยแหล่งเครื่องมือหิน เตาเผาโบราณ และบ่อเกลือสมัยโบราณ และวัดสำคัญต่าง ๆ ซึ่งจังหวัดน่านได้แต่งตั้งที่ปรึกษาและคณะทำงานนำเสนอมรดกน่านสู่มรดกโลก ประกอบกับ เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๖ นายกรัฐมนตรี (นายเศรษฐา ทวีสิน) ได้มีนโยบายในการผลักดันให้จังหวัดน่านเป็นเมืองมรดกโลก

กระทรวงวัฒนธรรมมีคำสั่ง ที่ ๔๕/๒๕๖๗ ลงวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๗ ได้แต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนการเสนอแหล่งโบราณคดีและแหล่งวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน ให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม โดยมีวัฒนธรรมจังหวัดน่านร่วมเป็นคณะทำงาน ดังนั้น จึงได้จัดทำโครงการสร้างการรับรู้และความเข้าใจจะทำประชาชนเครือข่ายเกิดความตระหนักและร่วมการขับเคลื่อนให้น่านเป็นเมืองมรดกโลกต่อไป

นายชัยนรงค์ วงศ์ใหญ่
ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน

คำนำ คณะทำงาน ถอดบทเรียน และ เรียบเรียง

หนังสือ “เมืองเก่าน่าน มรดกทางวัฒนธรรมน่านสู่มรดกโลก” เป็นส่วนหนึ่งของ โครงการสร้างการรับรู้และความเข้าใจ ประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่าน สู่มรดกโลก **กิจกรรมหลัก :** สร้างการรับรู้ ความเข้าใจ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่านงบประมาณ : ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สองล้านบาทถ้วน) **ยุทธศาสตร์ชาติ :** ยุทธศาสตร์ที่ ๒ ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน **ประเด็นการพัฒนาของจังหวัดที่ ๑ :** สุขเศรษฐกิจสร้างสรรค์และมูลค่าสูงแผนงาน : ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการพัฒนาจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ โดยมี**วัตถุประสงค์ของโครงการ** ๑. เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่าน ๒. เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการอนุรักษ์ รักษามรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่าน **โดยคณะทำงานองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมขับเคลื่อนน่านสู่มรดกโลก ตามประกาศจังหวัดน่าน ลงวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๗ ได้มีการประชุมเมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๗ เพื่อหารือแนวทางในการจัดทำและเผยแพร่องค์ความรู้มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างการรับรู้และความเข้าใจ ในความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่าน โดยที่ประชุมได้มีมติ ให้มีการแต่งตั้งคณะทำงานสร้างการรับรู้เพื่อขับเคลื่อนมรดกทางวัฒนธรรมจังหวัดน่านสู่มรดกโลก ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด เพื่อให้การทำงานของคณะทำงานองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมขับเคลื่อนน่านสู่มรดกโลกเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และเป็นการสร้างการรับรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมน่าน สู่มรดกโลกในระดับพื้นที่ได้อย่างแท้จริง จึงประกาศแต่งตั้งคณะทำงานสร้างการรับรู้เพื่อขับเคลื่อนมรดก ทางวัฒนธรรมจังหวัดน่านสู่มรดกโลก ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด ขอบเขตและวิธีการดำเนินงานในการออกแบบ** จัดประชุมเพื่อสร้างการรับรู้และความเข้าใจ ประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่าน สู่มรดกโลกในพื้นที่ ๑๕ อำเภอ ทั้งระบบออนไลน์ด้วย ประกอบด้วย กลุ่มเป้าหมายจำนวนไม่น้อยกว่าอำเภอละ ๒๐๐ คน ประกอบด้วย คณะสงฆ์, ประชาชนทั่วไป, สถาบันการศึกษา, หน่วยงานภาครัฐ, รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน ดำเนินการสรุปถอดเวที ทั้ง ๑๕ อำเภอ เป็นหนังสือองค์ความรู้มรดกทางวัฒนธรรมน่าน สู่มรดกโลก โดยภายในเล่มประกอบไปด้วยเนื้อหา ดังนี้

๑) บทที่ ๑ บทนำ
๒) บทที่ ๒ ข้อมูลสัมพันธ์
๓) บทที่ ๓ ถอดบทเรียนเวทีสร้างการรับรู้ ๑๕ อำเภอ พื้นที่จังหวัดน่าน
๔) บทที่ ๔ องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม มรดกน่านสู่มรดกโลก
๕) บทที่ ๕ บทวิเคราะห์โอกาสและแนวทางการขับเคลื่อนมรดกน่านสู่มรดกโลก

ทั้งนี้ในเนื้อหาดังกล่าว ไปการถอดชุดข้อมูลจากเวทีทั้ง ๑๕ อำเภอ และ การสืบค้นฐานข้อมูลที่ประกอบด้วย ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) จากพื้นที่ใน ๑๕ อำเภอ และ ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งข้อมูลภายใน (internal datasets) ข้อมูลทุติยภูมิจากข้อมูลเชิงคุณภาพและแบบผสม (Secondary data - qualitative and mixed methods data) โดยยึดเอกสารประกอบสำคัญ งานตีพิมพ์โครงการเดิมฯ นายแพทย์ ชาตรี เจริญศิริและคณะ. **น่านยุคก่อนประวัติศาสตร์**. ๒๕๔๙, **นครน่าน พัฒนาการแห่งนครรัฐ.** ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๔๙., **แผนที่ชุมชนเมืองเก่าน่าน.** ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๔๘.

Dr., Chief of Culture unit, UNESCO Bangkok (๒๕๖๔) บทความพิเศษสืบเนื่องจากโครงการประชุมวิชาการงานสร้างสรรค์ด้านศิลปกรรม ระดับชาติ ครั้งที่ ๒ “ศิลปกรรมและการออกแบบ ในช่วงเวลาแห่งความพลิกผัน Art and Design in the Age of Disruption” วันที่ ๑๙ - ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๔. หน้าที่ ๑ - ๒ ศิลปกรรมสาร ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๖๔ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงไกร เกิดศิริ, อาจารย์ ดร.อิสรชัย บูรณะอรรจน์ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม. **คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.** คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยุทธพร นาคสุข และคณะ, **โครงการศึกษา ปรับปรุงเนื้อหานิทรรศการประวัติศาสตร์น่าน หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน** (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๖๒-๒๕๖๓) ในมิติของงานมรดก ศิลปกรรม และประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่าน **เนื้อหาวิชาการเพื่อปรับปรุงข้อมูลห้องนิทรรศการ ภายในหออัตลักษณ์นครน่าน** (คณะทำงานจากสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชียมหาวิทยาลัยมหิดล)

ด้านประวัติศาสตร์นครน่าน โดย อาจารย์ภูเดช แสนสา
ด้านความสัมพันธ์ของนครน่านกับเมืองในกลุ่มวัฒนธรรมใกล้เคียง โดย อาจารย์ภูเดช แสนสา
ด้านชาติพันธุ์ในจังหวัดน่าน โดย อาจารย์ภูเดช แสนสา
ด้านศาสนา ความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรม โดย พระครูสังฆรักษ์พนัส ทิพฺพเมธี / ผศ.ดร.ยุทธพร นาคสุข
ด้านภาษาและวรรณกรรม โดย ผศ.ดร.ยุทธพร นาคสุข
ด้านศิลปกรรมนครน่าน โดย นายพลพยุหะ ไชยรส
ด้านมรดกทางธรรมชาติของจังหวัดน่าน ผศ.ดร.ยุทธพร นาคสุข
ด้านพระมหากรุณาธิคุณของพระบรมราชจักรีวงศ์ที่มีต่อพสกนิกรชาวน่าน นายพีระพงศ์ มณีรัตน์
ข้อเขียนการวิเคราะห์ บ่อเกลือโบราณ เมืองน่าน (https://www.finearts.go.th/fad7/view/32513-) โดย นายพลพยุหะ ไชยรส
ลักษณะการตั้งบ้านเรือน ชุมชนป่ากำ ลัวะป่ากำ โดย สัญชัย สุพิพัฒน์มงคล

ยุทธภูมิ สุประการ และคณะทำงาน
ผู้เรียบเรียง

คำนำ

หนังสือ “เมืองเก่าน่าน มรดกทางวัฒนธรรมน่านสู่มรดกโลก” เป็นส่วนหนึ่งจากภารกิจของ **โครงการสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่านสู่มรดกโลก** ซึ่งประกอบด้วยการจัดประชุมเพื่อสร้างการรับรู้ความเข้าใจ และความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของมรดกทางวัฒนธรรมแก่หน่วยงานรัฐและเอกชน ชุมชน และประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน พร้อมทั้งจัดทำหนังสือองค์ความรู้มรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน และสื่อเผยแพรในระบบออนไลน์สรุปผลตามลำดับ ภารกิจทั้งหมดนี้ ทางคณะผู้ดำเนินงานจัดทำขึ้นเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ รักษามรดกภูมิวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่าน นอกจากข้อมูลในเรื่องของแนวคิด กระบวนการ และเกณฑ์ในการพิจารณามรดกโลกจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทางคณะผู้จัดทำได้ทำการทบทวนมานำเสนอในที่นี้แล้ว ยังมีข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่านที่ทางคณะฯ ได้ศึกษา ค้นคว้า สรุปและนำเสนอในหนังสือเล่มนี้อีกด้วย นอกจากนี้ ทางคณะฯ ยังทำงานร่วมกับภาคประชาคมในหลายภาคส่วน โดยการจัดกิจกรรมเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้ จำนวน ๑๕ อำเภอ ของจังหวัดน่าน เพื่อถอดบทเรียน สรุปผลการขับเคลื่อนสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่าน ทั้งหมดนี้ เป็นการขับเคลื่อนสู่เป้าหมายสำคัญในการเตรียมความพร้อมนำเสนอพื้นที่แหล่งมรดกที่สำคัญในจังหวัดน่าน โดยเฉพาะมรดกด้านวัฒนธรรมเพื่อพิจารณาการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ที่สำคัญทางคณะผู้จัดทำยังมุ่งหวังให้หนังสือเล่มนี้เป็นปัจจัยหนึ่งในการขับเคลื่อนแนวคิดภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์กับการอนุรักษ์และการพัฒนาเมืองน่านให้เกิดดุลยภาพ มุ่งสู่เป้าหมายที่จะผลักดันให้เกิดความยั่งยืนในการอนุรักษ์และการพัฒนาผ่านกลไกการมีส่วนร่วม จากพื้นฐานความเชื่อและความตระหนักอย่างยิ่งว่า การอนุรักษ์และการพัฒนาชุมชน เมือง และสังคม จักเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนนั้น มิใช่เป็นหน้าที่หรือภารกิจของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นการหยั่งรากเมล็ดพันธุ์ของความตระหนักถึงคุณค่าและความหมายนี้ให้ฝังแน่นและเติบโตในหัวใจของประชาชนทุกคน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิทธิธรรม โรหิตะสุข
บรรณาธิการ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนิยม	ก
คำนำ	ง
สารบัญ	จ
บทที่ ๑ บทนำ: มรดกวัฒนธรรมน่าน สู่มรดกโลก	๑
บทที่ ๒ : ข้อมูลสัมพันธ์	๑๓
บทที่ ๓ : ถอดบทเรียน เวทีสร้างการรับรู้ ๑๕ อำเภอ พื้นที่จังหวัดน่าน	๑๐๕
ครั้งที่ ๑ อำเภอเมือนน่าน	๑๑๐
ครั้งที่ ๒ อำเภอภูเพียง	๑๓๓
ครั้งที่ ๓ อำเภอบ้านหลวง	๑๔๓
ครั้งที่ ๔ อำเภอแม่จริม	๑๕๐
ครั้งที่ ๕ อำเภอสันติสุข	๑๕๘
ครั้งที่ ๖ อำเภอบ่อเกลือ	๑๖๔
ครั้งที่ ๗ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ	๑๗๓
ครั้งที่ ๘ อำเภอสองแคว	๑๘๑
ครั้งที่ ๙ อำเภอท่าวังผา	๑๘๗
ครั้งที่ ๑๐ อำเภอปัว	๑๙๔
ครั้งที่ ๑๑ อำเภอเชียงกลาง	๒๐๐
ครั้งที่ ๑๒ อำเภอท่าช้าง	๒๐๖
ครั้งที่ ๑๓ อำเภอเวียงสา	๒๑๓
ครั้งที่ ๑๔ อำเภอนาน้อย	๒๒๓
ครั้งที่ ๑๕ อำเภอนาหมื่น	๒๓๓
บทที่ ๔ : องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมมรดกน่าน สู่มรดกโลก	๒๔๕
บทที่ ๕ : บทวิเคราะห์โอกาสและแนวทางการขับเคลื่อนมรดกน่านสู่มรดกโลก	๒๖๕
บรรณานุกรม	๒๗๔
ภาคผนวก	๒๗๙

บทที่ ๑ บทนำ:

มรดกวัฒนธรรมน่าน สู่มรดกโลก

บทที่ ๑ บทนำ:
มรดกวัฒนธรรมน่าน สู่มรดกโลก

องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) มีพันธกิจด้านวัฒนธรรมในระดับโลก ยูเนสโกมีประเทศสมาชิก ๑๙๓ ประเทศทั่วโลกในปัจจุบัน ก่อตั้งขึ้นด้วยธรรมนูญที่ว่า เมื่อสงครามเกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ ในจิตใจของมนุษย์นั่นแล ที่เราจะต้องสร้างปราการแห่งสันติภาพ ยูเนสโกในฐานะหน่วยงานของสหประชาชาติหน่วยงาน เดียวที่มีพันธกิจหลักด้านวัฒนธรรม ได้ใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาอนาคตที่ยั่งยืน และเป็นสันติ ทั้งในด้านการรักษามรดกทางวัฒนธรรมการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ และความหลากหลาย ทั้งนี้ ยูเนสโกบรรลุพันธกิจนี้ด้วย ๕ วิธีการ ประกอบด้วย

๑. โดยการเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงผู้เชี่ยวชาญที่ให้คำปรึกษาด้านกลไกการดำเนินงานการติดตามผลและการประเมินผล ทั้งด้านเทคนิคและนโยบาย กับภาครัฐ และเอกชนในประเทศสมาชิก
๒. โดยการปรับวิธีการคิดและวิธีการทำงานใหม่ ๆ
๓. โดยการเผยแพร่ตัวอย่างที่ดีในด้านต่าง ๆ
๔. โดยการเสริมสร้างศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับนานาชาติ
๕. โดยการทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปกร, ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม เพื่อเน้นย้ำบทบาทของวัฒนธรรมในการพัฒนา[๑]

ยูเนสโกทำงานเหล่านี้ผ่านอนุสัญญา ซึ่งเป็นกฎหมายหรือข้อตกลงระหว่างประเทศ ที่พัฒนาโดยผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัวเรื่องนั้น ๆ ได้รับการลงนามเป็นภาคีโดย รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ มีข้อผูกมัดทางกฎหมายกับประเทศที่ลงนาม และมีหน้าที่กำหนดทิศทางด้านนโยบาย กลยุทธ์ และการลำดับความสำคัญในการดำเนินงานภายในประเทศภาคี อนุสัญญาของยูเนสโก ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านวัฒนธรรม มีทั้งหมด ๖ ฉบับ อาทิ อนุสัญญาปี ๑๙๗๒ ว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ หรือที่รู้จักกันว่า อนุสัญญา มรดกโลก อนุสัญญาปี ๒๐๐๓ ว่าด้วยการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และ อนุสัญญาปี ๒๐๐๕ ว่าด้วยการคุ้มครองและส่งเสริมการแสดงออกในความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ปฏิญญาสากลของยูเนสโก ปี ๒๐๐๑ ว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม ได้ให้นิยามคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้อย่างกว้างขวาง ว่าเป็นชุดของคุณลักษณะทางจิตวิญญาณ ทางวัตถุ ทาง สติปัญญาและอารมณ์ ของสังคมหนึ่งๆ ที่ไม่ได้สะท้อนอยู่เพียงแต่ในศิลปะและวรรณกรรม ยังครอบคลุมถึงวิถีชีวิต ระบบค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและความเชื่อ กล่าวคือ สิ่งใด ก็ตามที่ให้ความหมายว่า เราคือใคร สังคมของเราคืออะไร

[๑]Dr., Chief of Culture unit, UNESCO Bangkok (๒๕๖๔) บทความพิเศษสืบเนื่องจากโครงการประชุมวิชาการงานสร้างสรรค์ด้านศิลปกรรม ระดับชาติ ครั้งที่ ๒ “ศิลปกรรมและการออกแบบ ในช่วงเวลาแห่งความพลิกผัน Art and Design in the Age of Disruption” วันที่ ๑๙-๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๔ . หน้าที่ ๑-๒ ศิลปกรรมสาร ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๖๔ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๑๔

นิยามดังกล่าวนำมาสู่การจำแนกกิจกรรมทางวัฒนธรรมออกเป็น ๖ ด้าน ได้แก่
๑. สื่อโสตทัศน์และสื่อเชิงโต้ตอบ
๒. ศิลปะการแสดง
๓. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
๔. วรรณกรรมและข่าวสาร
๕. การออกแบบและบริการด้านงานสร้างสรรค์
๖. แหล่งมรดกและกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว

วัฒนธรรมมีบทบาททางเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ซึ่งคิดเป็นสัดส่วน ถึง ๖.๑% ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั่วโลก เท่ากับเม็ดเงินถึง ๔.๓ ล้านล้านดอลล่าร์สหรัฐต่อปี ทำให้คนกว่า ๓๐ ล้านคนมีงานทำ โดยคนเหล่านั้น ส่วนใหญ่เป็นเยาวชน คือมีอายุระหว่าง ๑๕ ถึง ๒๙ ปี วัฒนธรรมมีบทบาททางสังคมเช่นกัน ในมุมมองของยูเนสโก มรดกและกิจกรรมทาง วัฒนธรรมนำ ไปสู่การคิด วิเคราะห์ปัญหา และการพัฒนาที่ครอบคลุมประโยชน์แก่คนในวงกว้าง ซึ่งครอบคลุมเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น ความมั่นคงทางอาหาร การเข้าถึงระบบการดูแลสุขภาพและสถานพยาบาล การได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ ความเสมอภาคทางเพศ การเข้าถึงน้ำสะอาดและระบบประปาที่ยั่งยืน การสร้างรายได้ ความเป็นอยู่ที่ดีและมั่นคง การจ้างงานที่มีประสิทธิภาพ อิทธิพลของการท่องเที่ยวต่อการรักษาวัฒนธรรมพื้นถิ่น และอิทธิพลของวัฒนธรรมพื้นถิ่นต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว

ในด้านสิ่งแวดล้อม คนใช้ภูมิปัญญาและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับสัจจะแห่งธรรมชาติ มาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกับการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม และการปรับตัวของชุมชนเมื่อประสบภัยพิบัติต่างๆ สุดท้าย วัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับการสร้างสันติภาพและความปลอดภัย เช่น แนวทาง วัฒนธรรมที่สนับสนุนความปรองดองและความเท่าเทียม การป้องกันและยุติข้อพิพาทด้วย ธรรมเนียมและความเคารพซึ่งกันและกัน เป็นต้น เมื่อมองถึงเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้ง ๑๗ เป้าหมาย จะเห็นว่า วัฒนธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับทุกเป้าหมาย ทั้งเรื่องที่เกี่ยวกับการพัฒนาคน ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ การดูแลธรรมชาติและโลก การสร้างสันติภาพ และการร่วมมือกันระหว่างสังคมต่าง ๆ[๒]

[๒]Dr., Chief of Culture unit, UNESCO Bangkok (๒๕๖๔) บทความพิเศษสืบเนื่องจากโครงการประชุมวิชาการงานสร้างสรรค์ด้านศิลปกรรม ระดับชาติ ครั้งที่ ๒ “ศิลปกรรมและการออกแบบ ในช่วงเวลาแห่งความพลิกผัน Art and Design in the Age of Disruption” วันที่ ๑๙-๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๔ . หน้าที่ ๑-๒ ศิลปกรรมสาร ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๖๔ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๑๔

แผนภาพที่ ๑ ที่มา: Dr. Duong Bich Hanh, UNESCO

ในปัจจุบัน มนุษย์ในสังคมเผชิญความท้าทายมากมาย ไม่ว่าจะเป็นภัยธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ สงครามและความขัดแย้ง การพัฒนาที่พรากวิถีชีวิตของคน ท้องถิ่น การเคลื่อนย้ายของประชากรและความแออัดในเมือง ความไม่เท่าเทียมกันในด้านต่าง ๆ เช่น การกีดกันสิทธิศิลปินจากประเทศกำลังพัฒนา ด้วยกฎหมายทางวีซ่า และการไม่เห็น ความสำคัญของศิลปะและวัฒนธรรมในวาระแห่งชาติต่า งๆ ยูเนสโกได้รวบรวมรายงานจำนวน มากที่องค์กรต่าง ๆ ของสหประชาชาติได้ร่วมกันสำรวจและวิจัยมาตลอด ๑ ปีที่ผ่านมา เป็นชุด รายงานชื่อ Disruption and Resilience ซึ่งมีข้อมูลล่าสุดที่เผยให้เห็นผลกระทบของโควิด-๑๙ ต่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ในด้านสังคมโดยรวม ตั้งแต่เกิดโรคระบาดนี้ขึ้น ความรุนแรงในครอบครัวก็เพิ่มขึ้นตามมาด้วย มีผู้หญิงและเด็กถึง ๒๔๓ ล้านคน ถูกกระทำรุนแรงในบ้านของพวกเขาใน ๑ ปีที่ผ่านมา และมีคนหนุ่มสาวตกงานเพิ่มขึ้นถึง ๘.๗% ซึ่งมากกว่าการตกงานใน กลุ่มคนอายุมากกว่าถึง ๒ เท่า ในเวลา ๑ ปีที่ผ่านมา มูลค่าสุทธิที่เพิ่มขึ้นจากกิจกรรมในอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม และอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ทั่วโลก ลดลงถึง ๗๕๐,๐๐๐ ล้านดอลล่าร์สหรัฐ โดยทุกภาคส่วนธุรกิจที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่สิ่งพิมพ์ งานออกแบบ ไปจนถึงศิลปะการแสดง เหตุเพราะการลดลงของค่าตัว ค่าลิขสิทธิ์ที่ศิลปินได้รับจากการทำงานงานแสดงศิลปะ เทศกาลภาพยนตร์ คอนเสิร์ต และการแสดงสดทั่วโลกที่ถูกยกเลิกไป ศิลปินที่ต้องเลิกอาชีพด้านศิลปะและวัฒนธรรม รายได้ในอุตสาหกรรมภาพยนตร์ทั่วโลกลดลงถึง ๗๒% และรายได้ในอุตสาหกรรมดนตรีทั่วโลกลดลงถึง ๖๔%[๓]

[๓]Dr., Chief of Culture unit, UNESCO Bangkok (๒๕๖๔) บทความพิเศษสืบเนื่องจากโครงการประชุมวิชาการงานสร้างสรรค์ด้านศิลปกรรม ระดับชาติ ครั้งที่ ๒ “ศิลปกรรมและการออกแบบ ในช่วงเวลาแห่งความพลิกผัน Art and Design in the Age of Disruption” วันที่ ๑๙-๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๔ . หน้าที่ ๑-๒ ศิลปกรรมสาร ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๖๔ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๑๔

ในกรณีของประเทศไทย ทางด้านแหล่งมรดกได้รับผลกระทบไม่แพ้กัน เพราะการท่องเที่ยวถือเป็น ๓๐% ของ GDP ของประเทศหมู่เกาะขนาดเล็กที่กำลังพัฒนา ในปี ๒๐๒๐ แหล่งท่องเที่ยวปิดถึง ๘๙% นับเป็นแหล่งมรดกโลกถึง ๗๑% จำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติทั่วโลกลดลงถึง ๘๗% และมีรายงานผลกระทบเชิงลบต่อความเป็นอยู่ของชุมชนใกล้แหล่งมรดกโลกถึง ๗๘%[๔]

ทางด้านพิพิธภัณฑ์ ซึ่งมีจำนวนทั่วโลกกว่า ๑๐๔,๐๐๐ แห่ง คนไปพิพิธภัณฑ์ลดลงถึง ๗๐% ขณะที่มีพิพิธภัณฑ์เพียง ๕% ในโลกที่สามารถทำ (virtual exhibition) ได้ ส่งผลให้เงิน หมุนเวียนลดลงจากปี ๒๐๑๙ ถึง ๘๐% นอกจากนี้ การสำรวจเผยให้เห็นว่า ๕๐% ของประเทศทั่ว โลกมีการตัดงบประมาณจากรัฐที่ช่วยอุดหนุนพิพิธภัณฑ์ลงอีกด้วย ในกรณีของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (intangible cultural heritage หรือ living heritage) นั้น กว่าครึ่งหนึ่งของคนและชุมชนที่อยู่ในการสำรวจเห็นว่าโรคระบาดครั้งนี้มีผลกระทบต่อการสืบสานภูมิปัญญาของพวกเขา แต่ที่น่าสนใจคือ คนและชุมชนอีกเกือบครึ่งกลับมองเห็นโอกาสที่จะใช้ภูมิปัญญาของพวกเขารับมือกับโรคระบาด พร้อมค้นพบวิธีใหม่ ๆ ที่จะปฏิบัติ และสืบทอดประเพณีและวิถีปฏิบัติของตน โดยสรุปแล้ว โควิด-๑๙ ทำให้เกิดความเสียหายต่อเงินหมุนเวียนและรายได้ในทุกภาคส่วน และโดยเฉพาะกับคนทำงานอิสระและคนที่ไม่มีสัญญาจ้าง

• โควิด-๑๙ ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อแหล่งมรดก ด้วยความสามารถในการเฝ้าดูแลแหล่งที่น้อยลง เกิดการการรุกล้ำพื้นที่และก่อสร้างที่ผิดกฎหมาย พิพิธภัณฑ์เกิดปัญหาความปลอดภัยต่อศิลปวัตถุและโบราณวัตถุที่จัดแสดงอยู่

• โควิด-๑๙ ยังทำให้คนทั่วโลกพึ่งพาเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้นในทุกภาคส่วนการทำงานเมื่อหลายอย่างอยู่บนโลกออนไลน์ คนสามารถไปในที่ที่ไม่เคยไปได้ กระนั้นการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมนั้นไม่ใช่สิ่งที่ง่ายสำหรับทุกคนเลย ปรากฏการณ์นี้เป็นทั้งความท้าทายและโอกาส ทั้งเรื่องความปลอดภัยของข้อมูล และเรื่องความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงข้อมูลระหว่างคนที่มีฐานะไม่เท่ากัน

• โควิด-๑๙ ทำ ให้ช่องว่างของความเหลื่อมล้ำกว้างขึ้น ขยายความไม่เสมอภาคระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศที่กำลังพัฒนา ระหว่างบริษัทใหญ่ ๆ กับผู้ผลิตและศิลปินรายย่อยที่สร้างสรรค์งาน เกิดความเหลื่อมล้ำทางโอกาสในการเข้าถึงสารสนเทศ เกิดช่องว่างระหว่างการอุดหนุนจากภาครัฐและการลงทุนจากภาคเอกชนที่ไม่เพียงพอ

• โควิด-๑๙ แม้จะนำพาความซบเซาด้านเศรษฐกิจและสังคมมาให้เรา แต่ก็ทำให้เรายิ่งเห็นบทบาทของวัฒนธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้นอีก ในฐานะต้นตอของความเป็นอยู่ที่ดีและการพัฒนาของมนุษยชาติ การประชุมสุดยอดผู้นำ หรือ G๒๐ Summit ที่เพิ่งจัดขึ้นที่อิตาลีเมื่อต้นปีนี้ (๒๕๖๔) ให้ความสำคัญกับงานด้านวัฒนธรรมในแต่ละประเทศอย่างมาก จนต้องมีส่วนของการประชุมสุดยอดผู้นำฝ่ายรัฐมนตรีกระทรวงวัฒนธรรมขึ้นมาด้วย ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของการประชุมสุดยอดผู้นำ ฝ่ายวัฒนธรรมของยูเนสโกจึงได้ดำเนินโครงการใหม่ ๆ ในสายงานการรักษามรดกและส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ที่พุ่งเป้าไปที่การจัดการวิกฤติ การสร้างสมรรถภาพในการปรับตัว การรักษาความยั่งยืน ความยุติธรรม และความเป็นอยู่ที่ดี

[๔]Dr., Chief of Culture unit, UNESCO Bangkok (๒๕๖๔) บทความพิเศษสืบเนื่องจากโครงการประชุมวิชาการงานสร้างสรรค์ด้านศิลปกรรม ระดับชาติ ครั้งที่ ๒ “ศิลปกรรมและการออกแบบ ในช่วงเวลาแห่งความพลิกผัน Art and Design in the Age of Disruption” วันที่ ๑๙-๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๔ . หน้าที่ ๑-๒ ศิลปกรรมสาร ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๖๔ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๑๔

ในระยะสั้น ยูเนสโกสนับสนุนให้เกิดความช่วยเหลือฉุกเฉินและการเพิ่มเงินอุดหนุน สู่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมและการสร้างสรรค์ โดยเฉพาะคนที่ทำงานอย่างอิสระ การบรรจุความจำเป็นของภาคส่วนวัฒนธรรมในแผนฟื้นฟูระดับชาติของหลาย ๆ ประเทศ และการสร้างแผนรับมือโดยเฉพาะสำหรับภาคส่วนวัฒนธรรมให้รวมอยู่ในแผนรับมือฉุกเฉินระดับชาติในระยะยาว ยูเนสโกมุ่งสร้างแนวทางการพัฒนาใหม่ที่สัมพันธ์กับการเติบโตที่ขับเคลื่อนด้วยวัฒนธรรม อาทิ วิธีการทำ งานที่มีคนเป็นศูนย์กลาง กลยุทธ์ที่แตกต่างหลากหลายตามพื้นที่ การออกแบบนโยบายที่บูรณาการวัฒนธรรมท้องถิ่นและสอดคล้องกับชุมชนที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ ยูเนสโกพยายามสร้างความเข้าใจใหม่ในนิยามของวัฒนธรรม ที่หมายรวมถึงเศรษฐกิจ สร้างสรรค์ด้วย นอกเหนือจากอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมและการสร้างสรรค์[๕]

การขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่การพัฒนาที่สมดุลกับคุณภาพชีวิตของประชาชน (Learning City : Lifelong Learning : LLL) และสิ่งแวดล้อม (Cultural Landscape) บนฐานภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Urban Landscape) การอนุรักษ์และการพัฒนาเมืองมิติ ทุนวัฒนธรรมของน่าน(soft power : Value- Based-Economy) ให้เป็น เมืองแห่งความสุข เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative City (UCCN) : Crafts & Folk Art)

โดยมุ่งเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals : SDGs ๑๗) ภายใต้แนวคิด “เมืองเก่าที่มีชีวิตสู่เมืองมรดกโลก (World Heritage City)” โดยมีสาระสำคัญ คือ เพื่อการขับเคลื่อนแผนพัฒนาเมืองน่าน เป้าหมายการพัฒนาจังหวัดน่าน คือ เมืองแห่งความสุขและสร้างสรรค์ โดยสร้างโอกาสและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทุกช่วงวัยให้มีสุขภาวะที่ดี มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น และสังคมที่ร่มเย็น ส่งเสริมและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการเกษตร การบริหารจัดการน้ำ การค้า การลงทุน และการท่องเที่ยว รวมถึงเพิ่มศักยภาพและส่งเสริม กิจกรรมการค้าการลงทุน และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชน ยึดโยงตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ (๒๕๖๖-๒๕๗๐) มุ่งเน้นการปรับโครงสร้างการผลิต สู่เศรษฐกิจฐานนวัตกรรม การพัฒนาคนสู่โลกยุคใหม่

การมุ่งสังคมแห่งโอกาสและความเป็นธรรม การเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยั่งยืนและการเสริมสร้างความสามารถของจังหวัดน่าน ในการรับมือความเสี่ยงและการเปลี่ยนแปลงภายใต้บริบทโลกใหม่ ซึ่งเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (๒๕๖๑-๒๕๕๘๐) โดยหนึ่งในหมุดหมายที่สำคัญ คือ การพัฒนาพื้นที่และเมืองอัจฉริยะที่น่าอยู่ ปลอดภัย และเติบโตอย่างยั่งยืน เพื่อทำให้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการลงทุนเกิดการขยายตัวมากขึ้น เกิดการกระจายรายได้อย่างเท่าเทียม และพัฒนาเมืองให้มีความน่าอยู่อย่างยั่งยืน มีความพร้อมที่จะรับมือและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกโดยใช้วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม เชื่อมโยงยุทธศาสตร์ที่ ๒ การยกระดับสังคมและสิ่งแวดล้อมให้มีการพัฒนาอย่างยั่งยืน สามารถแก้ไขปัญหาท้าทายและปรับตัวได้ทันต่อพลวัตการเปลี่ยนแปลงโลก สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดน่าน โดยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างจริงจัง โดยการสร้างนิเวศการเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้ถือเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการพัฒนาเมืองน่านให้เป็นเมืองน่าอยู่ (Livable City) และมีการเติบโตอย่างยั่งยืน (Sustainable Growth) โดยเฉพาะความเข้าใจในบริบทหรือภูมิสังคมของเมืองน่าน ทำให้ผู้คนเกิดความรักและความเข้าใจในถิ่นฐาน การเข้าถึงและการพัฒนาเมืองน่านเป็นรูปธรรม ขับเคลื่อนสู่เมืองแห่งความสุข Smart Province Smart People & Smart City[๖]

นอกจากการพัฒนาเพื่อมุ่งสู่ **“น่าน : เมืองแห่งความสุขเศรษฐกิจสร้างสรรค์ธรรมชาติสมบูรณ์การเกษตรมั่งคั่งชุมชนเข้มแข็งท่องเที่ยวยั่งยืน”** แล้วเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวน่านให้ดีขึ้นอย่างสอดคล้องกับยุค Thailand ๔.๐ จังหวัดน่านจึงต้องเติบโตอย่างมีคุณภาพพร้อมการพัฒนาและได้รับองค์ความรู้สู่การเป็นจังหวัดอัจฉริยะหรือ **Smart Province** อย่างสมบูรณ์แบบโดยเร่งพัฒนาเมืองให้ครอบคลุมทั้ง ๗ ด้านได้แก่

๑. สิ่งแวดล้อมอัจฉริยะ (Smart Environment) คำนึงถึงผลกระทบของสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ โดยใช้เทคโนโลยีมาช่วยบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ เช่น การจัดการน้ำ ดูแลสภาพอากาศ การจัดการของเสีย และการเฝ้าระวังภัยพิบัติต่าง ๆ รวมถึงเพิ่มการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

๒. เศรษฐกิจอัจฉริยะ (Smart Economy) สร้างมูลค่าเพิ่มในระบบเศรษฐกิจและบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพด้วยการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น เมืองเกษตรอัจฉริยะเมืองท่องเที่ยวอัจฉริยะ

๓. ขนส่งอัจฉริยะ (Smart Mobility) มุ่งพัฒนาเน้นระบบจราจรและขนส่งอัจฉริยะเพื่อขับเคลื่อนประเทศโดยเพิ่มประสิทธิภาพและความเชื่อมโยงของระบบขนส่งและการสัญจรที่หลากหลาย เพิ่มความสะดวกปลอดภัยและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

๔. พลังงานอัจฉริยะ (Smart Energy) สามารถบริหารจัดการพลังงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างความสมดุลระหว่างการผลิตและการใช้พลังงานในพื้นที่เพื่อสร้างความมั่นคงทางพลังงานและลดการพึ่งพาพลังงานจากระบบโครงข่ายไฟฟ้าหลัก

๕. พลเมืองอัจฉริยะ (Smart People) เป็นเมืองที่มุ่งพัฒนาองค์ความรู้ทักษะและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจ เปิดกว้างสำหรับความคิดสร้างสรรค์นวัตกรรมและการมีส่วนร่วม

๖. ดำรงชีวิตอัจฉริยะ (Smart Living) เป็นเมืองที่มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกโดยคำนึงถึงหลักอารยสถาปัตย์ (Universal Design) ให้ประชาชนมีสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีปลอดภัยและมีความสุข

๗. การบริหารภาครัฐอัจฉริยะ (Smart Governance) มีการพัฒนาระบบบริการภาครัฐเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและบริการของภาครัฐ มุ่งเน้นความโปร่งใสและการมีส่วนร่วม และมีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องผ่านการประยุกต์ใช้นวัตกรรม[๗]

[๕] Dr., Chief of Culture unit, UNESCO Bangkok (๒๕๖๔) บทความพิเศษสืบเนื่องจากโครงการประชุมวิชาการงานสร้างสรรค์ด้านศิลปกรรม ระดับชาติ ครั้งที่ ๒ “ศิลปกรรมและการออกแบบ ในช่วงเวลาแห่งความพลิกผัน Art and Design in the Age of Disruption” วันที่ ๑๙-๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๔ . หน้าที่ ๑-๒ ศิลปกรรมสาร ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๖๔ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๑๔

[๖] แผนพัฒนาจังหวัดน่าน (พ.ศ. ๒๕๖๖ – ๒๕๗๐)

[๗] สำนักงานเมืองอัจฉริยะประเทศไทย (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล)

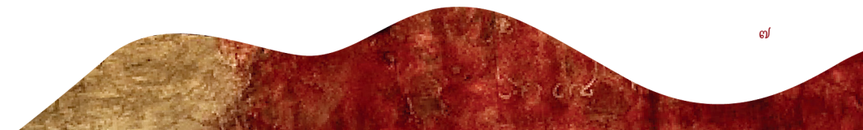

จากที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่า การออกแบบนโยบายที่บูรณาการวัฒนธรรมท้องถิ่นและสอดคล้องกับชุมชน ถือเป็นแนวทางสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชน สังคม และประเทศ แนวทางดังกล่าวเป็นการตอกย้ำความหมายและคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ที่สามารถขับเคลื่อนสร้างพลังทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจอย่างสร้างสรรค์ได้

มติคณะรัฐมนตรี ในวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๔๘ เห็นชอบประกาศพื้นที่อนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าน่าน ทั้งพื้นที่ใจเมืองน่านและเวียงภูเพียงแช่แห้ง อีกทั้งเห็นชอบแผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าน่าน ปรับปรุงการใช้พื้นที่อาคารส่วนราชการเพื่อนุรักษ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมืองน่าน พัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องราวในอดีต และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีภูมิทัศน์ที่เป็นระเบียบสวยงามพื้นที่เมืองเก่าน่าน นับเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างพื้นที่บริเวณใจเมืองน่าน (หัวแหวนเมืองน่าน) ยังคงปรากฏอาคารสำคัญที่เป็นเอกลักษณ์ได้แก่ วัด คุ้มเจ้ากำแพงเมือง คูเมือง คลอง สะพาน และย่านชุมชน ผู้คนยังยึดถือประเพณีวัฒนธรรมล้านนาดั้งเดิมที่ถูกนำมาเชื่อมโยงกับการใช้สอยในชีวิตปัจจุบัน จินตภาพของเมืองยังคงมีความเป็นของแท้ดั้งเดิมที่ชัดเจน ประกอบกับชุมชนที่มีความเข้มแข็งร่วมกันสร้างบรรยากาศเมืองเก่า เมืองประวัติศาสตร์ และแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต มรดกน่านสู่มรดกโลก เดินหน้าขับเคลื่อน “น่าน” สู่มรดกโลกคณะรัฐมนตรีเห็นชอบโครงการน่านเมืองเก่ามีชีวิต สร้างสรรค์ เมืองแห่งวัฒนธรรมสู่มรดกโลก ๒ โครงการย่อยที่กระทรวงวัฒนธรรม โดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่านเสนอ ประกอบด้วย โครงการสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่านสู่มรดกโลก ประกอบด้วย การประชุมเพื่อสร้างการรับรู้ความเข้าใจ และความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของมรดกทางวัฒนธรรมแก่หน่วยงานรัฐและเอกชน ชุมชน และประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน และจัดทำหนังสือองค์ความรู้มรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดน่านและสื่อเผยแพร่ในระบบออนไลน์ และ โครงการศึกษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก โดยดำเนินการศึกษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ ประเมินคุณค่าและความสำคัญที่โดดเด่นในระดับสากล และรวบรวมองค์ความรู้แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเป็นเอกสารวิชาการและประเมินความเชื่อมโยงของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับเกณฑ์มาตรฐานในการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของน่าน เพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมต่อองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือองค์การ UNESCO ต่อไป

จากข้อมูลของยูเนสโกข้างต้น เป็นแรงผลักดันสำคัญให้เห็นว่า มรดกด้านวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ในจังหวัดน่าน มีคุณค่า ความสำคัญ และความพร้อมไม่มากก็น้อยในการขับเคลื่อนสู่การเป็นมรดกโลก จึงเป็นที่มาของงานศึกษาและถอดบทเรียนงานเขียนชิ้นนี้ ในการที่จะศึกษา ค้นคว้า อภิปราย และนำเสนอถึงคุณค่า ความสำคัญ ของมรดกทางวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ในจังหวัดน่าน ผ่านการศึกษาและถอดบทเรียนจากพื้นที่ ๑๕ อำเภอในจังหวัดน่าน เพื่อนำเสนอข้อมูลทางการศึกษา อันจะนำสู่การพัฒนาด้านนโยบายและพลังร่วมในการขับเคลื่อนให้มรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดน่านก้าวสู่การเป็นมรดกโลกต่อไป

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

๑. เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ รักษามรดก ภูมิวัฒนธรรม ในพื้นที่จังหวัดน่าน ผ่านมิติการพัฒนาหลักสูตรองค์ความรู้จากทุนทางวัฒนธรรมการศึกษาท้องถิ่นในกลุ่มประชาชนทุกช่วงวัย

๒. เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจแหล่งมรดก ภูมิวัฒนธรรมพื้นที่จังหวัดน่าน พัฒนาบนฐานทุนวัฒนธรรมของจังหวัดน่านให้เป็นเมืองแห่งความสุข เศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยมุ่งเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ “เมืองเก่าที่มีชีวิตสู่เมืองมรดกโลก”

๓. เพื่อการขับเคลื่อนแนวคิดภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์กับการอนุรักษ์ และการพัฒนาเมืองน่านเกิดดุลยภาพมุ่งเป้าหมายที่จะผลักดันให้เกิดความยั่งยืน ผ่านกลไกการมีส่วนร่วม การออกมาตรการควบคุมสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่เป็นสำคัญ สร้างแรงจูงใจควบคู่ไปการอนุรักษ์และการพัฒนาที่สมดุลเพื่อให้เกิดการใช้สอยตอบโจทย์บริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม ในขณะเดียวกันก็สามารถรักษาคุณค่าและความหมายของมรดกเมืองน่านเป็นต้นทุนสำหรับการพัฒนาในอนาคตต่อไป

วิธีการดำเนินการ

การศึกษา วิเคราะห์ มรดกทางวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของจังหวัดน่านผ่านการถอดบทเรียนจาก ๑๕ อำเภอในจังหวัดน่าน โดยใช้เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Forum) และ เวทีเสวนา (Dialogue หรือ สุนทรียสนทนา) สรุปผลการขับเคลื่อนสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่านสู่มรดกโลกดำเนินการในพื้นที่ครอบคลุมทั้ง ๑๕ อำเภอ ประกอบด้วย

ครั้งที่ ๑ อำเภอเมืองน่าน	วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๗
ครั้งที่ ๒ อำเภอภูเพียง	วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๗
ครั้งที่ ๓ อำเภอบ้านหลวง	วันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๖๗
ครั้งที่ ๔ อำเภอแม่จริม	วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๗
ครั้งที่ ๕ อำเภอสันติสุข	วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๗
ครั้งที่ ๖ อำเภอบ่อเกลือ	วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๖๗
ครั้งที่ ๗ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ	วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๗
ครั้งที่ ๘ อำเภอสองแคว	วันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๖๗
ครั้งที่ ๙ อำเภอท่าวังผา	วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๗
ครั้งที่ ๑๐ อำเภอปัว	วันที่ ๖ มกราคม ๒๕๖๘
ครั้งที่ ๑๑ อำเภอเชียงกลาง	วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๘
ครั้งที่ ๑๒ อำเภอทุ่งช้าง	วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๘
ครั้งที่ ๑๓ อำเภอเวียงสา	วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๘
ครั้งที่ ๑๔ อำเภอนาน้อย	วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๖๘
ครั้งที่ ๑๕ อำเภอนาหมื่น	วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๘
ครั้งที่ ๑๖ เวทีสรุปผลภาพรวม	วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๖๘

ตั้งแต่วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๗ ถึงวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๘ และ ครั้งที่ ๑๖ เวทีสรุปผลการขับเคลื่อนในระดับภาพรวมของจังหวัดน่าน วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๖๘ ณ อาคารหอประชุมมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

กลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรม ๖ กลุ่ม รวม ๓,๐๐๐ คน

กลุ่มที่ ๑ ครูภูมิปัญญาและสภาวัฒนธรรมอำเภอ
กลุ่มที่ ๒ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
กลุ่มที่ ๓ ท้องที่กำนัน / ผู้ใหญ่บ้าน
กลุ่มที่ ๔ ภาครัฐ / เอกชน
กลุ่มที่ ๕ ผู้บริหาร ครูและบุคลากรทางการศึกษา
กลุ่มที่ ๖ นักเรียน เยาวชน

มีผู้รับชมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านทางระบบออนไลน์ จำนวน ๒๐,๒๖๓ ครั้ง

รูปแบบกิจกรรมประกอบด้วยการนำเสนอข้อมูลความเป็นมาของโครงการตลอดจนองค์ความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่าน สู่มรดกโลก โดยผู้เชี่ยวชาญและวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ และจัดให้มีเวทีแสดงความคิดเห็นจากทุกภาคส่วน ใน ๓ ประเด็น ได้แก่
ประเด็นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนมรดกทางวัฒนธรรมน่านสู่มรดกโลกให้เกิดเป็นรูปธรรม
ประเด็นที่ ๒ ความต้องการในพื้นที่ ต้องการให้มีการสนับสนุนในส่วนใดบ้าง เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมคงอยู่
ประเด็นที่ ๓ ความกังวล ข้อสงสัย ข้อสอบถาม หรือข้อเสนอในการขับเคลื่อนน่านสู่มรดกโลก

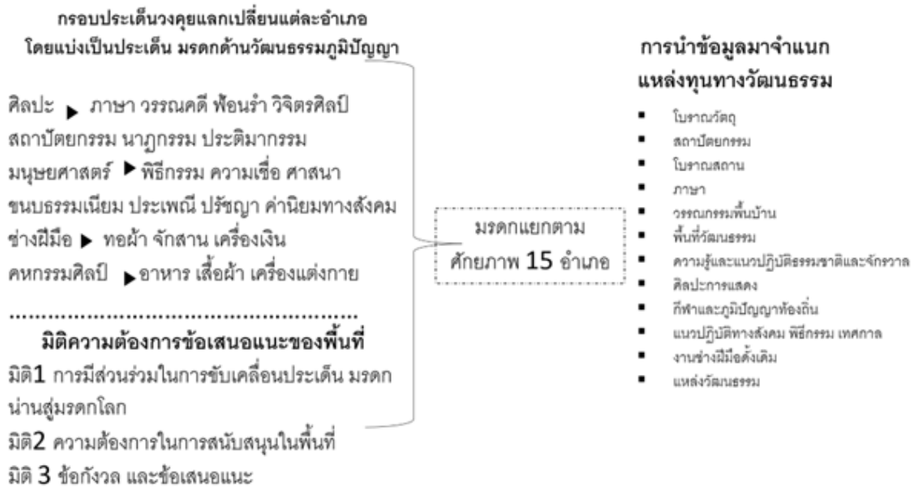

ขอบเขตการศึกษา การขับเคลื่อนสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่านสู่มรดกโลกดำเนินการในพื้นที่ครอบคลุมทั้ง ๑๕ อำเภอ ในกรอบศึกษา **มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ความรู้ของมนุษยชาติ ตามเกณฑ์ ของ UNESCO**

นิยามศัพท์เฉพาะ

๑. แหล่งมรดกโลก (World Heritage Site) หมายถึง พื้นที่หรือภูมิสัญลักษณ์ที่ได้รับคัดเลือกจากยูเนสโก เพราะมีลักษณะสำคัญทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือด้านอื่น และได้รับความคุ้มครองทางกฎหมายตามสนธิสัญญา สถานที่เหล่านี้ถือว่าสำคัญต่อประโยชน์โดยรวมของมนุษย์
๒. มรดกแบบผสมผสาน (mixing nature and culture) หมายถึง การเชื่อมโยงและผสมผสานระหว่างโลกธรรมชาติและวัฒนธรรมของมนุษย์ โดยเน้นที่ความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ซึ่งรวมถึงการเข้าใจว่าธรรมชาติมีผลต่อวัฒนธรรมและในขณะเดียวกัน วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นก็มีผลต่อนิเวศของธรรมชาติด้วย
๓. นิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) หมายถึงพื้นที่เฉพาะซึ่งมนุษย์สร้างบ้านสร้างเมืองขึ้นมาเป็นท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ละแห่งย่อมไม่เหมือนกัน นิเวศวัฒนธรรมในแต่ละแห่งนั้นมักเป็นการมองจากคนภายในที่มีต่อสภาพแวดล้อมอย่างละเอียด เห็นความหลากหลายทางชีวภาพ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์หลายชุมชนในพื้นที่เดียวกัน จากนั้นมีการกำหนดหรือสร้างเป็นองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิต สร้างกติกาการอยู่ร่วมกัน สร้างประเพณี ความเชื่อในพื้นที่เดียวกันความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ อันทำให้เกิดสำนึกร่วมของการอยู่รวมเป็นกลุ่มภายในพื้นที่ทางวัฒนธรรมเดียวกัน
๔. ภูมิวัฒนธรรม (Cultural Landscape) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบริบทของสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม มีความหมายที่สะท้อนถึงการผสมผสานกันขององค์ประกอบภูมิทัศน์ทั้งในทางวัฒนธรรม และธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อม ก่อเกิดเป็นอัตลักษณ์หรือเอกลักษณ์เฉพาะตัวของสังคมหรือท้องถิ่นนั้น ๆ

บทที่ ๒ :
ข้อมูลสัมพันธ์

บทที่ ๒:
ข้อมูลสัมพันธ์

๒.๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนมรดกโลก
๒.๒ ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์น่าน

๒.๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนมรดกโลก

"มรดกโลก" หรือ "แหล่งมรดกโลก" ก็คือพื้นที่ซึ่งอาจจะเป็น ป่าไม้ ภูเขา ทะเลสาบ สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ รวมไปถึงเมืองที่ได้รับการคัดเลือกจากยูเนสโกว่าเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญ มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์หรือด้านอื่น ๆ ที่มนุษย์หรือธรรมชาติได้สร้างขึ้นมา และควรได้รับการปกป้องคุ้มครองทางกฎหมายตามอนุสัญญาว่าด้วยเรื่อง "มรดกโลก" ของยูเนสโก[๑]

ตราสัญลักษณ์ มรดกโลก (World Heritage Logo)

แผนภาพที่ ๒ ที่มา: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก. ๒๕๖๑

[๑]เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสรชัย บูรณะอรรจน์. (๒๕๖๑:๑๙) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.

องค์การยูเนสโกได้เริ่มทำการคัดเลือกสถานที่ที่เป็นมรดกโลกมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๕ มรดกโลกแต่ละแห่งเป็นทรัพย์สินของประเทศที่เป็นเจ้าของดินแดนที่มรดกโลกนั้นตั้งอยู่ แต่ได้ถูกพิจารณาให้เป็นผลประโยชน์ของประชาคมระหว่างประเทศในการอนุรักษ์มรดกโลกแห่งนั้น

วัตถุประสงค์ คือ การสร้างความร่วมมือในหมู่ประเทศภาคีในการกำหนดมาตรการที่เหมาะสมทั้งด้านนโยบายการบริหารเทคนิค และการเงินเพื่อสงวน คุ้มครอง และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อมวลมนุษย์ชาติให้คงอยู่ต่อไป โดยได้เริ่มประกาศขึ้นทะเบียนสถานที่ที่เป็นมรดกโลกมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๕

◆ ประเภทของแหล่งมรดก ◆

ในเอกสาร "อนุสัญญา ว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage)" ได้กำหนดคุณลักษณะและนิยามของสิ่งต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นมรดกโลกไว้ ๒ ลักษณะ คือ มรดกทางวัฒนธรรม และมรดกทางธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม ในเอกสารแนวทางการอนุวัตตามอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก (Operational Guidelines for the Implementation of World Heritage Convention) ได้เพิ่มเติมแหล่งมรดกที่มีคุณค่าลักษณะแบบผสมระหว่างวัฒนธรรมและธรรมชาติ ดังนั้น ประเภทของแหล่งมรดกโลกมีทั้งหมด ๓ ประเภท คือ

๑. แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural World Heritage) แหล่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม หรือศิลปกรรม เช่น โบราณสถาน เมืองเก่า หรือสถานที่สำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของมนุษยชาติ

๒. แหล่งมรดกทางธรรมชาติ (Natural World Heritage) เป็นแหล่งที่มีความสำคัญทางธรรมชาติ เช่น ระบบนิเวศ ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ หรือแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ

๓. แหล่งมรดกผสม (Mixed Cultural and Natural World Heritage) แหล่งที่มีคุณค่าทั้งทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ รวมถึงสถานที่ที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์และมีความงดงามทางธรรมชาติ[๒]

คุณลักษณะของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม

แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมก่อตัวขึ้นจากปัจจัยแวดล้อมที่หลากหลายและซับซ้อน ซึ่งสัมพันธ์กับบริบทของแต่ละพื้นที่ อันเป็นตัวแทนของการผสมผสานร่วมกันระหว่างผลงานของธรรมชาติและของมนุษย์ ซึ่งแสดงถึงพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานผ่านกาลเวลา ภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพและ/หรือโอกาสที่จะปรากฏตามปัจจัยแวดล้อมนั้น ๆ และอิทธิพลของแรงขับเคลื่อนทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้ เอกสารแนวทางการอนุวัตตามอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลกในภาคผนวก ๓ ได้จำแนกประเภทและนิยามมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติที่มีลักษณะเฉพาะดังกล่าวขึ้น เพื่อให้เกิดความสะดวกในการประเมินและเป็นแนวทางสำหรับรัฐภาคีสมาชิกในการเตรียมเอกสารเพื่อเสนอขอขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก จำแนกได้เป็น ๔ ประเภท คือ ๑.ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ๒.เมืองประวัติศาสตร์และศูนย์กลางของเมือง ๓.มรดกลำคลอง ๔.มรดกเส้นทาง[๓]

[๒]เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสรชัย บูรณะอรรจน์.(๒๕๖๑:๑๙-๒๐) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก
[๓]UNECCO. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris: UNECCO, ๑๙๗๒. P. ๒.

๑. ภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงการบูรณาการระหว่างกันของธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ในอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ สิ่งเหล่านั้นได้แสดงออกถึงวิวัฒนาการทางสังคมและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ที่ผ่านมาอย่างยาวนาน โดยอยู่ภายใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางกายภาพและ/หรือโอกาสที่สภาพแวดล้อมทางกายภาพเปิดให้มนุษย์เข้าไปปฏิสัมพันธ์ตลอดจนเงื่อนไขจากการวิวัฒน์ของสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ทั้งที่เกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกพื้นที่ ทั้งนี้

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม แบ่งออกได้ออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากออกแบบสร้างสรรค์อย่างตั้งใจ เป็นแบบแผนที่จำแนกได้ชัดเจน โดยมีลักษณะเป็นผลลัพธ์ของการออกแบบสร้างสรรค์ โดยผ่านการพินิจพิจารณาของมนุษย์ ครอบคลุมถึงสวนและภูมิทัศน์ที่ก่อสร้างขึ้นภายใต้เหตุผลของความสุนทรีย์และส่วนใหญ่ จะมีความสัมพันธ์กับศาสนา
- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดจากพัฒนาการอย่างค่อยเป็นค่อยไป อันเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ การจัดการและ/หรือศาสนา ซึ่งมีพัฒนาการต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันภายใต้ความสัมพันธ์และตอบสนองต่อเงื่อนไขทางธรรมชาติ ทั้งนี้ ภูมิทัศน์นั้นสะท้อนถึงพัฒนาการของรูปทรงและองค์ประกอบ ซึ่งสามารถจำแนกได้ เป็น ๒ กลุ่มย่อย คือ
  - ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นซากมรดกทางวัฒนธรรมหรือ ซากโบราณสถาน หรือซากดึกดำบรรพ์
  - ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความสืบเนื่อง และยังดำรงบทบาทอยู่ในบริบทสังคมร่วมสมัย
- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าเชิงบริบทที่สัมพันธ์ เป็นแหล่งที่สัมพันธ์กับอิทธิพลอันทรงพลังของศาสนา สุนทรียภาพ หรือวัฒนธรรม ซึ่งผสมผสานกับองค์ประกอบสำคัญทางธรรมชาติ และแสดงออกอย่างโดดเด่นมากกว่าหลักฐานวัตถุทางวัฒนธรรมหรือแสดงให้เห็นว่าหลักฐานวัตถุทางวัฒนธรรมนั้นได้หมดความสำคัญลง หรือไม่ถูกมองเห็นเท่ากับคุณค่าของธรรมชาติ ทั้งนี้ ยังพิทักษ์คุณค่าของ มรดกที่จะต้องไม่ได้คุณค่าของธรรมชาติ ทั้งนี้ยังพิทักษ์คุณค่าของ มรดกที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งเป็นคุณค่าที่อยู่คู่แหล่งภูมิทัศน์วัฒนธรรม

๒. เมืองประวัติศาสตร์และศูนย์กลางของเมือง

กลุ่มของอาคารในเมืองที่มีศักยภาพต่อการเสนอขอรับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก สามารถจำแนกได้เป็น ๓ ประเภทหลักดังนี้

๑. เมืองโบราณไร้พลวัต
๒. เมืองประวัติศาสตร์ที่ยังมีพลวัต
๓. เมืองสมัยใหม่ในศตวรรษที่ยี่สิบ[๔]

[๔]UNESCO. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris: UNESCO, 1972. P.2.

๓. มรดกลำคลอง

แนวคิดเกี่ยวกับมรดกลำคลอง มีการอภิปรายลงรายละเอียดในการรายงานการประชุมของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับมรดกทางลำคลองที่ประเทศแคนาดา ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๓๗ / ค.ศ.๑๙๙๔ ลำคลอง เป็นลำน้ำที่เกิดจากวิศวกรรมชลประทานของมนุษย์ ซึ่งการบ่งชี้เรื่องคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลนั้นอาจมีหลักการประเมินใน ๒ ประเด็น คือ มุมมองประวัติศาสตร์ และมุมมองเทคโนโลยี การพิจารณาคุณค่าของมรดกลำคลองจึงอาจจะมีความหมายได้ ทั้งเป็นอนุสรณ์อันเป็นสิ่งที่ระลึกถึงประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของมนุษย์ นอกจากนี้ ลำคลองยังมีภูมิทัศน์วัฒนธรรมตลอดแนวเส้นทางซึ่งเกิดขึ้นจากลำคลองอีกด้วย

๔. มรดกเส้นทาง

แนวคิดเกี่ยวกับ เส้นทาง หรือ วัฒนธรรมเกี่ยวกับการเดินทาง ได้รับการอภิปรายอย่างกว้างขวางและกำหนดรายละเอียดในการประชุม ทั้งนี้แนวคิดเกี่ยวกับมรดกเส้นทางนั้นต้องแสดงถึงความรุ่มรวยและสมบูรณ์ นำเสนอเอกภาพของกรอบความคิดในการสร้างความเข้าใจร่วมกันบนแนวทางอันหลากหลายของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันสันติ มรดกเส้นทาง เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เป็นกระบวนการการแลกเปลี่ยนและสนทนาทางวิถีวัฒนธรรมระหว่างผู้คนที่ร่วมเดินทางและผู้อยู่อาศัยบนเส้นทาง ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้วยการก้าวข้ามพรมแดน ทั้งที่เป็นพรมแดนทางรัฐศาสตร์ และพรมแดนทางวัฒนธรรม[๕]

ขั้นตอนการเสนอชื่อสถานที่เป็นมรดกโลก

๑. ประเทศที่ต้องการเสนอชื่อสถานที่ในประเทศให้ได้รับการพิจารณาขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก จะต้องจัดทำบัญชีรายชื่อสถานที่ที่มีความสำคัญทางธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งหมดภายในประเทศของตน เรียกว่า บัญชีรายชื่อเบื้องต้น (Tentative List) ขึ้นมาก่อน และสถานที่ที่มีชื่ออยู่ในบัญชีนี้แล้วเท่านั้น จึงจะมีสิทธิได้รับการเสนอชื่อ

๒. ประเทศที่ต้องการขอขึ้นทะเบียนมรดกโลก จะต้องคัดเลือกสถานที่มาจากบัญชีรายชื่อเบื้องต้นและจัดทำเป็นแฟ้มข้อมูล (Nomination File) เพื่อยื่นต่อองค์กรที่ทำหน้าที่ตรวจสอบและพิจารณา ได้แก่ สภานานาชาติว่าด้วยการดูแลอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี (International Council on Monuments and Sites) และ สหภาพสากลเพื่อการอนุรักษ์ (World Conservation Union) ทั้งสององค์กรจะเป็นผู้ยื่นข้อเสนอแนะต่อคณะกรรมการมรดกโลก

๓. คณะกรรมการมรดกโลกจะมีการประชุมร่วมกันปีละหนึ่งครั้ง เพื่อตัดสินว่าสถานที่ที่มีการเสนอชื่อแห่งใดบ้างที่ควรได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก หรือทางคณะกรรมการอาจร้องขอให้ประเทศที่เสนอชื่อได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่เพิ่มเติม โดยการพิจารณาว่าสถานที่ที่ขอขึ้นทะเบียนนั้น มีลักษณะตามเกณฑ์มาตรฐานข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้อ[๖]

[๕]UNESCO. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris: UNESCO, 1972. P.2.
[๖]เกรียงไกร เกิดศิริ,อิสรชัย บูรณะอรรจน์.(๒๕๖๑:๑๙) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.

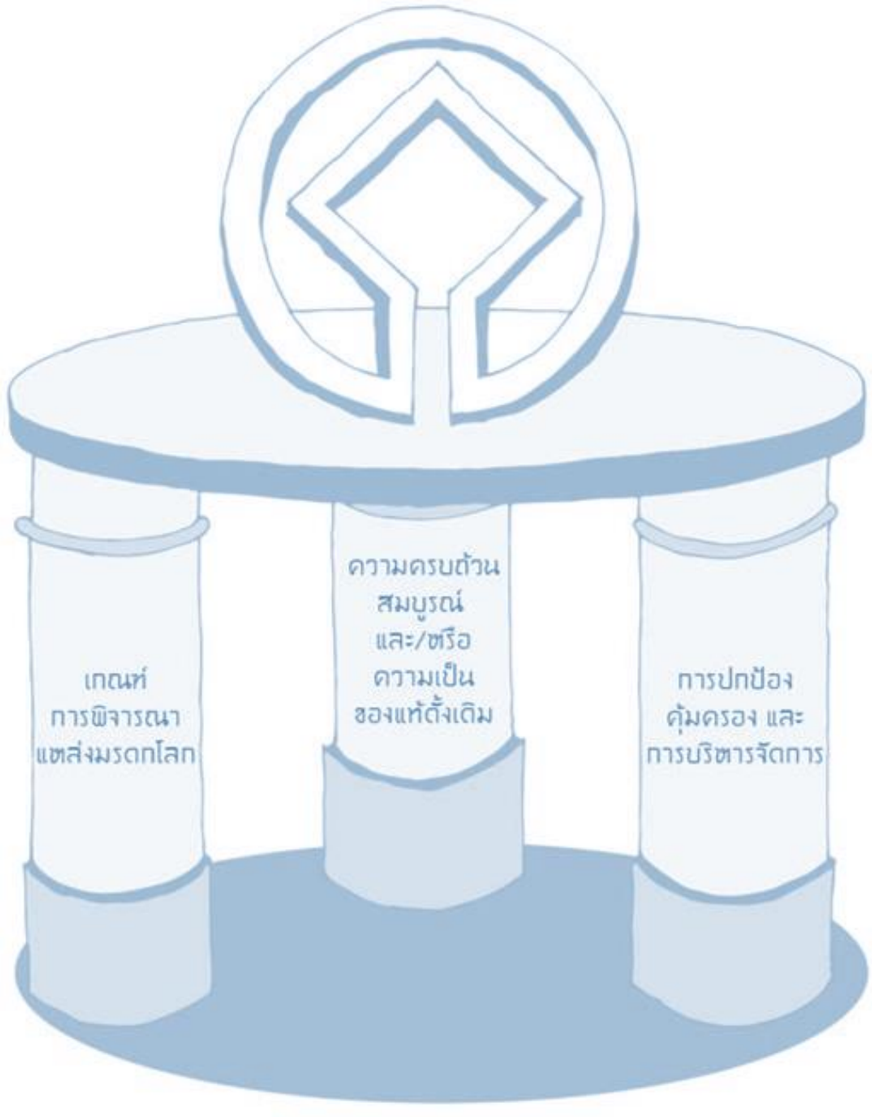

แผนภาพที่ ๓ ที่มา: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก. ๒๕๖๑

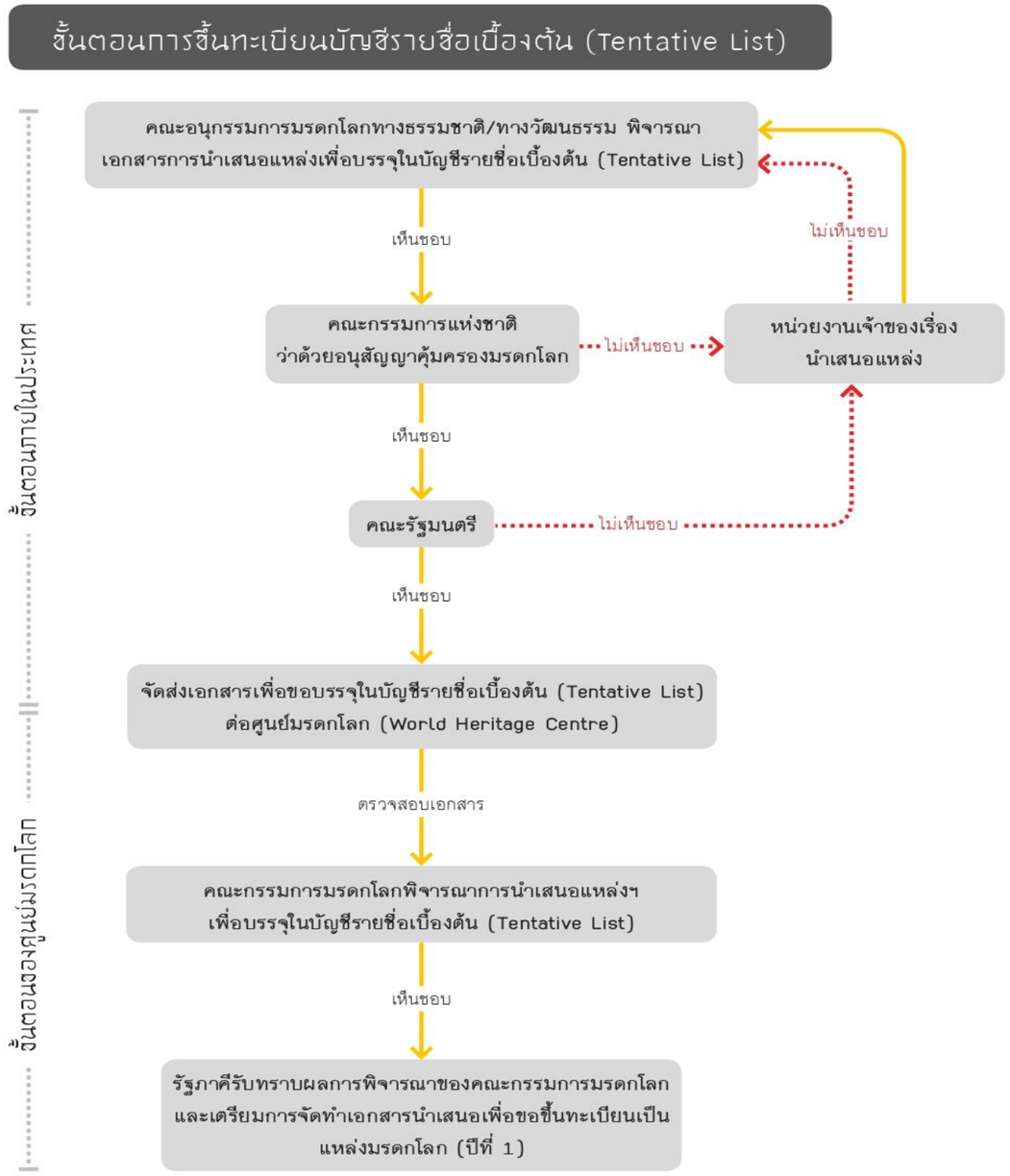

แผนภาพที่ ๔ ที่มา: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก. ๒๕๖๑

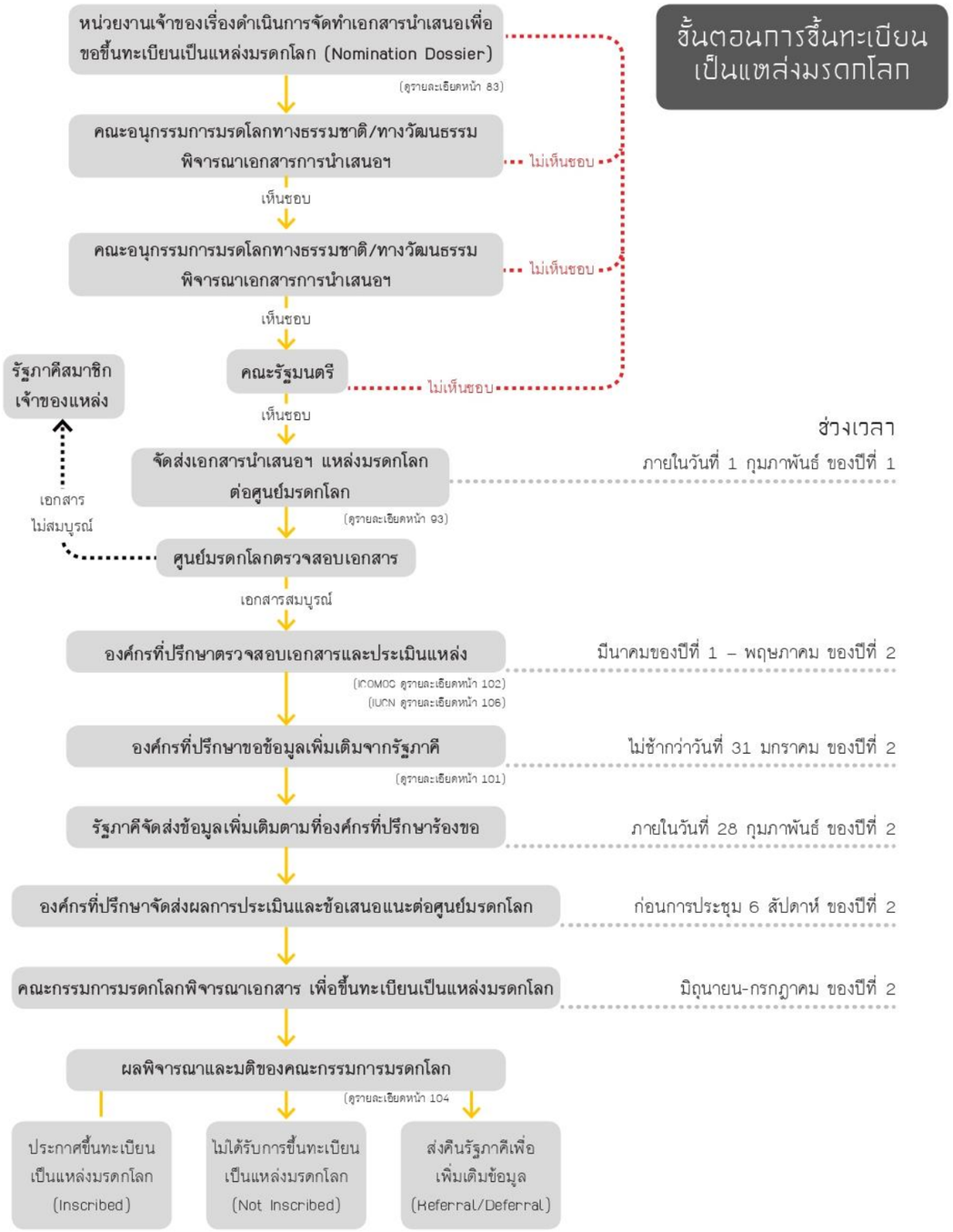

แผนภาพที่ ๕ ที่มา: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก. ๒๕๖๑

หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๑. ศูนย์ระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษา การอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์สมบัติทางวัฒนธรรม (the International Centre for Study of the Preservation and Restoration of Cultural Properties) หรือ อิคครอม (ICCROM)

๒. สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (the International Council on Monuments and Sites) หรือ ไอโคโมส (ICOMOS)

๓. สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ (the International Union for Conservation of Nature) หรือ ไอยูซีเอ็น (IUCN)

๔. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหน่วยงานในสังกัดของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีพันธกิจด้านการกำหนดนโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยเสนอแนะนโยบายและแผนการอนุรักษ์และบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสนับสนุนการจัดการเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนติดตามตรวจสอบ มาตรการเงื่อนไข ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ตามรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจของประเทศ และสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนและคุณภาพชีวิตที่ดี

ทั้งนี้ ในภารกิจด้านมรดกโลกนั้น จะมอบหมายให้ “กองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม” เป็นผู้ดำเนินการ โดยมีหน้าที่รับผิดชอบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานด้านมรดกโลก ดังต่อไปนี้

๑) กำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผน แนวทาง มาตรฐาน และมาตรการการอนุรักษ์ คุ้มครอง และฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ในพื้นที่แหล่งธรรมชาติ แหล่งศิลปกรรม พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า และพื้นที่มรดกโลก รวมทั้งการจัดทำแผนแม่บท แผนบูรณาการ และแผนปฏิบัติการที่คำนึงถึงการอนุรักษ์อย่างมีประสิทธิภาพ และการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม

๒) เสนอแนะแนวทาง และมาตรการในการบริหารจัดการเพื่อควบคุม ป้องกัน แก้ไข และลดผลกระทบสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม รวมทั้งมาตรการจูงใจในการอนุรักษ์ คุ้มครอง และฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างมีประสิทธิภาพ และการใช้ประโยชน์อย่างสมดุล เหมาะสม และยั่งยืน

๓) ศึกษา วิเคราะห์ และประเมินคุณค่าและคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติ และแหล่งศิลปกรรมเพื่อจัดลำดับความสำคัญ การขึ้นทะเบียนและการประกาศเขตคุ้มครองแหล่งธรรมชาติ แหล่งศิลปกรรมอันควรอนุรักษ์ พื้นที่เมืองเก่า และพื้นที่มรดกโลก

๔) ประสานการอนุวัตตามพันธกรณี และประสานกับองค์กรระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง กับอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลกและอนุสัญญาอื่นที่เกี่ยวข้อง

๕) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง หรือที่ได้รับมอบหมาย[๗]

[๗]เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสรชัย บูรณะอรรจน์. (๒๕๖๑:๑๙-๖๙) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.

แนวคิดการอนุรักษ์มรดกของมนุษยชาติและการจัดการมรดกโลก การเดินทางผ่านกาลเวลามาอย่างยาวนานของมนุษยชาติ นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มนุษย์ยุคโบราณยังตั้ง ตั้งถิ่นฐานมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติและระบบนิเวศอย่างใกล้ชิด จวบจนกระทั่งสมัยประวัติศาสตร์มนุษย์สั่งสมประสบการณ์เรียนรู้ และเริ่มต้นสร้างวัฒนธรรมมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน สมัยประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติเดินทางผ่านประสบการณ์มาอย่างยาวนานและมีพัฒนาการก้าวหน้าในหลากหลายมิติ ช่วงเวลาประวัติศาสตร์ดังกล่าวมีทั้งช่วงเวลาที่น่าบันทึกจดจำ เนื่องจากเต็มไปด้วยสันติภาพและก่อให้เกิดทั้งการสร้างสรรค์และการพัฒนา แต่ในขณะเดียวกันนั้นเองในหน้าประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติก็ยังเต็มไปด้วยความขัดแย้งและสงครามซึ่งน่าสนใจว่าโลกสองมุมคู่ตรงข้ามหน้ามือและหลังมือ ดังกล่าวนั้นเกิดขึ้นด้วยน้ำมือมนุษยชาติเช่นเดียวกัน โดยมนุษย์ในฝั่งโลกตะวันตกนับตั้งแต่ยุคโบราณมีพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรมมาอย่างยาวนานและต่อเนื่องด้วยเกิดจาก “การตั้งคำถาม” และ “การแสวงหาความจริง” จนพิสูจน์ได้ถึงตำตอบ จึงทำให้วัฒนธรรมของโลกตะวันตกเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในทางวัตถุจากปรัชญาของโลกยุคเก่าที่เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ และให้ความหมายของการกำเนิดสรรพสิ่งว่าเป็นหน้าที่ของพระผู้เป็นเจ้า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติทว่าได้มีความเปลี่ยนแปลงกรอบความคิดไปอันเนื่องมาจากการตั้งคำถามที่พัฒนาไปสู่ปรัชญาทางความคิด และดึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติออกไปจากการอธิบายเหตุและผล จนเกิดการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปอย่างก้าวกระโดด และนำโลกเข้าสู่ความเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะผลพวงจากการปฏิวัติอุตสาหกรมและการแสวงหาทรัพยากรเพื่อตอบโจทย์ดังกล่าว

จากมูลเหตุการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปอย่างก้าวกระโดด สงคราม ความขัดแย้งและการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินสิ่งปลูกสร้างและลักษณะทางธรรมชาติในวงกว้างเพิ่ม สูงขึ้น ทำให้เกิดหมุดหมายความร่วมมือในระดับนานาชาติที่เกิดขึ้นมา ในครั้งนั้นองค์การยูเนสโกได้เล็งเห็นแนวทางประสาน ความร่วมมือระหว่างรัฐภาคีต่าง ๆ โดยใช้แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการมรดกของมนุษยชาติร่วมกับเพื่อความยั่งยืน โดยองค์การยูเนสโกจึงใช้กลไกของธรรมนูญภายได้ข้อบัญญัติที่กำหนดให้มีภารกิจในการปกป้องคุ้มครอง การศึกษาความรู้ และเผยแพร่ความรู้ในการอนุรักษ์และคุ้มครองป้องกันมรดกของมนุษยชาติ โดยการจัดทำอนุสัญญาระหว่างประเทศในการ ประชุมใหญ่องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติสมัยสามัญครั้งที่ ๑๗ ณ กรุงปารีส โดยที่ ประชุมมีมติให้ก่อตั้งกลไกในการดำเนินงานและมีมติรับรอง “อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองมรดก ทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage)” ในวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๕ (ค.ศ.๑๙๗๒) โดยมีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณามรดกของมนุษยชาติทั้งมรดกทางธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการส่งเสริมการมองโลกอย่างเป็นองค์ รวมระหว่าง “มนุษย์” กับ “สิ่งแวดล้อม” ภายใต้แนวคิดของ “มรดกแห่งมวลมนุษยชาติ” แต่เมื่อมีการเสนอชื่อแหล่งมรดกโลก นั้นกลับจำแนกออกเป็นแหล่ง “มรดกโลกทางวัฒนธรรม” และ “มรดกโลกทางธรรมชาติ” นอกจากนี้ การเข้าสู่สมัยใหม่เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในทุกสังคม โดยที่การเข้าสู่การเป็นสมัยใหม่นั้นต้องไม่ทำให้ คุณค่าด้านต่าง ๆ ของมรดกแห่งมนุษยชาติต้องด้อยค่าลง หากแต่การเข้าเป็นสมัยใหม่กลับจำต้องทำให้เกิดธำรงรักษาคุณค่าของมรดกให้คงไว้โดยให้เป็นตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อเป็นการสร้างเสถียรภาพของสังคมอีกทั้งเป็นประโยชน์ต่อทั้ง ผู้คนในปัจจุบัน และอนุชนรุ่นหลังต่อไปด้วย[๘]

[๘]เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสรชัย บูรณะอรรจน์. (๒๕๖๑:๑๙) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการขึ้นทะเบียนมรดกโลก

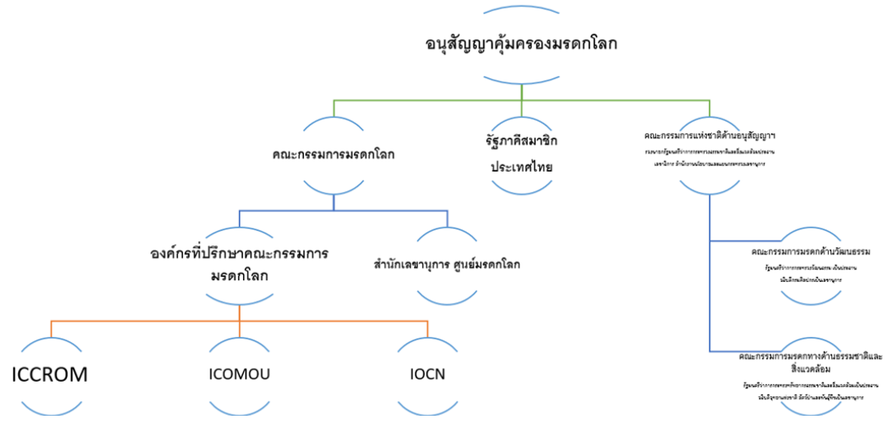

กระบวนการประเมินขององค์กรที่ปรึกษา

สำหรับเอกสารการเสนอขอขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกที่มีความครบถ้วน จะดำเนินการส่งต่อไปยังองค์กรที่ปรึกษา เพื่อทำการประเมินคุณค่าและให้ความเห็นว่าแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติที่ได้รับการเสนอ สมควรที่จะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกหรือไม่ ทั้งนี้ องค์กรที่ปรึกษาที่ ๒ หน่วยงานหลักคือ

๑. สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ หรือที่เรียกตัวย่อตัว ICOMOS ซึ่งหน้าที่เป็นองค์กรที่ปรึกษาของคณะกรรมการมรดกโลกด้านมรดกทางวัฒนธรรม ดำเนินการพิจารณาและประเมินแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม

๒. สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ หรือที่เรียกตัวย่อว่า IUCN ซึ่งเป็นองค์กรที่ปรึกษาของคณะกรรมการมรดกโลกด้านมรดกทางธรรมชาติ ดำเนินการพิจารณาและประเมินแหล่งมรดกทางธรรมชาติ นอกจากนี้ในกรณีการขอรับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกในกลุ่มของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม จะดำเนินการพิจารณาและประเมินโดย ICOMOS ภายใต้การปรึกษาหารือกับ IUCN ในขณะที่ แหล่งมรดกแบบผสม จะดำเนินการพิจารณาและประเมิน โดยความร่วมกันระหว่าง ICOMOS และ IUCN ทั้งนี้ หน่วยงานปรึกษาจะทำการประเมินด้านต่าง ๆ ของแหล่งที่ได้นำเสนอขอรับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก ทั้งในประเด็นของคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล และความครบถ้วนสมบูรณ์ และ/หรือ ความเป็นของแท้ดั้งเดิม ตลอดจนแผนบริหารจัดการและข้อกำหนดในการปกป้องคุ้มครองแหล่ง หลังจากที่องค์กรที่ปรึกษาได้ประเมิน และพิจารณาข้อเสนอเพื่อการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จะมีผลการประเมินและข้อเสนอแนะอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้[๙]

[๙]เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสรชัย บูรณะอรรจน์. (๒๕๖๑:๑๙-๖๙) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.

๑. แหล่งมรดกที่ ผ่านการพิจารณา ให้ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกโดยปราศจากเงื่อนไขใด ๆ

๒. แหล่งมรดกที่ ไม่ผ่านการพิจารณา ให้ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก

๓. แหล่งมรดกที่พิจารณาและมีข้อเสนอแนะให้ ส่งกลับคืน หรือเลื่อนการพิจารณาออกไปโดยข้อเสนอแนะขององค์กรที่ปรึกษาข้างต้นจะถูกเสนอเข้าสู่การพิจารณาของคณะกรรมการมรดกโลกในวาระการประชุมที่จะมาถึง เพื่อพิจารณาในขั้นสุดท้ายว่าแหล่งที่ได้ทำการเสนอขอรับการขึ้นทะเบียนนั้น มีคุณสมบัติเหมาะสมและจะได้รับการประกาศขึ้นประกาศขึ้นทะเบียนให้เป็นแหล่งมรดกโลกหรือไม่หรือในที่ประชุมจะมีมติความเห็นเป็นในแนวทางอื่น

กระบวนการประเมินของ ICOMOS ในการประเมินมรดกทางวัฒนธรรม

การดำเนินการประเมินข้อเสนอแนะ เพื่อขอขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกของ ICOMOS จะดำเนินการภายใต้กรอบแนวทางจากเอกสารแนวทางอนุวัตตามอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก ตามหลักการพื้นฐาน ๑๐ ข้อ ที่กล่าวไว้ข้างต้น แหล่งมรดกที่ยื่นเสนอขอรับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก จะเริ่มต้นเข้าสู่กระบวนการตรวจสอบความครบถ้วนโดยศูนย์มรดกโลก โดยเอกสารเสนอเพื่อขอรับการพิจารณาที่ได้รับจากรัฐภาคีสมาชิกนั้น จะถือว่าเป็นเอกสารที่สมบูรณ์แบบและจะถูกส่งต่อไปยัง ICOMOS ซึ่งจัดการอยู่ภายใต้หน่วยมรดกโลกของ ICOMOS จากขั้นตอนนี้ การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และการให้คำปรึกษากับรัฐภาคีสมาชิกจะเริ่มต้นขึ้นและดำเนินการต่อเนื่องไปตลอดระยะเวลาของกระบวนการประเมิน ICOMOS จะใช้โอกาสนี้ในความพยายามกระจายโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเที่ยงธรรมมีประสิทธิภาพและขยายโอกาสในการสร้างกลไกปรึกษาหารือกับรัฐภาคีสมาชิกที่นำเสนอแหล่ง

๑. การร้องขอข้อมูลเพิ่มเติม ในกรณีที่จำเป็นต้องร้องขอข้อมูลเพิ่มเติมหรือเรียกร้องให้มีการชี้แจงข้ออยู่ ICOMOS จะเริ่มต้นกระบวนการหารือร่วมกับรัฐภาคีสมาชิกในการแสวงหาแนวทางปฏิบัติที่จำเป็น ซึ่งอาจมีวิธีการหลายรูปแบบ อาทิ การใช้จดหมาย การประชุมร่วมกัน การประชุมทางไกล หรือ การสื่อสารระหว่างกันในรูปแบบอื่น ๆ ตามที่ทั้ง ICOMOS และรัฐภาคีสมาชิกตกลงกัน

๒. ปฏิบัติการพื้นที่ หน้าที่ในส่วนนี้จะเกี่ยวข้องกับผู้เชี่ยวชาญ ที่มีประสบการณ์ภาคปฏิบัติ ทั้งทางด้านการบริหารจัดการ การอนุรักษ์ และคุณสมบัติด้านความเป็นแท้ดั้งเดิมของแหล่ง ทั้งนี้ในกระบวนการคัดสรรผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เครือข่ายของ ICOMOS

๓. การประเมินทบทวนโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญ โดยคณะกรรมการมรดกโลกของ ICOMOS คณะกรรมการมรดกโลกของ ICOMOS ประกอบด้วยสมาชิกปัจเจกของ ICOMOS ซึ่งเป็นผู้แทนจากภูมิภาคต่าง ๆ และเป็นผู้มีความสามารถ มีทักษะความชำนาญและมีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ สมาชิกบางรายอาจถูกกำหนดให้เป็นองค์คณะที่มีกำหนดเวลาที่ชัดเจน ในขณะที่บางรายอาจมีกำหนดให้เป็นองค์คณะที่มีกำหนดเวลาที่ชัดเจน ในขณะนี้บางรายอาจมีกำหนดการเฉพาะกิจเป็นระยะเวลา ๑ ปี ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของแหล่งที่นำเสนอ เพื่อขอรับการพิจารณาที่ต้องใช้ความรู้ความสามารถของผู้เชี่ยวชาญนั้น ๆ ในการประเมิน ทั้งนี้ ICOMOS จะผนวกรายชื่อเข้ากับคณะกรรมการมรดกโลกของ ICOMOS ผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ในฐานะสมาชิกกิตติมศักดิ์จากรัฐภาคีสมาชิก ทั้งนี้ หากผู้เชี่ยวชาญท่านใดไม่ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกของคณะกรรมการมรดกโลกนั้น ผู้เชี่ยวชาญกลุ่มนี้จะปฏิบัติหน้าที่ในฐานะส่วนบุคคลและเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ[๑๐]

[๑๐]UNESCO. whc.unesco.org/en/criteria/

หากมองในมิติคุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้เป็นรากเหง้าและสิ่งสะท้อนตัวตนของผู้คนแต่ละชาติพันธุ์ เป็นบ่อเกิดความความเจริญรุ่งเรืองในปัจจุบัน รวมทั้งการอธิบายความสัมพันธ์ที่มีต่อกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันซึ่งเป็นพัฒนาการที่ยาวนานของสังคมมนุษย์ และหากจะมองในมิติเชิงมูลค่าทางเศรษฐกิจ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นทรัพยากรที่สามารถนำมาต่อยอดให้เกิดการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์และการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ ดังนั้นคงจะสรุปได้ว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม คือ ทรัพย์สมบัติจากบรรพชน ที่รอการนำกลับมาใช้ ซึ่งยิ่งนานวันยิ่งมีคุณค่ามีมูลค่าเพิ่มขึ้น และยิ่งใช้ยิ่งเกิดประโยชน์ แต่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของความเหมาะสมกับบริบทของสังคมใหม่และการนำมาใช้อย่างยั่งยืน[๕]

เกณฑ์การพิจารณาแหล่งมรดกโลก (World Heritage Criteria) ในการพิจารณาเพื่อเสนอขอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกนั้น ยูเนสโกได้กำหนดเกณฑ์การพิจารณาด้าน ‘คุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล’ จำนวน ๑๐ ข้อ แบ่งเป็นเกณฑ์ทางด้านวัฒนธรรมจำนวน ๖ ข้อ (เกณฑ์ข้อที่ ๑-๖) และเกณฑ์ทางด้านธรรมชาติ จำนวน ๔ ข้อ (เกณฑ์ข้อที่ ๗-๑๐) โดยมีเงื่อนไขคือ การเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ต้องผ่านอย่างน้อย ๑ ข้อ ในเกณฑ์ข้อที่ ๑-๖ และทางธรรมชาติต้องผ่านอย่างน้อย ๑ ข้อ ในเกณฑ์ข้อที่ ๗-๑๐ ส่วน มรดกโลกแบบผสมระหว่างวัฒนธรรมและธรรมชาติ ต้องผ่านอย่างน้อย ๑ ข้อ ในเกณฑ์ข้อที่ ๑-๖ และต้องผ่านอย่างน้อย ๑ ข้อ ในเกณฑ์ข้อที่ ๗-๑๐[๑๑]

สำหรับข้อกำหนดและหลักเกณฑ์ในการประเมินเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม มีทั้งหมด ๖ ข้อ

แผนภาพที่ ๖ ที่มา: https://web.facebook.com/Enviplanmonitor

[๑๐]UNESCO. whc.unesco.org/en/criteria/

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๑ เป็นตัวแทนที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ ด้านศิลปกรรม หรือตัวแทนของความงดงามและเป็นผลงาน ชิ้นเอก ที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดยิ่ง

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๒ แสดงถึงความสำคัญของการแลกเปลี่ยนคุณค่าของมนุษย์ ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือในพื้นที่ วัฒนธรรมใด ๆ ของโลก ผ่านการพัฒนาด้านสถาปัตยกรรม หรือทางเทคโนโลยี อนุสรณ์ศิลป์ การวางแผนบ้านเมือง หรือ การออกแบบภูมิทัศน์

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๓ เป็นเอกลักษณ์ หายากยิ่ง หรือเป็นของแท้ดั้งเดิม

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๔ เป็นตัวอย่างของลักษณะโดยทั่วไปของสิ่งก่อสร้าง อันเป็นตัวแทนของการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม สังคม ศิลปกรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี หรืออุตสาหกรรม

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๕ เป็นตัวอย่างลักษณะอันเด่นชัด หรือ ของขนบธรรมเนียมประเพณี แห่งสถาปัตยกรรม วิธีการก่อสร้าง หรือการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ที่มีความเปราะบางด้วยตัวมันเอง หรือเสื่อมสลายได้ง่าย เพราะผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่ไม่สามารถกลับคืนดังเดิมได้ หรือการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๖ มีความคิดหรือความเชื่อเกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์ หรือบุคคลที่มีความสำคัญ หรือความโดดเด่นยิ่ง ในประวัติศาสตร์

ในส่วนของข้อกำหนดและหลักเกณฑ์ในการประเมินเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติ มีทั้งหมด ๔ ข้อ คือ

แผนภาพที่ ๗ ที่มา: https://web.facebook.com/Enviplanmonitor

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๗ เป็นแหล่งที่เกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ที่มีความโดดเด่นเห็นได้ชัด หรือพื้นที่ที่มีความงาม ตามธรรมชาติหาพื้นที่อื่นเปรียบเทียบไม่ได้

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๘ เป็นตัวอย่างที่มีความโดดเด่นสะท้อนถึงวิวัฒนาการความเป็นมาของโลกในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน ซึ่งรวมไปถึงร่องรอยของสิ่งมีชีวิต หรือกระบวนการทางธรณีวิทยาที่สำคัญ อันทำให้เกิดรูปลักษณ์ของแผ่นดินหรือลักษณะธรณี สัณฐานหรือลักษณะภูมิประเทศที่สำคัญ[๑๒]

[๑๒]UNESCO. whc.unesco.org/en/criteria/

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๙ เป็นตัวอย่างที่มีความโดดเด่นสะท้อนถึงกระบวนการนิเวศวิทยา และชีววิทยาซึ่งก่อให้เกิดและมีพัฒนาการของระบบนิเวศทางบก ระบบนิเวศน้ำจืดหรือระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่ง รวมถึงสังคมพืชและสัตว์

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๑๐ เป็นถิ่นอาศัยที่มีความสำคัญสูงสุดสำหรับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในถิ่นอาศัยเดิม รวม ไปถึงถิ่นอาศัยของชนิดพืชและ/หรือชนิดสัตว์ที่มีคุณค่าโดดเด่นเชิงวิทยาศาสตร์หรือเชิงอนุรักษ์ระดับโลก[๑๓]

ความครบถ้วนสมบูรณ์ (Integrity)

ความครบถ้วนสมบูรณ์ (Integrity) ในกระบวนการเสนอขอขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก สิ่งที่ดังพิจารณา คือ ความครบถ้วนสมบูรณ์ (Integrity) ทั้งแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ ต้องได้รับการประเมิน ด้านความสมบูรณ์หรือความมีอยู่อย่างครบถ้วนของคุณสมบัติต่าง ๆ ที่ถ่ายทอด คุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากล ด้วยเหตุนี้เองการสร้างความเข้าใจอย่างชัดเจนต่อประเด็นด้านศักยภาพคุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากลเป็นสิ่งที่จะต้องดำเนินการก่อนที่จะพิจารณาในประเด็นว่าด้วยความครบถ้วนของแหล่งมรดกความครบถ้วนสมบูรณ์เป็นเครื่องบ่งชี้คุณสมบัติของลักษณะ ความเป็นองค์รวม ตลอดจนการดำรงอยู่อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ของมรดกทางวัฒนธรรมและ/หรือทางธรรมชาติ และคุณลักษณะประกอบ ทั้งนี้ ในการตรวจสอบเงื่อนไขของความครบถ้วนสมบูรณ์จำเป็นจะต้องพิจารณาถึงสิ่งที่เกี่ยวเนื่อง ของแหล่งมรดกนั้นด้วย กล่าวคือ

๑) มีความจำเป็นที่ต้องผนวกรวมทุกองค์ประกอบเข้าด้วยกันเพื่อให้คุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากลของแหล่งมรดก นั้นเป็นประจักษ์

๒) แหล่งต้องมีขนาดใหญ่พอเพียงที่จะทำให้เชื่อมั่นได้ว่าจะมีคุณสมบัติเป็นตัวแทนที่แสดงออกถึงความครบถ้วน สมบูรณ์ของลักษณะเด่น ตลอดจนกระบวนการต่าง ๆ ซึ่งถ่ายทอดนัยสำคัญของแหล่งมรดก

๓) แหล่งได้รับผลกระทบในทางลบจากการพัฒนาและ/หรือการถูกทอดทิ้ง

โดยแหล่งมรดกที่นำเสนอภายได้เกณฑ์ข้อที่ ๑ - ๖ นั้นแหล่งมรดกจะต้องมีโครงสร้างทางกายภาพและ/หรือ องค์ประกอบสำคัญที่อยู่ในสภาพที่ดี รวมทั้งได้รับการควบคุมผลกระทบจาการเสื่อมสภาพ ทั้งนี้สัดส่วนขององค์ประกอบที่มีนัยสำคัญนั้น แสดงให้เห็นถึงองค์รวมของคุณค่าของแหล่งมรดกที่ควรผนวกเข้าไว้ ความสัมพันธ์และพลวัตของหน้าที่ในบริบทร่วมสมัยในภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองประวัติศาสตร์หรือแหล่งมรดกอื่น ๆ ที่มีพลวัตที่มีคุณลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากสิ่งอื่น ๆ ต้องรักษาไว้ด้วยเช่นกัน สำหรับแหล่งมรดกที่เสนอภายใต้ข้อเกณฑ์ข้อที่ ๗ - ๑๐ นั้น แหล่งมรดกต้องมีกระบวนการทางชีวกายภาพ และการคุณลักษณะของภูมิลักษณ์ต้องอยู่ในสภาพสมบูรณ์ อย่างไรก็ตามต้องยอมรับว่าพื้นที่เก่าแก่และแหล่งธรรมชาติใด ๆ ต่างมีพลวัตและมีความสัมพันธ์กับมนุษย์และกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ซึ่งรวมไปถึงประเพณี ของสังคมและชุมชนท้องถิ่น มักเกิดขึ้นในพื้นที่ธรรมชาติ ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ นั้นควรจะสัมพันธ์กับการสร้างมั่นคงให้แก่คุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลของพื้นที่ซึ่งมีความยั่งยืนทางระบบนิเวศวิทยา นอกจากนี้ คุณสมบัติของแหล่งมรดกที่ได้รับการเสนอชื่อภายใต้เกณฑ์ข้อ ๗ - ๑๐ ยังกำหนดเงื่อนไขที่สอดคล้อง กันสำหรับความสมบูรณ์ไว้สำหรับแต่ละเกณฑ์แหล่งมรดกที่นำเสนอภายใต้เกณฑ์ข้อที่ ๗ ต้องมีคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลที่ ผนวกรวมถึงพื้นที่ที่จำเป็นต่อการรักษาความงามของแหล่งมรดกนั้น ตัวอย่างเช่น แหล่งมรดกที่มีคุณค่าด้านทิวทัศน์ซึ่งสัมพันธ์[๑๔]

[๑๓]UNESCO. whc.unesco.org/en/criteria/

[๑๔]เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสรชัย บูรณะอรรจน์. (๒๕๖๑:๗๓-๗๔) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.

เพราะฉะนั้นเรื่องความสมบูรณ์แบบนั้นต้องผนวกรวมไปถึงพื้นที่ต้นน้ำ และปลายน้ำซึ่งความสมบูรณ์ที่เกิดขึ้นนั้นต้องเชื่อมโยงพื้นที่ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการปกป้องคุ้มครองคุณภาพของสุนทรียภาพของแหล่งมรดกไว้ด้วย

แหล่งมรดกที่นำเสนอภายใต้เกณฑ์ข้อที่ ๘ (viii) ควรจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญที่สัมพันธ์กันทั้งหมด รวมทั้งองค์ประกอบที่เป็นเอกเทศ ซึ่งต่างก็สัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่น “ยุคน้ำแข็ง” ต้องอยู่ในเงื่อนไขของความครบถ้วนสมบูรณ์ โดยต้องรวมถึงลานหิมะ ธารน้ำแข็งและตัวอย่างของรอยตัด การทับถมและการรวมตัว ตัวอย่างเช่น ตำแหน่งที่ น้ำแข็งพัดมาทับถมซ้อนทับควรมีความสมบูรณ์ และควรมีตัวอย่างของประเภทหินที่เกิดขึ้นจากการไหลของแมกม่าและการ ระเบิดของภูเขาไฟ แหล่งมรดกที่นำเสนอภายได้เกณฑ์ข้อที่ ๙ ควรมีขนาดของแหล่งที่เพียงพอ และมีองค์ประกอบที่จำเป็นเพื่อแสดง ให้เห็นถึงประเด็นสำคัญของกระบวนการที่จำเป็นสำหรับการอนุรักษ์ในระยะยาวของระบบนิเวศและความหลากหลายทาง ชีวภาพที่อยู่ในแหล่ง เช่น เงื่อนไขของความครบถ้วนสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าดิบฝนเขตร้อนจะสัมพันธ์อยู่ในกับระดับความสูง เหนือระดับน้ำทะเล และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิประเทศ และชนิดของดิน ระบบแบบแผนและการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติ เช่นเดียวกับแนวปะการังนั้นควรต้องอยู่ร่วมกับองค์ประกอบอื่น ๆ ด้วย เช่น แหล่งหญ้าทะเล ป่าชายเลน หรือระบบนิเวศที่ เชื่อมโยงกันที่ทำหน้าที่ควบคุมปริมาณธาตุอาหารและตะกอนให้เข้ามาสู่แนวปะการัง แหล่งมรดกที่นำเสนอภายได้เกณฑ์ข้อที่ ๑๐ ควรเป็นแหล่งมรดกที่มีคุณสมบัติสำคัญยิ่งสำหรับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเฉพาะแหล่งมรดกที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและ/หรือเป็นตัวแทนที่สอดคล้องกับเกณฑ์ โดยเป็นแหล่งมรดกทางธรรมชาติที่ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ที่หลากหลายอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของ ชีวมณฑล และระบบนิเวศ เช่น ป่าทุ่งหญ้าเขตร้อนต้องมีสภาพตามข้อกำหนดที่ครบถ้วนสมบูรณ์ กล่าวคือต้องประกอบด้วย สัตว์กินพืชและพืชที่มีการพัฒนาร่วมกัน ตัวอย่าง แหล่งมรดกระบบนิเวศหมู่เกาะนั้นต้องเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตเฉพาะถิ่น และต้องมีพื้นที่กว้างขวางเพียงพอต่อการอยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตที่อยู่ ‘ในภาวะวิกฤต’ให้มั่นใจได้ว่าประชากรของชนิดพันธุ์เหล่านั้นจะดำรงเผ่าพันธุ์ต่อไปได้สำหรับพื้นที่อันเป็นที่พักพิงของสิ่งมีชีวิตที่มีการโยกย้ายถิ่น เป็นแหล่งที่ผสมพันธุ์ และสร้างรังตามฤดูกาล และเส้นทางในการโยกย้ายถิ่น

ความเป็นของแท้ดั้งเดิม (Authenticity) แหล่งมรดกที่นำเสนอภายได้เกณฑ์ข้อ ๑ (๑) ถึง ข้อ ๖ นั้นจะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขของความเป็นของแท้ตั้งเดิม สรุปได้ดังต่อไปนี้

- ความรับผิดชอบต่อมรดกทางวัฒนธรรมและการจัดการที่แหล่งมรดกนั้นตั้งอยู่ ในชั้นแรกเป็นหน้าที่ของชุมชน ของวัฒนธรรมนั้น ๆ ที่ได้สร้างและรักษาวัฒนธรรมนั้นไว้ตามลำดับ
- ในการพิจารณาและตัดสินแหล่งมรดก ต้องอยู่บนฐานของการให้ความเคารพต่อทุกวัฒนธรรมและภายใต้บริบท แวดล้อมที่มรดกนั้นสัมพันธ์อยู่ในแต่ละวัฒนธรรมนั้น การยอมรับ (ต้อง) สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของคุณค่ามรดกวัฒนธรรมนั้น รวมถึง ความน่าเชื่อถือ และข้อเท็จจริงของแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง
- คุณค่าของแหล่งมรดก จะต้องถูกประเมินจากคุณค่าที่มีต่อชุมชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้น ๆ ที่ซึ่งสร้างและ/หรือรักษาวัฒนธรรมนั้นนั้นไว้ ทั้งนี้นัยสำคัญของแหล่งมรดกขึ้นอยู่กับการพิจารณาความเข้าใจ และยอมรับต่อสภาพความจำเพาะและบริบททางวัฒนธรรมที่แหล่งมรดกนั้นสังกัดอยู่[๑๕]

[๑๕]เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสรชัย บูรณะอรรจน์. (๒๕๖๑:๗๓-๗๖) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.

สำหรับประเด็นว่าด้วย “ความเป็นของแท้ดั้งเดิม (Authenticity)” ของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมจะถูกตัดสินจากความน่าเชื่อถือ และความเป็นจริงในแง่มุมต่าง ๆ ที่ระบุไว้ในเอกสารประกอบการพิจารณา ทั้งนี้ความสามารถในการทำ ความเข้าใจคุณค่าของแหล่งมรดกนั้นจะขึ้นอยู่กับระดับความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่นำเสนอ ตลอดจนการสร้างความเข้าใจ เกี่ยวกับแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับคุณลักษณะของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งหมายถึงคุณค่าที่สั่งสมมายาวนาน ทั้งนี้ในการประเมินจะพิจารณาความเป็นของแท้ดั้งเดิมในทุกมิติที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับแหล่ง การตัดสินในประเด็นเรื่องคุณค่าที่อยู่คู่กับแหล่งมรดกวัฒนธรรมอาจแตกต่างกันไปตามอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เพราะแม้แต่วัฒนธรรมประเภทเดียวกัน ก็ยังมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ การประเมินอยู่บนฐานของการเคารพใน ความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรม และในการประเมินต้องตัดสินอยู่ภายใต้กรอบความคิดในบริบทวัฒนธรรมนั้น บอกจากนี้ “ความเป็นของแท้ดั้งเดิม (Authenticity)” ยังขึ้นอยู่กับประเภทของแหล่ง มรดกทางวัฒนธรรมและบริบทที่เกี่ยวเนื่อง ทั้งนี้ อธิบายผ่านโครงสร้างการนำเสนอข้อมูลดังนี้

อธิบายผ่านโครงสร้างการนำเสนอข้อมูลดังนี้

๑) รูปทรง และการออกแบบ (Form and Design)
๒) สาระ และสิ่งประกอบ (Materials and Substance)
๓) การใช้สอย และหน้าที่ (Use and Function)
๔) จารีตประเพณี เทคนิค และระบบการจัดการ (Traditions, Techniques and Management systems)
๕) ทำเลที่ตั้ง และการตั้งถิ่นฐาน (Location and Setting)
๖) ภาษาและรูปแบบอื่น ๆ ของมรดกที่สัมผัสมิได้ (Language, and Other Forms of Intangible Heritage)
๗) จิตวิญญาณ และความรู้สึก (Spirit and Feeling)
๘) ปัจจัยภายในและภายนอกอื่น ๆ (Other Internal and External Factors)

คุณลักษณะเช่น จิตวิญญาณและความรู้สึกมิได้เป็นสิ่งพิจารณาได้โดยง่ายในทางปฏิบัติที่จะนำมาใช้เป็นเงื่อนไขของ ความเป็นของแท้ดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะดังกล่าวก็มีความสำคัญในฐานะเครื่องบ่งชี้ถึงคุณลักษณะและสำนึกในถิ่น ที่ เช่น ในชุมชนที่ยังคงสืบทอดจารีตประเพณีและความต่อเนื่องทางวัฒนธรรมเอาไว้ การใช้ข้อมูลเหล่านี้อนุญาตให้สามารถอธิบายและขยายความคุณลักษณะทางสุนทรียภาพที่มีความเฉพาะเจาะจง ประวัติศาสตร์ สังคม และข้อมูลวิทยาศาสตร์ต้านต่าง ๆ ของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่กำลังได้รับการพิจารณา ในที่นี้ “แหล่งข้อมูลสารสนเทศ” นั้นหมายรวมทั้งที่เป็นสภาพทางกายภาพ การเขียน การพูดสัมภาษณ์ และข้อมูลรูปภาพ ที่ทำให้สามารถทราบถึงคุณลักษณะตามธรรมชาติ ความเฉพาะเจาะจง ความหมาย และประวัติของมรดกทางวัฒนธรรม เมื่อเงื่อนไขของความเป็นของแท้ดั้งเดิมได้รับการพิจารณาในขั้นตอนการเตรียมเอกสารเสนอเพื่อขอรับการพิจารณาขึ้น ทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก สิ่งแรกที่รัฐภาคีสมาชิกต้องดำเนินการ คือการจำแนกว่าคุณลักษณะใดเป็นความเป็นของแท้ ดั้งเดิมที่สำคัญที่สุดคำแถลงเกี่ยวกับความเป็นของแท้ตั้งเติมควรประเมินระดับของความเป็นของแท้ตั้งเดิม หรืออธิบายโดยจำแนกแต่ละส่วนประกอบของคุณลักษณะ โดยในส่วนที่เกี่ยวของกับความเป็นของแท้ดั้งเดิมนั้น การปฏิสังขรณ์ โบราณสถาน หรืออาคารทางประวัติศาสตร์ หรือย่านประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องที่เป็นเงื่อนไข[๑๖]

[๑๖]เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสรชัย บูรณะอรรจน์. (๒๕๖๑:๗๓-๗๖) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.

เฉพาะตัวแต่ละกรณีจะยอมรับ การปฏิสังขรณ์ได้ก็ต่อเมื่ออยู่บนพื้นฐานของการมีข้อมูลหรือรายละเอียดที่ทำการบันทึกไว้โดยสมบูรณ์ และต้องไม่ดำเนินการเกินขอบเขตไปด้วยการคาดคะเน

การปกป้องคุ้มครองและการบริหารจัดการ (Protection and Management)

การปกป้องคุ้มครองและการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกนั้น ต้องสร้างความเชื่อมั่นได้ว่าสามารถรักษาคุณค่า โดดเด่นอันเป็นสากล ตลอดจนเงื่อนไขของความครบถ้วนสมบูรณ์และ/หรือความเป็นของแท้ดั้งเดิมในช่วงเวลาของการได้รับการขึ้นทะเบียนเอาไว้ได้ เพื่อให้รักษาคุณค่าดังกล่าวไว้ต่อไป การทบทวนทั่วไปของสถานภาพการอนุรักษ์แหล่งมรดก และคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลควรจะดำเนินการตามกรอบกระบวนการติดตามแหล่งมรดกโลกตามที่ได้ระบุไว้ใน แนวปฏิบัติเพื่อการดำเนินการตามอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลกแหล่งที่ได้รับการขึ้นทะเบียนในบัญชีรายชื่อแหล่งมรดก โลกนั้นต้องใต้รับการคุ้มครองในระยะยาว ทั้งในด้านกฎหมาย ระเบียบ การจัดตั้งสถาบัน และ/หรือ การปกป้องคุ้มครอง ประเพณีและการจัดการเพื่อให้แน่ใจแหล่งมรดกโลกจะมีความยั่งยืน การปกป้องคุ้มครองควรรวมถึงการกำหนดขอบเขต อย่างเพียงพอในขณะเดียวกันในกระบวนการนำเสนอเพื่อขอรับการพิจารณาขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก รัฐภาคีสมาชิกต้องแสดงให้เห็นว่ามีการปกป้องคุ้มครองทั้งในระดับชาติ ภูมิภาค ท้องถิ่น และ/หรือ ในระดับของกลุ่มคนร่วม วัฒนธรรมประเพณี และควรแนบเอกสารที่แสดงรายละเอียดที่ชัดเจนของแนวทางการปกป้องคุ้มครองแหล่งมรดกที่ขอรับการพิจารณาขึ้นทะเบียน มาตรการทางกฎหมาย ระเบียบ และสัญญาเพื่อชี้วัดการปกป้องคุ้มครอง 24 มาตรการทางกฎหมาย และระเบียบต่าง ๆ ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นต้องสร้างความเชื่อมั่นได้ว่า จะเป็นกลไกในการปกป้องคุ้มครองคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลของแหล่งมรดกโลกให้รอดพ้นจากผลกระทบอันเกิดขึ้นจาก ความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ อาทิ สังคม เศรษฐกิจ และแรงกดดันหรือความเปลี่ยนเปลงที่เป็นผลกระทบด้านลบ รวมทั้ง ประเด็นเรื่องความครบถ้วนสมบูรณ์ และ/หรือความเป็นของแท้ดั้งเดิมของแหล่งด้วย โดยรัฐภาคีสมาชิกต้องสร้างให้เกิด ความเชื่อมั่นว่าจะมีการดำเนินการอย่างสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพ

ประโยชน์และความสำคัญของการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก

จากข้อมูลของสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในคู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลกคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรที่ได้จาก การศึกษางานวิจัยจากการศึกษาในรายงานวิจัยเรื่อง “The Costs and Benefits of World Heritage Site Status in the UK” เสนอว่าการขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกเป็นแหล่งมรดกโลกนั้นมีประโยชน์ในหลายมิติ ได้แก่ การสร้างพันธมิตรในการ ดำเนินงาน (Partnership) การเพิ่มจำนวนของทุนสมทบ(Additional Funding) การอนุรักษ์ (Conservation) การฟื้นฟู พื้นที่หรือเมืองอันเป็นที่ตั้งของแหล่ง (Regeneration) การท่องเที่ยว (Tourism) การสร้างความภาคภูมิใจของพลเมือง (Civic Pride) การสร้างประโยชน์ด้านต้นทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้[๑๗]

[๑๗]เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสรชัย บูรณะอรรจน์. (๒๕๖๑:๕๔-๕๖) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.

๑) ประโยชน์ด้านการอนุรักษ์ (Conservation) ประโยชน์สำคัญที่สุดของการที่แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติได้รับการขึ้นทะเบียนเป็น แหล่งมรดกโลก คือ ประโยชน์ “ด้านการอนุรักษ์ (Conservation)” อันเนื่องมาจากการได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่ง มรดกโลกนั้นต้องดำเนินการด้านต่าง ๆ ที่เป็นไปตามข้อกำหนดของคณะกรรมการมรดกโลก ซึ่งมีเป้าหมายให้แหล่งมรดก ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนนั้นต้องสามารถรักษา “คุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล (Outstanding Universal Value)” “ความเป็น ของแท้ดั้งเดิม (Authenticity)” และ “ความครบถ้วนสมบูรณ์ (Integrity)” เพื่อธำรงรักษาสถานภาพของการเป็นแหล่งมรดก โลกเอาไว้ด้วยนั่นเอง

๒) ประโยชน์ด้านการสร้างพันธมิตร (Partnership) การสร้าง “พันธมิตร (Partnership)” ซึ่งในที่นี้หมายรวมไปถึง “เครือข่าย (Network)”การดำเนินการในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการเป็นแหล่งมรดกโลกนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด ซึ่งหมายรวมไปถึงพันธมิตรหรือเครือข่ายในทุก ระดับ ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ เพราะการเสนอชื่อแหล่งเพื่อขอขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก หรือแม้แต่การบริหารจัดการแหล่งอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้รักษาคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลของแหล่งเอาไว้ในขณะที่ จะต้องตอบโจทย์การใช้สอยร่วมสมัยในด้านต่าง ๆ นั้น ต่างก็ต้องการความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งภาคราชการ ภาคเอกชน ตลอดจนชุมชนท้องถิ่น รวมไปถึงความร่วมมือในระดับนานาชาติ ทั้งนี้หากมองในแง่ของหน้าที่ที่เกี่ยวข้องก็อาจจะจำแนกได้เป็น ภาคการบริหารจัดการ ซึ่งย่อมหมายถึงหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม ตลอดจนกลไกการบังคับใช้กฎหมาย และแรงจูงใจต่าง ๆ ที่นำไปสู่การสร้างบรรยากาศของการอนุรักษ์แหล่งมรดกโลก สำหรับภาควิชาการ ซึ่งได้แก่ สถาบันการศึกษาทุกระดับชั้นตลอดจนหน่วยวิจัยเฉพาะทางต่าง ๆ ที่จะมีหน้าที่ในการสร้าง และขยายต่อองค์ความรู้เกี่ยวกับแหล่งอันเป็นประโยชน์เพื่อการศึกษา ซึ่งจะมีประโยชน์สืบเนื่องไปสู่การเสริมสร้างการ ตระหนักรู้ และจิตสำนึกในคุณค่าที่นำไปสู่การพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกอย่างยั่งยืนต่อไป นอกจากนี้ ภาคส่วนที่สำคัญอีกประการคือภาคเอกชน ซึ่งเป็นภาคส่วนที่มีส่วนร่วมอย่างมากในการส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการ อนุรักษ์และการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน

ทั้งนี้ มีกรณีศึกษาแหล่งมรดกโลกจำนวนมากในต่างประเทศ ซึ่งภาคเอกชนได้เป็นส่วนหนึ่งในการทำหน้าที่ สนับสนุนทุนในการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งมรดกโลก รวมไปถึงสนับสนุนการสร้าง และพัฒนาขีดความสามารถ (Capacity Building) ในการทำงานของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการแหล่งมรดก โลกให้ได้รับการพัฒนาความรู้ที่ทันสมัย ตลอดจนมีอุปกรณ์เครื่องมือทันสมัยต่าง ๆ ในการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ ยังมีกรณีศึกษาแหล่งมรดกโลกอีกเป็นจำนวนมากที่ภาคเอกชนได้ให้การสนับสนุนในการพัฒนาระบบ การสื่อความหมายเพื่อการเรียนรู้และการท่องเที่ยวมรดกโลกและพิพิธภัณฑ์ เนื่องมาจากการเรียบรู้และการสื่อความหมาย นั้นต้องการการปรับปรุงให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา ทั้งในประเด็นขององค์ความรู้ใหม่ และเทคนิควิธีในการสื่อสาร ซึ่งต่างต้อง ใช้งบประมาณที่สูงและมีระยะเวลาที่ต้องเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้ทันสมัยตลอดเวลา ในการนี้ภาคเอกชนจึงเหมาะสมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการดำเนินการ[๑๘]

[๑๗]เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสรชัย บูรณะอรรจน์. (๒๕๖๑:๕๔-๕๖) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.

๓) ประโยชน์ด้านงบประมาณสนับสนุนเพิ่มเติม (Adonal Funding) สำหรับประเด็นเรื่อง “งบประมาณสนับสนุนเพิ่มเติม (Additional Fung)” จะเห็นได้ว่าแหล่งมรดกโลกทั้งทาง วัฒนธรรม และทางธรรมชาติจะได้รับการสนับสนุนทรัพยากรประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะการเงินจากภาครัฐที่เป็นผู้ดูแลแหล่ง มรดกโลกนั้น เพื่อใช้ในการดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ของภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพันธกิจประจำ และพันธกิจเชิงยุทธศาสตร์เพื่อส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกโลกอย่างยั่งยืน

๔) ประโยชน์ด้านการฟื้นฟูพื้นที่หรือเมืองอันเป็นที่ตั้งของแหล่ง (Regeneration) จากกรณีศึกษาของแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมหลายแหล่งที่มีสถานะเป็นเมืองหรือชุมชนที่เคยรุ่งเรืองมาในอดีต ทว่าได้ลดบทบาทลงไปด้วยเหตุผลแวดล้อมนานาเมื่อแหล่งดังกล่าวรับการขึ้นทะเบียนให้เป็นแหล่งมรดกโลกได้ทำให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ส่งอิทธิพลให้เกิดกระบวนการ “ฟื้นฟูฟื้นที่หรือเป็นอันที่ตั้งที่ตั้งของแหล่ง (Regeneration)” จึงพบแหล่งมรดกโลกในลักษณะเมืองที่ยังมีพลวัดได้มีใช้การเป็นแหล่งมรดกโลกเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการฟื้นฟูเมือง และ ชุมชน เพื่อทำให้เกิดการกลับมาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย ประกอบธุรกิจการค้าขาย ตลอดจนกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวเนื่องกับการ ท่องเที่ยว และการใช้สอยในบริบทร่วมสมัยในด้านต่าง ๆ เช่น การปรับประโยชน์ใช้สอยบ้านเรือนเป็นที่พักในลักษณะเรือนพัก (Home Stay) ที่ส่งเสริมให้ผู้มาเยือนได้มีโอกาสเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น หรือการปรับเป็นพิพิธภัณฑ์เพื่อจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้ และวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น (Museum and Interpretation Center) ตลอดจนพื้นที่สำหรับเรียนรู้และการทำความเข้าใจในคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่เป็นแหล่งมรดกโลก เป็นต้น

๕) ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยว (Tourism) การที่แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก ย่อมเป็นกลไกสำคัญในการสร้างแรงจูงใจให้มีผู้มาเยี่ยมเยือนในฐานะของนักท่องเที่ยว ซึ่งย่อมส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ แหล่งมรดกโลกและพื้นที่โดยรอบ ดังตัวอย่างของการพัฒนาการท่องเที่ยวในประเทศกำลังพัฒนาในโครงการท่องเที่ยว เพื่อลดผ่อนความยากไร้ (Pro Poor Tourism) เช่น โครงการในประเทศกัมพูชา ประเทศลาว และประเทศเวียดนาม เป็นต้น ซึ่งนอกจากการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในแหล่งมรดกโลก องค์ประกอบต่าง ๆ ที่เรียงร้อยกันขึ้นเป็นแหล่งมรดกโลกดังกล่าวนั้นก็ได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งดึงดูดให้เกิดการท่องเที่ยว (Tourism Destination) ยังส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในพื้นที่อื่น ๆ ข้างเคียง ซึ่งเป็นการกระจายรายได้ที่ได้รับจากการท่องเที่ยว และเศรษฐกิจเกี่ยวเนื่องไปยังชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วย อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวก็อาจกลายเป็นดาบสองคมได้ หากมีการบริหารจัดการที่ไม่มีประสิทธิภาพ และไม่คำนึงถึงความยั่งยืน หรือเน้นการท่องเที่ยวเชิงปริมาณ (Mass Tourism) ซึ่งแม้ว่าจะสร้างรายได้อย่างมากมาย แต่อาจไม่คุ้มกับทรัพยากรในมิติต่าง ๆ ที่ต้องสูญเสียไป รวมไปถึงคุณค่าโดดเด่นอันอันเป็นสากล ความเป็นของแท้ตั้งเดิม และความครบถ้วนสมบูรณ์อันเป็นคุณสมบัติหลักของแหล่งมรดกโลกต้องเสื่อมลงด้วย[๑๙]

[๑๙]เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสรชัย บูรณะอรรจน์. (๒๕๖๑:๕๔-๕๖) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.

๖) ประโยชน์ด้านการเรียนรู้และการศึกษา (Learning and education) และการสร้างความภาคภูมิใจของพลเมือง (Civic Pride) และต้นทุนทางสังคม (Social Capital) ประโยชน์สำคัญของการได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกคือ การเป็นต้นทุนในการพัฒนาการศึกษาซึ่งไม่ เพียงแต่เป็นประโยชน์ต่อรัฐภาคีสมาชิกผู้ดูแลรักษาแหล่งเท่านั้น หากยังเป็นส่วนหนึ่งของการสร้าง องค์ความรู้ของมนุษยชาตินอกจากนี้แหล่งมรดกโลกยังนำพาไปสู่การสร้าง “ความภาคภูมิใจของพลเมือง” ซึ่งเช่นเดียวกัน กับที่กล่าวมาข้างต้น เพราะมีเพียงแต่สร้างความภาคภูมิใจของพลเมืองของรัฐภาคีสมาชิกเท่านั้น หากแต่ยังเป็นคุณลักษณะของพลเมืองที่พึงประสงค์ของโลกในศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวถือเป็น “ทุนทางสังคม” อันเป็นต้นทุนสำคัญของ การศึกษา และการเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาสังคมสู่สังคมอุดมปัญญาที่ใช้มรดกทางวัฒนธรรมเป็นต้นทุนสำคัญของการพัฒนา ที่ยั่งยืนของยืนของมนุษยชาติ และสิ่งแวดล้อมต่อไป ตลอดจนสันติภาพของมนุษยชาติอันเป็นอุดมคติของ “แหล่งมรดกโลก” ทั้งทางวัฒนธรรม และทางธรรมชาติ[๒๐]

๒.๒ ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์น่าน

เมืองนครน่านเป็นเมืองที่มีพัฒนาการมายาวนาน ตั้งแต่สร้างเริ่มก่อเกิดบ้านแปลงเมืองในลุ่มน้ำย่างและลุ่มน้ำปัว พัฒนาขึ้นเป็นแคว้นน่านในฐานะรัฐอิสระ ต่อมาถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา จนกระทั่งกลายเป็นนครรัฐในฐานะประเทศราชของสยาม และผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยที่เรียกว่า “จังหวัดน่าน” สืบมาถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งจากพัฒนาการทางการเมืองการปกครองของเมืองนครน่านออกเป็น ๖ ยุค ได้แก่

(๑) ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘)
(๒) ยุคแว่นแคว้นน่าน ร่วมสมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - พ.ศ.๑๙๙๒)
(๓) ยุคแคว้นน่านเป็นส่วนหนึ่งของ อาณาจักรล้านนา (พ.ศ.๑๙๙๒ – ๒๑๐๑)
(๔) ยุคประเทศราชของพม่า (พ.ศ.๒๑๐๑ – ๒๓๓๑)
(๕) ยุคประเทศราชของสยาม (พ.ศ.๒๓๓๑ - ๒๔๔๒)
(๖) ยุคจังหวัดน่าน ประเทศไทย (พ.ศ.๒๔๔๒ – ปัจจุบัน)

[๒๐]เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสรชัย บูรณะอรรจน์. (๒๕๖๑:๕๔-๕๖) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.

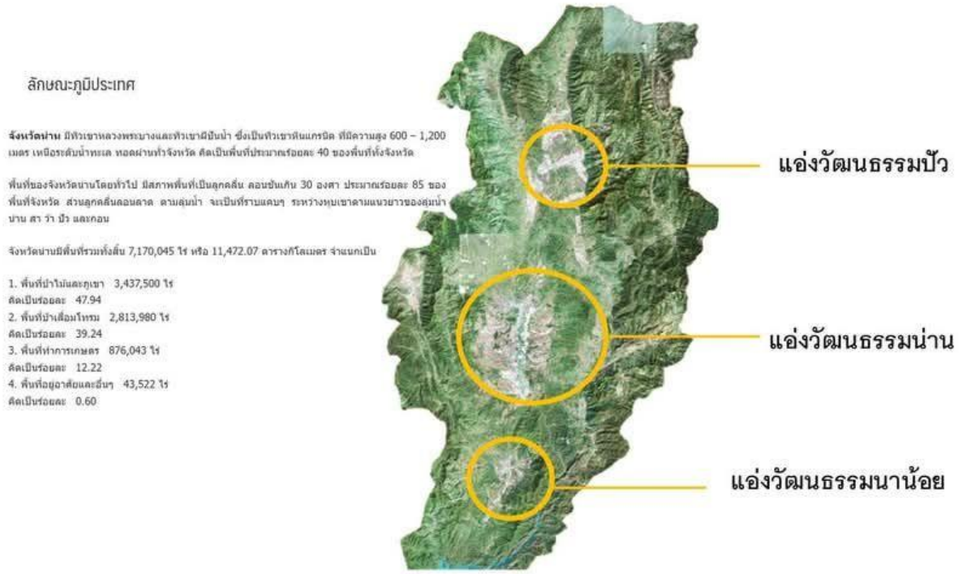

แผนภาพที่ ๘ ที่มา ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

พื้นที่จังหวัดน่านในปัจจุบันมีเทือกเขารายล้อมทำให้เกิดแอ่งที่ราบสำคัญ ๓ แอ่ง ได้แก่

(๑) **แอ่งปัว** ทางตอนเหนือ มีความยาวประมาณ ๕๕ กิโลเมตร กว้างประมาณ ๒๒.๕ กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่อำเภอปัว อำเภอท่าวังผา อำเภอเชียงกลาง และบางส่วนอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน

(๒) **แอ่งน่าน** ทางตอนกลาง มีความยาวประมาณ ๔๐.๕ กิโลเมตร กว้างประมาณ ๒๐ กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเมืองน่านและอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน และ

(๓) **แอ่งนาน้อย** ทางตอนใต้ มีความยาวประมาณ ๑๗.๕ กิโลเมตร กว้างประมาณ ๑๒ กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่อำเภอนาน้อยและบางส่วนอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน ส่วนบริเวณแอ่งน่านในตอนกลางนั้น ปรากฏมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา จัดแบ่งการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์เป็น ๒ ช่วง คือ ยุคหินและยุคโลหะ[๒๑]

น่าน : ยุคก่อนประวัติศาสตร์

ภูมิศาสตร์ มีลักษณะภูมิประเทศที่ประกอบด้วยป่าเขาสลับกับที่ราบแคบ ๆ ระหว่างภูเขาและที่ราบใหญ่ขนานไปกับลำน้ำ ลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้มีความเหมาะสมต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น พื้นที่จังหวัดน่านจึงมีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยเป็นเวลาหลายพันปีนับย้อนไป ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ให้เป็นปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์พบหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่จังหวัดน่านในปัจจุบัน

[๒๑]ห้างหุ้นส่วนจำกัดวุฒิเจริญ, **การขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดหนองบัว บ้านหนองบัว หมู่ที่ ๕ ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน**, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๓๙), หน้า ๓.

ประวัติศาสตร์ประมาณ ๓๕,๐๐๐-๒๕,๐๐๐ ปี ในเขตลุ่มน้ำแหง อ.นาน้อยและลุ่มน้ำน่าน-สา อ.เมือง-อ.เวียงสา ซึ่งมนุษย์กลุ่มแรกที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ น่าจะดำรงชีพด้วยการล่าสัตว์ หาอาหารจากป่า เพราะรู้จักการ กะเทาะหินมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ (อาวุธ) และมีการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยอยู่ตามแหล่งน้ำ หรือตามถ้ำพบหลักฐาน เครื่องมือเครื่องใช้ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ทำจากหินกรวดและสำริดที่มีลักษณะการกะเทาะแบบหยาบ ๆ ที่ทำจากหินกรวดแม่น้ำในรูปแบบของเครื่องมือสับ/ตัด (Chopper-Chopping Tool) ฝังตัวอยู่ในชั้นหินแลง อายุน่าจะมากกว่า ๑๐,๐๐๐-๒๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว ที่แหล่งโบราณคดีเสาดิน บ้านน้ำหก ต.เชียงของ อ.นาน้อย และ บ้านดู่ใต้ ตำบลดู่ใต้ อำเภอเมืองน่าน พบเครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียวทำจากหินกรวด ก้อนหิดบด ค้อนหินและก้อนหินเจาะรู ในถ้ำปู่แล่ม (ถ้ำอมรินทร์) หมู่ที่ ๕ ตำบลส้าน อำเภอเวียงสา

มนุษย์กลุ่มแรกนี้ สันนิษฐานว่าดำรงชีพด้วยการล่าสัตว์ เก็บพืชจากป่ามาเป็นอาหาร รู้จักกะเทาะหินกรวดใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ และเป็นอาวุธ อาศัยอยู่ตามบริเวณที่ลาดเชิงเขาหรือถ้ำใกล้แหล่งน้ำ

ต่อมาในราว ๕,๐๐๐-๓,๐๐๐ ปี ปรากฏว่าการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ขยายออกไปกว้างขวางขึ้น ดังพบเครื่องมือหินที่มีวิธีการทำก้าวหน้ากว่าเดิม คือกะเทาะประณีตขึ้น จนกระทั่งขัดมันให้เรียบคม มีขนาดเล็กลง รูปแบบหลากหลายและใช้สอยได้สะดวกกว่า ส่วนมากเป็นขวานหินมีบ่าและขวานหินไม่มีบ่า ทั้งที่ยังไม่ขัดมันและขัดมันแล้ว กระจายอยู่ในเขตอำเภอเมืองน่าน อำเภอเวียงสา อำเภอเชียงกลาง อำเภอปัว อำเภอแม่จริม และ อำเภอบ่อเกลือ นอกจากนี้ ยังพบแหล่งผลิตเครื่องมือหินขนาดใหญ่ที่ดอยภูทอก ตำบลน้ำปั้ว เขตอำเภอเวียงสา ที่ดอยภูซาง ตำบลนาซาว เขาหินแก้ว เขาชมพู และ ดอยปู่แก้ว ตำบลดู่ใต้ อำเภอเมืองน่าน[๒๒]

แหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ดอยภูซาง จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในแหล่งโบราณคดีภูซาง หรือดอยภูซาง ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้ในอดีต (ประมาณ 700 ถึงกว่า 3,000 ปีมาแล้ว) น่าจะเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินในระดับอุตสาหกรรรม เพราะพบหลักฐานที่แสดงถึงกระบวนการผลิตเครื่องมือหินเป็นจำนวนมากและกระจายตัวอยู่หนาแน่นเป็นบริเวณกว้าง ทั้งก้อนวัตถุดิบ แกนหิน สะเก็ดหินขนาดต่าง ๆ ค้อน ทั่ง โกลน เครื่องมือหินขัดที่มีการขึ้นรูปแล้ว มีร่องรอยการกะเทาะ การตกแต่งคม และการขัดผิว ลักษณะของเครื่องมือหินที่พบมากเป็นขวานหินขัดแบบไม่มีบ่าและเครื่องมือสะเก็ดหิน[๒๓]

จากการศึกษาชนิดของหินที่นำมาผลิตเป็นเครื่องมือหินที่พบในดอยภูซาง พบว่าส่วนใหญ่ทำมาจากหินแอนดีไซต์ (Andesite) รองลงมาคือหินโคลนกึ่งหินแปร (Metamorphosed Mudstone) คุณสมบัติที่โดดเด่นของหินทั้งสองชนิดนี้คือ เนื้อละเอียดแน่น ค่อนข้างเหนียว มีความแข็งไม่มากไม่น้อยเกินไป สามารถขึ้นรูปได้ง่ายและกำหนดทิศทางของแรงที่ใช้กะเทาะค่อนข้างดี ทำให้ได้รูปแบบที่ต้องการได้โดยไม่ต้องสิ้นเปลืองพลังงานมากนัก ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลหลักที่พบหลักฐานการผลิตเครื่องมือหินบนดอยภูซางเป็นจำนวนมาก เนื่องจากหินทั้ง 2 ชนิด เป็นหินพื้นฐานของดอยภูซาง[๒๔] ดอยภูซางจึงเป็นแหล่งวัตถุดิบและพื้นที่ผลิตเครื่องมือหินที่สำคัญมากแห่งหนึ่งของพื้นที่แถบนั้น โดยอาจเป็นการเข้ามาเพื่อผลิตเครื่องมือหินเป็นช่วง ๆ ตามความเหมาะสม เพราะจากการศึกษาชั้นดินพบร่องรอยการทิ้งร้างอยู่เป็นระยะ ๆ[๒๕]

[๒๒]พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน (๒๕๔๗). น่าน:ภูมิหลังและเจ้าผู้ครองนคร
[๒๓]กรมศิลปากร ๒๕๔๘ ; ชวนันท์ จันทร์ประเสริฐ ๒๕๕๐ ; จตุรพร เทียมทินกฤต ๒๕๕๒
[๒๔]จตุรพร เทียมทินกฤต ๒๕๕๒ : ๓๘
[๒๕]จตุรพร เทียมทินกฤต ๒๕๕๒ : ๗๘

การขุดค้นหลุม N-Hill ที่ไม่พบเครื่องมือหินที่อยู่ในขั้นตอนการขัดผิวหรือตกแต่งอย่างละเอียด และเครื่องมือหินที่เสร็จสมบูรณ์ แต่พบในพื้นที่ที่ห่างออกไปประมาณ ๕๐๐ เมตร จึงมีความเป็นไปได้ว่าพื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นเพียงพื้นที่วัตถุดิบและผลิตเครื่องมือหินถึงเพียงขั้นตอนการขึ้นรูปและการตกแต่งรายละเอียดในระดับหนึ่งเท่านั้น ส่วนการขัดผิวและการตกแต่งขั้นละเอียด ผู้ผลิตคงนำเครื่องมือหินไปทำยังพื้นที่อื่นที่มีความเหมาะสมมากกว่า[๒๖] อาจเป็นสิ่งที่ชี้เห็นว่ามีการใช้พื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของดอยภูซางแตกต่างกันตามความเหมาะสมการที่ไม่พบความแตกต่างของเทคโนโลยีหรือรูปแบบ ทำให้สันนิษฐานในเบื้องต้นได้ว่าผู้ที่เข้ามาใช้พื้นที่ผลิตเครื่องมือหิน น่าจะเป็นคนกลุ่มเดียวกัน[๒๗]

การขุดค้นบริเวณเนินดินด้านทิศเหนือของดอยภูซาง ซึ่งเป็นเนินดินเตี้ย ๆ มีลำน้ำซาวไหลผ่านทางทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตก พบหลักฐานทางโบราณคดีประเภทหินโกลน ก้อนหินซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะทำหน้าที่เป็นทั่งและค้อน อีกทั้งพบสะเก็ดหินบริเวณลำน้ำเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังพบเศษภาชนะดินเผา ลูกปัดแก้ว ลูกล้อดึงฟืม (อุปกรณ์ในการทอผ้า) ซึ่งเป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นถึงการอยู่อาศัยของมนุษย์ในอดีตในพื้นที่นี้[๒๘]

การขุดค้นบริเวณเนินดินหมู่บ้านก้อด ซึ่งเป็นเนินดินที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของดอยภูซาง มีลำน้ำซาวและลำน้ำระวายไหลผ่าน พบหลักฐานทางโบราณคดี คือการฝังกระดูกในภาชนะดินเผาประเภทไหขนาดเล็ก ลักษณะพิธีกรรมเช่นนี้พบในโบราณสถานสุโขทัยในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๑[๒๙]

ที่น่าสนใจคือการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคนี้มีการสันนิฐานว่าอาศัยอยู่ตามที่ลาดไหล่เขาและที่ราบใกล้ลำน้ำมากกว่าแต่ก่อน รู้จักเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และอยู่ร่วมเป็นชุมชนขนาดใหญ่ขึ้น โดยตั้งบ้านเรือนถิ่นฐานอย่างถาวร ดำรงชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรมแล้ว

เป็นที่น่าสังเกตว่าในพื้นที่จังหวัดน่าน พบโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่หล่อด้วยโลหะน้อยมาก ศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี นักโบราณคดี รายงานไว้ในหนังสือก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย เมื่อปี ๒๕๑๐ ว่าพบเครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยสำริดหลายชิ้นทางตอนใต้ของจังหวัดน่าน ที่สำคัญคือพร้าหรือมีดสำริด กำหนดอายุราว ๒,๐๐๐ ปี ต่อมาในปี ๒๕๑๓ พบกลองมโหระทึก (คนพื้นถิ่นเรียกว่า ฆ้องกบ) จำนวน ๒ ใบ แบบวัฒนธรรมดองซอน อายุราว ๒,๕๐๐-๒,๐๐๐ ปี มีการพบแหวนทอง-แหวนสำริดและพบแผ่นทองแบบโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์อยู่ในกลองมโหระทึกดังกล่าวด้วย ดังนั้นหลักฐานมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่พบในนครน่าน จึงพบความเจริญทางการดำรงชีวิตเท่าที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีได้ถึงยุคสำริด แต่ปัจจุบันการสำรวจทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ใน จ.น่าน ยังมีไม่มากนัก หากมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องอาจมีการค้นพบหลักฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์มากขึ้น ซึ่งสามารถมาใช้อธิบายข้อสันนิษฐานที่เชื่อมโยงกับการศึกษาพัฒนาการมนุษย์สมัยประวัติศาสตร์ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น[๓๐]

[๒๖]จตุรพร เทียมทินกฤต ๒๕๕๒ : ๗๙-๘๐
[๒๗]ชวนันท์ จันทร์ประเสริฐ ๒๕๕๐ : ๑๐
[๒๘]ชวนันท์ จันทร์ประเสริฐ ๒๕๕๐ : ๑๐-๑๑
[๒๙]ชวนันท์ จันทร์ประเสริฐ ๒๕๕๐ : ๑๐-๑๑
[๓๐]ภาณุรังษี เดือนโฮ้ง, วาณี อรรจน์สาธิต. (๒๕๕๓). นครน่านเมืองเก่าที่มีชีวิต: อัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

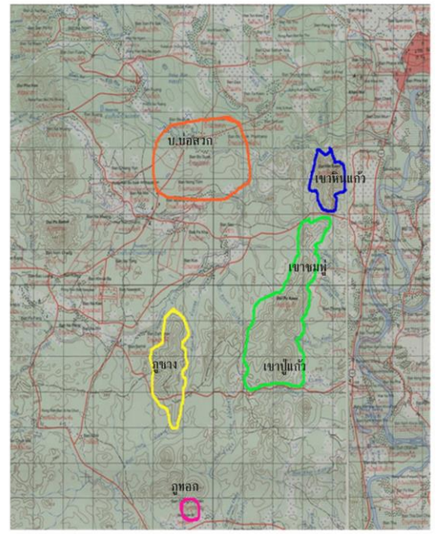

ภาพที่ ๑ แผนที่แสดงพื้นที่แหล่งผลิตเครื่องมือหิน ในตำบลดู่ใต้ ตำบลนาซาว ตำบลบ่อสวก สองเขตพื้นที่ อำเภอเมืองถึง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน อุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือหินในพื้นที่ อำเภอเมืองและอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน โดย สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่

ภาพที่ ๒ แผนที่ดาวเทียม แสดงภูมิศาสตร์ ดอยภูซาง
โดย สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่
ชื่อ : ดอยภูซาง
ที่ตั้ง : บ้านดอนคีรี ตำบล : นาซาว
อำเภอ : เมืองน่าน จังหวัด : น่าน
พิกัด DD : ๑๘.๗๐๘๔๘ N, ๑๐๐.๖๘๘๒ E
เขตลุ่มน้ำหลัก : น่าน, สา
เขตลุ่มน้ำรอง : ลำน้ำซาว, ลำน้ำสมุน, ลำน้ำระวาย

สมัยชุมชนหมู่บ้านเกษตรกรรม (Agricultural Society Period) ช่วงระเวลาประมาณ ๔,๕๐๐-๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว

ในช่วงนี้ปรากฏการตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่ราบเป็นสังคมระดับหมู่บ้านที่มีการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากไม้ หิน และสำริด โดยเฉพาะบริเวณแอ่งน่านตอนกลาง พบร่องรอยของเครื่องมือหินขัดที่ทำจากหินแอนดีไซต์ (Andesite) และหินโคลนกึ่งแปร (Metamorphosed Mudstone) บริเวณเขาภูซาง ในเขตตำบลดู่ใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน โดยพบเครื่องมือหินขัดที่มีบ่าและไม่มีบ่า มีความประณีตมากกว่าเครื่องมือหินกะเทาะที่พบในยุคก่อนหน้า จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีภูซางของกรมศิลปากร ในปี พ.ศ.๒๕๔๒ พบว่ามีการผลิตเครื่องมือหินขัดยาวนานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ประมาณ ๓,๗๐๐ - ๓,๕๐๐ ปีมาแล้ว[๓๑]

[๓๑]สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (๒๕๔๐: ๖-๑๒) โบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของเมืองน่าน

ภูมิประเทศ ที่ราบ, ภูเขา, ลอนลูกคลื่น

สภาพทั่วไป

ลักษณะภูมิศาสตร์โดยทั่วไปเป็นพื้นที่ลอนลูกคลื่นสลับกับพื้นที่ราบขนาดเล็ก และมีเขาขนาดย่อมอยู่ทั่วทั้งพื้นที่ ซึ่งดอยภูชางเป็นหนึ่งในเนินเขาเหล่านั้น พื้นที่โดยรอบเป็นพื้นที่ป่าที่ถูกปรับเป็นพื้นที่ทำการเกษตร สวนผลไม้ประเภทต่าง ๆ ไม่มีต้นไม้ขนาดใหญ่ให้หลงเหลือเป็นสภาพป่าแล้ว มีลำน้ำซาวและลำน้ำสมุนเป็นลำน้ำสายหลักของพื้นที่ (ลำน้ำซาวไหลผ่านด้านทิศตะวันตกและลำน้ำสมุนไหลผ่านด้านทิศเหนือของพื้นที่) โดยเป็นต้นน้ำของลำห้วยก้อด พรรณไม้เป็นแบบป่าดงดิบ ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ๓๘๙ เมตร ทางน้ำ ลำน้ำซาว, ลำน้ำสมุน[๓๒]

สภาพธรณีวิทยากลุ่มหินที่พบในพื้นที่แหล่งโบราณคดีแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม

๑. กลุ่มหินภูเขาไฟ เป็นหินอัคนีที่กำเนิดมาจากแมกมา ได้แก่ Andesite, Ash, Diabase, Tuff,Rhyolite, Quartzite, Vericular Basalt ซึ่งหินที่พบว่ามีการนำมาใช้เป็นวัตถุดิบผลิตเครื่องมือหิน คือ Rhyolite, Andesite และ Tuff,Rhyolite

๒. กลุ่มกึ่งหินแปร จากกระบวนการทางธรณีวิทยาในช่วงต้นไพลสโตซีน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชั้นหิน ซึ่งเดิมในบริเวณนี้เป็นชั้นหินตะกอน เมื่อเกิดสภาวะความดันและความร้อนสูงจากการแทรกตัวขึ้นมาของแนวแมกมา ทำให้เกิดการแปรสภาพโดยการสัมผัส (Metamorphic) ทำให้เกิดการตกผลึกใหม่ (Recrystallization) ทำให้โครงสร้างหินตะกอนเปลี่ยนสภาพมีความแข็งมากขึ้น เนื้อละเอียดมากขึ้น แบ่งออกได้เป็นหินประเภท Metamorphose mudstone และ sandstone (เอกสารบางเล่มเรียกหินกลุ่มนี้ว่า Argillite) หินทั้งสองกลุ่มนี้ยกเว้น Vesicular Basalt จะเป็นหินเนื้อละเอียดแน่น ค่อนข้างเหนียว มีความแข็งไม่มากเกินไปสำหรับนำมาผลิตเครื่องมือหิน สามารถขึ้นรูปได้ง่ายและกำหนดทิศทางของแรงที่ใช้ได้ค่อนข้างดี ทำให้ได้รูปแบบที่ต้องการโดยไม่สิ้นเปลืองพลังงานมากนัก จึงทำให้คนโบราณนิยมเลือกให้วัตถุดิบจากพื้นที่นี้มากกว่าบริเวณอื่น ๆ ที่เป็นหิน Basalt เพราะเป็นหินเนื้อละเอียดที่มีความแข็งสูงมาก ควบคุมทิศทางการกะเทาะได้ค่อนข้างยาก แม้ว่าจะมีคุณภาพวัสดุดีกว่า แต่สิ้นเปลืองพลังงานและเวลาในการผลิตมากกว่า[๓๓]

[๓๒]จตุรพร เทียมทินกฤต และสิริพัฒน์ บุญใหญ่ ๒๕๔๙ : ๑๘
[๓๓]ศิลปากร. กรม. เมืองน่านโบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ. ๒๕๓๙.

ภาพที่ ๓ เครื่องมือหิน ภูชาง โดย สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่

ภาพที่ ๔ เครื่องมือหิน ภูชาง โดย สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่

ภาพที่ ๕ โกลนเครื่องมือหินแบบมีบ่าและไม่มีบ่า เครื่องมือหินแบบมีบ่าและไม่มีบ่าที่ผ่านการใช้งานมาแล้ว เครื่องมือหิน ภูชาง โดย สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่

• สัณฐานวิทยา : สมัยชุมชนหาของป่าล่าสัตว์ (Hunting-Gathering Society Period) คลอบคุลมระยะเวลาระหว่าง ๕๐๐,๐๐๐ - ๔,๕๐๐ ปีมาแล้ว พบเครื่องมือหินกะเทาะแบบ ที่แหล่งโบราณคดีเสาดินนาน้อย ภายในอุทยานแห่งชาติศรีน่าน อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน โดยพบเครื่องมือหินกะเทาะแบบสับตัด (chopper chopping tool) จากหินกรวดแม่น้ำ แทรกตัวอยู่ในชั้นดินของผนังหน้าตัดชั้นดินบริเวณที่ตั้งของเสาหิน เป็นที่น่าสังเกตว่าเครื่องมือหินที่พบมีความคล้ายคลึงกันมากกับเครื่องมือหินกะเทาะทางตอนใต้ของประเทศจีน ซึ่งนักโบราณคดีชาวจีนได้กำหนดอายุเครื่องมือหินไว้ราว ๑,๐๐๐,๐๐๐ - ๕๐๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่าเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่เก่าแก่ที่สุดของแอ่งที่ราบน่าน

แหล่งโบราณคดีเสาดินนาน้อย

ภาพที่ ๖ แหล่งโบราณคดีเสาดินนาน้อย
ที่มา ฐานข้อมูลภาพ เสาดินนาน้อย (คอกเสือ) ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

มีหลักฐานการทำงานเครื่องมือหินกะเทาะ ๑๐๐,๐๐๐ ถึง ๕๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว ในแหล่งโบราณคดีเสาดินนาน้อย อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ถือได้ว่าเก่าที่สุดแหล่งหนึ่งในประเทศไทยเครื่องที่พบส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียว เครื่องมือหินแบบสับตัด (Chopper Chopping)[๓๔]

ภาพที่ ๗ เครื่องมือยุคหิน ที่พบในเขต เสาดินนาน้อย
ที่มา ฐานข้อมูลภาพ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

[๓๔]ศิลปากร. กรม. เมืองน่านโบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ. ๒๕๓๙.

ปริศนาหน้ากากฝาโลง ผาเวียง ยุคก่อนประวัติศาสตร์น่าน

ภาพที่ ๘ ปริศนาหน้ากากฝาโลง ผาเวียง ยุคก่อนประวัติศาสตร์น่าน
ที่มา หน้ากากฝาโลง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

“นายอินข่อง อินแปลง” เป็นผู้ค้นพบที่ถ้ำผาเวียงหมายเลข ๓ หรือเรียกว่าถ้ำหีบ จำนวน ๓-๔ ชิ้น โลงไม้ถูกฝังอยู่ใต้ดินลึกลงไปประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ใต้โลงไม้มีไม้ไผ่ตัดวางเรียงกันเพื่อรองรับโลงไม้ไว้ และยังพบกำไลหินสีขาว ซึ่งเก็บรักษาไว้ ณ วัดผาเวียง ราวเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๔๖ ปัจจุบันจัดแสดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

ปริศนาหน้ากากฝาโลง หน้ากากไม้ฝาโลงทำด้วยไม้คล้ายตระกูลไม้ซ้อ คือเป็นไม้เนื้ออ่อนที่ไม่มีวงปี ดูเผิน ๆ คล้ายกับว่าตัดออกมาเฉพาะส่วนของเปลือกนอก แต่ความจริงนั้นใช้ทั้งส่วนที่เป็นกะพี้และแก่นผสมกัน พบรอยหยดของยางรักสีดำใช้เชื่อมติดกับลูกปัดหอยอันสึกกร่อน ด้านในฝาโลงมีร่องรอยผ้าห่อศพคล้ายลายขิดเชือกทาบหยาบ ๆ สภาพของวัตถุ เนื้อไม้มีสองส่วน คือส่วนบนเป็นหน้ากากปิดฝาโลง และส่วนล่างเป็นตัวโลง ส่วนล่างนี้เว้าแหว่งไม่เต็มรูป ทั้งสองส่วนเก่าผุเปื่อยยุ่ย มีการนำส่งวัตถุจัดแสดงดำเนินการอนุรักษ์ทางวิทยาศาสตร์ที่กลุ่มอนุรักษ์โบราณวัตถุ กรมศิลปากร เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๑

ลักษณะรายละเอียดวัตถุ

หน้ากากไม้ฝาโลงชิ้นนี้มีลักษณะคล้ายงานศิลปะดั้งเดิม (Primitive Art) ของกลุ่มแอฟริกัน โพลีเนเซียน และโอเชียเนีย ค่อนข้างมาก ซึ่งไม่เคยพบเห็นในประเทศไทยมาก่อน ดูเป็นศิลปะกึ่งนามธรรม (Semi-Abstract) ลวดลายศิลปะที่ตกแต่งหน้ากากไม้ ใช้ลายเส้นวงโค้งก้นหอยแบบ Spiral Motif ในส่วนคิ้วกับดวงตาที่ต่อเนื่องคล้ายนกฮูก อันเป็นลวดลายพื้นฐานสากลของหลายเผ่าชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มที่บูชานกเป็นเทพเจ้า ได้แก่ พวกเมารี อะบอริจินส์ จมูกเป็นเส้นเดียว ปากเล็กจู๋ ลำตัวแต่งด้วยแผ่นวงโค้งเป็นคอ แขน เม็ดถันกลึงนูน ลักษณะท่อนบนมองเผิน ๆ ละม้ายกับหน้ากากของชนเผ่าวาตูลูลูกลางมหาสมุทรแปซิฟิกอย่างมาก ส่วนการ[๓๕]

[๓๕]ศ.ดร. รัศมี ชูทรงเดช. (๒๕๕๓: ๗๑) ข้อมูลใหม่ก่อนประวัติศาสตร์ น่าน: ลำพูน เอกสารประกอบการเสวนาทางวิชาการ เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย ๒๕๕๓

วางมือแป ๆ บนลำตัวท่อนล่างที่ทำพอเป็นสัญลักษณ์ไม่เน้นความเหมือนจริงนั้น กลับพ้องกับวัฒนธรรมของชนเผ่าบนเกาะอีสเตอร์ ศ.ดร.รัศมี ชูทรงเดช ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ผู้เชี่ยวชาญด้านก่อนประวัติศาสตร์ภาคเหนือ มีผลงานการศึกษาเรื่องโลงศพมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ในเรือขุดถ้ำผีแมน ที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนมาก่อน ขอให้ช่วยพิสูจน์หาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธีคาร์บอน ๑๔

ซึ่ง ศ.ดร.รัศมี ได้ส่งเนื้อไม้ไปยังห้องแล็บของมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ผลการพิสูจน์ว่าเนื้อไม้มีอายุเก่าแก่ถึง ๓,๔๐๐ +/- ๔๐๐ ปี ต่อมาได้ส่งให้กลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ของกรมศิลปากรดำเนินการพิสูจน์เนื้อไม้ ได้ข้อสรุปว่าเป็นของแท้พบคราบสารไนเตรท (มูลค้างคาว) ฝัง และการที่ผ่านเวลามานานกว่า ๓,๐๐๐ ปีเศษ แต่ยังไม่สลายผุพังทั้งหมด ก็เพราะขี้ค้างคาวเป็นตัวช่วยอนุรักษ์เนื้อไม้ไว้

วิเคราะห์วัฒนธรรมการฝังศพของกลุ่มชนที่ใช้หน้ากาก

โดยปกติแล้ววัฒนธรรมการฝังศพของชาวไทล้านนา (กลุ่มไต-มองโกลอยด์) หรือชาวออสโตรเอเชียติก (มอญ-ขอม-ละว้า) กลุ่มคนพื้นเมืองดั้งเดิมภาคเหนือ หรือแม้แต่ประชากรบนพื้นที่สูงส่วนใหญ่นั้นแทบไม่เคยพบการใช้หน้ากากไม้ฝาโลง ฝังไว้ในหน้าผาตามแนวตั้งแบบนี้มาก่อน มนุษย์ถ้ำก่อนประวัติศาสตร์หรือมนุษย์ที่ตกค้างในสังคมดั้งเดิมตามที่เรารับทราบนั้น เช่น แหล่งอารยธรรม บ้านวังไฮ ตำบลเวียงยอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน หรือที่ประตูผา อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ล้วนแล้วแต่ฝังศพแบบนอนยาวแนวราบ นำกระดูกใส่หม้อทุบให้แตกแล้วลงวางบนอกของหัวหน้าเผ่าหรือหัวหน้าครอบครัวทั้งสิ้น ในด้านกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ บนแผ่นดินสยาม พยายามเทียบเคียงกลุ่มชนที่มีการทำหน้ากากไม้ หรือรูปเคารพไม้แบบ Totem ประดับอยู่หน้าหมู่บ้าน ในสังคมดั้งเดิมแถบภาคเหนือเท่าที่พอหาได้นั้น พบว่าชาวเผ่าลัวะยังคงทำรูปเคารพ “เสาสะกัง” (เสาอินทขีล-หลักเมืองบูชาพระอินทร์) ด้วยแท่งไม้แกะสลักเป็นลวดลายเรขาคณิตกึ่งนามธรรมอยู่ แต่ไม่เคยพบการทำรูปเหมือนบุคคล นอกจากนี้ยังมีชนเผ่าเย้า อาข่า รวมไปถึงวัฒนธรรม “ผีตาโขน” ที่ตกค้างของชาวเมืองเลยที่ควรศึกษาเปรียบเทียบ ทั้งหมดนี้คือกลุ่มชนที่มีประเพณีการทำหน้ากากไม้สำหรับการส่งวิญญาณผู้ตาย ดังนั้น อาจเป็นไปได้ว่าหน้ากากไม้ฝาโลงชิ้นนี้น่าจะเป็นรากเหง้าหรือบรรพบุรุษดั้งเดิมของวัฒนธรรมหน้ากากไม้ที่ยังตกค้างเหล่านี้ในสังคม

ปัจจุบันอินโดจีน มีชนเผ่า “ข่าจราย” และอีก ๒-๓ ชนเผ่า ที่อาศัยอยู่ในเวียดนามตอนกลางบนภูเขาสูง เป็นวัฒนธรรมแบบ Highland Society ไม่ใช่วัฒนธรรมชาวเลของกลุ่มโพลีเนเซียน โอเชียเนีย แปซิฟิก แต่อย่างใด ชนเผ่าเหล่านั้นยังคงมีการทำ Totem ไม้แกะสลักรูปบุคคลปักอยู่หน้าทางเข้าหมู่บ้าน แต่ท่อนไม้เหล่านั้นไม่ได้มีรูปร่างเหมือนหน้ากากไม้ฝาโลงเสียทีเดียว วัฒนธรรมหน้ากากฝาโลงของชาวเล ขึ้นมาสู่ดอยสูงได้อย่างไร เรื่องนี้สามารถวิเคราะห์ได้สองแนวทาง

ข้อสันนิษฐานแรก อาจมีกลุ่มชนแถบทะเลจีนใต้แถวฟิลิปปินส์-เวียดนามที่เดินทางเร่ร่อนขึ้นมาติดต่อค้าขายกับชาวคาบสมุทรบนดอยสูง โดยผ่านแม่น้ำโขง และชนเผ่านี้ได้นำเอาวัฒนธรรมการฝังศพของตัวเองติดมาด้วยก็เป็นได้[๓๖]

[๓๖]ศ.ดร. รัศมี ชูทรงเดช. (๒๕๕๓: ๗๑) ข้อมูลใหม่ก่อนประวัติศาสตร์ น่าน: ลำพูน เอกสารประกอบการเสวนาทางวิชาการ เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย ๒๕๕๓

ข้อสันนิษฐานที่สอง เป็นการมองย้อนศรว่ากลุ่มชนที่ทำหน้ากากไม้ฝาโลงนั้น จัดอยู่ในประเภทกลุ่มออสโตรเนเซียน (จาม ชวา มลายู) ครั้งหนึ่งหลายพันปีก่อนเคยอาศัยปะปนอยู่กับกลุ่มออสโตรเอเชียติก (ขอม มอญ ละว้า กลุ่มที่ไม่นิยมทำหน้ากากฝาโลง) บนเทือกเขาสูงมาก่อนหน้าที่จะอพยพลงสู่ทะเล ไปกลายเป็นบรรพบุรุษของพวกเมารี อะบอริจินส์ ก็เป็นได้[๓๗]

คุณค่าความสำคัญหน้ากากไม้ฝาโลงชิ้นนี้ ถือว่ามีคุณูปการยิ่งต่อวงการศึกษาทางโบราณคดีมานุษยวิทยาของประเทศไทย อย่างน้อยที่สุดทำให้รู้ว่า ยังมีชาติพันธุ์อีกมากมายหลายเผ่าที่ไม่เคยมีการศึกษากลุ่มชนเหล่านั้นยังถูกหลงลืมอยู่ตามหลืบถ้ำผาเถื่อน แม้พอจะทราบอายุของหน้ากากฝาโลงชิ้นนี้แล้วว่าเก่าแก่มากกว่า ๓,๒๐๐ ปี แต่ต้องมีการสืบค้นกันอีกหลายมิติ อาทิ วิธีฝังศพจะฝังกันแบบใด แนวนอนหรือแนวตั้ง หรือฝังในหน้าผา การที่หน้ากากมีแผ่นเล็ก แสดงว่าเป็นการประดับแค่ส่วนศีรษะ ครึ่งตัว หรือใช้เป็นโล่ประดับสถานะของหัวหน้าเผ่า เป็นการเฉพาะหรือไม่ อีกทั้งควรมีการศึกษาเปรียบเทียบกับหน้ากากไม้ฝาโลงของชนเผ่าข่าจรายในเวียดนาม และชนเผ่าอื่น ๆ ไม่เฉพาะแค่ย่านอุษาคเนย์ แต่รวมไปถึงทวีป แอฟริกา ออสเตรเลีย และกลุ่มโอเชียเนีย ที่มีรูปแบบหน้ากากคล้ายคลึงกัน[๓๘]

ภาพที่ ๙ ที่มา กลองมะโหระทึก โดย สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่

ด้านแอ่งตอนเหนือพบกลองมะโหระทึกในแหล่งโบราณคดีบ้านบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน จำนวน ๒ ใบ มีการตกแต่งลวดลายแบบเฮเกอร์ ๓ (Heger III) โดยเป็นกลองมะโหระทึกที่มีการตกแต่งลวดลายด้วยลายเฉพาะถิ่นเข้ามาผสมผสานกับต้นฉบับเดิมมากกว่าแบบเฮเกอร์ ๑ และ ๒ โดยยังคงลวดลายเฉพาะของวัฒนธรรมดองซอนเอาไว้ เช่น บุคคลสมเครื่องประดับศรีษะคล้ายขนนก ลายนกกระสาบินทวนเข้มนาฬิกา หรือประติมากรรมลอยตัวรูปกบประดับหน้ากลอง มีศูนย์กลางการผลิตบริเวณทางตอนเหนือของประเทศเวียดนามและมณฑลกวางสี ในประเทศจีนตอนใต้ กำหนดอายุราว ๒,๕๐๐ - ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยกลองมะโหระทึกเป็นที่นิยมของกลุ่มชนเผ่าบนที่สูงเพื่อนำไปใช้ในการประกอบพิธีกรรมของชุมชนนั้น ๆ[๓๙]

[๓๗]ศ.ดร. รัศมี ชูทรงเดช. (๒๕๕๓: ๗๑) ข้อมูลใหม่ก่อนประวัติศาสตร์ น่าน: ลำพูน เอกสารประกอบการเสวนาทางวิชาการ เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย ๒๕๕๓
[๓๘]ดร.เพ็ญสุภา สุขคตะ. ๒๕๖๓ คนล้านนา https://www.facebook.com/konlannanews
[๓๙]ศิลปากร. กรม. เมืองน่านโบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ. ๒๕๓๙.

ภาพที่ ๑๐ อุทยานแห่งชาติแม่จริม ผาหนอ ภาพวาดในถ้ำยุคก่อนประวัติศาสตร์ สันนิษฐาน เป็นภาพหมีป่า
ที่มา ฐานข้อมูลภาพ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

พบภาพเขียนสีบริเวณเพิงผาถ้ำผาหน่อในเขตอุทยานแห่งชาติผาหนอ อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน โดยภาพเด่นคือเป็นรูปสิ่งมีชีวิตขนาดใหญ่สีแดง นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าอาจเป็นการวาดรูปหมีหรือรูปคนใส่ชุดหนังหมีเพื่อประกอบพิธีกรรมบางอย่าง โดยภาพเขียนสีภาพนี้มีเทคนิคการเขียนภาพจากของจริง (Realistic) ด้วยวิธีการใช้พู่กันที่มีเส้นเล็กและปลายพู่กันมีการมัดรวมกันอย่างดี เช่น พู่กันขนสัตว์ โดยสีที่ใช้มักเป็นหิน ดิน หรือแร่ ที่ส่วนผสมของออกไซด์ของแร่เหล็กที่ให้สีแดง นำมาบดผสมกับของเหลวที่สารเหนียวสำหรับยึดติดสีกับผนังเพิงผา เช่น เลือด ไขมันสัตว์ ยางไม้ เป็นต้น ภาพเขียนสีผาหนอถือเป็นงานจิตรกรรมที่เก่าแก่ที่สุดของนครน่าน กำหนดอายุด้วยการเปรียบเทียบกับภาพเขียนสีแหล่งอื่น ๆ ในภาคเหนือของประเทศจะมีอายุสมัยประมาณ ๓,๒๐๐ - ๒,๙๐๐ ปีมาแล้ว[๔๐]

หลุมฝังศพสมัยก่อนประวัติศาสตร์แหล่งโบราณคดี บ้านสันติภาพ ๒ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ภาพที่ ๑๑ **หลุมฝังศพสมัยก่อนประวัติศาสตร์แหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ ๒**
โดย สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่

[๔๐]ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน. “ประวัติศาสตร์เมืองน่าน”. ๒๕๖๓

แอ่งที่ราบน่านมีกลุ่มคนที่เขามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยสำริดเป็นอย่างน้อย สอดคล้องกับตำนานมุขปาฐะพื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด กล่าวว่า บริเวณห้วยใคร้หรือแม่น้ำน่านก่อนการนับถือพุทธศาสนามีชุมชนบ้านเมืองที่มีผู้นำปกครองอยู่ก่อนแล้ว ดังปรากฏความว่า *“รอดถึงห้วยไคร้...ยังมีท้าวตนหนึ่งมาจากเมืองม่าน เสวยเมืองแล ราชเทวีผู้ชื่อว่า สัณฐมิตบำเรินมัลลราช ตนเป็นเจ้าในนันทปุรีนั้นแล....”* แต่ยังไม่เคยมีการค้นพบแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งฝังศพของกลุ่มคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่อาจเป็นเจ้าของวัฒนธรรมดังกล่าวเลย จนกระทั่งใน พ.ศ.๒๕๖๐ สำนักศิลปากรที่ ๗ น่าน (ขณะนั้น) กรมศิลปากรสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ ๒ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองจังหวัดน่าน[๔๑]

พอสรุปได้ว่า การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในเขตจังหวัดน่าน มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ ๓๕,๐๐๐ - ๒๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว ในพื้นที่บางส่วนของลุ่มน้ำแหงในเขตอำเภอนาน้อย และลุ่มน้ำน่าน - สา ในเขตอำเภอเมือง และอำเภอเวียงสา พบเครื่องมือหินกะเทาะแบบหยาบ ๆ ทำจากหินกรวด พบเล็กน้อยจากบริเวณเสาดิน บ้านน้ำหก ตำบลเชียงของ อำเภอนาน้อย บ้านดู่ใต้ ตำบลดู่ใต้ อำเภอเมืองฯ และพบเครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียวทำจากหินกรวด ค้อนหินบด ค้อนหิน และก้อนหินเจาะรูที่ถ้ำปูเล่ม (ถ้ำอมรินทร์) ในเขตตำบลส้าน อำเภอเวียงสา

ต่อมาเมื่อประมาณ ๕,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว ในสมัยหินใหม่ มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์กระจายออกไปกว้างขวางขึ้น พบเครื่องมือหินที่พัฒนาไปมากกว่าเดิมในสมัยหินกลางตอนปลาย และต่อเนื่องไปจนถึงเครื่องมือหินขัดในสมัยหินใหม่ประเภทขวานหินมีบ่า และขวานหินไม่มีบ่า กระจายอยู่ในเขตอำเภอเมืองฯ อำเภอเวียงสา อำเภอเชียงกลาง อำเภอปัว อำเภอแม่จริม และอำเภอบ่อเกลือ พบแหล่งผลิตเครื่องมือหินขนาดใหญ่ที่เขาหินแก้ว เขาชมพู และดอยปู่แก้ว ในเขตตำบลดู่ใต้ อำเภอเมือง ฯ และที่ดอยภูทอก บ้านทุ่งผา อำเภอเวียงสา

ในสมัยหินใหม่แทบจะไม่พบแหล่งโบราณคดียุคโลหะเลย นอกจากพบพร้าหรือมีดสำริด และเครื่องมือเครื่องใช้โลหะจำนวนเล็กน้อย ทางตอนใต้ของตัวจังหวัด ในปี พ.ศ.๒๕๓๙ พบกลองมโหระทึกสองใบแบบวัฒนธรรมดองซาน (อายุประมาณ ๒,๕๐๐ - ๒,๐๕๐ ปี) ที่บ้านบ่อหลวง ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ สันนิษฐานว่ากลองมโหระทึกทั้งสองใบดังกล่าว อาจถูกฝังไว้เมื่อประมาณ ๔๐๐ - ๕๐๐ ปีมาแล้ว เนื่องจากเครื่องประดับ แหวนทองคำ แหวนสำริด และแผ่นทองที่บรรจุอยู่ในกลองเป็นวัตถุสมัยประวัติศาสตร์

[๔๑]ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน. “ประวัติศาสตร์เมืองน่าน”. ๒๕๖๓

(๒) ยุคแว่นแคว้นน่าน ร่วมสมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - พ.ศ.๑๙๙๒)

พัฒนาการประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดน่าน มีที่มาของชื่อปรากฏในตำนานพระอัมภาคว่า “นันทสุวรรณนคร” ในตำนานเก่า เรียกเมืองน่านอีกคำหนึ่งว่า “กาวน่าน” ต่อมามีการเรียกชื่อเมืองน่านว่า “นันทบุรี” หรือ “นันทบุรีศรีนครน่าน” เป็นนามหลัก และการเรียกชื่อตามชื่อแม่น้ำน่านแม่น้ำสายหลัก อันเป็นที่ตั้งของเมืองที่อยู่บน สองฟากฝั่งแม่น้ำน่าน ชื่อของเมืองน่าน ได้ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ตั้งแต่แรกตั้งเมืองใหม่ ณ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน ซึ่งเรียกเมืองแห่งนี้ว่า “เมืองน่าน” เมืองน่าน แม้จะมีการเรียกว่า “นันทบุรี” หรือ “นันทบุรีศรีนครน่าน” ซึ่งใช้กันในทางราชการในสมัยโบราณ และศุภอักษรนามนันทบุรี เป็นนามที่ไพเราะ และมีความหมายมงคลนาม แต่ก็มีหลายพยางค์และเรียกยาก จึงกลับมานิยมเรียกนามเมืองตามเดิม จึงนิยมเรียกที่จำง่ายว่า “เมืองน่าน” จนถึงปัจจุบัน[๔๒] เมืองน่านในอดีตเป็นนครรัฐเล็ก ๆ **สันนิฐานว่าก่อตัวขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘** บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน และแม่น้ำสาขาในหุบเขาทางตะวันออกของภาคเหนือ ด้วยสภาพภูมิประเทศของจังหวัดน่าน ถึงจะเป็นเมืองเล็ก ๆ แต่มากด้วยอารยธรรมที่เก่าแก่ที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง ในอดีตจังหวัดน่านถือได้ว่าเป็นนครรัฐที่มีการปกครองโดยเจ้าผู้ครองนครน่าน สืบเชื้อสายมาแต่ต้นตระกูล มีรูปแบบการปกครองและกฎหมายปกครองเป็นของตัวเอง ที่เรียกกันว่า **กฎหมายอาณาจักรหลักคำ** ประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน มีลำดับชั้นการปกครองทั้งที่เคยตกอยู่ใต้ของอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในยุคก่อน ตัวอย่างเช่น เป็นเมืองขึ้นของอาณาจักร สุโขทัย ล้านนา พม่าที่เข้ามามีบทบาทสำคัญจนมีประวัติศาสตร์เล่าสืบต่อกันมา รวมถึงการตั้งรกรากของนครรัฐน่านในอดีตมีการย้ายเมืองหลวงศูนย์กลาง จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ตามบันทึกในพงศาวดารน่าน เป็นการบันทึกถึงเรื่องราวประวัติศาสตร์การสืบเชื้อสายของ เจ้าผู้ครองนครน่าน การย้ายเมืองและสร้างเมืองน่านรวมถึงความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างบ้านแปงเมืองให้เจริญรุ่งเรือง จึงถือได้ว่าพงศาวดารน่าน เป็นมรดกทางภูมิวัฒนธรรมในอดีต ปรากฏสืบมาถึงปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตาม การถกเถียงกันในวงวิชาการในเรื่องของการเทียบเคียงและการพยายามหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เพื่อจะพยายามอธิบายในข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากตลอดศตวรรษที่ผ่านมา ระบบการศึกษาสมัยใหม่ได้ละเลยการศึกษาวัฒนธรรมของท้องถิ่นเกือบสิ้นเชิงจึงทำให้การสืบค้นและการรักษา โดยเฉพาะหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งบันทึกด้วยอักษรพื้นเมืองมีจำนวน หลายแสนผูก ทั้งพับสา หรือ ปั๊บสาและใบลาน การเก็บรักษาและถูกทำลายไปทั้งทางตรงและทางอ้อมตลอดมา ผู้ที่มีความสามารถอ่าน และปริวรรตได้ก็มีจำนวนน้อยลงไปอยากมาก องค์ความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์ใบลาน และ พับสา จำนวนมากเหล่านั้น ก็ขาดหายไปอย่างน่าเสียดาย ซึ่งเป็นอีกหลักฐานสำคัญในทางประวัติศาสตร์ เหมือนวัฒนธรรมเก่าและวัฒนธรรมใหม่ที่ไหลตามกันไป ทำให้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ ยังคงต้องหาข้อพิสูจน์กันต่อไป[๔๓] อย่างไรก็ตาม หลักฐานทางประวัติศาสตร์แบ่งตามยุคสมัย

๑. หลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือ หลักฐานที่เกิดขึ้นในสมัยที่ยังไม่มีการบันทึกเป็นอักษร แต่เป็นพวกซากโครง กระดูกมนุษย์ ซากสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับ ร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ตลอดจนความพยายามที่จะถ่ายทอดประสบการณ์ของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ในลักษณะของการบอกเล่าต่อ ๆ กันมา เป็นนิทานหรือตำนานซึ่งเราเรียกว่า “มุขปาฐะ”

[๔๒]จังหวัดทหารบกน่าน. (๒๕๕๒). พระเจ้านครน่าน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอบอย.
[๔๓]ชลดา สังวร. (๒๕๕๓). เอกลักษณ์น่าน. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์แม็ก.

๒. หลักฐานสมัยประวัติศาสตร์ คือ หลักฐานสมัยที่มนุษย์สามารถประดิษฐ์ตัวอักษร และบันทึกในวัสดุต่าง ๆ มีร่องรอยที่ แน่นอนเกี่ยวกับสังคมเมือง มีการรู้จักใช้เหล็ก และโลหะอื่น ๆ มาเป็นเครื่องมือใช้สอย ที่มีร่องรอยศาสนสถานและประติมากรรมรูปเคารพในศาสนาอย่างชัดเจน เมื่ออธิบายอย่างนี้ เทียบเคียงการอธิบายประวัติศาสตร์น่าน เริ่มต้นที่ **มุขปาฐะตำนาน ขุนนุ่น ขุนฟอง เมืองแรกก่อนเกิด รัฐนครน่าน**

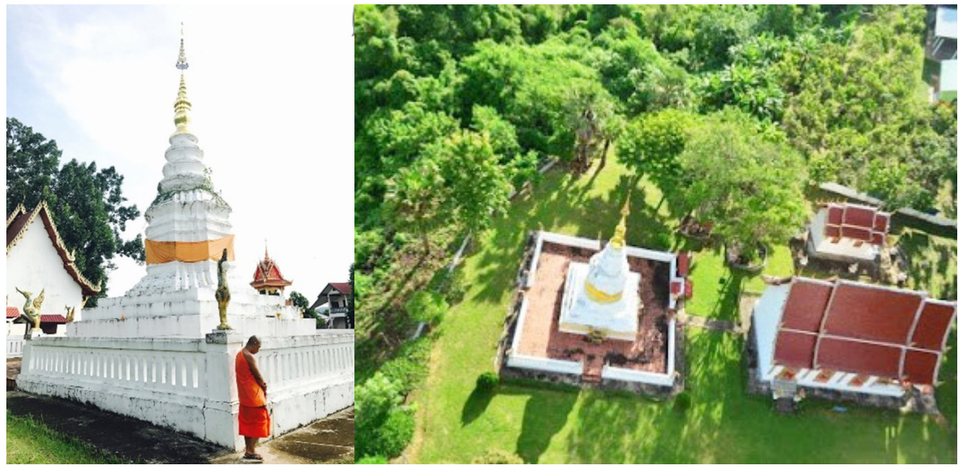

ภาพที่ ๑๒ ที่มา พระธาตุจอมพริก โดย ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

วัดพระธาตุจอมพริก ตั้งอยู่เลขที่ ๕๐ บ้านเสี้ยว หมู่ ๖ ต.ยม อ.ท่าวังผา จ.น่าน เนื้อที่ ๗ ไร่ ๑ งาน เป็นวัดเก่าแห่งหนึ่งของเมืองน่าน นับอายุย้อนไปร่วมยุคสมัยก่อตั้งเมืองน่านประมาณแปดร้อยกว่าปี พระธาตุจอมพริก สภาพที่ตั้งอยู่บนเนินดินสูงริมลำน้ำย่างโดยองค์พระธาตุตั้งอยู่ในเมือง โบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบซึ่งนักวิชาการท้องถิ่นเชื่อว่าบริเวณนี้คือ เมืองย่าง ซึ่งเป็นเมืองแรกของประวัติศาสตร์เมืองน่านที่ปกครองโดยพญาภูคา ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พญาภูคาครองเมืองย่าง เป็นยุคสมัยแรกของการก่อตั้งเมืองน่าน พญาภูคาขยายเขตการปกครองโดยส่งราชบุตรบุญธรรมสองคน คือขุนนุ่นและขุนฟองไปสร้างเมืองใหม่ โดยขุนนุ่นผู้พี่ไปสร้างเมืองหลวงพระบาง ส่วนขุนฟองผู้น้องไปสร้างเมืองวรนครหรือเมืองปัว อันเป็นช่วงเวลาที่เริ่มต้นประวัติศาสตร์เมืองน่าน ตามตำนาน **มุขปาฐะตำนาน** วัดพระธาตุจอมพริกมีองค์พระธาตุจอมพริก ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า องค์พระธาตุเป็นศิลปะสุโขทัยผสมล้านนาและศิลปะพื้นบ้านไทยกาว (กาวน่าน)

เมืองน่านได้มีกำเนิดเป็นหลักฐานครั้งแรกที่เมืองวรนคร (เมืองปัว) ซึ่งเป็นอำเภอหนึ่งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดน่านในปัจจุบัน ตามพงศาวดารกล่าวว่า พระยาภูคาเจ้าเมืองย่าง (อยู่ในท้องที่ตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว) มีราชบุตร ๒ องค์ องค์พี่ชื่อ “ขุนนุ่น” องค์น้องชื่อ “ขุนฟอง” เมื่อเจริญวัยขึ้น พระมหาเถรแตงได้สร้างเมืองทางฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขงชื่อว่า “จันทบุรี” (หลวงพระบาง) ให้แก่ขุนนุ่นผู้พี่ แล้วสร้างเมืองริมฝั่งแม่น้ำน่านชื่อว่า “วรนคร” ให้แก่ขุนฟองผู้น้องและปันอาณาเขตของสองเมืองขึ้นคือฝ่ายวรนครทิศเหนือถึงเมืองท่านุ่นริมฝั่งแม่น้ำโขง ทิศใต้สุดศาลเมืองล่าง (เข้าใจว่าเป็นเมืองย่าง) เป็นแดนกาลเวลาดังกล่าวตกอยู่ใน[๔๔]

[๔๔]ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน. “ประวัติศาสตร์เมืองน่าน”. ๒๕๖๓

รัชสมัยของพระเจ้าพ่อขุนรามคำแหง แห่งกรุงสุโขทัย ทางอาณาจักรล้านนาก็มีพระยางำเมืองเป็นเจ้าเมืองพะเยา และพระยาเม็งรายเป็นเจ้านครเชียงราย ในขั้นแรกที่สร้างเมืองนี้ขึ้นนั้น ไม่ปรากฏศักราชว่าเป็นพุทธศักราช ๑๘๖๕ ก็ต่อเมื่อเจ้าเมืองวรนครได้ล่วงไปแล้วถึง ๒ องค์ ถ้าจะคาดคะเนตามเหตุการณ์ในพงศาวดารเมืองน่านตอนนี้และนับถอยหลังหวนไปหาการตั้งเมืองวรนครแล้ว ก็ไม่เกิน ๔๐ ปี คือประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๕ แต่ตามพงศาวดารโยนกที่กล่าวตามตำนานเมืองเชียงแสนอันว่าด้วยลำดับวงศ์จักกราชซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์ของล้านนาในเมืองเชียงราย กล่าวว่า นับตั้งแต่ลาวจักกราชไปได้ ๑๒ ชั่วกษัตริย์ ถึงพระยาลาวจังกาเรือนแก้ว ก็เสียเมืองไชยวรนครเชียงรายให้แก่พระยาน่านหรือนันทบุรีผู้ชื่อว่า “พระยากือคำล้าน” ราว พ.ศ. ๑๕๘๑ประการหนึ่ง กับเมื่อขุนเจืองกษัตริย์เมืองพะเยา ลำดับที่ ๒ มีอายุได้ ๑๖ ปี คือ พ.ศ. ๑๖๕๗ ได้มาคล้องช้าง ณ เมืองน่าน พระยาน่านผู้มีนามว่า “พลเทวะ” ยกราชธิดานามว่า “พระนางจันทรเทวี” ให้เป็นภรรยาของขุนเจืองประการหนึ่ง หรือในขั้นหลังที่สุด เมื่อขุนเจืองได้ปราบดาภิเษกครองเมืองแกวได้ ๑๔ ปี คือ พ.ศ. ๑๖๙๑ มีโอรสกับพระนางอู่แก้วราชธิดาพระยาแกว ๓ องค์ ผู้พี่ชื่อ “ท้าวอ้ายผาเรือง” ผู้กลางชื่อ “ท้าว ยี่คำหาว” ผู้น้องชื่อ “ท้าวสามชุมแสง” ครั้นราชกุมารทั้งสามเจริญวัยแล้ว จึงยกราชสมบัติเมืองแกวให้แก่ท้าวอ้ายผาเรืองผู้เป็นราชโอรสองค์ใหญ่ แล้วโอรสผู้กลางชื่อท้าวยี่คำหาวให้ไปเป็นพระยาครองเมืองลานช้าง และโอรสผู้น้องอันชื่อท้าวสามชุมแสง มาเป็นพระยาครองเมืองนนทบุรี (น่าน) ประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๐ มีบุคคลสำคัญเกิดขึ้นในล้านนาไทย ๒ คน คือพระยางำเมืองเจ้าเมืองพระเยาองค์หนึ่ง กับพระยาเม็งรายเจ้าเมืองเชียงรายองค์หนึ่ง ส่วนทางอาณาจักรสุโขทัยมีพระเจ้ารามคำแหง เป็นพระมหากษัตริย์ที่เรืองพระเดชานุภาพอยู่ทางทิศใต้อีกพระองค์หนึ่ง หลังจากแคว้นน่านได้ตั้งวรนครขึ้นแล้ว พระยางำเมืองเจ้าเมืองพะเยาก็เข้ามายึดเมืองวรนครเป็นเมืองขึ้น

การเข้ามาถือเอาซึ่งเมืองวรนครครั้งนี้เป็นการง่ายมาก มิได้มีการรบพุ่งแต่อย่างใด เพราะทางฝ่ายวรนครไม่ทันรู้ตัว เตรียมการป้องกันไม่ทัน ครั้งนั้นเจ้าเมืองวรนครเป็นชายาของพระเจ้าเก้าเถื่อน เจ้าเมืองวรนคร อันดับที่ ๒ ซึ่งได้ละเมืองวรนครไว้ให้แก่ชายา แล้วไปครอบครองเมืองย่างอยู่อีกฝ่ายหนึ่ง การที่เสียเมืองวรนครให้แก่แคว้นพะเยาครั้งนี้ ไม่ปรากฏว่าพระเจ้าเก้าเถื่อนทำการแก้มือแก่พระยางำเมืองแต่ประการใด เห็นจะไม่มีกำลังพอที่จะทำการตอบแทนนั่นเอง ในขณะที่พระยางำเมืองเข้ามาถึงวรนครนั้น นางพระยาวรนครได้หนีออกไปจากเมืองได้ไปคลอดบุตรระหว่างทางเป็นชาย ภายหลังเมื่อกุมารนั้นมีอายุ ๑๖ ปี ได้ถวายตัวอยู่ในราชสำนักพระยางำเมือง และพระยางำเมืองโปรดปรานให้นามว่า **ขุนใส่ยศ** และให้ไปครองเมืองปราด ส่วนเมืองวรนครนั้น พระยางำเมืองให้นางชายาผู้หนึ่งชื่อว่า **อั้วลิม** กับบุตรชายชื่อว่าอามป้อม มาครอง[๔๕]

ภาพที่ ๑๓ ที่มา พระญาผานอง โดย ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

[๔๕]ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน. “ประวัติศาสตร์เมืองน่าน”. ๒๕๖๓

พญาผานอง วีรบุรุษยอดนักรบแห่งวรนครน่าน จากตำนานสู่เรื่องจริงทางประวัติศาสตร์ ครั้งปฐมกาลก่อนรัฐนครน่านแห่งแรกทางน่านตอนเหนือ มีผู้นำที่ยิ่งใหญ่และมีบทบาทสำคัญ ในการสร้างนครรัฐ **พญาผากองหรือพระยาผากอง**เป็นกษัตริย์ที่เคยปกครองเมืองน่านยุคแรก วรนคร หรือ เมืองปัวในกาลร่วมสมัยสุโขทัย มี ๒ องค์คือ **พญาผากอง (ผู้ปู่) ครองราชย์** พ.ศ. ๑๘๖๓ - ๑๘๖๒ และ**พญาผากอง (ผู้หลาน) ครองราชย์** พ.ศ. ๑๙๐๔ - ๑๙๒๙ แต่ในเอกสารบางฉบับเปลี่ยนชื่อพญาผากอง (ผู้ปู่) เป็นพญาผานอง ความสับสนทางประวัติศาสตร์คือความสนุกในการค้นหาคำตอบและเรียนรู้จากตำนานสู่ประวัติศาสตร์เมืองที่ยังคงมีคำถามและหลักฐานที่ต้องตีความ หนึ่งในการแสวงหาหลักฐานในขั้นต่อไป

ภายหลังนางอั้วลิมเกิดผิดใจกับพระยางำเมืองด้วยเรื่องเป็นเชิง ว่า ***พระยางำเมืองระแวงในความจงรักภักดีของนาง นางเจ็บใจจึงร่วมคิดกับขุนใส่ยศ เจ้าเมืองปราดแข็งเมืองต่อพระงำเมืองและมาตั้งอยู่ที่วรนคร แล้วขุนใส่ยศกับนางอั้วลิมก็สมสู่อยู่ด้วยกันฉันท์สามีภริยา ความทั้งนี้ทราบถึงพระยางำเมืองจึงยกกองทัพมาตีวรนคร ทางฝ่ายเมืองวรนครให้เจ้าอามป้อม (ในพระโอรส ของพระยางำเมือง) เป็นทัพยกออกไปเมื่อกองทัพทั้งสองฝ่ายได้ปะทะทำการรบกันเพียงเล็กน้อย พระยางำเมืองก็เลิกทัพกลับไป นับว่าเกิดความสลดพระทัยในการที่บิดากับบุตรต้องมาทำสงครามกัน*** ต่อจากนี้ขุนใส่ยศได้อภิเษกเป็นเจ้าเมืองวรนคร มีนามว่า **“พระยาผานอง”** ในปี ๑๘๖๕ นับแต่นั้นมาการเกี่ยวข้องระหว่างแคว้นพะเยากับแคว้นน่านก็ขาดตอนไปเฉย ๆ ไม่มีเรื่องกล่าวถึงกันอีกเลย

เมืองน่าน มีที่มาของชื่อปรากฏในตำนานพระอัมภาคว่า “นันทสุวรรณนคร” ส่วนในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ เรียกเมืองน่านว่า “กาวราชนคร” นัยว่าเป็นแคว้นของกาว อันหมายถึง ชนชาติที่อาศัยอยู่ในแคว้นน่านแต่ดึกดำบรรพ์ และในตำนานเก่า ๆ เรียกเมืองน่านอีกคำหนึ่งว่า “กาวน่าน” ต่อมามีการเรียกชื่อเมืองน่านว่า “นันทบุรี” หรือ “นันทบุรีศรีนครน่าน” เข้าใจว่า เป็นยุคสมัยที่พระพุทธศาสนา และภาษาบาลีเฟื่องฟูในล้านนา ที่มาของชื่อเมืองน่าน มาจากชื่อแม่น้ำน่าน อันเป็นที่ตั้งของเมืองที่อยู่บนสองฟากฝั่งแม่น้ำน่าน ชื่อของเมืองน่าน ได้ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง เรียกว่า เมืองน่าน คือ ตั้งแต่แรกตั้งเมืองใหม่ ณ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่านเมืองน่าน แม้จะมีการเรียกชื่อใหม่ว่า “นันทบุรี” หรือ “นันทบุรีศรีนครน่าน” ซึ่งใช้กันในทางราชการในสมัยโบราณและศุภอักษรนามนันทบุรี เป็นนามที่ไพเราะ และมีความหมายเป็นมงคลนาม แต่ก็มีหลายพยางค์และเรียกยาก จึงกลับมานิยมเรียกนามเมืองตามเดิมว่า “เมืองน่าน” ตลอดจนถึงปัจจุบัน

เมืองน่าน เริ่มปรากฏขึ้นราว พ.ศ.๑๘๒๕ ภายใต้การนำของพญาภูคา ศูนย์การปกครองอยู่ที่เมืองย่าง (เชื่อกันว่าคือบริเวณริมฝั่งด้านใต้ของแม่น้ำย่าง ใกล้เทือกเขาดอยภูคาในเขตบ้านเสี้ยว ตำบลยม อำเภอท่าวังผา) เพราะปรากฏร่องรอย ชุมชนในสภาพที่เป็นคูน้ำ คันดิน กำแพงเมืองซ้อนกันอยู่

ต่อมาพญาภูคา ได้ขยายอาณาเขตปกครองของตนออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยส่งราชบุตรบุญธรรม ๒ คน ไปสร้างเมืองใหม่ โดยขุนนุ่น ผู้พี่ไปสร้าง เมืองจันทบุรี (เมืองพระบาง) และ ขุนฟอง ผู้น้องสร้าง เมืองวรนคร หรือ เมืองปัว

ภายหลังขุนฟองถึงแก่พิราลัย เจ้าเก้าเถื่อนราชบุตรจึงได้ขึ้นครองเมืองปัวแทน ด้านพญาภูคาครองเมืองย่างมานานและมีอายุมากขึ้น มีความประสงค์จะให้เจ้าเก้าเถื่อนผู้หลานมาครองเมืองย่างแทน จึงให้เสนาอำมาตย์ไปเชิญ เจ้าเก้าเถื่อนเกรงใจปู่จึงยอมไปอยู่เมืองย่าง และมอบให้ชายา คือ นางพญาแม่ท้าวคำปิน ดูแลรักษาเมืองปัวแทน[๔๖]

[๔๖]ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน. “ประวัติศาสตร์เมืองน่าน”. ๒๕๖๓

เมื่อพญาภูคาถึงแก่พิราลัย เจ้าเก้าเถื่อนจึงครองเมืองย่างแทน ในช่วงที่เมืองปัวว่างจากผู้นำ เนื่องจากเจ้าเก้าเถื่อนไปครองเมืองย่างแทนปู่คือพญาภูคา พญางำเมืองเจ้าผู้ ครองเมืองพะเยา จึงได้ขยายอิทธิพล เข้าครอบครองบ้านเมืองในเขตเมืองน่านทั้งหมด นางพญาแม่เท้าคำปิน พร้อมด้วยบุตรในครรภ์ได้หลบหนี ไปอยู่บ้านห้วยแร้ง จนคลอดได้บุตรชายชื่อว่าเจ้าขุนใส เติบใหญ่ได้เป็นขุนนางรับใช้พญางำเมือง จนเป็นที่โปรดปราน พญางำเมือง จึงสถาปนาให้เป็น เจ้าขุนใสยศ ครองเมืองปราด ภายหลังมีกำลังพลมากขึ้นจึงยกทัพมาต่อสู้จนหลุดพ้นจากอำนาจเมืองพะเยา และได้รับการสถาปนาเป็นพญาผานองขึ้นครองเมืองปัวอย่างอิสระระหว่างปี พ.ศ.๑๘๖๕-๑๘๙๔ รวม ๓๐ ปี จึงพิราลัย

ส่วนการเกี่ยวข้องระหว่างเมืองน่านกับกรุงสุโขทัย ได้ความตามศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงว่าเมืองน่านเป็นเมืองประเทศราชของกรุงสุโขทัย ต่อมาเมื่อพระยาเก้าเถื่อนเจ้าเมืองย่างถึงแก่พิราลัยแล้วเมืองย่างก็รวบเป็นเมืองเดียวกับวรนคร อันดับกาลต่อไป ทางกรุงสุโขทัย เมื่อพ่อขุนรามคำแหงสวรรคตแล้วราชโอรสได้ขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๔ ทรงพระนามว่า พระเจ้าฤไทชัยเชษฐ์ หรือพระเจ้าเลอไทในรัชกาลนี้ พระเจ้าแสนเมืองมิ่ง พระเจ้ากรุงเมาะตะมะแห่งราชวงศ์ฟ้ารั่วแข็งเมือง แล้วยกกองทัพมาตีเมืองทวายเมืองตะนาวศรีของอาณาจักรสุโขทัยได้ในปี พ.ศ. ๑๘๖๑ พระเจ้าฤไทยชัยเชษฐ์แต่งกองทัพไปปราบปรามก็ไม่สำเร็จ แต่นั้นมาอาณาจักรสุโขทัยก็เสื่อมลง เป็นเหตุให้บรรดาหัวเมืองขึ้นชั้นนอกพากันกระด้างกระเดื่องขึ้นเป็นลำดับ ฝ่ายทางอาณาจักรล้านนาไทยราชวงศ์พระยาเม็งรายได้สืบราชสมบัติต่อกันมาจนถึงพระยาคำฟูได้รวบรวมแคว้นล้านนาอันมีเมืองหริภุญชัย พะเยา และเงินยางให้กลับรวมกันเข้าเป็นอาณาจักรอันเดียวกัน ต่อจากกษัตริย์องค์นี้มาอีกองค์เดียว ก็ย้ายราชธานีจากเชียงแสนไปตั้งอยู่ที่เชียงใหม่ตามเดิม ส่วนอาณาจักรสุพรรณภูมิอันตั้งอยู่ทางทิศใต้ถัดจากอาณาจักรสุโขทัยลงไป เมื่อเจ้าเมืองอู่ทองถึงแก่พิราลัยแล้ว เชื้อสายราชวงศ์เชียงรายผู้เป็นบุตรเขยก็ได้สืบตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองเป็น พระเจ้าอู่ทองสืบต่อมาภายหลังพระเจ้าอู่ทองก็ย้ายราชธานีมาตั้ง ณ เมืองอโยธยา เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๙๐ และมีอานุภาพอยู่ทางใต้อีกฝ่ายหนึ่ง ขณะเมื่ออาณาจักรสุโขทัยอ่อนอำนาจลงนั้น ประเทศราชต่าง ๆ โดยมากก็คิดตั้งตัวเป็นเอกราช แต่กำลังเมืองประเทศราชทั้งปวงไม่สม่ำเสมอกัน ที่เป็นเมืองเล็กเมืองน้อยก็เห็นจะพ้นวิสัยก็คงจะสงบนิ่งอยู่ ไม่ต้องการอะไรยิ่งไปกว่าที่จะรักษาเอาตัวรอด แม้เมืองอื่น ๆ จะได้กระด้างกระเดื่องต่อกรุงสุโขทัยไปแล้วเป็นอันมาก แต่เมืองน่านยังคงสงบเป็นปกติอยู่ ยังมีการเกี่ยวข้องกับกรุงสุโขทัยโดยฐานะเป็นเมืองออก

ในสมัยของพญาการเมือง (กรานเมือง) โอรสของพญาผานอง เมืองปัว ได้มีการขยายตัวมากขึ้นตลอดจน มีความสัมพันธ์กับเมืองสุโขทัยอย่างใกล้ชิด พงศาวดารเมืองน่านกล่าวถึงพญาการเมืองว่า ได้รับเชิญจากพระมหาธรรมราชาลิไท เจ้าเมืองสุโขทัย ไปร่วมสร้างวัดหลวงอภัย (วัดอัมพวนาราม) ขากลับพระมหาธรรมราชาลิไท เจ้าเมืองสุโขทัย ได้พระราชทานพระธาตุ ๗ องค์ พระพิมพ์ทองคำ ๒๐ องค์ พระพิมพ์เงิน ๒๐ องค์ ให้กับพญาการเมืองมาบูชา ณ เมืองปัวด้วย

พญาการเมือง ได้ปรึกษาพระมหาเถรธรรมบาล จึงได้ก่อสร้างพระธาตุแช่แห้งขึ้นที่บนภูเพียงแช่แห้ง พร้อมทั้งได้อพยพผู้คนจากเมืองปัวลงมาสร้างเมืองใหม่ที่บริเวณพระธาตุแช่แห้งเรียกว่า ภูเพียงแช่แห้ง ในปี พ.ศ.๑๙๐๒ โดยมี พระธาตุแช่แห้ง เป็นศูนย์กลางเมือง[๔๗]

[๔๗]ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน. “ประวัติศาสตร์เมืองน่าน”. ๒๕๖๓

เมื่อกรุงสุโขทัยอ่อนอำนาจลง แต่ความเป็นไปภายในบ้านเมืองยังคงมั่นคงอยู่ แม้ทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยาซึ่งเรืองเดชานุภาพปรากฏขึ้น ยังสงบไม่รุกราน ครั้งนั้นกรุงสุโขทัยยังคงจะมีเมืองขึ้นเหลืออยู่บ้าง แม้จะมีเหลืออยู่น้อย แต่จำนวนที่เหลือนั้นต้องมีเมืองน่านอยู่ด้วยเมืองหนึ่ง เป็นธรรมดาว่าเจ้าเมืองประเทศราชจะต้องเข้าไปช่วยในการมหกรรมที่กล่าวมาแล้ว ดังปรากฏตามที่เจ้าเมืองน่านได้ไปนั้น เพราะกิจการในฝ่ายพระศาสนาพระมหาธรรมราชา ทรงถือเป็นรัฐประศาสนโยบายสำคัญ ในการปกครองพระราชอาณาจักรส่วนหนึ่ง ควรเทียบได้ว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงบำเพ็ญจักรวรรดิวัตร แผ่พระราชอาณาจักรและพระราชอำนาจด้วยการปกครองปราบปรามราชศัตรูฉันใด พระมหาธรรมราชาลิไทก็ทรงบำเพ็ญในทางที่จะเป็นธรรมราชา คือปกครองพระราชอาณาจักรด้วยธรรมานุภาพเป็นสำคัญฉันนั้น ในรัชสมัยนี้จึงเป็นอันยุติได้ว่าเมืองน่านยังคงเป็นเมืองประเทศราชของกรุงสุโขทัยอยู่ต่อไป

สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงสุโขทัยเกิดขึ้นประปราย พระยากำแหงเจ้าเมืองกำแพงเพชรได้กองทัพท้าวผากองมาช่วยรักษาเมืองกำแพงเพชรอีกทัพหนึ่ง ทัพท้าวผากองและเจ้าเมืองกำแพงเพชร ยกเข้าปะทะกับทัพฝ่ายกรุงศรีอยุธยา สู้ไม่ได้ท้าวผากองจึงเลิกทัพหนี สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ เสด็จยกทัพตามตีทัพท้าวผากองแตกพ่ายไป แต่ยังตีเมืองกำแพงเพชรไม่ได้ ในระหว่างเหตุการณ์นี้ ทางฝ่ายเมืองน่านพระยาผากองเป็นเจ้าเมือง ย้ายเมืองจาก แช่แห้งข้ามแม่น้ำน่านมาตั้งเมืองใหญ่ที่บ้านห้วยโค้ รัชสมัยของพระยาผากองเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๑๑ ถึง พ.ศ. ๑๙๓๑ และเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ปราบอาณาจักรสุโขทัยให้อ่อนน้อมเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๑ สิ้นเชิงแล้ว เมืองน่านก็เป็นอิสระ การขาดตอนจากอาณาจักรสุโขทัย

เมื่ออาณาจักรกรุงศรีอยุธยาและ อาณาจักรสุโขทัยรวมกันเป็นอาณาจักรสยาม สยามสุวรรณภูมิก็ยังเหลือแต่อาณาจักรล้านนา ซึ่งเป็นดินแดนของไทยเหนือตั้งเป็นอิสระอยู่แต่ฝ่ายเดียว ไทยสยามกับไทยล้านนาได้เริ่มทำสงครามกันใน พ.ศ. ๑๙๒๓ อันเป็นแผ่นดินของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ แคว้นน่านได้เป็นอิสระอยู่ในภาคล้านนาส่วนหนึ่ง อันเริ่มแต่ราว พ.ศ. ๑๙๒๑ เป็นลำดับมา ระหว่างกาลนี้ยังไม่มีใครเอาใจใส่กับแคว้นน่านนัก เพราะสงครามชิงอำนาจและเขตแดนอาณาจักรใหญ่ๆ ยังกำลังติดพันกันอยู่ แคว้นน่านจึงได้ปกครองตนเองโดยความเรียบร้อยมาได้หลายปี ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของอาณาจักรสยามนี้ แคว้นน่านมีเหตุการณ์เกี่ยวข้องอยู่ด้วยเพียงเล็กน้อย แต่เกี่ยวข้องกับพม่าและล้านนาด้วยกันอยู่จนตลอดสมัยแคว้นน่านได้ดำรงอิสระมา ๗๒ ปี เจ้าเมืองได้สืบสมบัติผลัดเปลี่ยนกันต่อ ๆ โดยอาจแบ่งตามการโยกย้ายศูนย์กลางการปกครองของเมืองในแต่ละช่วงเวลาดังนี้[๔๘]

[๔๘]ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน. “ประวัติศาสตร์เมืองน่าน”. ๒๕๖๓

เจ้าผู้ครองนครน่าน

๖๕ พระองค์

รายพระนามกษัตริย์น่านแห่งราชวงศ์ภูคา
(นครรัฐน่านอิสระ)

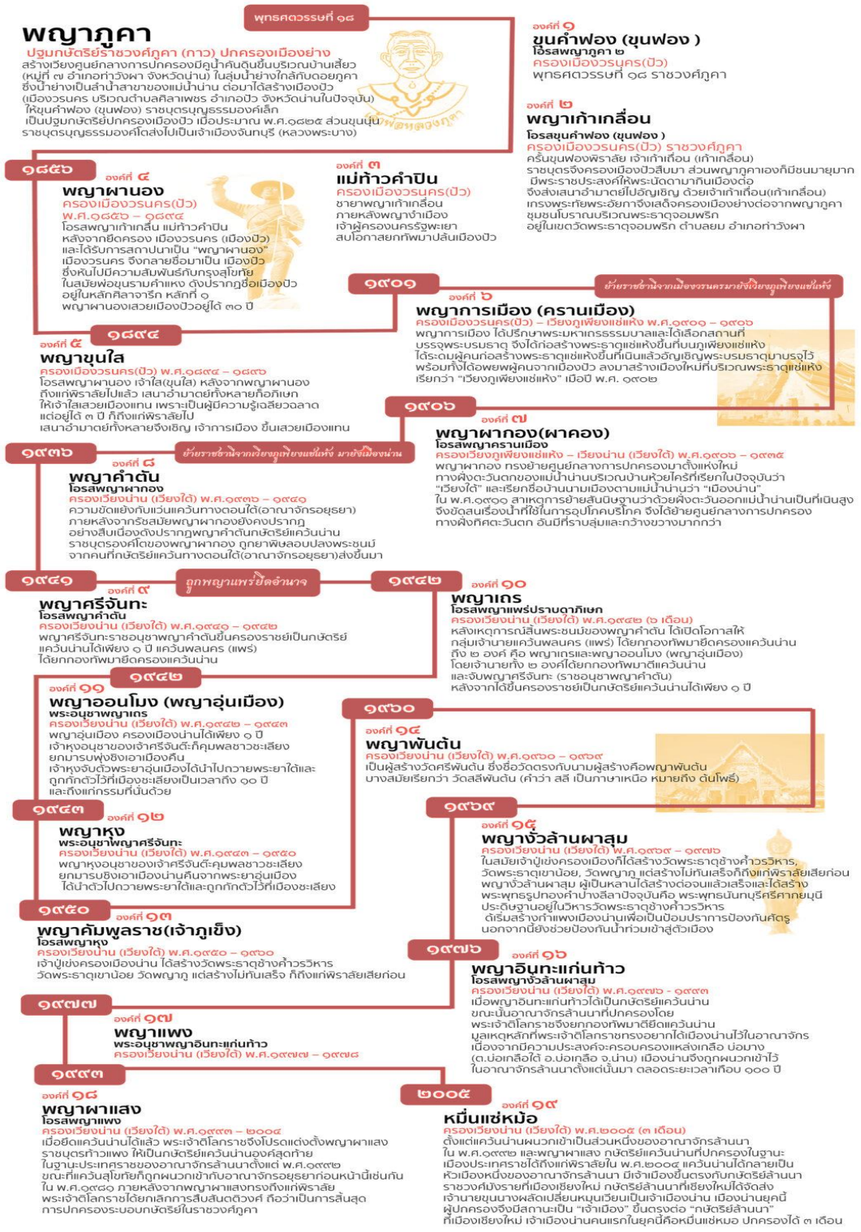

แผนภาพที่ ๙ ที่มา ประวัติศาสตร์น่าน ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์ นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

ศูนย์กลางการปกครองที่เมืองย่างและเมืองปัว

ยุคแว่นแคว้นน่านมีการตั้งศูนย์กลางการปกครองอยู่ ๒ แอ่ง ได้แก่ช่วงแรกตั้งในแอ่งตอนเหนือบริเวณลุ่มน้ำย่างและลุ่มน้ำปัว ที่เป็นขุนน้ำน่านโดยมีลำห้วยหลายสายไหลมารวมกันเป็นต้นแม่น้ำน่านที่เทือกเขากิ่วศาลา และช่วงหลังได้ขยายตัวลงมาตั้งในแอ่งตอนกลางบริเวณลุ่มน้ำน่าน ที่มีแม่น้ำน่านเป็นน้ำสายหลักไหลผ่านแอ่ง ปรากฏมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ยุคหินเก่าดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้คนเหล่านี้เกิดการผสมผสานได้กลายมาเป็นชาวบ้านชาวเมืองที่เรียกว่า “กาว” ในเวลาต่อมา เมืองปัวเกิดขึ้นด้วยปัจจัยความเชื่อภายในจากความเชื่อเรื่องผี ส่วนเมืองน่านบริเวณลุ่มน้ำน่านเกิดขึ้นด้วยปัจจัยความเชื่อทางพุทธศาสนาที่รับผ่านมาจากแคว้นสุโขทัย

การมีตัวตนของบ้านเมืองบริเวณนี้ปรากฏร่องรอยในตำนานต่าง ๆ เช่น ตำนานพื้นเมืองน่าน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และตำนานพื้นเมืองพะเยา เป็นต้น ที่เป็นภาพสะท้อนว่าอาจมีการสร้างบ้านแปลงเมืองบริเวณนี้มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ ดังตำนานพื้นเมืองพะเยา กล่าวถึงพญาเจือง ราชบุตรพญาศรีจอมธรรม กษัตริย์แคว้นพะเยา ราชวงศ์ลวจังกราช ได้เสด็จมาคล้องช้างที่เมืองน่าน (ปัว) เมื่อ พ.ศ.๑๖๑๘ พญาพละเทวะ กษัตริย์แคว้นน่าน (ปัว) ได้ยกราชธิดาพระนามว่าพระนางจันทเทวีพร้อมช้าง ๑๐๐ เชือกให้พญาเจือง แสดงถึงการผูกความสัมพันธ์ทางเครือญาติผ่านการเสกสมรส

“...ส่วนเจ้าขุนเจืองใหญ่มาได้ ๑๖ ปี ไปคล้องช้างเมืองน่าน พระญาน่านตนชื่อว่า พละเทวะมีศรามยินดี เอาลูกสาวถวายตน ๑ ชื่อว่านางจันทเทวี เอาหื้อแก่ขุนเจืองกับช้างแถมร้อยตัววันนั้นแล...”[๔๙]

หรือในเวลาต่อมาพญาเจืองได้โปรดให้ท้าวยี่คำหาว ราชบุตรองค์รองเป็นเจ้าเมืองหลวงพระบาง และท้าวชุมแสง ราชบุตรองค์เล็กเป็นเจ้าเมืองน่าน เป็นไปได้ว่าท้าวชุมแสงคือราชบุตรที่ประสูติกับพระนางจันทเทวี ราชธิดาพญาพละเทวะ กษัตริย์แคว้นน่าน (ปัว)

เจ้าพระญาเจืองวางเมืองแก่ท้าวผาเรืองผู้เปนลูกอ้ายแห่งตน แต่งแปลงหื้อลูกผู้กลางชื่อ ยี่ตำหาวไพเปนพระญาในเมืองชวาล้านช้าง หื้อลูกผู้ซ้อยชื่อท้าวชุมแสงไพเปนพระญาในเมืองนันทบุรี คือว่าเมืองน่านหั้นแล...” [๕๐]

ในยุคพญาเจืองมีหัวเมืองบริวารแคว้นพะเยามาถึงเมืองปง เมืองเชียงม่วน เมืองออย เมืองงิม การมาคล้องช้างของขุนเจืองที่เมืองน่าน พญาพละเทวะ กษัตริย์น่านได้ถวายราชธิดาพร้อมช้าง แสดงให้เห็นถึงการยอมรับอำนาจที่เข้มแข็งกว่าของแคว้นพะเยา และพยายามสร้างความสัมพันธ์ตามระบบเครือญาติผ่านการเสกสมรส[๕๑]

[๔๙] ภูเดช แสนสา (ปริวรรต), **พื้นเมืองพะเยา ตำนานพระเจ้าตนหลวง**, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๘), หน้า ๔๓.
[๕๐] ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐.
[๕๑] ภูเดช แสนสา (ปริวรรต), **พื้นเมืองพะเยา ตำนานพระเจ้าตนหลวง**, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๘), หน้า ๔๖.

ส่วนที่เริ่มปรากฏตัวตนอย่างชัดเจนของเมืองน่าน (ปัว) พื้นเมืองน่านระบุถึงพญาภูคา ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์ภูคา (กาว) ปกครองเมืองย่าง สร้างเวียงศูนย์กลางการปกครองมีคูน้ำคันดินขึ้นบริเวณบ้านเสี้ยว (หมู่ที่ ๗ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน) ในลุ่มน้ำย่างใกล้กับดอยภูคา ซึ่งน้ำย่างเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำน่าน ต่อมาได้สร้างเมืองปัว (เมืองวรนคร บริเวณตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่านในปัจจุบัน) ให้ขุนคำฟอง (ขุนฟอง) ราชบุตรบุญธรรมองค์เล็ก เป็นปฐมกษัตริย์ปกครองเมืองปัว เมื่อประมาณ พ.ศ.๑๘๒๕ ส่วนขุนนุ่นราชบุตรบุญธรรมองค์โตส่งไปเป็นเจ้าเมืองจันทบุรี (หลวงพระบาง) และในสมัยพญาผานอง กษัตริย์เมืองปัวองค์ที่ ๓ (พ.ศ.๑๘๖๕ - ๑๘๙๔) ราชวงศ์ภูคา ได้เริ่มขยายอาณาเขตมากขึ้น ดังปรากฏมีการสร้างเมืองขวาง (เมืองควาง) ด้านทิศเหนือของเมืองปัว

ภายหลังจากขุนคำฟองสิ้นพระชนม์ เจ้าเก้าเกลื่อน ผู้เป็นราชบุตรขุนคำฟองขึ้นครองเมืองปัวแทน ส่วนพญาภูคาด้วยอยู่ในวัยชราจึงต้องการให้เจ้าเก้าเกลื่อนมาครองเมืองย่างแทน เจ้าเก้าเกลื่อนจึงไปครองเมืองย่าง และมอบให้แม่ท้าวคำปิน ชายา ครองเมืองปัวแทน ในช่วงที่แม่ท้าวคำปินครองเมืองปัว พญางำเมืองกษัตริย์แคว้นพะเยา ทรงเห็นโอกาสจึงยกทัพมายึดเมืองปัว แม่ท้าวคำปินที่ขณะทรงครรภ์ได้หลบหนีไปอยู่บ้านห้วยแล้ง ให้ประสูติราชบุตรพระนามว่าขุนใส ได้เป็นขุนนางรับใช้พญางำเมืองที่เมืองพะเยาสถานะของเมืองปัวช่วงนี้จึงเป็นหัวเมืองประเทศราชของแคว้นพะเยา จนกระทั่งขุนใสเจริญวัยได้ยกกองทัพปลดปล่อยเมืองปัวออกจากอำนาจแคว้นพะเยา ขุนใสได้ขึ้นครองราชย์พระนามว่า “พญาผานอง” กษัตริย์ปัว (พ.ศ.๑๘๖๕ - ๑๘๙๔)

“...รอดสกราชได้ ๖๒๕ ตัว (พ.ศ.๑๘๐๖) ปีก่าใค้ เจ้าก็ได้ไปชนะข้าเสิก็ยังเมืองพัว พระญาพัวก็กลัวเตชะริทธีแห่งงำเมือง แพ้ข้าเสิก็ทังหลายพ่ายค้านแล้วดั่งอั้น พระญาพัวก็(หื้อ)ราชสัมปัตติบ้านเมืองกับลูกสาวแห่งตนแก่งำเมือง ส่วนงำเมืองก็อยู่(เสวย)ราชสัมปัตติในเมืองพัวที่นั้นได้ ๓ ปี เจ้าไว้นางเทวีกับลูกชื่อว่าต้อนต่อ หื้ออยู่เสวยราชสัมปัตติในเมืองพัวที่นั้นแล ส่วนงำเมืองก็เอาเสนาโยธาตีนมาเมืองภยาวดั่งเก่า...”[๕๒]

พญางำเมืองกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นพระสหายร่วมเรียนสำนักเดียวกัน แคว้นพะเยากับแคว้นสุโขทัยจึงมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เมื่อพญางำเมืองตีเมืองปัว จึงไม่มีกองทัพจากแคว้นสุโขทัยมาช่วยเมืองปัว

แต่ที่น่าสังเกตอีกประการคือในช่วงพ่อขุนรามคำแหง กษัตริย์แคว้นสุโขทัยองค์ที่ ๓ (พ.ศ.๑๘๒๒ – ๑๘๔๒) ราชวงศ์พระร่วง ทำจารึกหลักที่ ๑ ได้ระบุว่าอาณาเขตแคว้นสุโขทัยมาถึงเมืองน่านและเมืองปัว *“...เมืองแพร่ เมืองม่าน เมืองน..(น่าน) เมืองพลัว (ปัว)...”*[๕๓] ซึ่งขณะนั้นศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เมืองปัวและเมืองย่าง ส่วนเมืองน่านย้ายลงมาตั้งภายหลังบริเวณลุ่มน้ำน่านใน พ.ศ.๑๙๐๒ แต่ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ได้ปรากฏชื่อเมืองน่านคู่กับเมืองปัวอยู่ก่อนแล้ว

[๕๒]ภูเดช แสนสา (ปริวรรต), **พื้นเมืองพะเยา ตำนานพระเจ้าตนหลวง**, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๘), หน้า ๕๑.
[๕๓]คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมฯ, **ประชุมศิลาจารึกสุโขทัย**, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป.), หน้า ๒๖.

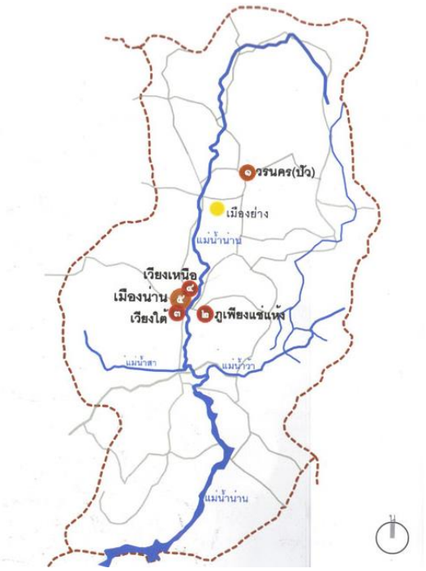

ภาพที่ ๑๔ ศูนย์กลางการปกครองของเมืองน่านในยุคสมัยต่างๆ
ที่มา: ชาตรี เจริญศิริ และคณะ (บรรณาธิการ), แผนที่ชุมชนเมืองเก่าน่าน, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๔๘), หน้า ๖.

จนกระทั่ง พ.ศ.๑๙๐๒ สมัยพญาครานเมือง กษัตริย์เมืองปัวองค์ที่ ๔ และเป็นปฐมกษัตริย์แคว้นน่าน (พ.ศ.๑๙๐๒ – ๑๙๐๖) ในราชวงศ์ภูคา ได้เคลื่อนย้ายลงมาสร้างเวียงภูเพียงแช่แห้งใกล้แม่น้ำน่าน ที่เป็นพื้นที่ราบกว้างขวางมากกว่าตอนบนที่เมืองปัว ต่อมา พ.ศ.๑๙๑๑ จึงได้สร้างเวียงน่าน (เวียงใต้) ให้เป็นเวียงศูนย์กลางทางการปกครองสมัยพญาผากอง กษัตริย์แคว้นน่านองค์ที่ ๒ (พ.ศ.๑๘๖๘ - ๑๙๒๙) ราชวงศ์ภูคา[๒๗] ส่วนเวียงภูเพียงแช่แห้งเป็นเวียงพระธาตุแช่แห้ง[๕๔]

ที่ตั้งศูนย์กลางการปกครองรัฐปัวและรัฐน่านในแต่ละยุค

แคว้นน่านเป็นพันธมิตรกับแคว้นสุโขทัย เพื่อร่วมกันป้องกันการรุกรานจากอาณาจักรใหญ่รอบข้าง คือ อาณาจักรล้านนา กับ อาณาจักรอยุธยา รวมถึงแคว้นพะเยาที่เคยเป็นเจ้าประเทศราชแคว้นปัวในยุคแม่ท้าวคำปิน การเป็นพันธมิตรกันระหว่างแคว้นน่านกับแคว้นสุโขทัย ปรากฏชัดเจนตั้งแต่ช่วงพญาคราน เมืองกับพระยาลิไทยในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา ดังปรากฏใน พ.ศ.๑๘๙๙ พญาครานเมือง ก่อนลงมาสร้างเมืองน่าน พระยาลิไท กษัตริย์แคว้นสุโขทัย ได้ทูลเชิญให้ไปร่วมสร้างวัดหลวงอภัย (วัดอัมพวนาราม) เมื่อเสด็จกลับพระยาลิไททรงพระราชทานพระบรมสารีริกธาตุ ๗ องค์ พระพิมพ์ทองคำ ๒๐ องค์ พระพิมพ์เงิน ๒๐ องค์ และพระธาตุ ๒ องค์ ให้พญาครานเมืองนำมาประดิษฐานที่แคว้นของพระองค์ เมื่อเสด็จกลับถึงเมืองปัวได้ทรงปรึกษากับพระมหาเถรธรรมปาละถึงสถานที่ก่อสร้างพระธาตุ จึงเห็นสถานที่ทิศตะวันออกของแม่น้ำน่านเหมาะสม จึงได้สร้างพระธาตุแช่แห้งขึ้น ภายหลังด้วยความศรัทธาในพระธาตุแช่แห้ง

[๕๕]ชาตรี เจริญศิริ (บรรณาธิการ), นครน่าน พัฒนาการแห่งนครรัฐ, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๔๙), หน้า ๑๐.

สันนิษฐานว่าด้วยชาวเมืองบริเวณเมืองปัวมีจำนวนมากขึ้น ทรงเห็นบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำน่านมีที่ราบกว้างขวางมากกว่าลุ่มน้ำย่างและลุ่มน้ำปัว ที่เป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำน่าน ประกอบกับอยู่ศูนย์กลางตอนล่างลงมาจากหุบเขาสูง สะดวกในการคมนาคมกับแว่นแคว้นทางตอนล่างเช่นแคว้นสุโขทัย อีกทั้งเป็นการขยายพระราชอาณาเขตของแคว้นปัวและหนีให้ไกลจากอิทธิพลของแคว้นพะเยา จึงย้ายศูนย์กลางการปกครองมาตั้งบริเวณทางฝั่งทิศตะวันออกแม่น้ำน่าน เมื่อ พ.ศ.๑๙๐๒ พญาครานเมืองปกครองแคว้นน่านถึง พ.ศ.๑๙๐๖ ก็สิ้นพระชนม์จากการลอบปลงพระชนม์ของกษัตริย์เมืองใต้ ทำให้เห็นว่าอาจเกิดจากความขัดแย้งกันขึ้นภายหลังจากพญาครานเมืองขยายพระราชอาณาเขตลงมาตั้งศูนย์กลางการปกครองบริเวณตอนล่างในลุ่มน้ำน่าน

“...ท้าวครานเมืองอยู่เวียงแช่แห้งได้ ๕ ขวบเข้า ขุนอินท์ เมืองใต้ ใช้ผ้ามาถวาย หื้อเปนปัณณาการเมืองใหญ่ ร่ายมนต์ใส่แถมพิษ ท้าวก็ใส่ใจว่าเปนมหามิตต์ มือลูบหยุบแผ่นผ้า ถูกพิษลวดเจ็บเสียบเสี้ยมตน ท่าวทั้งยืนแล้วก็ลวดจุติตายปีก่าเหม้าในเวียงแช่แห้งที่นั้นแล...”[๕๕]

การตั้งศูนย์กลางอยู่เวียงพระธาตุแช่แห้งเพียง ๑๐ ปี พญาผากอง (ราชบุตรพญาครานเมือง) เสด็จมาจากเมืองปัว มาขึ้นครองราชย์กษัตริย์แคว้นน่าน จึงได้ทรงย้ายศูนย์กลางการปกครองมาตั้งแห่งใหม่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านบริเวณบ้านห้วยไคร้ที่เรียกในปัจจุบันว่า “เวียงใต้” และเรียกชื่อบ้านนามเมืองตามแม่น้ำน่านว่า “เมืองน่าน” ใน พ.ศ.๑๙๑๑ สาเหตุการย้ายสันนิษฐานว่าด้วยฝั่งตะวันออกแม่น้ำน่านเป็นที่เนินสูง จึงขัดสนเรื่องน้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค จึงได้ย้ายศูนย์กลางการปกครองทางฝั่งทิศตะวันตก อันมีที่ราบลุ่มและกว้างขวางมากกว่า ช่วงนี้แคว้นน่านยังมีความสัมพันธ์อันดีกับแคว้นสุโขทัย ดังปรากฏชื่อเมืองน่านและเมืองปัวในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๘ จารึกขึ้นประมาณ พ.ศ.๑๙๑๕ ว่า *“...เบื้องเหนือน้ำน่าน...ถี...เจ้าพญาผากอง เจ้าเมืองน่าน เมืองพลัว...”* หรือศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๔๕ และ ๖๔ (วัดช้างค้ำ) พ.ศ.๑๙๓๕ ได้กล่าวถึงการทำสัตย์สาบานร่วมกันระหว่างปู่คือพญาผากอง กษัตริย์แคว้นน่าน กับหลานคือพระมหาธรรมราชาที่ ๒ กษัตริย์แคว้นสุโขทัย (พ.ศ.๑๙๑๑ - ๑๙๔๓) แต่คำว่าปู่หลานในจารึกอาจไม่ใช่ความสัมพันธ์ทางเครือญาติทางสายโลหิต แต่เป็นการนับลำดับศักดิ์ตามความอาวุโสจึงเรียกพญาผากองที่มีพระชนม์พรรษาสูงกว่าว่า “ปู่” และเรียกพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ที่มีพระชนม์พรรษาอ่อนกว่าว่า “หลาน” ซึ่งเป็นปกติที่จะพบการเรียกตามลำดับศักดิ์อายุในจารึกและเอกสารเก่าในยุคจารีต

[๕๕]สรัสวดี อ๋องสกุล (บริวรรต), พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด,(กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑.

ภาพที่ ๑๕ ภาพถ่ายกำแพงเมืองน่าน ก่อน ๒๕๐๑
ภาพ : กำแพงเมืองน่าน ด้านทิศตะวันออกบรรจบกับทิศใต้ มีป้อมปืนตั้งอยู่บริเวณที่มุมกำแพงบรรจบกัน
(สมุดภาพ ปักปันเขตแดน ร.ศ.๑๒๔)

การเป็นพันธมิตรระหว่างแคว้นน่านกับแคว้นสุโขทัย ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือเพื่อร่วมกันต้านทานอาณาจักรอยุธยา (สถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ.๑๘๙๓) ดังใน พ.ศ.๑๙๑๙ พญาผากองได้นำกองทัพแคว้นน่านไปช่วยพระมหาธรรมราชาที่ ๒ รบกับสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพ่องั่ว) กษัตริย์อยุธยา (พ.ศ.๑๙๑๓ - ๑๙๓๑) เพื่อป้องกันเมืองกำแพงเพชร แต่ไม่สามารถต้านทานกองทัพอยุธยาได้

ส่วนความขัดแย้งกับแว่นแคว้นทางตอนใต้ภายหลังจากรัชสมัยพญาผากอง ยังคงปรากฏอย่างสืบเนื่อง ดังปรากฏพญาคำตัน กษัตริย์แคว้นน่าน ราชบุตรองค์โตของพญาผากอง ถูกยาพิษลอบปลงพระชนม์จากคนที่กษัตริย์แคว้นใต้ส่งขึ้นมา

“...เจ้าราชบุตต์ตนพี่ (คำตัน) เสวยเมืองแทนได้ ๑๑ ปี ขุนหลวงสรี เมืองใต้ ใช้เครื่องราชาใต้มาถวาย หื้อแปลงหอสรงยังท่าลี่ หื้ออาบองค์สรงเกส แล้วลวดปาดเจ็บตนเพสปิ่นปักเจ็บตนนักเหลือขนาด ลวดมรณาตายไปเมื่อกลางคืนนั้นแล...”[๕๖]

เหตุการณ์สิ้นพระชนม์ของพญาคำตัน ได้เปิดโอกาสให้กลุ่มเจ้านายแคว้นพลนคร (แพร่) ได้ยกกองทัพมายึดครองแคว้นน่านถึง ๒ องค์ คือ พญาเถรและพญาออนโมง (พญาอุ่นเมือง) โดยเจ้านายทั้ง ๒ องค์ได้ยกกองทัพมาตีแคว้นน่านและจับพญาศรีจันทะ (ราชอนุชาพญาคำตัน) หลังจากได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์แคว้นน่านได้เพียง ๑ ปี ที่ขณะก่อนหน้านี้ช่วง พ.ศ.๑๙๓๕ แคว้นน่านก็ได้มีอิทธิพลเหนือแคว้นพลนคร ภายใต้การสนับสนุนของแคว้นสุโขทัย *“...บ้านเมืองเราทั้งหลาย แลเมืองแพล่ เมืองงาว เมืองนาน เมืองพลั่ว ปู่พระยาดูดังเดียว ปู่พระยาเป็นเจ้าเราเห็นว่าในราชสีมาท่านแล...”*[๕๗]

ภายหลังจากนี้เกิดการแย่งชิงอำนาจระหว่างกันของราชบุตรพญาผาสุม กษัตริย์แคว้นน่านทั้ง ๓ องค์ คือ ท้าวอินทะแก่นท้าว ท้าวแพง และท้าวเหาะ เมื่อพญาอินทะแก่นท้าวได้เป็นกษัตริย์แคว้นน่าน ขณะนั้นอาณาจักรล้านนาที่ปกครองโดยอันพระเจ้าติโลกราชกำลังขยายราชอาณาเขตอย่างกว้างขวาง พญาอินทะแก่นท้าวจึงได้นำเกลือจากบ่อมางเป็นเครื่องราชบรรณาการถวายพระเจ้าติโลกราชเพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรี แต่กลับเป็นการสร้างความสนพระทัยให้พระเจ้าติโลกราช เนื่องด้วยพระเจ้าติโลกราชทรงต้องการส่วยเพิ่มมากขึ้นสร้างความมั่งคั่งให้อาณาจักรล้านนา จึงยกกองทัพมาตียึดแคว้นน่าน

เมื่อแคว้นน่านถูกยึดได้ พญาอินทะแก่นท้าวได้เสด็จหนีไปพึ่งพระยาเชลียงผู้เป็นพระสหาย เมื่อยึดแคว้นน่านได้แล้ว พระเจ้าติโลกราชจึงโปรดแต่งตั้งพญาผาแสง ราชบุตรท้าวแพง ให้เป็นกษัตริย์แคว้นน่านองค์สุดท้าย (พ.ศ.๑๙๙๒ – ๒๐๐๔) ในฐานะประเทศราชของอาณาจักรล้านนาตั้งแต่ พ.ศ.๑๙๙๒ ขณะที่แคว้นสุโขทัยก็ถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรอยุธยาก่อนหน้านี้เช่นกันใน พ.ศ.๑๙๘๑ ภายหลังจากพญาผาแสงทรงถึงแก่พิราลัย พระเจ้าติโลกราชได้ยกเลิกการสืบสันตติวงศ์ ถือว่าเป็นการสิ้นสุดการปกครองระบอบกษัตริย์ในราชวงศ์ภูคา หลังจากนี้จึงมีเจ้าเมืองที่กษัตริย์ล้านนาที่เมืองเชียงใหม่โปรดแต่งตั้งมาเป็นเจ้าเมือง โดยเจ้าเมืองน่านคนแรกภายใต้อาณาจักรล้านนาคือหมื่นแช่หมอ[๕๘]

“..ท้าวติโลกได้เมืองน่านแล้ว ก็ปลูกลูกท้าวแพงชื่อว่า ผาแสง กินเมือง ปีกัดใส้ หั้น แล ส่วนเชื้อกาวไทเมืองน่านค่อมพอสุดเจ้าราชบุตต์ชื่อ ผาแสง หนี้แล กินเมืองได้ ๑๒ ปีแล้วอนิจจะปีกดสี ปีเดือนบ่ดี หื้อหมื่นแช่หมอมารั้งอยู่ ๓ เดือน จิ่งหื้อหมื่นส้อยเชียงของมา กินปีร้วงใส้...”[๕๙]

[๕๖]สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒.
[๕๗]กรมศิลปากร, จา**รึกสมัยสุโขทัย**, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๗๘ – ๑๗๙.
[๕๘]สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๒.
[๕๙]สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕.

กษัตริย์แคว้นน่าน (ป้า) ราชวงศ์ภูคา

๑. พญาภูคา	ไม่พบหลักฐาน ทราบช่วงเวลา
๒. ขุนคำฟอง (ขุนฟอง ราชบุตร ๒.)	ไม่พบหลักฐาน ทราบช่วงเวลา
๓. พญาเก้าเกลื่อน (ราชบุตร ๑.)	ไม่พบหลักฐาน ทราบช่วงเวลา
๔. แม่ท้าวคำปิน (ราชเทวี ๒.)	ไม่พบหลักฐาน ทราบช่วงเวลา
๕. พญาผานอง (ราชบุตร ๒.)	พ.ศ.๑๘๕๖ - ๑๘๙๔
๖. ขุนใส (ราชบุตร ๔.)	พ.ศ.๑๘๙๔ - ๑๘๙๖
๗. พญาคราญเมือง (ราชบุตร ๕.)	พ.ศ.๑๙๐๑ - ๑๙๐๖
๘. พญาผากอง (ราชบุตร ๖.)	พ.ศ.๑๙๐๖ - ๑๙๓๕
๙. พญาคำตัน (ราชบุตร ๗.)	พ.ศ.๑๙๓๖ - ๑๙๔๑
๑๐. พญาศรีจันทะ (ราชบุตร ๘.)	พ.ศ.๑๙๔๑ - ๑๙๔๒
๑๑. พญาเถร (ราชวงศ์เมืองแพร่)	พ.ศ.๑๙๔๒ (๖ เดือน)
๑๒. พญาอุ่นเมือง (ราชอนุชา ๑๐.)	พ.ศ.๑๙๔๒ - ๑๙๔๓
๑๓. พญาหุง (ราชบุตร ๙.)	พ.ศ.๑๙๔๓ - ๑๙๕๐
๑๔. พญาภูเข็ง (ราชบุตร ๑๒.)	พ.ศ.๑๙๕๐ - ๑๙๕๘
๑๕. พญาพันต้น (ราชบุตร ๑๓.)	พ.ศ.๑๙๕๘ - ๑๙๖๗
๑๖. พญางั่วล้านผาสุม (ราชบุตร ๑๔.)	พ.ศ.๑๙๖๙
๑๗. พญาอินทะแก่นท้าว (ราชบุตร ๑๕.)	พ.ศ.๑๙๗๖ (๓ เดือน) และพ.ศ.๑๙๗๘ - ๑๙๙๓
๑๘. พญาแพง (ราชอนุชา ๑๖.)	พ.ศ.๑๙๗๗ - ๑๙๗๘
๑๙. พญาผาแสง (ราชบุตร ๑๗.)	พ.ศ.๑๙๙๓ - ๒๐๐๔ (สิ้นวงศ์ภูคา)[๖๐]

หลักฐานที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างน่านกับสุโขทัยที่จัดเจน

อักษรไทยสุโขทัย หมายถึง อักษรที่ได้รับอิทธิพลจากอักษรของอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งมีพัฒนาการต่อเนื่องมาจากอักษรไทยสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช อักษรชนิดนี้ใช้อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐ และเข้าสู่ล้านนาในครั้งแรกสมัยของพระญากือนา กษัตริย์องค์ที่ ๖ แห่งราชวงศ์มังราย โดยพระสุมนเถระพร้อมด้วยศิษยานุศิษย์เป็นผู้นำมาใช้เมื่อครั้งเดินทางมาเผยแผ่พุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่เมืองลำพูนเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๓ ดังปรากฏในจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน (ลพ.๓๘)[๖๑]

จารึกในจังหวัดน่านที่มีการบันทึกด้วยอักษรไทยสุโขทัยที่พบในขณะนี้มีทั้งหมด ๖ หลัก สามารถกำหนดอายุได้ดังนี้

[๖๐]สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕.
[๖๑]ยุทธพร นาคสุข และ คณะโครงการศึกษา ปรับปรุงเนื้อหานิทรรศการประวัติศาสตร์น่าน ๒๕๖๒ - ๒๕๖๓ หออัตลักษณ์นครน่าน (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.)

๑. จารึกคำปู่สบถ (นน. ๑) สันนิษฐานว่ามีอายุประมาณ พ.ศ. ๑๙๓๕ – ๑๙๔๑ ซึ่งตรงกับสมัยพระญาคำตัน

ภาพที่ ๑๖ ตัวอย่างอักษรสุโขทัย ในจารึกคำปู่สบถ อายุประมาณ พ.ศ. ๑๙๓๕ – ๔๑ (นน.๑)
ที่มา : http://www.sac.or.th/databases/inscriptionsold/inscribe_image_detail.php?id=226

๒. จารึกฐานพระพุทธรูปประทับยืนปางประทานอภัย วัดช้างค้ำ (นน. ๑๕) พ.ศ. ๑๙๖๙-๗๐

๓. จารึกฐานพระพุทธรูปปางลีลาวัดพญาภู (องค์ที่ ๑) (นน. ๑๓) พ.ศ. ๑๙๖๙-๗๐

๔. จารึกฐานพระพุทธรูปปางลีลาวัดพญาภู (องค์ที่ ๒) (นน. ๑๔) พ.ศ. ๑๙๖๙-๗๐[๖๒]

ภาพที่ ๑๗ พระพุทธรูปประทับยืนปางประทานอภัย วัดช้างค้ำ (นน. ๑๕) พ.ศ. ๑๙๖๙-๗๐ และตัวอย่างอักษรสุโขทัยที่ฐานพระพุทธรูป
ที่มา : ประทวน สอนสิริ

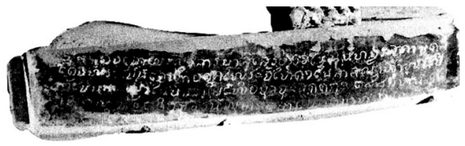

ภาพที่ ๑๘ พระพุทธรูปปางลีลาวัดพญาภู (องค์ที่ ๑) (นน. ๑๓) พ.ศ. ๑๙๖๙-๗๐ และตัวอย่างอักษรสุโขทัยที่ฐานพระพุทธรูป
ที่มา : ประทวน สอนสิริ

[๖๒]ยุทธพร นาคสุข และ คณะโครงการศึกษา ปรับปรุงเนื้อหานิทรรศการประวัติศาสตร์น่าน ๒๕๖๒ - ๒๕๖๓ หออัตลักษณ์นครน่าน (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.)

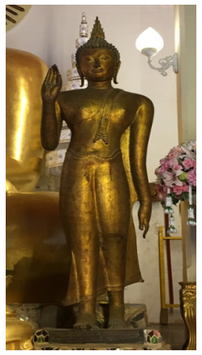

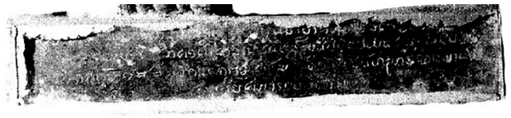

ภาพที่ ๑๙ พระพุทธรูปปางลีลาวัดพญาภู (องค์ที่ ๒) (นน. ๑๓) พ.ศ. ๑๙๖๙-๗๐ และตัวอย่างอักษรสุโขทัยที่ฐานพระพุทธรูป
ที่มา : ประทวน สอนสิริ

๕. จารึกฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดกอก ตำบลท่าน้าว อำเภอภูเพียง จารึกไม่ระบุศักราชและลบเลือนไปมาก มีข้อความเหลือที่พอจะอ่านได้ว่า **“พระเจ้ารู(ป)นี้นายเรืองแลแม่บุญ(ธา)... พระสรี(อริย)...”** เมื่อศึกษารูปแบบอักษรที่ฐานจารึกวัดกอกเปรียบเทียบกับจารึกที่ฐานพระพุทธรูปวัดช้างค้ำและวัดพญาภู รวมถึงจารึกที่ฐานพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยในช่วงเวลาใกล้เคียงกันแล้ว สามารถกำหนดอายุของจารึกที่ฐานพระพุทธรูปวัดกอกได้ว่ามีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐[๖๓]

ภาพที่ ๒๐ พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดกอก ตำบลท่าน้าว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
ที่มา : สักก์สิห์ พลสันติกุล

[๖๒]ยุทธพร นาคสุข และ คณะโครงการศึกษา ปรับปรุงเนื้อหานิทรรศการประวัติศาสตร์น่าน ๒๕๖๒ - ๒๕๖๓ หออัตลักษณ์นครน่าน (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.)

๖. ศิลาจารึกวัดพวงพยอม ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จารึกหลักนี้เพิ่งค้นพบเมื่อปี ๒๕๕๗ สภาพชำรุดมาก เมื่อพิจารณาตัวอักษรในจารึกหลักนี้แล้วพบว่ารูปอักษรเหมือนกับจารึกฐานพระพุทธรูปประทับยืนปางประทานอภัย วัดช้างค้ำ จึงน่าเชื่อว่าจารึกหลักนี้มีอายุประมาณ พ.ศ. ๑๙๖๙ หรือหลังจากนั้นเล็กน้อย

ภาพที่ ๒๑ ศิลาจารึกอักษรสุโขทัย วัดพวงพยอม ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน
ที่มา : ยุทธพร นาคสุข

ดังนั้นจึงอาจกำหนดอายุจารึกสุโขทัยของเมืองน่านทั้งหมดได้ว่าน่าจะอยู่ช่วงประมาณ พ.ศ. ๑๙๓๕ - ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ นอกจากนี้ยังพบว่าเมืองน่านมีจารึกอักษรสุโขทัยมากกว่าจังหวัดอื่น ๆ ในเขตล้านนาด้วยกัน แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างน่านและสุโขทัยเป็นอย่างดี[๖๔]

ภาพที่ ๒๒ พระพุทธรูปวัดบ้านสว้า ตำบลบ่อเกลือเหนือ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน
ที่มา : กรรณิการ์ วิมลเกษม

ภาพที่ ๒๓ ตัวอย่างอักษรธรรมล้านนาในจารึกวัดช้างค้ำ พ.ศ. ๒๐๙๑ (นน. ๓)
ที่มา : http://www.sac.or.th/databases/inscriptionsold/inscribe_image_detail.php?id=1694

[๖๔]ยุทธพร นาคสุข และ คณะโครงการศึกษา ปรับปรุงเนื้อหานิทรรศการประวัติศาสตร์น่าน ๒๕๖๒ - ๒๕๖๓ หออัตลักษณ์นครน่าน (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.)

อักษรธรรมล้านนา เป็นอักษรที่มีใช้ในล้านนามาแต่ดั้งเดิม คือตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๔ สันนิษฐานว่าอักษรชนิดนี้มีต้นกำเนิดมาจากอักษรมอญโบราณ อักษรธรรมล้านนาที่เก่าที่สุดในขณะนี้คือจารึกลานทองมหาเถรจุฑามุณี พ.ศ. ๑๙๑๙ ตัวอักษรชนิดนี้นอกจากจะใช้กันอย่างแพร่หลายในล้านนาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์แล้ว ยังได้เผยแพร่ไปยังอาณาจักรล้านช้างในประเทศลาวเรียกว่า “อักษรธรรมลาว” และได้แพร่เข้ามายังบริเวณอาณาจักรล้านช้างในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทยเรียกว่า “อักษรธรรมอีสาน”

จารึกในจังหวัดน่านมีการบันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนาส่วนใหญ่ จารึกที่เก่าที่สุดของเมืองน่านที่บันทึกด้วยอักษรชนิดนี้ คือ จารึกที่ฐานพระพุทธรูปสำริดที่บ้านสว้า ต.บ่อเกลือเหนือ อ.บ่อเกลือ พ.ศ. ๒๐๓๗ ซึ่งบันทึกร่วมกับอักษรฝักขาม โดยส่วนที่เป็นอักษรธรรมล้านนาบันทึกเป็นคาถา **“ปถมฺ”** และจารึกที่มีอายุใกล้เคียงกัน คือจารึกฐานพระพุทธรูปสำริดที่วัดเบ็งสกัด อ.ปัว จำนวน ๒ องค์ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๐๗๒ และ พ.ศ. ๒๐๘๐ ตามลำดับ จากหลักฐานที่พบในขณะนี้อาจกล่าวได้ว่าน่าจะมีการใช้อักษรธรรมล้านนาในจังหวัดน่านมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นอย่างช้า และหลังจากนี้ก็ได้พบจารึกอักษรธรรมล้านนาต่อเนื่องกันมาจนกระทั่งถึงสมัยในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ต้นสมัยของเจ้าฟ้าอัทธวรปัญโญจนถึงสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ได้พบจารึกอักษรธรรมล้านนาจำนวนนับพันชิ้นซึ่งส่วนใหญ่เป็นจารึกที่ฐานพระพุทธรูป

ภาพที่ ๒๔ ตัวอย่างอักษรฝักขามในจารึกวัดนิรัครคัทธอาราม พ.ศ. ๒๑๐๘ (นน. ๔)
ที่มา : http://www.sac.or.th/databases/inscriptionsold/inscribe_image_detail.php?id=1537

อักษรฝักขาม เป็นอักษรที่พัฒนามาจากอักษรสุโขทัยสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทยและมีการนำอักขรวิธีบางประการของอักษรธรรมล้านนามาผสมเข้ากับอักษรสุโขทัย ทำให้เกิดอักษรชนิดใหม่ที่มีรูปอักษรค่อนข้างสูงและมีเส้นโค้งงอเหมือนฝักมะขามจึงเรียกว่า “ตัวฝักขาม” หรือ “อักษรฝักขาม” อักษรฝักขามมีอายุการใช้งานยาวนานถึง ๔๑๖ นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๔ นับจากจารึกฝักขามที่เก่าที่สุดคือจารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย (พะเยา) พ.ศ. ๑๙๕๔ (ลพ.๙) ถึงจารึกเจ้าอารามคันธะ พ.ศ. ๒๓๗๐ (ชม.๓๐) ในช่วง ๔๑๖ ปีนี้ปรากฏหลักฐานการใช้อย่างแพร่หลายในประมาณ ๒๐๐ ปีแรกเท่านั้น ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ๒๔ พบน้อยมาก[๖๕]

จารึกในจังหวัดน่านที่มีการบันทึกด้วยอักษรฝักขามที่เก่าที่สุด คือ จารึกที่ฐานพระพุทธรูปสำริดที่บ้านสว้า ต.บ่อเกลือเหนือ อ.บ่อเกลือ อายุ พ.ศ.๒๐๓๗ ดังได้กล่าวไปแล้วว่ามีการบันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนาร่วมกับอักษรฝักขาม ในส่วนที่เป็นอักษรฝักขามบันทึกว่า “สกรา (ช) ๘๕๖”[๖๖]

[๖๕]กรรณิการ์ วิมลเกษม. (๒๕๒๗: ๑๘) อักษรฝักขามที่พบในศิลาจารึกภาคเหนือ.
[๖๖]ยุทธพร นาคสุข และ คณะโครงการศึกษา ปรับปรุงเนื้อหานิทรรศการประวัติศาสตร์น่าน ๒๕๖๒ - ๒๕๖๓ หออัตลักษณ์นครน่าน (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.)

อักษรไทยรัตนโกสินทร์ เป็นอักษรที่พัฒนามาจากอักษรไทยสมัยสุโขทัย เมื่ออาณาจักรสุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจลง อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาก็ก้าวขึ้นมามีอำนาจแทนที่ แต่ชาวอยุธยาก็ยังใช้อักษรสุโขทัยสมัยพระมหาธรรมราชาสืบต่อมา จนกระทั่งอักษรไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเริ่มมีลักษณะเฉพาะเป็นของตัวเอง คือ รูปสัณฐานของอักษรเป็นทรงเหลี่ยม เส้นตรงและหักมุมทรงเหลี่ยม ซึ่งจะเห็นรูปแบบอักษรที่เป็นทรงเหลี่ยมได้ชัดเจนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นต้นมา และรูปสัณฐานของตัวอักษรไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ใช้เป็นอักษรทางราชการสืบต่อมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์[๖๗] ซึ่งก็ได้พัฒนามาเป็นอักษรไทยที่ใช้กันทั่วประเทศในขณะนี้

กล่าวโดยสรุป ประวัติศาสตร์น่าน ยุคแคว้นแควน ร่วมสุโขทัย เป็นการสร้างเมืองวรนคร-เวียงน่าน (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - พ.ศ.๑๙๒) ยุคนี้ถือเป็นปฐมบทของการก่อเกิดเมือง เพราะปรากฏตำนานในประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๐ เรื่อง ราชวงษปกรณ์ พงศาวดารเมืองน่าน ฉบับ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช

พระเจ้านครน่านให้แต่งไว้สำหรับ บ้านเมือง ได้อธิบายความเป็นมา ซึ่งสามารถวิเคราะห์ตำนานเชิงประวัติศาสตร์เหนือธรรมชาตินี้ได้ส่งผลต่อจักรวาลวิทยาของคนน่าน ที่มีความเชื่อในตำนานการถือกำเนิดว่า เจ้าเมืองน่านมีความพิเศษ ต่างออกมาจากไข่ ๒ ฟอง ส่งผลทำให้เกิดการรับรู้เกี่ยวกับความชอบธรรมของคนว่าตัวตนของพวกตนเองไม่ได้อพยพย้ายถิ่นมาจากพื้นที่ดินแดนส่วนอื่นใด คนน่านได้ถูกเน้นย้ำความเป็นตัวตนให้ปรากฏในประเพณีและวิถีชีวิตต่าง ๆ และจักรวาลวิทยาดังกล่าวยังทำให้รับทราบร่วมกันว่ารากฐานบ้านเมืองน่านมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับ เมืองหลวงพระบาง ซึ่งตำนานที่บอกเล่าจากเรื่องราวเชิงประวัติศาสตร์ที่เหนือธรรมชาติได้ทำหน้าที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ซึ่งปรากฏหลักฐาน คือศาลเจ้าหลวงภูคา บนยอดอยภูคา และพบร่องรอยชุมชนโบราณในเขต อ.ปัว ปัจจุบันความเกี่ยวข้องกับการเมืองเรื่องพื้นที่พบว่าเมืองน่านยุคนี้มีเจ้าผู้ครองนคร ๒ องค์คือ เจ้าขุนฟองกับพญากรานเมือง มีเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันการประดิษฐาน พระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงในดินแดนแห่งนี้ คือ การสร้างพระธาตุแช่แห้ง ใน พ.ศ.๑๙๐๑ ซึ่งเชื่อมโยงไป ถึงความสัมพันธ์ในบริบทรัฐชาติ คือ ตำนานที่เกี่ยวกับการติดต่อกับอาณาจักรสุโขทัย และสมัยเจ้าพญากรานเมือง (พ.ศ.๑๘๙๖ - พ.ศ.๑๙๐๖) มีการย้ายเมืองครั้งที่ ๑ จากวรนคร (อ.ปัว) มาสร้าง ณ เวียงภูเพียงแช่แห้ง (อ.ภูเพียง - ปัจจุบัน) ใน พ.ศ.๑๙๐๒ หลังจากสร้างพระมหาธาตุแช่แห้งแล้วใน พ.ศ.๑๙๐๑ เพื่อความสะดวกในการประกอบศาสนกิจและเสด็จมานมัสการพระธาตุแช่แห้ง อันเป็นปฐมบทของการก่อเกิดนิเวศวัฒนธรรมในปัจจุบัน จากนั้นมีการย้ายเมือง ครั้งที่ ๒ สมัยเจ้าพญาผากอง (พ.ศ.๑๙๐๖ - พ.ศ.๑๙๓๑) ย้ายจากเวียงภูเพียงแช่แห้งมายังเวียงใต้ (ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน) ใน พ.ศ.๑๙๑๑ เนื่องจากน้ำไม่พอใช้ เพราะเวียงภูเพียงเป็นที่ดอน

[๖๗]ธวัช ปุณโณทกและวิมล เขตตะ, ประวัติอักษรไทยพ่อขุนรามคำแหงและการแพร่กระจายสู่อาณาจักรล้านนา - ล้านช้าง (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๘), ๖๙.

(๓) ยุคแคว้นน่านเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา (พ.ศ.๑๙๙๒ - ๒๑๐๑)

ในรัฐสมัยเจ้าอินต๊ะแก่นท้าว ใน พ.ศ.๑๙๙๓ แคว้นน่าน ก็เสียเมืองให้แก่พระเจ้าติโลกราช เจ้านครเชียงใหม่ มูลเหตุที่จะเกิดสงครามกับเชียงใหม่ขึ้นคราวนี้ ***ได้ความตามพงศาวดารโยนกว่าท้าว-ลกราชบุตรที่ 6 แห่งเจ้าพระยาสามฝั่งแกนเจ้านครเชียงใหม่ ได้ชิงสมบัติจากพระราชบิดาปราบดาภิเษกเป็นพระมหาศรีสุธรรมธิโลกราชขึ้นในนครเชียงใหม่แล้ว ครั้นล่วงมาถึงจุลศักราชที่ ๘๐๕ (พ.ศ. ๑๙๘๖) พระยาแก่นท้าวเจ้าเมืองน่านแต่งกลอุบายให้ไปทูลพระเจ้าเชียงใหม่ว่าศึกแกว (ญวน) จักมาตกเมืองน่าน ขอกองทัพเมืองนครเชียงใหม่มาช่วยรักษาเมือง พระเจ้าเมืองเชียงใหม่ไม่ระแวงพระทัยสำคัญว่าจริง จึงแต่งทัพให้ยกมารักษาเมืองน่าน ก็มิได้มีศึกแกวยกมาพระยาแก่นท้าวเจ้าเมืองน่านกระทำกลอุบายหลอกลวงต่าง ๆ พระเจ้าติโลกราชได้ทรงทราบว่าเจ้าเมืองน่านหลอกลวง ดังนั้นก็ทรงพระพิโรธจึงเสด็จยกกองทัพหลวงมาตีเมืองน่าน ตั้งล้อมเมืองขับเคี่ยวกันอยู่เป็นแรมปีจึงได้เมือง*** พระยาแก่นท้าวเจ้าเมืองน่านหนีลงไปพึ่งพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระเจ้าติโลกราชจึงตั้งให้ท้าวผาแสนผู้น้องพระยาแก่นท้าว เป็นเจ้าเมืองน่านต่อไป เจ้าอินต๊ะแก่นท้าวเจ้าเมืองน่านแต่งทูตให้นำเอาเกลือบ่อมาง ไปเป็นบรรณาการถวายพระเจ้าติโลกราชยังนครเชียงใหม่ ครั้นต่อมา พระเจ้าติโลกราชมีพระทัยปรารถนาใคร่ที่ได้เมืองน่าน ไปส่วยค้ำเมืองเชียงใหม่ จึงยกกองทัพมาติดเมืองและเสียเมืองแก่พระเจ้าติโลกราชในปีนั้น และเจ้าอินต๊ะแก่นท้าวหนีลงไปพึ่งพระยาชะเลียง (พระยายุทธิศฐิร) ข้อแตกต่างของสองตำนานนี้ที่สำคัญก็คือ สาเหตุในการทำสงคราม ตำนานทางเชียงใหม่ว่าฝ่ายน่านหลอกลวง แต่ฝ่ายเมืองน่านก็ว่าเมืองเชียงใหม่ต้องการเมืองน่านไปเป็นเมืองส่วยเกลือ ความจริงคงจะเป็นว่าเจ้าอินต๊ะแก่นท้าวได้ส่งบรรณาการไปเมืองเชียงใหม่จริง แต่เพียงเพื่อขอความพิทักษ์รักษาในยามที่จะมีศึกมาติดเมืองน่าน ซึ่งมีข่าวว่ีแวอยู่บ้าง ข้อนี้เป็นความจริงเพราะหลังจากเมืองน่านไปขึ้นแก่เชียงใหม่แล้วไม่ช้า ก็มีศึกหลวงพระบางและแกวตกมาเมืองน่านในระยะใกล้ ๆ กัน คงจะไม่ใช่หลอกลวงตามตำนานเชียงใหม่กล่าวเป็นแน่ เพราะอยู่ดี ๆ จะไปหาเหตุมาสู่บ้านเมืองก็ผิดวิสัย นอกจากนี้ข้อความอื่น ๆ ยกเว้นแต่ศักราช ซึ่งควรเชื่อตามที่กล่าวไว้ในพงศาวดารเมืองน่าน เพราะกล่าวไว้ชัดเจนว่า เมืองเชียงใหม่ปกครองเมืองน่านในยุคนี้ มีข้อที่น่าสังเกตคือ แต่เดิมมาเมืองน่านจัดการปกครองโดยพลการตนเองทุกอย่างที่เป็นข้อสำคัญก็คือการสืบสมบัติเป็นเจ้าเมือง ก็ย่อมเป็นไปโดยสืบสันติวงศ์หรือโดยความพร้อมใจของพลเมืองอันเชิญขึ้น เป็นการภายในบ้านเมืองทั้งสิ้น แม้จะตกไปเป็นเมืองขึ้นของเมืองอื่น เช่น เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยก็เพียงแต่ส่งเครื่องราชบรรณาการเท่านั้นประเทศที่ ปกครองมิได้ยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจการภายในบ้านเมืองของเมืองน่าน แต่เมื่อพระเจ้าติโลกราชได้ปกครองเมืองน่านแล้ว ได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นครั้งแรก ในเรื่องการตั้งเจ้าเมืองซึ่งสุดแล้วแต่พระทัยของพระเจ้าเชียงใหม่จะเห็นสมควรแต่งตั้งผู้ใด

หลังจากพญาการเมืองถึงแก่พิราลัยโอรส คือ พญาผากองขึ้นครองแทน อยู่มาเกิดปัญหาความแห้งแล้ง จึงย้ายเมืองมาสร้างใหม่ที่ริมแม่น้ำน่านด้านตะวันตก บริเวณบ้านห้วยไคร้ คือบริเวณที่ตั้งของจังหวัดน่านในปัจจุบัน[๖๘]

[๖๘]ยุทธพร นาคสุข และ คณะโครงการศึกษา ปรับปรุงเนื้อหานิทรรศการประวัติศาสตร์น่าน ๒๕๖๒ - ๒๕๖๓ หออัตลักษณ์นครน่าน (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.)

เมื่อปี พ.ศ.๑๙๑๑ ในสมัยเจ้าปู่เข่ง ครองเมืองระหว่างปี พ.ศ.๑๙๕๐-๑๙๖๐ ได้สร้างวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร วัดพระธาตุเขาน้อย วัดพญาภู แต่สร้างไม่ทันเสร็จก็ถึงแก่พิราลัยเสียก่อน พญางั่วฟารผาสุม ผู้เป็นหลาน ได้สร้างต่อจนแล้วเสร็จและได้สร้าง พระพุทธรูปทองคำปางลีลา ปัจจุบันคือ พระพุทธนันทบุรีศรีศากยมุนี ประดิษฐานอยู่ในวิหารวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

ในปี พ.ศ.๑๙๙๓ พระเจ้าติโลกราชกษัตริย์นครเชียงใหม่ มีความประสงค์จะครอบครองเมืองน่านและแหล่งเกลือบ่อมาง (ต.บ่อเกลือใต้ อ.บ่อเกลือ) ที่มีอย่างอุดมสมบูรณ์และหาได้ยากทางภาคเหนือ จึงได้จัดกองทัพเข้ายึดเมืองน่าน พญาอินต๊ะแก่นท้าว ไม่อาจต้านทาน ได้จึงอพยพหนีไปอาศัยอยู่ที่เมืองเชลียง (ศรีสัชนาลัย) เมืองน่านจึงถูกผนวกเข้าไว้ในอาณาจักรล้านนาตั้งแต่นั้นมา

ตลอดระยะเวลาเกือบ ๑๐๐ ปี ที่เมืองน่านอยู่ในครอบครองของ อาณาจักรล้านนา ได้ค่อย ๆ ซึมซับเอาศิลปวัฒนธรรมของล้านนา มาไว้ในวิถีชีวิต โดยเฉพาะการรับเอาศิลปกรรมทางด้านศาสนา ปรากฏศิลปกรรมแบบล้านนาเข้ามาแทนที่ศิลปกรรมแบบสุโขทัย อย่างชัดเจน ดังเช่น เจดีย์วัดพระธาตุแช่แห้ง เจดีย์วัดสวนตาล เจดีย์วัดพระธาตุช้างค้ำ แม้จะเหลือส่วนฐานที่มีช้างล้อมรอบ ซึ่งเป็นลักษณะศิลปะแบบสุโขทัยอยู่ แต่ส่วนองค์เจดีย์ขึ้นไปถึงส่วนยอด เปลี่ยนเป็นศิลปกรรมแบบล้านนาไปจนหมดสิ้น[๖๙]

น่านในยุคนี้ จึงไม่จำกัดว่าจะต้องลงทางสายสกุลเจ้าเมืองน่าน หรือโดยความเห็นของชาวเมืองหรือไม่ ความเป็นประเทศราชของเมืองน่านได้ถูกจำกัดลงอีกชั้นหนึ่ง ในทำนองที่จะคุมเมืองน่านให้คงเป็นดินแดนของเมืองเชียงใหม่โดยมั่นคง ส่วนการป้องกันบ้านเมืองนั้นได้รับความคุ้มครองทันท่วงทีและเหตุการณ์ดีขึ้น การศาสนาได้ย่างขึ้นสู่ความเจริญ พระมหาธาตุแช่แห้งอันเป็นปูชนียสถานประจำบ้านเมือง ซึ่งพระยาการเมืองสร้างขึ้นภายหลังเป็นที่รกร้างเลื่อนลอยไป ก็ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ให้คืนดีขึ้น ในสมัยนั้นเมืองน่านได้อยู่ในความปกครองของเมืองเชียงใหม่มาได้ ๑๐๘ ปี ใน พ.ศ.๒๑๐๑ พม่าปราบลานนาไทยราบคาบ เมืองน่านก็ตกไปเป็นเมืองขึ้นของพม่าสืบมาแต่กาลนั้น

ในระหว่างปี พ.ศ.๒๑๐๓ - ๒๓๒๘ เมืองน่านได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าอยู่หลายครั้งและต้องเป็นเมืองร้าง ไร้ผู้คนถึง ๒ คราว คือ ครั้งแรก ปี พ.ศ.๒๒๔๗ - ๒๒๔๙ ครั้งที่ ๒ ปี พ.ศ.๒๓๒๑ -๒๓๔๔

[๖๙] ยุทธพร นาคสุข และ คณะโครงการศึกษา ปรับปรุงเนื้อหานิทรรศการประวัติศาสตร์น่าน ๒๕๖๒ - ๒๕๖๓ หออัตลักษณ์นครน่าน (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.)

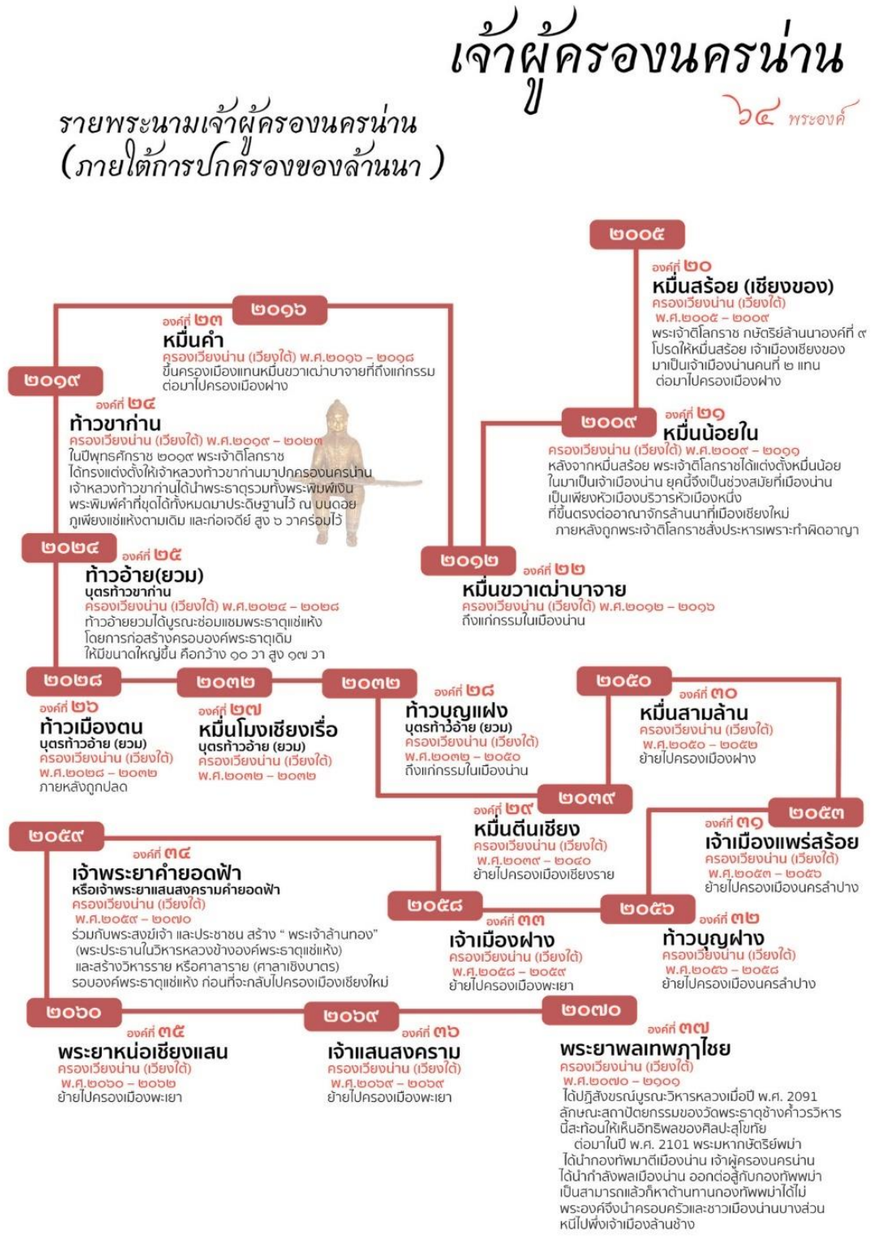

แผนภาพที่ ๑๐ ที่มา ประวัติศาสตร์น่าน ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

ตั้งแต่แคว้นน่านผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาใน พ.ศ.๑๙๙๒ และพญาผาแสง กษัตริย์แคว้นน่านที่ปกครองในฐานะเมืองประเทศราชได้ถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ.๒๐๐๔ แคว้นน่านได้กลายเป็นหัวเมืองหนึ่งของอาณาจักรล้านนา มีเจ้าเมืองขึ้นตรงกับกษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังรายที่เมืองเชียงใหม่ กษัตริย์ล้านนาที่เชียงใหม่ได้จัดส่งเจ้านายขุนนางผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเป็นเจ้าเมืองน่าน เมืองน่านยุคนี้ผู้ปกครองจึงมีสถานะเป็น “เจ้าเมือง” ขึ้นตรงต่อ “กษัตริย์ล้านนา” ที่เมืองเชียงใหม่ เจ้าเมืองน่านคนแรกในยุคนี้คือหมื่นแช่หมอ ปกครองได้ ๓ เดือน พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนาองค์ที่ ๙ โปรดให้หมื่นสร้อยเจ้าเมืองเชียงของ มาเป็นเจ้าเมืองน่านคนที่ ๒ แทน[๗๐] ภายหลังจากหมื่นสร้อย พระเจ้าติโลกราชได้แต่งตั้งหมื่นน้อยในมาเป็นเจ้าเมืองน่าน ยุคนี้จึงเป็นช่วงสมัยที่เมืองน่านเป็นเพียงหัวเมืองบริวารหัวเมืองหนึ่งที่ขึ้นตรงต่ออาณาจักรล้านนาที่เมืองเชียงใหม่

มูลเหตุหลักที่พระเจ้าติโลกราชทรงอยากได้เมืองน่านไว้ในอาณาจักร เนื่องจากมีความประสงค์จะครอบครองแหล่งเกลือ บ่อมาง (ต.บ่อเกลือใต้ อ.บ่อเกลือ จ.น่าน) ที่มีอย่างอุดมสมบูรณ์และหาได้ยากทางภาคเหนือ จึงได้จัดกองทัพเข้ายึดเมืองน่าน พญาอินทะแก่นท้าว กษัตริย์น่าน ไม่อาจต้านทานได้จึงหลบหนีไปอาศัยอยู่ที่เมืองเชลียง (ศรีสัชนาลัย) เมืองน่านจึงถูกผนวกเข้าไว้ในอาณาจักรล้านนาตั้งแต่นั้นมา ตลอดระยะเวลาเกือบ ๑๐๐ ปี ที่เมืองน่านเป็นหัวเมืองบริวารของอาณาจักรล้านนา ได้ค่อย ๆ ซึมซับรับเอาศิลปวัฒนธรรมของล้านนามาไว้ในวิถีชีวิต โดยเฉพาะการรับเอาศิลปกรรมทางด้านศาสนา ปรากฏศิลปกรรมแบบล้านนาเข้ามาแทนที่ศิลปกรรมแบบสุโขทัยอย่างชัดเจน ดังเช่น เจดีย์วัดพระธาตุแช่แห้ง เจดีย์วัดสวนตาล เจดีย์วัดพระธาตุช้างค้ำ แม้จะเหลือส่วนฐานที่มีช้างล้อมรอบ ซึ่งเป็นลักษณะศิลปะแบบสุโขทัยอยู่ แต่ส่วนองค์เจดีย์ขึ้นไปถึงส่วนยอด เปลี่ยนเป็นศิลปกรรมแบบล้านนา

ภาพที่ ๒๕ วัดพระธาตุช้างคำ เมืองน่าน ไม่ทราบปีที่ถ่าย
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ส่วนภาพถ่ายวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารก่อนการสร้างหอไตร ถ่ายโดยนักสำรวจชาวต่างชาติ

[๗๐]สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕ และ ๖๐.

กล่าวโดยสรุป นับตั้งแต่ พ.ศ.๑๙๙๓ พญาติโลกราช กษัตริย์แห่งเชียงใหม่ยกทัพมาตีเพื่อต้องการครอบครองบ่อ เกลือบ่อมาง แหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ที่หาได้ยากในดินแดนล้านนาสมัยนั้น (ปัจจุบันอยู่ในเขต อ.บ่อเกลือ) โดยพญาติโลกราช ได้สร้างพระเจ้าทองทิพย์ด้วยสำริด นับเป็นพระพุทธรูปที่ใหญ่ที่สุดในล้านนาไว้ที่วัด สวนตาลเพื่อยืนยันว่าอำนาจล้านนาได้แผ่ขยายมาถึงนครน่าน ยุคนี้มีมีเจ้าผู้ครองนครองค์แรก คือ เจ้าผาแสง (พ.ศ.๑๙๙๓ - พ.ศ.๒๐๐๔ รวม ๑๒ ปี) เมื่อท่านถึงแก่ พิราลัยแล้ว ใน พ.ศ.๒๐๐๔ นับเป็นเจ้าผู้ครองนครในราชวงศ์ภูคาองค์สุดท้าย นับแต่ พญาภูคา เลี้ยงดูบุตร บุญธรรม คือ ขุนฟอง แล้วให้ไปสร้างเมืองปัว (หรือ วรนคร) ทางอาณาจักรล้านนาก็ส่งเจ้ามาปกครองต่อ อีก ๑๘ องค์ ซึ่งส่งเจ้าหมื่นสร้อยเชียงของ (พ.ศ.๒๐๐๕ - พ.ศ.๒๐๐๙) มาปกครองใน พ.ศ.๒๐๐๕ เป็นองค์แรก จนถึง เจ้าพญาพลเทพฤาชัย ซึ่งปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๗๒ เรียกชื่อตรงกับพงศาวดารเมืองน่าน ระบุว่า ครองนครน่าน ระหว่าง พ.ศ.๒๐๗๐ - พ.ศ.๒๑๐๑ รวม ๓๒ ปี ซึ่งท่านได้สร้างวัดหลวงกลางเวียง (วัดช้างค้ำวรวิหาร) เมื่อ พ.ศ.๒๐๗๙ และจารึกระบุว่าปฏิสังขรณ์วัดนี้ เมื่อ พ.ศ.๒๐๙๑ จน พ.ศ.๒๑๐๑ เจ้าฟ้าหงสามังตรา (บุเรงนอง) ยึดนครเชียงใหม่ได้ เจ้าพญาพลเทพฤาชัยไม่ยอมสวามิภักดิ์ จึงเสด็จลี้ภัยไปประทับที่อาณาจักรล้านช้าง (หลวงพระบาง - ปัจจุบัน) ถือเป็นการสิ้นสุดนครน่านยุคขึ้นกับอาณาจักรล้านนา

(๔) ยุคประเทศราชของพม่า (พ.ศ.๒๑๐๑ – ๒๓๓๑)

เมื่อพระเจ้าตะเบงชะเวตี้ (สุวรรณเอกฉัตร) ทิวงคตแล้ว หัวเมืองในราชอาณาจักรหงษาวดีก็พากันตั้งแข็งเมืองอยู่ทั่วไป ที่เมืองหงษาวดีเอง ก็มีมอญตั้งตัวขึ้นเป็นพระเจ้าหงษาวดีบุเรงนอง (พระเชษฐาธิราช) แล้วซึ่งเป็นพี่เขยของพระเจ้าตะเบงชะเวตี้ เหลือกำลังที่จะปราบปรามได้ก็พาสมัครพรรคพวกหนีไปจากเมืองหงษาวดี ภายหลังเมื่อได้ช่องสุมผู้คนได้เป็นกำลังพอแล้ว ก็ยกไปตีเมืองที่ตั้งตัวขึ้นใหม่ ๆ และทำการปราบปรามพวกนี้อยู่ ๓ ปี จึงสงบเรียบร้อย แล้วก็ตั้งตัวขึ้นเป็นพระเจ้าหงษาวดี มีพระนามว่า พระเจ้าศิริสุธรรมราช หรือเรียกว่า พระเจ้าบุเรงนองหรือพระเจ้าชนะสิบทิศ เมื่อพระเจ้าบุเรงนองจัดการบ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว ก็ยกไปตีเมืองอังวะ ได้เมืองอังวะ แล้วก็ยกไปตีเมืองไทยใหญ่และเชียงใหม่ต่อไปเป็นลำดับ

ครั้งนั้นพระเจ้าเมกุฏิ ไทยใหญ่เมืองนายมาครองเมืองเชียงใหม่ เมื่อพระเจ้าบุเรงนองไปตีเมืองเจ้านายเจ้าเมืองนายเป็นญาติกับพระเจ้านครเชียงใหม่ จึงขอกองทัพเมืองเชียงใหม่ให้ไปช่วย พระเจ้าเชียงใหม่ได้แต่งกองทัพส่งให้ไป เมื่อพระเจ้าบุเรงนองได้เมืองนายแล้ว จึงเข้าล้อมเมืองเชียงใหม่อยู่ ๓ วัน ก็เข้าเมืองเชียงใหม่ได้ใน พ.ศ.๒๑๐๑ เมืองน่านและเมืองอื่น ๆ ในล้านนาด้วยกันที่ขึ้นเชียงใหม่ ก็ตกไปเป็นเมืองขึ้นของพม่าด้วยโดยปริยาย พม่าคงตั้งพระเจ้าเมกุฏิเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่อยู่ตามเดิม ฝ่ายทางเมืองน่าน ในขณะที่เมืองเชียงใหม่เสียแก่พม่าแล้วนั้น เจ้าเมืองน่านหนีไปจากเมืองพม่า จึงตั้งพระยาหน่อคำไชยเสถียรสงคราม (เข้าใจว่าเป็นชาวเมืองเชียงใหม่) มาเป็นเจ้าเมืองแทนต่อมาเมื่อ พ.ศ.๒๑๐๗ พระเจ้าเมกุฏิเจ้านครเชียงใหม่ร่วมคิดกับพระยากมลเจ้าเมืองเชียงแสน แข็งเมืองต่อกรุงหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีจึงยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ ครั้งนั้นพระเจ้าเชียงใหม่เห็นเหลือกำลังที่จะสู้รบ จึงออกไปอ่อนน้อม ส่วนพระยาน่านกับพวก[๗๑]

[๗๑]ภาณุรังษี เดือนโฮ้ง และ วาณี อรรจน์สาธิต. (๒๕๕๘). นครน่านเมืองเก่าที่มีชีวิต : อัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. วารสารวิชาการและวิจัยสังคมศาสตร์ ปีที่ ๑๐ ฉบับพิเศษ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์.

อพยพหนีไปพึ่งอยู่กับพระไชยเชษฐา ณ กรุงศรีสัตนาคนหุต จากนั้นเมืองน่านและเมืองอื่น ๆ ในล้านนาก็ถูกควบคุมให้อยู่ในความปกครองของพม่าที่เมืองเชียงใหม่ โดยใกล้ชิดกวดขัน มีสัมพันธภาพไม่ขาดตอนจากกันอยู่ จนกระทั่งสยามได้ขับไล่พม่าไปจากลานนาไทยสิ้นเชิง และรวมล้านนาเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระหว่างที่ล้านนาได้ตกอยู่ในความปกครองของพม่านั้น ได้ขาดตอนจากพม่าไปตกเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาอยู่ ๒ คราว ครั้งแรกเมื่อในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวร และในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่ก็เป็นในชั่วเวลาอันเล็กน้อยพอสิ้นรัชสมัยพระมหากษัตริย์ที่ทรงเดชานุภาพแล้ว ล้านนาก็ตกไปเป็นเมืองขึ้นของพม่าตามเดิม ครั้งนั้นพม่าตั้งศูนย์กลางการปกครองล้านนาที่เมืองเชียงใหม่ มีกองทัพทหารและข้าหลวงมาประจำสำหรับคอยกำกับ เจ้าเมืองพม่าที่ประจำอยู่ตามเมืองต่าง ๆ นั้น มีทั้งพม่าและชาวพื้นเมืองที่เชียงใหม่มีเจ้าพม่ามาปกครองอยู่เป็นเวลานาน ที่เมืองน่านเองก็มีพม่ามาเป็นเจ้าเมืองหลายคน ในชั้นหลังพม่าได้ส่งกำลังทหารมาตั้งอยู่ที่เมืองเชียงแสนคุมเมืองตอนเหนือไว้อีกชั้นหนึ่ง เหตุที่พม่าควบคุมล้านนาไม่ทิ้งเช่นนี้ ล้านนาจึงตกเป็นของพม่าอยู่จนตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา

เจ้าผู้ครองนครน่าน

๖๔ พระองค์

รายพระนามเจ้าผู้ครองนครน่าน
(ภายใต้การปกครองของพม่า)

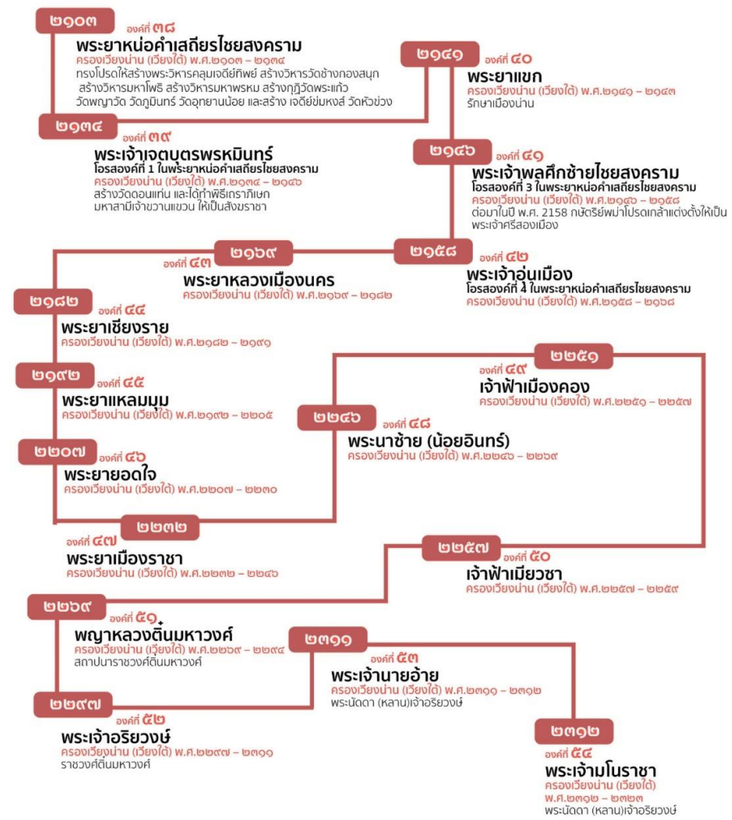

แผนภาพที่ ๑๑ ที่มา : ประวัติศาสตร์น่าน ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

เมื่อ พ.ศ.๒๑๔๓ เจ้าเจตบุตรพรมินทรบุตรพระยาหน่อคำไชยเสถียรสงคราม ที่พม่าตั้งเป็นเจ้าเมืองได้รับกำลังสนับสนุนจากพระหน่อแก้ว เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีพม่าเป็นเจ้าเมือง แต่ไม่สำเร็จ เจ้าเจตบุตรต้องหนีไปอยู่เมืองล้านช้าง ภายหลังถูกพม่าจับไปฆ่าที่เมืองเชียงใหม่เมื่อ ปี พ.ศ.๒๑๔๖

ในปี พ.ศ. ๒๑๖๗ เจ้าอุ่นเมือง เจ้าเมืองน่านแข็งเมืองต่อพม่าอีกครั้ง แล้วหนีไปเมืองล้านช้าง ภายหลังคุมผู้คนกลับมาตั้งที่เมืองน่านอีก เจ้าฟ้าสุทโธเจ้าเมืองเชียงใหม่ (พม่า) ยกกองทัพมาตีเมืองน่านได้ เจ้าอุ่นเมืองหนีไปเมืองลานช้าง ครั้งนั้นชาวบ้านชาวเมืองแตกตื่นพากันหนีไปอยู่ตามป่าตามเขาเป็นอันมาก กองทัพพม่าได้กวาดเอาราษฎรที่หนีไม่ทันและทรัพย์สินสมบัติกลับไป

ใน พ.ศ.๒๒๔๖ เจ้าพระเมืองราชา เจ้าเมืองน่านแข็งเมืองต่อพม่าอีกครั้ง พม่ายกกองทัพมาเป็นอันมาก เจ้าพระเมืองราชาเห็นเหลือกำลังที่จะต่อสู้ ก็อพยพครอบครัวหนีไปเมืองล้านช้าง ราษฎรคงแตกตื่นหนีไปเที่ยวซ่อนอยู่ตามดงตามป่าเช่นเคย ครั้งนั้นพงศาวดารเมืองน่านกล่าวว่าป้อมปราการ บ้านเรือน วัดวาอาราม พระพุทธรูป พระธรรมคัมภีร์ เจดีย์สถานต่าง ๆ พม่าก็ทำลายเผาเสียสิ้น จนจะเหลือให้ไว้แต่พื้นแผ่นดินเปล่า ๆ เท่านั้น ฝ่ายทางเมืองเชียงใหม่นั้นเล่า เมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๑ เจ้าทองคำ ชาวล้านช้างได้ครองเมืองเชียงใหม่ด้วยความรู้สึกอันเดียวกันก็แข็งเมืองขึ้น กองทัพพม่ามารบราวีบ้านเมืองเดือดร้อนจลาจลอยู่เสมอมา จนเสียเมืองเชียงใหม่แก่ข้าศึก ต่อจากนั้นหัวเมืองทั้งหลายต่างก็ตั้งซ่องควบคุมกันเป็นหมู่เป็นเหล่าหลายพวกหลายหมู่ต่างหมู่ต่างก็รบราฆ่าฟันกันและกัน ไพร่บ้านพลเมืองกระจัดกระจายระส่ำระสายจนหาความสุขมิได้[๗๒]

ยุคประเทศราชของพม่า (พ.ศ.๒๑๐๑ – ๒๓๓๑)

พ.ศ.๒๑๐๑ ล้านนาได้เป็นประเทศราชของพม่า เจ้าพญาพลเทพลือไชย เจ้าเมืองน่าน ได้หนีภัยไปเมืองหลวงพระบาง พระเจ้าบุเรงนอง พระมหากษัตริย์พม่า จึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพญาหน่อคำเสถียรไชยสงครามขึ้นเป็นเจ้าเมืองน่านแทน ในยุคนี้เจ้าเมืองน่านขึ้นกับกษัตริย์ล้านนาและกษัตริย์ล้านนาขึ้นต่อพระมหากษัตริย์พม่า ในบางช่วงเจ้าเมืองน่านก็รับพระราชบัญชาจากพระมหากษัตริย์พม่าโดยตรง เจ้าเมืองน่านจึงมีที่มาหลากหลายทั้งมาจากเจ้าฟ้าในรัฐฉานและเจ้านายขุนนางในล้านนา สับเปลี่ยนกันปกครองตามที่กษัตริย์ล้านนาและพระมหากษัตริย์พม่าโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง

ในช่วง พ.ศ.๒๑๐๓ - ๒๓๒๘ หัวเมืองล้านนาทั้งมวลตกอยู่ในความระส่ำระสายเพราะเกิดศึกสงครามกับพม่าและอยุธยาอยู่เป็นระยะ ๆ เมื่อพระนางวิสุทธิเทวี กษัตริย์ล้านนา ถึงแก่พิราลัย พระเจ้าบุเรงนองได้ส่งเจ้าฟ้านรธามังสอ ราชบุตรมาเป็นกษัตริย์ล้านนาแทน ในถานะประเทศราชของพม่า ด้วยเมืองน่านเป็นอีกหนึ่งหัวเมืองสำคัญของล้าน และอยู่ห่างไกลจากเมืองเชียงใหม่ จึงปรากฏเจ้าเมืองน่านพยายามประกาศอิสระต่อพม่าหลายครั้ง แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เช่น พ.ศ.๒๑๔๖ เจ้าเจตบุตรพรหมินทร์ เจ้าเมืองน่านแข็งเมืองต่อพม่า ถูกจับไปประหารชีวิตที่เมืองเชียงใหม่ และ พ.ศ.๒๑๖๖ เจ้าอุ่นเมือง เจ้าเมืองน่าน แข็งเมืองต่อพม่าไม่ประสบความสำเร็จ จึงลี้ภัยลงไปพึ่งพระมหากษัตริย์อยุธยา

[๗๒] ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

ภาพที่ ๒๖ วัดภูมินทร์ในอดีต
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

“...ศกพทได้ ๙๗๗ ตัว ลูกเลี้ยงพระเจ้าเชียงใหม่ตนช้อยคือ พระญาน่าน ขึ้นมาเปนพระญาเชียงใหม่ สักกพท ๙๘๑ ตัว ปีกัดเม็ด ฟ้ากาเผือกจุติ หื้อพระญาลูกกินแทน...สกพท ๙๘๗ ตัว เมืองน่านฟื้น ซ้ำไปเอาเมืองน่านได้...”[๔๑]

หลายครั้งด้วยความสัมพันธ์กับทางล้านช้าง ปรากฏล้านช้างได้พยายามช่วยผลักดันเจ้าเมืองน่านขึ้นเป็นกษัตริย์ล้านนาที่เมืองเชียงใหม่ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ

“...จุลศกพทได้ ๙๔๗ ตัว ปีดับเม็ด เจ้าฟ้าล้านช้างมาค้ำพระญาเมืองน่าน จักหื้อได้เปนเจ้าล้านนา ว่าอั้น บ่ได้ก็ลวดพากันพ่ายตกไปล้านช้างดั่งเก่าแล เช่นนี้ลูกเลี้ยงพระเจ้าฟ้าสาวัตถีเชียงใหม่ไปกินเมืองน่านเล่าแล...”[๔๒]

“...สักกราชได้ ๙๕๗ ตัว ปีดับเม็ด พระเจ้าล้านช้างมาค้ำพระญาน่านหื้อเปนพระเจ้าล้านนาป่ได้ พาตนตกล้านช้าง...”[๔๓]

พ.ศ.๒๑๖๗ พระเจ้าสุทโธธรรมราชา ได้ยกกองทัพมาตีเมืองน่านและกวาดต้อนผู้คนไปไว้ที่เมืองหงสาวดี จากนั้นได้มีการโยกย้ายสับเปลี่ยนเจ้าเมืองในล้านนาเข้ามาเป็นเจ้าเมืองน่านอีกครั้ง นอกจากเมืองน่านจะต้องทำศึกสงครามเพราะการแข็งเมืองต่อพม่าแล้ว ระยะหลังต้องรับศึกจากอยุธยาอีกทางหนึ่งด้วย เช่น

[๗๑]“พื้นเมืองเชียงราย เชียงแสน” ใน สรัสวดี อ๋องสกุล, **พื้นเมืองเชียงแสน**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๓.
[๗๒]สรัสวดี อ๋องสกุล, **พื้นเมืองเชียงแสน**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๑.
[๗๓]“พื้นเมืองเชียงราย เชียงแสน” ใน สรัสวดี อ๋องสกุล, **พื้นเมืองเชียงแสน**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๑.

พ.ศ.๒๒๐๕ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงส่งกองทัพมาตีเมืองน่านและจับตัวพญาแหล่มุม เจ้าเมืองน่านลงไปยังอยุธยา

พ.ศ.๒๑๗๙ ล้านนาถูกทางพม่าจัดแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ เมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงแสน ส่วนเมืองน่านอยู่ในเขตการปกครองของพระเจ้าฟ้าหลวงทิพเนตร เมืองเชียงแสน

“...พระเจ้าสรีสุทโธธัมมราชได้ปราบเฟื้องฝ่ายตงกล้ำวันออกแล้ว ท่านก็ปลงกรุณณา หื้อพระเจ้าฟ้าหลวงทิพพเนตรกับเจ้าฟ้าหมอคำ ทังสองพ่อลูกเปนใหญ่แก่ล้านนาทังมวล คือว่า เชียงราย ภยาว เมืองฝาง หาง สาด ชวาด น้อย ยาง มัน เมืองต่วน ปุ เลง เมืองกก พูเพียง เชียงตุง เมืองกาย สามท้าว เมืองม้า ท่าล้อ เมืองวะ เชียงขาง บ้านยู้ เมืองหลวย เมืองยอง เมืองสิง นาง เมืองหลวง พูตาแลปุขคทาง แลเชียงชี เชียงของ เทริง เมืองลอ น่าน แพ่ ลคอร ทังมวลแล้ว...”[๗๖]

ในปลายยุคนี้ในพ.ศ.๒๒๖๙ พระมหากษัตริย์พม่าได้โปรดให้พญาหลวงตื๋น (เจ้ามหาวงศ์) เชื้อสายเจ้านายเมืองเชียงใหม่ที่ได้เป็นเจ้าเมืองตื๋นมาเป็นเจ้าเมืองน่าน (พ.ศ.๒๒๖๙ - ๒๒๙๔) และเป็นปฐมราชวงศ์มหาวงศ์ (ราชวงศ์หลวงตื๋น) ของเจ้าหลวงเมืองน่าน สืบมาจนถึงเมืองนครน่านเป็นประเทศราชของสยาม ในพ.ศ.๒๓๓๑ ยุคนี้การรับรู้ทางสยามยังคงเรียกเจ้าหลวงเมืองนครน่านที่เคยได้รับการสถาปนาขึ้นครองเมืองน่านจากพระมหากษัตริย์พม่าว่า “เจ้าฟ้า” ดังกรณีของเจ้าฟ้าอัทธวรปัญโญที่เรียกว่า “เจ้าฟ้าเมืองน่าน” เป็นต้น[๗๗]

“...สักกราช ๑๐๖๙ เดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ เมือกินเชียงราย เจ้าหน่อเมืองไปเปนหวาน เมืองน่าน...สักกราช ๑๐๗๔ ตัว ส่างกอละเพียซะแพก ก็ลงไหว้สาพระมหากระสัตรเจ้า (เมืองอังวะ) ก็ปลงอะมินต่อทานสุกมาหื้อเจ้าอิ่นเมือง หื้อได้ไปกินเมืองน่าน สักกพท ๑๐๗๗ ตัว (เจ้าอิ่นเมือง) ไปกินเมืองน่านตายเสีย เมืองเชียงใหม่แลเมืองเชียงแสนพร้อมเพียงกับด้วยกันเอาพระญาตืนมากินเมือง(น่าน) อันเปนเชื้อเจ้าลูกเต้าก็ยังมี ลูนนั้น เมืองคำอางวะเจ้าจิ่งมีอะมินต่อ ขึ้นมา หื้อน้องเจ้าอิ่นเมือง (ซื่อ) เจ้าขัตติยวงส์ได้เปนนาขวา พุทธวงส์หื้อเปนนาซ้าย อะมินต่อ ทานสุกมาฉันนี้...”[๗๘]

เจ้าพญาหลวงมหาวงศ์ (เจ้ามหาวงศ์) เจ้านายราชตระกูลเมืองเชียงใหม่[๔๗] ได้รับพระราชทานยศกษัตริย์ประเทศราชจากพระมหากษัตริย์พม่าเป็น “เจ้าพญาหลวงมหาวงศ์” หรือ “เจ้าฟ้าหลวงมหาวงศ์” เจ้าฟ้าหลวงเมืองน่าน เจ้าพญาหลวงทรงเป็นเจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ ๑ ในราชวงศ์มหาวงศ์ หม่อมยอด (บ้านนาปัง น่าน) พระนามอรรคราชเทวี ราชเทวี และนางเทวี ทรงมีราชบุตรที่ปรากฏพระนาม ๙ องค์ ราชธิดาที่ปรากฏพระนาม ๓ องค์ รวม ๑๒ องค์ ดังนี้[๗๙]

[๗๖]“พื้นเมืองเชียงราย เชียงแสน” ใน สรัสวดี อ๋องสกุล, **พื้นเมืองเชียงแสน**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖ - ๑๑๗.
[๗๗]ภูเดช แสนสา, **คร่าว กฎหมาย จารีต ตำนาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนา**, (เชียงใหม่ : แม็กซ์พริ้นติ้ง, ๒๕๕๖), หน้า ๘๘.
[๗๘]“พื้นเมืองเชียงราย เชียงแสน” ใน สรัสวดี อ๋องสกุล, **พื้นเมืองเชียงแสน**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๗ - ๑๖๙.
[๗๙]“คำให้การนายน้อยปินตา เรื่องวงศ์สกุลพระยาเชียงใหม่ จ.ศ.๑๒๐๓” อ้างในสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, **จดหมายเหตุนครเชียงใหม่**, (กรุงเทพฯ : ดอกเบี้ย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๒.

๑. อรรคราชเทวีเจ้านางเมืองเชียงใหม่

๑.๑ เจ้าพญาหว่านท็อก (เจ้าอริยวงศ์) เสกสมรสกับเจ้านางเมืองเชียงใหม่ (สมัยประเทศราชของพม่า)

๑.๑.๑ พระยามงคลวรยศ (เจ้าหนานจันทประโชติ) เจ้าหลวงเมืองน่าน

๑.๑.๑.๑ เจ้านางเกี๋ยงคำ

๑.๑.๑.๒ เจ้าหนานปินตา (บ้านฝายแก้ว)

๑.๑.๑.๓ เจ้านางบัวแก้ว เสกสมรสกับพระเจ้าดวงทิพย์ (เจ้าหนานดวงทิพย์)

พระเจ้านครลำปาง องค์ที่ ๕ ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน

๑.๑.๑.๓.๑ เจ้าหญิงคำหล้า เสกสมรสกับเจ้าราชวงศ์

(เจ้าน้อยมหาพรหมคำคง) เมืองนครเชียงใหม่

๑.๑.๑.๓.๒ เจ้าหลวงพรหมาภิพงษ์ธาดา (เจ้าหนานพรหมวงศ์)

เจ้าหลวงลำปางองค์ที่ ๑๐

๑.๑.๒ เจ้านาขวา

๑.๑.๓ เจ้าน้อยเทพิน

๑.๑.๓.๑ พระยารัตนะหัวเมืองแก้ว เมืองนครน่าน

๑.๑.๓.๒ เจ้านางสิงห์สร้อย

๑.๑.๔ เจ้าน้อยตุ้ย เสกสมรสกับชาวบ้านแก้ม ปัว

๑.๑.๔.๑ เจ้าน้อยวิยะ

๑.๑.๔.๒ เจ้าหนานยา

๑.๑.๔.๓ เจ้าหอหน้า (เจ้าหนานนันท์ไชย)

๑.๑.๕ เจ้าหนานสม

๑.๑.๖ เจ้าหนานมหาวงศ์

๑.๑.๖.๑ เจ้านางนันทา

๑.๑.๖.๒ เจ้าหนานชวนะ

๑.๑.๖.๓ เจ้านางใจคำ

๑.๑.๖.๓.๑ เจ้าน้อยเทพ

๑.๑.๖.๓.๒ เจ้านางทิพดวง

๑.๑.๖.๓.๒.๑ เจ้าชุมพู

๑.๑.๖.๓.๒.๑.๑ เจ้านางศรีวรรณา

๑.๑.๖.๓.๒.๒ เจ้านางศรีโสภา เสกสมรสกับพระยารัตนะหัวเมืองแก้ว บุตรเจ้าพญาหว่านท็อก เจ้าพญาหว่านท็อก (เจ้าอริยวงศ์) เสกสมรสกับนางเมืองราม (บ้านเมืองราม น่าน)

๑.๑.๗ เจ้าชายคำตัน

๑.๑.๘ เจ้านาง เสกสมรสกับเจ้าพญาเทิง เจ้าเมืองเทิง (ขึ้นน่าน)

๑.๑.๙ เจ้านาซ้าย

๑.๑.๑๐ เจ้าหลวงสุมนเทวราช (เจ้าน้อยสรมณะ) เจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ ๘

(พ.ศ.๒๓๕๓ - ๒๓๖๘ ต้นราชตระกูล “สมณะช้างเผือก”)

๑.๑.๑๑ พระยาราชวงศ์

๑.๑.๑๒ พระรัตนะหัวเมืองแก้ว

๑.๒ เจ้าพญามังแร

๑.๒.๑ เจ้านางศรีมหามายา เสกสมรสกับเจ้าเมือง

(เจ้านายเมืองเชียงใหม่สมัยประเทศราชของพม่า)

๑.๒.๑.๑ เจ้านางพิมพา

๑.๒.๑.๒ เจ้าหนานมหาวงศ์

๑.๒.๑.๒.๑ เจ้าหนานไชยา เสกสมรสกับเจ้านางทิพอวน

๑.๓ เจ้าพญานรินทร์

๑.๓.๑ เจ้านาง

๑.๓.๑.๑ เจ้าชายแก้วมนุษย์

๑.๓.๑.๑.๑ เจ้านางทิพอวน เสกสมรสกับเจ้าหนานไชยา

๑.๔ เจ้านางเทพ เสกสมรสกับเจ้าไชยราชา (มาจากเชียงใหม่ หลานเจ้าพญาหลวงมหาวงศ์ตี๋น)

๑.๔.๑ เจ้าพญานายอ่าย (เจ้าอ้าย) เสกสมรสกับเจ้านางคำขา

๑.๔.๑.๑ พระเมืองแก่น (เจ้าน้อยวงศ์) เสกสมรสกับเจ้านางคำปลิว

๑.๔.๒ เจ้าหนานสุทธะ เสกสมรสกับแม่นายกรรณิกา

๑.๔.๒.๑ เจ้าฟ้าหลวงอัทธวรปัญโญ (เจ้าน้อยอฒะ) เจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ ๗ (พม่าตั้ง พ.ศ.๒๓๒๗ สยามตั้ง ๒๓๓๑ – ๒๓๕๓)

๑.๔.๒.๑.๑ พระยามหายศ (เจ้าน้อยมหายศ) เจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ ๙ (พ.ศ.๒๓๖๘ – ๒๓๗๘ ต้นราชตระกูล “มหายศนันท์”)

๑.๔.๒.๑.๒ เจ้าน้อยมโนรส

๑.๔.๒.๑.๓ เจ้าอุปราช (เจ้าหอหน้า, เจ้าน้อยมหาวงศ์)

๑.๔.๓ เจ้าพญามโน เสกสมรสกับเจ้านางเชื้อสายเจ้าฟ้าเมืองเทิง (สมัยประเทศราชของพม่า)

๑.๔.๓.๑ เจ้านางคำปลิว

๑.๔.๓.๒ เจ้าหนานสุริยะ (เจ้าหนานสุริยะกลางเวียง) เสกสมรสกับเจ้านางศรีวรรณา

๑.๔.๔ เจ้านางพิมพา เสกสมรสครั้งแรกกับเจ้าพญานรินทร์ราชบุตรเจ้าพญาหลวง มหาวงศ์

๑.๔.๔.๑ เจ้านางสุคันธา

๑.๔.๔.๒ เจ้านาคเสน (ออกผนวชจนถึงแก่มรณภาพ) เจ้านางพิมพา เสกสมรสครั้งที่ ๒

๑.๔.๔.๓ เจ้าน้อยคันธา

๑.๔.๕ เจ้านางโนชา (ไม่มีบุตรธิดา)

๑.๔.๖ เจ้านางเลิศ เสกสมรสกับเจ้าพญามหาพรหมา เจ้าฟ้าเมืองเทิง (สมัยประเทศราชของพม่า)

๑.๔.๖.๑ เจ้านางอุบลวรรณา

๑.๔.๖.๑.๑ พระเมืองน้อย (เจ้าพระเมืองหน้อย)

๑.๔.๖.๒ เจ้านางศรีวรรณา เสกสมรสกับเจ้าหนานสุริยะกลางเวียง

๑.๔.๖.๒.๑ เจ้านางยอดลีลา
๑.๔.๖.๒.๒ เจ้านางเปือย
๑.๔.๖.๒.๓ พระยามหาวงศ์ (เจ้าหนานมหาวงศ์)
เจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๓๘๑ - ๒๓๙๔
ต้นราชตระกูล “มหาวงศนันท์” และ “พรหมวงศนันท์”)
เสกสมรสกับเจ้านางยอด
๑.๔.๖.๒.๔ เจ้าเมืองแก้ว เสกสมรสกับเจ้านางเชื้อสายเจ้าเมืองเชียงลม
๑.๔.๖.๒.๔.๑ เจ้าหนานมหายศ เมืองเทิง
๑.๔.๖.๒.๕ เจ้าน้อยพิมมสาร
๑.๔.๖.๒.๕.๑ เจ้าหนานอฒะ
๑.๔.๖.๒.๕.๒ เจ้าหนานวุฒนะ
๑.๔.๖.๒.๖ เจ้าชาย
๑.๔.๖.๒.๖.๑ เจ้าหนานธรรมลังกา
๑.๔.๖.๒.๖.๒ เจ้าชายเมืองอินทร์
๑.๔.๖.๒.๗ เจ้าชายช่อฟ้า เสกสมรสกับเจ้านางศรีแก้ว
(ราชธิดาเจ้าฟ้าอัทธวรปัญโญ)
๑.๔.๖.๒.๗.๑ เจ้าน้อยขัติยะ
๑.๔.๖.๒.๘ เจ้านางจันทิมา เสกสมรสกับเจ้าน้อยกลาง
๑.๔.๖.๒.๘.๑ เจ้านางจันทา
๑.๔.๗ เจ้านางศรีแก้ว (ไม่มีบุตรธิดา)

๒. แม่เจ้ายอด (หม่อมยอด) บ้านนาปัง เมืองน่าน เป็นราชมารดา
๒.๑ เจ้านางริมะลา เสกสมรสกับเจ้าอิ่นเมือง
๒.๑.๑ เจ้านางศรีกัญญา
๒.๑.๒ เจ้านางทิพดวง เสกสมรส (เป็นพระสนม) กับพระมหากษัตริย์พม่า
ราชวงศ์อลองพญา
๒.๑.๓ เจ้านางบัวทิพย์ (เจ้าแม่ของเจ้าหลวงอริยวงศ์)
๒.๒ เจ้านางยอดมโนรา
๒.๒.๑ พระยาสุริยวงศ์ (เจ้าน้อยอโน)
๒.๒.๒ เจ้านางสุคันธา
๒.๒.๒.๑ เจ้าหลวงอจิตตวงศ์แขม
๒.๓ เจ้านางคำขา เสกสมรสกับเจ้าพญานายอ่าย (เจ้าอ้าย)
๒.๓.๑ พระเมืองแก่น (เจ้าน้อยวงศ์) เสกสมรสกับเจ้านางคำปลิว
๒.๔ เจ้าชายนาทราชา
๒.๔.๑ เจ้านางตุ่นแก้ว
๒.๔.๑.๑ เจ้าหนานนันท์
๒.๔.๑.๑.๑ เจ้านางวรรณา เสกสมรสกับเจ้าศรีสองเมือง

เจ้าเมืองน่าน ยุคประเทศราชพม่า

๑. พญาหน่อคำเสถียรไชยสงคราม	พ.ศ.๒๑๐๓ - ๒๑๓๔
๒. เจ้าเจตบุตรพรหมินทร์ (ราชบุตร ๑๘.)	พ.ศ.๒๑๓๔ - ๒๑๔๐
	และ พ.ศ.๒๑๔๓ - ๒๑๔๖
๓. พญาแขก	พ.ศ.๒๑๔๐ - ๒๑๔๓
๔. เจ้าพญาพลศึกซ้ายไชยสงคราม (เจ้าศรีสองเมือง ราชบุตร ๑๘.)	พ.ศ.๒๑๔๖ - ๒๑๕๘
๕. เจ้าอุ่นเมือง (ราชบุตร ๑๘.)	พ.ศ.๒๑๕๘ - ๒๑๖๘
๖. พญาหลวงเมืองนคร	พ.ศ.๒๑๖๘ - ๒๑๘๑
๗. เจ้าพญาเชียงราย	พ.ศ.๒๑๘๑ - ๒๑๙๑
๘. เจ้าพญาแหล่มุม	พ.ศ.๒๑๙๒ - ๒๒๐๕
๙. เจ้าพญายอดใจ (อนุชา ๒๕.)	พ.ศ.๒๒๐๘ - ๒๒๓๐
๑๐. เจ้าพญาเมืองราชา (อนุชา ๒๖.)	พ.ศ.๒๒๓๒ - ๒๒๔๖
๑๑. พระนาซ้าย (เจ้าน้อยอินทร์)	พ.ศ.๒๒๕๐ - ๒๒๕๑
	และพ.ศ..... - ๒๒๖๙
๑๒. เจ้าฟ้าเมืองคอง	พ.ศ.๒๒๕๑ - ๒๒๕๗
๑๓. เจ้าฟ้าเมียวซา	พ.ศ.๒๒๕๗ - ๒๒๕๙[๘๐]

กล่าวโดยสรุป ยุคตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.๒๑๐๓ - พ.ศ.๒๓๒๘) หลังจากเจ้าฟ้าหงสามังตรา (บุเรงนอง) ยึดนครเชียงใหม่ได้ และนครน่านต้องขึ้นตรงต่อการปกครองของพม่าที่นครเชียงใหม่ด้วย และเจ้าพญาพลเทพฤาชัย เจ้าผู้ครองนครน่านในขณะนั้น ได้เสด็จลี้ภัยไปประทับที่อาณาจักรล้านช้างแล้ว (หลวงพระบาง - ปัจจุบัน) พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองก็โปรดฯให้ พญาหน่อคำเสถียรชัยสงครามมาครองนครน่านต่อ (พ.ศ.๒๑๐๓-พ.ศ.๒๑๓๔) ระหว่างนั้น พ.ศ.๒๑๒๓ มีการบูรณะพระธาตุแช่แห้ง ศูนย์กลางการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในนครน่าน ช่วงที่ขึ้นต่อการปกครอง ของพม่ากว่า ๒๐๐ ปี เจ้าผู้ครองนครน่านหลายองค์ได้พยายามแข็งเมืองต่อพม่าแต่ไม่สำเร็จ เช่น เจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์ เจ้าผู้ครองนครน่านองค์ต่อมาได้แข็งเมืองต่อเจ้าฟ้าสาระวดี (หรือมังนราช่อ-โอรสบุเรงนอง เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่) ใน พ.ศ.๒๑๐๔ แต่ไม่สำเร็จ จึงเสด็จลี้ภัยไปประทับที่อาณาจักรล้านช้าง (หลวงพระบาง-ปัจจุบัน) แล้วกลับมาครองนครน่านอีกครั้ง (พ.ศ.๒๑๔๓ - พ.ศ.๒๑๔๖) แล้วถูกมังนรธาช่อ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ในขณะนั้น ยกพลมาตีนครน่านแล้วจับองค์ท่านไปประหารชีวิตที่นครเชียงใหม่ นอกจากนี้ ใน พ.ศ.๒๒๔๖ พระเมืองราชาเจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ.๒๒๓๒ - พ.ศ.๒๒๔๖) ได้แข็งเมืองต่อพม่า พระเจ้ากรุงอังวะจึงส่งกองทัพจากเชียงใหม่มาปราบจนนครน่านเสียหายอย่างหนัก เป็นเมืองร้างไปถึง ๕ ปี ต่อมาพญานาขวา (น้อยอินทร์) ผู้รักษานครน่านได้ขอพระเจ้ากรุงอังวะ **อัญเชิญพญาหลวงติ๋นมหาวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ มาเป็นเจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ.๒๒๖๙ - พ.ศ.๒๒๙๔)** เมื่อ พ.ศ.๒๒๖๙ ซึ่งพญาหลวงติ๋นมหาวงศ์นี้ นับเป็นต้นราชวงศ์หลวงติ๋นมหาวงศ์ (อันเป็นบรรพบุรุษสายสกุล “ณ น่าน” นามสกุล พระราชทานในปัจจุบัน) ยุคนี้ตรงกับช่วงที่พระเจ้าตากสิน

[๘๐]ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน. ๒๕๖๓

มหาราชแห่งกรุงธนบุรีกอบกู้เอกราชกรุงศรีอยุธยาจากพม่าได้ ในปี ๒๓๑๐ จึงทรงยกทัพมาตีเชียงใหม่ ซึ่งเจ้าหัวเมืองล้านนาในขณะนั้นยอมสวามิภักดิ์ด้วย ยกเว้นเจ้าน้อยวิทูร เจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ.๒๓๑๗ - พ.ศ.๒๓๒๑) ในขณะนั้นยังยืนยันที่จะสวามิภักดิ์กับพม่าจึงถูกคุมตัว ต่อมาพระเจ้าตากสินโปรดฯให้เจ้าพระยาจักรี อยู่จัดการปกครองหัวเมืองล้านนา (เจ้าพระยาจักรี ต่อมา คือ รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) จึงได้เกลี้ยกล่อมให้เจ้าน้อยวิทูร เจ้าผู้ครองนครน่านกลับมาสวามิภักดิ์กับกรุงธนบุรี แล้วจึงให้กลับไปปกครองนครน่านตามเดิม ต่อมาเจ้าน้อยวิทูรไม่ตั้งมั่นในสัจจะ จึงถูกคุมตัวมายังกรุงธนบุรีใน พ.ศ.๒๓๒๑ นครน่านช่วงนี้จึงขาดผู้นำและถูกพม่ากวดต้อนไปอยู่เชียงแสน จึงกลายเป็นเมืองร้าง ครั้งที่ ๒ นานถึง ๒๓ ปี จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้แต่งตั้งเจ้าหนานจันทปโชต เป็น “เจ้ามงคลวรยศ” แล้วให้ไปครองนครน่านใน พ.ศ.๒๓๒๖ (พ.ศ.๒๓๒๖ - พ.ศ.๒๓๒๙) ซึ่งมี ฐานที่มั่นที่เมืองท่าปลา (อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์ - ปัจจุบัน) ในขณะที่ฝ่ายพม่าก็ตั้งเจ้าอัตวรปัญญาเป็นเจ้าผู้ครองนครน่านในปีต่อมาเช่นกัน โดยมีฐานที่มั่นอยู่ที่เมืองเทิง (อ.เทิง จ.เชียงราย - ปัจจุบัน) ต่อมาเจ้ามงคลวรยศได้ยอมยกนครน่านให้เจ้าอัตวรปัญโญครองแต่เพียงผู้เดียวเพื่อความปรองดอง ยุคนี้พบว่ามีการย้ายเมือง ครั้งที่ 3คือย้ายจากเวียงใต้มายังเวียงเหนือ ตรงสมัยเจ้าสุมุนเทวราช เป็นเจ้าผู้ครองนคร (พ.ศ.๒๓๕๓ - พ.ศ.๒๓๖๘) ใน พ.ศ.๒๓๖๒ เนื่องจากที่ตั้งเก่าคือ เวียงใต้นั้นน้ำท่วมแต่ที่ตั้งที่ใหม่เป็นที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึงในฤดูน้ำหลาก[๘๑]

(๕) ยุคประเทศราชของสยาม (พ.ศ.๒๓๓๑ - ๒๔๔๒)

อาณาจักรสยาม พระยาตาก (สิน) ได้ตั้งเมืองธนบุรีขึ้นเป็นราชธานี ตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองแผ่นดินสยามขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๑๐ พระองค์ได้ทรงขับไล่พม่าที่เข้ามาปกครองหัวเมืองไทยออกไปจนสิ้นเชิง และปราบปรามเมืองใหญ่ ๆ ที่ตั้งตัวเป็นก๊กเป็นเหล่าราบคาบในไม่ช้า ตั้งแต่นั้นมาเป็นเวลาที่สยามทำสงครามกับพม่าเพื่อทำลายอิสรภาพของไทยเป็นหลายครั้ง และตีพม่าปราชัยกลับไปทุกคราว ภาวะนี้แสงสว่างแห่งสันติสุขร่มเย็นได้จับภูมิภาคแห่งสยามทั่วแล้ว และยังจะทอแสงทอดมาสู่ล้านนาต่อไป ในที่สุด พ.ศ.๒๓๑๗ ก็ได้มาถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จกรีฑาทัพมาตีได้เมืองเชียงใหม่ก่อนกาลที่ทัพหลวงใกล้จะมาถึง ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า พื้นแผ่นดินในล้านนาก็ไหวหวั่นสะเทือนเป็นเหตุประหนึ่งว่า ธรณีล้านนาจะทรงพม่าไว้แต่เพียงกาลจำกัดเท่านี้ และแล้วต่อมากองทัพไทยก็ขับไล่พม่าหนีออกไปจากล้านนา เป็นอันว่าอาณาจักรล้านนาได้กลมกลืนเป็นอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกับอาณาจักรสยามดำรงไว้ซึ่งชาติ “ไทย” ที่ต่างแยกย้ายกันอยู่ให้เป็นชาติไทยบริบูรณ์เหมือนเช่นเดิมสืบมา ฝ่ายเมืองน่าน ในระหว่างที่ทัพกรุงยกเข้าตีเมืองเชียงใหม่นั้น เจ้าโนเป็นเจ้าเมืองน่าน ได้ให้เจ้าน้อยวิธูรราชวงศ์เมืองน่าน ไปในการทัพของพม่าที่เมืองเชียงใหม่ เมื่อกองทัพไทยเข้าเมืองเชียงใหม่แล้ว ได้ตัวเจ้าน้อยวิธูร จึงเกลี้ยกล่อมให้เข้าสวามิภักดิ์แล้วตั้งเป็นเจ้าเมืองน่านขึ้นต่อกรุงธนบุรีต่อไป

[๘๑]ภาณุรังษี เดือนโฮ้ง และ วาณี อรรจน์สาธิต. (๒๕๕๘). นครน่านเมืองเก่าที่มีชีวิต : อัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. วารสารวิชาการและวิจัยสังคมศาสตร์ ปีที่ ๑๐ ฉบับพิเศษ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์,

เหตุการณ์เมืองน่านสมัยธนบุรีสมัย

ขอฟื้นความจำเกี่ยวกับเมืองเชียงใหม่ว่า ตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๑๙ สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีพระเจ้าจิงกูจา หรือสินธู โอรสพระเจ้ามังระ ส่งกองทัพจากพม่า สมทบกับกองทัพเมืองเชียงแสนของโปมะยุง่วน ลงไปตีเมืองเชียงใหม่ พระยาจ่าบ้านเจ้าเมืองเชียงใหม่เห็นเหลือกำลัง จึงถอนตัวไปเมืองสวรรคโลก

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้รับไปกรุงธนบุรี และโปรดให้เจ้าพระยาสุรสีห์คุมกองทัพหัวเมืองเหนือ (ขณะนั้นท่านเป็นเจ้าเมืองพิษณุโลก) ขึ้นไปสมทบเจ้ากาวิละ เจ้าเมืองลำปางยกไปตีเอาเมืองเชียงใหม่คืน โปมะยุง่วนจึงถอนกำลังกลับไปเมืองเชียงแสน

เมื่อเสร็จศึกนี้แล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระดำริว่า เมืองเชียงใหม่นั้นไพร่บ้านพลเมืองระส่ำระสายมาก จะรวบรวมผู้คนตั้งเป็นเมืองเช่นเดิมน่าจะไม่พอรักษาเมืองได้ หากไม่มีกองทัพไทยตั้งรักษาเมืองอยู่ และพม่ายกมา ก็ต้องเสียให้พม่าอีก จึงโปรดให้ทิ้งเมืองเชียงใหม่เสีย

ในต้นรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมืองน่านยังมีเจ้าเมืองเป็นสองฝ่ายอยู่ คือ พระยามงคลวรยศเป็นเจ้าเมืองฝ่ายกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ที่ท่าปลา ฝ่ายหนึ่งและเจ้าอัตถวรปัญโญ (ภายหลังโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเป็นเจ้าฟ้า) ผู้เป็นหลาน เป็นเจ้าเมืองฝ่าย บุรรัตนอังวะ ตั้งอยู่ที่เมืองเทิง อีกฝ่ายหนึ่ง ทั้งนี้เหตุด้วยครั้งที่เมืองน่านขึ้นกรุงเทพฯ เจ้าอัตถวรปัญโญตกอยู่ในเมืองเชียงแสนกับพม่า ภายหลังเมื่อ พ.ศ.๒๓๒๙ เจ้าอัตถวรปัญโญลงไปหาพระยามงคลวรยศที่เมืองท่าปลา ขอเข้าพึ่งพระบรมโพธิสมภารในกรุงเทพมหานคร พระยามงคลวรยศมีความยินดี จึงมอบบ้านเมืองให้เจ้าอัตถวรปัญโญครองครอง ครั้งล่วงมาอีกปีหนึ่งเจ้าอัตถวรปัญโญก็ลงไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังกรุงเทพฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอัตถวรปัญโญดำรงตำแหน่งเจ้า-เมืองน่านต่อไปตามเดิม และตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๒๕ เป็นต้นมา เมืองน่านมีเจ้าผู้ครองนคร ๙ พระองค์

เจ้าผู้ปกครองน่าน ล้วนแต่ได้ปฏิบัติราชการในกรุงเทพมหานครด้วยดี มีความชอบปรากฏเหมาะสมทุกระยะกาลสมัย เป็นกำลังในการทัพศึกเสมอด้วยวีรชนผู้กล้าหาญทั้งหลาย ประกอบด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ตั้งมั่นอยู่ในความกตัญญูกตเวทีต่อ พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์อยู่เป็นลำดับมาตลอดกาล

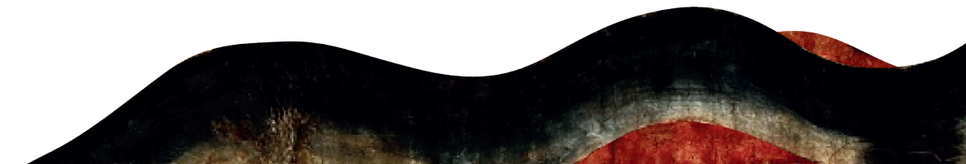

เจ้าผู้ครองนครน่าน

๖๕ พระองค์

รายพระนามเจ้าผู้ครองนครน่าน
(ภายใต้การปกครองของอาณาจักรธนบุรีและรัตนโกสินทร์)

แผนภาพที่ ๑๒ ที่มา ประวัติศาสตร์น่าน ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

เหตุการณ์เมืองน่านสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พ.ศ.๒๓๒๕ สถาปนากรุงเทพมหานครฯ

พ.ศ.๒๓๒๘ สงครามเก้าทัพ

พ.ศ.๒๓๒๙ สงครามท่าดินแดง

พ.ศ.๒๓๓๐ พม่าตีนครลำปาง และป่าซาง - ไทยตีเมืองทวาย

พ.ศ.๒๓๓๑ เจ้าอัตถวรปัญโญ ได้ลงมาเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เพื่อขอเป็น ข้าขอบขันทสีมา เจ้าอัตถวรปัญโญ หลังจากขึ้นครองเมืองน่านยังมิได้เข้าไปอยู่เมืองน่านเสียทีเดียว เนื่องจากเมืองน่าน ยังรกร้างอยู่ ได้ย้ายไปอาศัยอยู่ตามที่ต่าง ๆ คือ บ้านตื๊ดบุญเรือง เมืองงั่ว (บริเวณอำเภอนาน้อย) เมืองพ้อ (บริเวณอำเภอเวียงสา)

พ.ศ.๒๓๔๔ หลังจากได้บูรณะซ่อมแซมเมืองน่านแล้ว ได้ขอพระบรมราชานุญาตกลับเข้ามาอยู่ในเมืองน่าน

ในยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เมืองน่านมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราช เจ้าผู้ครองนครน่านในชั้นหลังทุกองค์ ต่างปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความเที่ยงธรรม มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี ได้ช่วยราชการบ้านเมืองสำคัญหลายครั้งหลายคราด้วยกัน นอกจากนี้ เจ้าผู้ครองนครน่านต่างได้ทำนุบำรุงกิจการพุทธศาสนาในเมืองน่าน และอุปถัมภ์ค้ำจุนพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ได้สร้างธรรมนิทานชาดก การจารพระไตรปิฎกลงในคัมภีร์ใบลาน นับเป็นคัมภีร์ได้ ๓๓๕ คัมภีร์ นับเป็นผูกได้ ๒,๖๐๖ ผูก ได้นำไปมอบให้ เมืองต่าง ๆ มีเมืองลำปาง เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงราย และเมืองหลางพระบาง

พ.ศ.๒๔๔๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้เจ้าสุริยพงษ์ผลิตเดชฯ เลื่อนยศฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็น “พระเจ้านครน่าน” มีพระนามปรากฏตามสุพรรณปัฏว่า

“พระเจ้าสุริยพงษ์ผลิตเดช กุลเชษฐมหันต์ ไชยนันทบุรีมหาราชวงศาธิบดี
สุริตจารีราชนุภาวรักษ์ วิบูลยศักดิ์กิติไพศาล ภูบาลบพิตรสถิตย์ ณ นันทราชวงษ์”[๘๒]

[๘๒]ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน. ๒๕๖๓.

ภาพที่ ๒๗ เป็นพระเจ้านครน่านองค์แรก และองค์เดียวในประวัติศาสตร์น่าน
ที่มาภาพ หอภาพถ่ายล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ที่มาข้อมูล หอพิพิธภัณฑ์พระเจ้าน่าน

ภายหลังได้รับการสถาปนาเป็นพระเจ้าน่าน พระเจ้าสุริยพงษ์ผลิตเดชฯ จึงได้สร้าง หอคำ (คุ้มหลวง) ขึ้นแทนหลังเดิมซึ่งสร้างในสมัยของ เจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ และด้านหน้าหอคำ มีข่วงไว้ทำหน้าที่คล้ายสนามหลวง สำหรับจัดงานพิธีต่าง ๆ ตลอดจนเป็นที่จัดขบวนทัพออกสู้ศึก จัดขบวนนำเสด็จหรือขบวนรับแขกเมืองสำคัญ

ภาพที่ ๒๘ คุ้มหลวงหอคำ เมืองน่าน ร.ศ.๑๒๔
ที่มา : สมุดภาพปักปันเขตแดน ร.ศ.๑๒๔ โดยกรมการปกครอง

พ.ศ.๒๔๗๔ เจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่าน ถึงแก่พิราลัย ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครก็ถูกยุบเลิกตั้งแต่นั้นมา

ภาพที่ ๒๙ เจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ส่วนหอคำได้ใช้เป็น ศาลากลางจังหวัดน่านจนปี พ.ศ.๒๕๑๑ จังหวัดน่านได้มอบหอคำให้กรมศิลปากรใช้เป็นสถานที่จัดตั้ง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน จนกระทั่งปัจจุบัน

เมื่อมีการจัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในจังหวัดน่าน ประชาชนชาวน่านจึงพร้อมใจกันสร้างพระราชานุสาวรีย์ พระเจ้าสุริยพงษ์ผลิตเดชฯ เพื่อเทิดพระเกียรติพระองค์ท่านไว้ที่หน้าหอคำอันนั้น

งาช้างดำ

ตำนานงาช้างดำ เล่าต่อกันมาในหมู่เจ้านายเชื้อสายเจ้าผู้ครองนครว่า ได้มาจากเมืองเชียงตุงแต่ครั้งโบราณ เดิมเก็บรักษาไว้ที่ “หอคำ” เมื่อเจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้ายถึงแก่พิราลัย ใน พ.ศ.๒๔๗๔ เจ้านาย บุตรหลาน ได้มอบให้เป็นสมบัติของแผ่นดินพร้อมกับหอคำ ในปี พ.ศ.๒๔๗๖

ภาพที่ ๓๐ “งาช้างดำ” สมบัติล้ำค่าคู่บ้านคู่เมืองน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดน่าน

เมื่อมหาประเทศทางตะวันตกมีอังกฤษและฝรั่งเศสได้ประเทศใกล้เคียงเป็นเมืองขึ้นและแผ่อำนาจใกล้เข้ามาโดยรอบพระราชอาณาจักรสยามอยู่เป็นลำดับ เกิดมีคนในบังคับต่างประเทศเข้ามาเกี่ยวข้องกับการปกครองของสยามขึ้นเป็นเงาตามตัว หัวเมืองประเทศราชของสยามทั้งปวงเป็นเมืองที่อยู่ในข่ายพระราชอาณาเขต มีการเกี่ยวข้องกับคนในบังคับบัญชามากกว่าหัวเมืองชั้นใน แต่วิธีการปกครองของเมืองประเทศราชเหล่านั้น ยังเป็นพลการและโบราณล้าสมัยอยู่มาก อาจมีการพลั้งพลาดถึงกับเป็นการกระทบกระเทือนในทางการเมืองและสัญญาทางพระราชไมตรีได้ อีกประการหนึ่ง ในสมัยเดียวกัน แม้ในพระราชอาณาเขตภายในเองก็ยังมีการปกครองโดยให้เมืองใหญ่ปกครองเมืองน้อย ตามลำดับเมืองที่เป็นเอก โท ตรี จัตวา อยู่ทั่วไป เมืองใหญ่เพียงแต่ต้องฟังบังคับบัญชาตรงจากเจ้ากระทรวง การที่เป็นเช่นนี้อยู่ในฐานะที่ต้องกระจายหัวเมืองอยู่มาก ในขณะนั้นการคมนาคมถึงกันก็ไม่ใคร่สะดวก คำสั่งจากกรุงเทพฯ จะถึงเมืองหนึ่ง ๆ ก็ช้าเหตุผลที่เป็น ข้อสำคัญยิ่งก็คือ เหตุที่มามอบหมายให้หัวเมืองบังคับบัญชากันเอง การตรวจตราของเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่ในกรุงไปไม่ใคร่ถึง เมื่ออาณาประชาชนมีคดีทุกข์ร้อนหรือถูกเจ้าพนักงานกดขี่ข่มเหงหรือตัดสินความไม่เป็นยุติธรรม เจ้ากระทรวงก็ต้องเรียกตัวคู่ความและสำนวนไปชำระว่ากล่าวในกรุงกว่าจะได้รับความยุติธรรมก็เป็นความเดือดร้อนแก่ราษฎรเป็นอันมาก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทถึงเหตุ ดังกล่าวนั้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมการบังคับบัญชาหัวเมืองประเทศราชขึ้นเป็นมณฑลเทศาภิบาลเป็นครั้งแรก และทรงตั้งข้าหลวงใหญ่ออกไปบัญชาต่างพระเนตรพระกรรณนับแต่ระหว่างปี ๒๔๓๕ - ๒๔๓๗ และในปีต่อ ๆ มา ก็ทรงตั้งมณฑลอื่น ๆ ขึ้นอีกเป็นลำดับ จังหวัดน่านขึ้นอยู่ใน “มณฑลลาวเฉียง” ซึ่งมีจังหวัดอื่น ๆ ขึ้นอยู่อีก คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ เชียงราย (ภายหลังแยกอาณาเขตจังหวัดเชียงใหม่ตั้งเป็นจังหวัดขึ้นอีกจังหวัดหนึ่ง คือจังหวัดแม่ฮ่องสอน) ตั้งศาลารัฐบาลที่จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้ประกาศเปลี่ยนชื่อเป็น “มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ” พ.ศ.๒๔๔๔ ได้ประกาศเปลี่ยนชื่อเป็น “มณฑลพายัพ” พ.ศ.๒๔๕๘ ได้ประกาศตั้งมณฑลพายัพเป็นภาคพายัพ และตั้งสมุหเทศาภิบาลเป็นอุปราชประจำภาค ใน พ.ศ.๒๔๕๘ นี้เอง ได้ประกาศแยกจังหวัดน่าน แพร่ ลำปาง ออกจากมณฑลพายัพ ตั้งมณฑลขึ้นอีกมณฑลหนึ่งเรียกว่า “มณฑลมหาราษฎร์” ขึ้นอยู่ในภาคพายัพ ตั้งศาลารัฐบาลอยู่ที่จังหวัดแพร่ พ.ศ.๒๔๖๘ ได้ประกาศเลิกภาคพายัพและตำแหน่งอุปราชประจำภาคเป็น สมุหเทศาภิบาลกับยกเลิกมณฑลมหาราษฎร์ รวมจังหวัดที่อยู่ในมณฑลมหาราษฎร์ไปขึ้นแก่มณฑลพายัพตามเดิม พ.ศ.๒๔๗๖ ได้ประกาศยุบมณฑลและให้จังหวัดต่าง ๆ ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

เมื่อก่อนตั้งมณฑลลาวเฉียงขึ้นนั้น กระทรวงมหาดไทยได้ตั้งข้าหลวงมาประจำจังหวัดน่านแล้วเริ่มแต่ พ.ศ.๒๔๓๓ เป็นต้นมา เพื่อกำกับตรวจตราจัดวางระเบียบราชการในพื้นเมืองให้เข้ารูปแบบในกรุงเทพฯ ต่างหูต่างตากระทรวงมหาดไทยและจัดการอันเกี่ยวกับต่างประเทศ มิให้เป็นการกระทบกระเทือนในทางการเมืองในขั้นต้นที่มีข้าหลวงมาประจำ การปฏิบัติราชการมีการขลุกขลักกันอยู่บ้าง เพราะเป็นหัวต่อของการที่จะปรับปรุงระเบียบราชการขึ้นใหม่ ซึ่งการทั้งนี้ก็ย่อมจะกระเทือนใจ บรรดาเจ้านายอยู่บ้าง แต่ต่อมาเมื่อทั้งสองฝ่ายได้ทำความเข้าใจกันดีแล้วความกลมเกลียวประสานงานก็ค่อยดีขึ้นเป็นลำดับ ขณะนี้ทางบ้านเมืองยังคงมีสนามเป็นที่ว่าการอยู่ตามเดิม ครั้นต่อมาถึง พ.ศ.๒๔๔๐ เมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ ร.ศ.๑๑๖ แล้ว กระทรวงมหาดไทยได้มีตราให้ยุบเลิกตำแหน่งขุนสนาม[๘๓] และตั้งพนักงาน ๖ ตำแหน่งขึ้นว่าการ การมหาดไทย การยุติธรรม การทหาร การคลัง การนา การวังแทนให้ขึ้นอยู่ในข้าหลวงประจำเมืองและเจ้าผู้ครองนคร เนื่องด้วยการแบ่งเขตแขวงสำหรับจัดการปกครองและตำแหน่งหน้าที่ราชการใน ปกครองและตำแหน่งหน้าที่ราชการในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ยังเป็นการก้าวก่ายอยู่หลายประการ สมควรจะจัดการวางแบบแผนวิธีปกครองและวางตำแหน่งหน้าที่ราชการให้เป็นไปตามควรแก่กาลสมัย ต่อมาเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๒ กระทรวงมหาดไทยจึงให้พระยามหาอำมาตยาธิบดี (เสง วิริยศิริ) เมื่อครั้งเป็นพระยาศรีสหเทพราชปลัดทูลฉลอง ขึ้นมาจัดวางระเบียบการปกครองในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ อันเนื่องแต่ได้ใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.๑๑๖ แล้วนั้น และเพื่อที่กระทรวงมหาดไทยจะได้ตราข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือขึ้นใช้ในปีต่อไป ปีนี้พระยามหาอำมาตยาธิบดีได้มาที่จังหวัดน่าน พร้อมด้วยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช (ครั้งนั้นยังเป็นเจ้าสุริยะพงษ์ผริตเดช) เจ้าผู้ครองนคร พระยาสุนทรนุรักษ์ (เลื่อง ภูมิรัตน์) ข้าหลวงประจำเมืองและเจ้านายท้าวพญาทั้งปวงประชุมปรึกษาตกลงวางระเบียบราชการขึ้นใหม่

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๕ แล้ว ได้มีพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.๒๔๗๖ จัดระเบียบราชการบริหารส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัดและอำเภอต่อมาใน พ.ศ.๒๔๙๕ รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดินขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่ง มีสาระสำคัญคือ ๑.จังหวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล ซึ่งตามพระราชบัญญัติฉบับเดิมเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๖ จังหวัดไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคล

ยุคประเทศราชของสยาม (พ.ศ.๒๓๑ – ๒๔๔๒)

ยุคนี้มีการย้ายศูนย์กลางการปกครองขึ้นไปทางทิศเหนือที่เรียกในปัจจุบันว่า “เวียงเหนือ” เมื่อ พ.ศ.๒๓๖๒ เนื่องจากใน พ.ศ.๒๓๖๐ แม่น้ำน่านได้ไหลท่วมนครน่านครั้งใหญ่ กระแสน้ำแรงและเชี่ยวพัดบ้านเรือนวัดวาอารามเสียหายจำนวนมาก รวมถึงกำแพงเมืองน่านด้านทิศตะวันตกพังทลายทั้งแถบ เจ้าหลวงสุมณะเทวราช (เจ้าน้อยสุมณะ) เจ้าหลวงนครน่าน (พ.ศ.๒๓๕๓ - ๒๓๖๘) จึงได้โปรดให้ย้ายศูนย์กลางการปกครองขึ้นทางเหนือและสร้างกำแพงเมืองน่านขึ้นใหม่ (ปัจจุบันอยู่ในเขตบ้านมหาโพธิ์และบ้านหัวเวียงเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน)[๘๔]

ภาพที่ ๓๑ หอคำของพระเจ้าน่านและเจ้าผู้ครองนครน่าน
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

[๘๓]ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน. ๒๕๖๓.

[๘๔]ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน. ๒๕๖๓.

เมืองนครน่านกลายเป็นประเทศราชของสยามตั้งแต่พ.ศ.๒๓๓๑ เป็นต้นมา ถือว่าเป็นการเปลี่ยนขั้วอำนาจใหม่ พระมหากษัตริย์สยามเป็นผู้มีอำนาจสถาปนารับรองแต่งตั้งเจ้าผู้ครองนครน่าน (เจ้าหลวง) ให้มียศเป็น “พระเจ้าประเทศราช” “เจ้าประเทศราช” หรือ “พระยาประเทศราช” มีพระสถานะเป็น “กษัตริย์ประเทศราช” ยุคนี้พระมหากษัตริย์สยามจะโปรดเกล้าฯ รับรองสถาปนาเจ้าหลวงเมืองนครน่านแต่ละพระองค์สืบมาจนถึงเจ้าหลวงมหาพรหมสุรธาดา (เจ้าน้อยมหาพรหม ณ น่าน) เป็นเจ้าหลวงเมืองน่านพระองค์สุดท้าย (พ.ศ.๒๔๖๑ - ๒๔๗๔) ซึ่งในยุคพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช (เจ้าสุริยะ) ปกครองมีหัวเมืองบริวารมากที่สุดถึง ๔๕ เมือง แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ เจ้าเมืองที่เป็นเจ้านาย ๔ เมือง และเจ้าเมืองที่เป็นขุนนางในระดับพญาและแสนหลวง ๔๑ เมือง

เมืองที่มีเจ้านายปกครอง ได้แก่

(๑) เมืองเชียงของ (๒) เมืองเทิง (๓) เมืองเชียงคำ
(๔) เมืองเงิน

เมืองที่มีขุนนางปกครอง ได้แก่

(๑) เมืองไชยพรหม (๒) เมืองริม (๓) เมืองแงง
(๔) เมืองเชียงการ (๕) เมืองเชียงกลาง (๖) เมืองและ
(๗) เมืองเปือ (๘) เมืองงอบ (๙) เมืองบ่อ
(๑๐) เมืองปอน (๑๑) เมืองปัว (๑๒) เมืองย่าง
(๑๓) เมืองอวน (๑๔) เมืองพง (๑๕) เมืองบ่อว้า
(๑๖) เมืองคอบ (๑๗) เมืองเชียงฮ่อน (๑๘) เมืองเชียงลม
(๑๙) เมืองสวด (๒๐) เมืองเชียงม่วน (๒๑) เมืองสะเอียบ
(๒๒) เมืองสะ (๒๓) เมืองปง (๒๔) เมืองควร
(๒๕) เมืองออย (๒๖) เมืองงิม (๒๗) เมืองมิน
(๒๘) เมืองยอด (๒๙) เมืองสะเถิน (๓๐) เมืองลอย
(๓๑) เมืองเชียงแสน (๓๒) เมืองลี (๓๓) เมืองศรีสะเกษ
(๓๔) เมืองหิน (๓๕) เมืองสา (๓๖) เมืองแฝก
(๓๗) เมืองหาดล่า (๓๘) เมืองท่าปลา (๓๙) เมืองผาเลือด[๘๕]

ขณะก่อนหน้านั้นยุคเจ้าหลวงมงคลวรยศ (เจ้าหนานจันทประโชติ) มีหัวเมืองที่ขึ้นเมืองนครน่าน ๗ เมือง ได้แก่

(๑) เมืองเชียงของ (๒) เมืองปง (๓) เมืองเงิน
(๔) เมืองสะลาว (เชียงคำ) (๕) เมืองปัว (๖) เมืองหิน
(๗) เมืองงั่ว[๘๖]

[๘๕]หจช. ร.๕ ม.๕๘/๑๕๘ เรื่องจัดการเมืองน่าน ๒ มิถุนายน ๑๑๙ - ๔ สิงหาคม ร.ศ.๑๒๑
[๘๖]กรมศิลปากร, ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, (พระนคร : เจริญธรรม, ๒๕๐๖).

เมืองนครน่านถือเป็นหัวเมืองระดับแรกคือ “เมืองนครประเทศราชล้านนา” ขึ้นตรงต่อสยาม มี ๕ นคร (ทั้ง ๕ นครศักดิ์เทียบเท่ากับเมืองนครหลวงพระบาง เมืองนครเวียงจันทน์ และเมืองนครจำปาศักดิ์ ที่เป็น “เมืองนครประเทศราชล้านช้าง” ขึ้นตรงต่อสยามเช่นกัน) คือ

(๑) เมืองนครเชียงใหม่ (๒) เมืองนครลำปาง
(๓) เมืองนครลำพูน (๔) เมืองนครน่าน
(๕) เมืองนครแพร่[๘๗]

หัวเมืองระดับที่ ๒ หรือ “หัวเมืองขึ้นของเมืองนครประเทศราชชั้นที่ ๑” เจ้าเมืองเป็นบุตรหลานหรือญาติวงศ์ทางการสมรสของเจ้าผู้ครองนคร และสยามรับรองแต่งตั้งให้เป็น “พระยา”[๕๒] เจ้าเมืองขึ้นที่ขึ้นตรงต่อเจ้าผู้ครองนคร มี ๘ หัวเมือง คือ

(๑) เมืองพะเยา (ขึ้นเมืองนครลำปาง) (๒) เมืองฝาง (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)
(๓) เมืองเชียงราย (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่) (๔) เมืองเชียงแสน (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)
(๕) เมืองเชียงของ (ขึ้นเมืองนครน่าน) (๖) เมืองงาว (ขึ้นเมืองนครลำปาง)
(๗) เมืองตาก (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่) (๘) เมืองปาย (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)[๘๘]

ภาพที่ ๓๒ ตลาดหรือกาดในเมืองน่าน
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หัวเมืองระดับที่ ๓ หรือ “หัวเมืองขึ้นของเมืองนครประเทศราชชั้นที่ ๒” เจ้าเมืองเป็นบุตรหลานบุตรเขย ข้ารับใช้ใกล้ชิดของเจ้าผู้ครองนคร เป็นเครือญาติเจ้าฟ้าในรัฐฉาน(ไทใหญ่)หรือเจ้านายไทลื้อของสิบสองพันนา เจ้าผู้ครองนครแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองชั้น “พญา”[๘๙] ขึ้นตรงต่อเจ้าผู้ครองนคร โดยที่สยามไม่ได้รับรองแต่งตั้ง หรือหากสยามรับรองแต่งตั้งก็เป็นตำแหน่ง “พระ” มี ๙ หัวเมือง คือ

(๑) เมืองสอง (ขึ้นเมืองนครแพร่) (๒) เมืองเถิน (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)
(๓) เมืองเงิน (ขึ้นเมืองนครน่าน) (๔) เมืองเทิง (ขึ้นเมืองนครน่าน)
(๕) เมืองเชียงคำ (ขึ้นเมืองนครน่าน) (๖) เมืองสา (ขึ้นเมืองนครน่าน)
(๗) เมืองป่าเป้า (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่) (๘) เมืองขุนยวม (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)
(๙) เมืองแม่ฮ่องสอน (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)

[๘๗]เป็นตำแหน่งขุนนางแบบสยาม ซึ่งมีลำดับยศจากสูงไปต่ำดังนี้ (๑) สมเด็จเจ้าพระยา (๒) เจ้าพระยา (๓) พระยา (๔) พระ, จมื่น (๕) หลวง (๖) ขุน (๗) หมื่น (๘) พัน และ(๙) นาย
[๘๘]เป็นตำแหน่งขุนนางแบบล้านนายุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนที่เจ้าผู้ครองนคร เจ้าเมืองแต่งตั้งมีลำดับยศจากสูงไปต่ำ คือ (๑) เจ้าพญาหลวง (เป็นตำแหน่งปฐมอรรคมหาเสนาธิบดี ๑ คนและ
[๘๙]อรรคมหาเสนา ๓ คนในเค้าสนามหลวง) (๒) เจ้าพญา (๓) พญาหลวง (๔) พญา (๕) อาชญา (๖) แสนหลวง (๗) แสน (๘) ท้าว (๙) หาญ (๑๐) หมื่นหลวง และ (๑๑) หมื่น

เจ้านายผู้ปกครองเมืองนครน่านระดับสูงมี ๕ ตำแหน่ง เรียกว่า “เจ้าขัน ๕ ใบ” ทั้ง ๕ ตำแหน่งมีดังนี้

(๑) เจ้าผู้ครองนคร (เจ้าหลวง หรือ เจ้าชีวิต หรือ กษัตริย์ประเทศราช)

(๒) เจ้าอุปราช (เจ้าหอหน้า หรือ เจ้าหัวหน้า)

(๓) เจ้าราชวงศ์

(๔) เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้ารัตนะหัวเมืองแก้ว หรือ เจ้าหอหลัง)

(๕) เจ้าราชบุตร

เจ้าระดับรองลงมามีตำแหน่ง “เจ้า” “พะยา” หรือ “พระ” คือ

(๑) เจ้าราชสัมพันธวงศ์

(๒) เจ้าราชภาคินัย

(๓) เจ้าราชภาติกวงศ์

(๔) เจ้าราชญาติวงศ์

(๕) เจ้าสุริยวงศ์

(๖) เจ้าอุตรการโกศล

(๗) เจ้าไชยสงคราม

(๘) เจ้าราชดนัย

(๙) พระยาวังขวา

(๑๐) พระยาวังซ้าย

(๑๑) พระวิไชยราชา (พระพิไชยราชา)

(๑๒) พระเมืองราชา

(๑๓) พระเมืองไชย

(๑๔) พระเมืองแก่น

(๑๕) พระเมืองแก้ว

(๑๖) พระเมืองน้อย

นอกจากกลุ่มเจ้านายทั้งหมดในข้างต้นแล้ว จะมีกลุ่มขุนนางสำคัญบริหารส่วนกลางของเมืองนครน่านที่เรียกว่า “ขุนนางเสนาเค้าสนามหลวง” มีทั้งหมดจำนวน ๓๒ ตำแหน่ง แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มคือ พญาพื้นทั้ง ๔ (หรืออาจเรียกว่า “พ่อเมืองทั้ง ๔” “สิงเมืองทั้ง ๔” หรือ “สิงงาเมืองทั้ง ๔”) กับขุนเมืองทั้ง ๘ พญาพื้นเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่มียศเป็น “เจ้าพญาหลวง” มี ๔ คน คือ “ปฐมอรรคมหาเสนาธิบดี” เป็นขุนนางชั้นสูงสุดมี ๑ ตำแหน่ง และมี “อรรคมหาเสนาบดี” รองลงมาอีก ๓ ตำแหน่ง ตำแหน่งพญาพื้นในสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชได้แก่[๙๐]

(๑) เจ้าพญาหลวงจ่าแสนบดีราชาไชยอภัยนันทวรปัญญาศรีวิสุทธิมงคล ปฐมอรรคมหาเสนาธิบดีเมืองนครน่าน

(๒) เจ้าพญาหลวงอามาตย์ รองอรรคมหาเสนาธิบดี

(๓) เจ้าพญาหลวงมนตรี หัวหน้าฝ่ายสุรัสวดีและนายทะเบียนสักเลข (ทหาร)

(๔) เจ้าพญาหลวงราชธรรมดุลย์ หัวหน้าฝ่ายตุลาการ

ส่วนเสนาบดีที่เรียกว่าขุนเมืองอีก ๒๘ ตำแหน่งก็มียศศักดิ์เรียงลำดับกันตามชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อยที่เจ้าผู้ครองนครน่านโปรดประทานแต่งตั้ง เรียงลำดับลงไปตั้งแต่ “เจ้าพญา” “พญาหลวง” “พญา” “อาชญา” “แสนหลวง” “แสน” “ท้าว” “หาญ” “หมื่นหลวง” และ “หมื่น” เช่น

(๑) พญาขัติยราชวงศา ช่วยราชการทั่วไปและสักเลข (ทหาร)

(๒) พญาราชบัณฑิตย์ โหรหลวงประจำเมือง

(๓) พญาศุภอักษร อาลักษณ์หลวง

(๔) พญาสิทธิธนสมบัติ การคลัง

(๕) พญาอินทะรักษา พัสดุ

(๖) พญานภสาร ตุลาการ

(๗) พญาธรรมราช การศาสนา

(๘) พญาสิทธิวังราช ดูแลคุ้มหลวง

(๙) แสนหลวงเมฆสาคร ดูแลเหมืองฝาย[๙๑]

และภายในเค้าสนามหลวงก็จะมีขุนนางผู้ช่วยเสนาบดีเค้าสนามหลวงทั้ง ๓๒ ตำแหน่งอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งอาจได้รับแต่งตั้งยศหรือยังไม่มียศก็ได้แล้วแต่ความดีความชอบ นอกจากขุนนางเค้าสนามหลวงและผู้ช่วยที่บริหารในส่วนกลางก็ยังมีขุนนางนอกเค้าสนามอีกจำนวนมากมาย คือ

(๑) กลุ่มขุนนางในหัวเมืองขึ้นของเมืองนครน่านจำนวน ๔๑ หัวเมือง

(๒) พ่อแคว้น

(๓) พ่อบ้าน หรือ แก่บ้าน (พ่อแคว้นและแก่บ้าน จะได้รับการแต่งตั้งยศจากเจ้าผู้ครองนครให้เป็น “พญา” “อาชญา” “แสนหลวง” “แสน” “ท้าว” “หาญ” “หมื่นหลวง” “หมื่น” หรืออาจไม่มียศก็ได้ตามความดีความชอบ)

(๔) ขุนนางที่ทำหน้าที่พิเศษนอกจากขุนนางเค้าสนามหลวง

[๙๐]เป็นตำแหน่งขุนนางแบบล้านนายุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนที่เจ้าผู้ครองนคร เจ้าเมืองแต่งตั้งมีลำดับยศจากสูงไปต่ำ คือ (๑) เจ้าพญาหลวง (เป็นตำแหน่งปฐมอรรคมหาเสนาธิบดี ๑ คนและอรรคมหาเสนา ๓ คนในเค้าสนามหลวง) (๒) เจ้าพญา (๓) พญาหลวง (๔) พญา (๕) อาชญา (๖) แสนหลวง (๗) แสน (๘) ท้าว (๙) หาญ (๑๐) หมื่นหลวง และ (๑๑) หมื่น

[๙๑]สำราญ จรุงจิตรประชารมย์, บันทึกความทรงจำสำราญ จรุงจิตรประชารมย์, (น่าน : ม.ป.พ., ๒๕๔๒), หน้า ๑๐ - ๑๑.

ตารางเปรียบเทียบตำแหน่งเจ้านายล้านนายุคเป็นประเทศราชของสยาม		
ราชวงศ์แสนซ้าย (แพร่)	**ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง)**	**ราชวงศ์มหาวงศ์ (น่าน)**
เจ้าขันห้าใบ		
(๑) เจ้าประเทศราช พระยาประเทศราช	(๑) พระเจ้าประเทศราช เจ้าประเทศราช พระยาประเทศราช	(๑) พระเจ้าประเทศราช เจ้าประเทศราช พระยาประเทศราช
(๒) พระยาอุปราช	(๒) เจ้าอุปราช	(๒) เจ้าอุปราช
(๓) พระยาราชวงศ์	(๓) เจ้าราชวงศ์	(๓) เจ้าราชวงศ์
(๔) พระยาบุรีรัตน์	(๔) เจ้าบุรีรัตน์	(๔) เจ้าบุรีรัตน์
(๕) พระยาราชบุตร	(๕) เจ้าราชบุตร	(๕) เจ้าราชบุตร
เจ้านอกขันห้าใบ		
(๑) พระสุริยวงศ์ (พระสุริยะ)	(๑) เจ้าราชสัมพันธวงศ์	(๑) เจ้าราชสัมพันธวงศ์
(๒) พระอุตรการโกศ	(๒) เจ้าราชภาคินัย	(๒) เจ้าราชภาคินัย
(๓) พระไชยสงคราม	(๓) เจ้าราชภาติกวงศ์	(๓) เจ้าราชภาติกวงศ์
(๔) พระเมืองราชา	(๔) เจ้าสุริยวงศ์	(๔) เจ้าราชญาติวงศ์
(๕) พระเมืองไชย	(๕) เจ้าอุตรการโกศล	(๕) เจ้าสุริยวงศ์
(๖) พระเมืองแก่น	(๖) เจ้าไชยสงคราม	(๖) เจ้าอุตรการโกศล
(๗) พระอินทราชา	(๗) พระยาวังขวา	(๗) เจ้าไชยสงคราม
(๘) พระจันทราชา	(๘) พระยาวังซ้าย	(๘) พระยาวังขวา
(๙) พระอินทวิไชย	(๙) พระยาชมภู	(๙) พระยาวังซ้าย
(๑๐) พระวิไชยราชา (พระพิไชยราชา)	(๑๐) พระยาพลหาญ	(๑๐) พระวิไชยราชา (พระพิไชยราชา)
(๑๑) พระไชยราชา		(๑๑) พระเมืองราชา
(๑๒) พระวังขวา		(๑๒) พระเมืองไชย
(๑๓) พระวังซ้าย		(๑๓) พระเมืองแก่น
(๑๔) พระคำลือ		(๑๔) พระเมืองแก้ว
(๑๕) พระถาง		(๑๕) พระเมืองน้อย

เจ้านอกขันห้าใบตำแหน่งพิเศษ		
	(๑) เจ้าทักษิณนิเกตน์	(๑) เจ้าราชดนัย
	(๒) เจ้านิเวศน์อุดร	
	(๓) เจ้าประพันธพงษ์	
	(๔) เจ้าไชยวรเชษฐ์	
	(๕) เจ้าราชญาติวงศ์	
	(๖) เจ้าวรญาติวงศ์	
	(๗) เจ้าวรวงศ์	

กษัตริย์นครน่าน (เจ้าฟ้าและเจ้าหลวง) ราชวงศ์มหาวงศ์

๑. เจ้าพญาหลวงตื๋น (เจ้ามหาวงศ์)	พ.ศ.๒๒๖๙ - ๒๒๙๔
๒. เจ้าเมียวหุ่น (เจ้าอริยวงศ์ ราชบุตร ๑.)	พ.ศ.๒๒๙๗ - ๒๓๑๑
๓. เจ้าอ้าย (ราชบุตร ๑.)	พ.ศ.๒๓๑๒ (๗ เดือน)
๔. เจ้าหนานมโน (ราชบุตร ๑.)	พ.ศ.๒๓๑๒ - ๒๓๑๗
๕. เจ้าน้อยวิฑูร (ราชบุตร ๒.)	พ.ศ.๒๓๑๗ - ๒๓๒๑
๖. เจ้าหลวงมงคลวรยศ (เจ้าหนานจันทปโชติ ราชบุตร ๒.)	พ.ศ.๒๓๒๖ - ๒๓๒๙
๗. เจ้าฟ้าอัทธวรปัญโญ (ราชนัดดา ๔.)	พ.ศ.๒๓๒๙ - ๒๓๕๓
๘. เจ้าหลวงสุมณะเทวราช (เจ้าน้อยสุมณะ ราชบุตร ๒.)	พ.ศ.๒๓๕๓ - ๒๓๖๘
๙. เจ้าหลวงมหายศ (เจ้าน้อยมหายศ ราชบุตร ๗.)	พ.ศ.๒๓๖๘ - ๒๓๗๘
๑๐. เจ้าหลวงอชิตวงศ์ (เจ้าจิตรวงศ์ ราชบุตร ๘.)	พ.ศ.๒๓๗๙ (๗ เดือน)
๑๑. เจ้าหลวงมหาวงศ์ (ราชปนัดดา ๑.)	พ.ศ.๒๓๘๑ - ๒๓๙๔
๑๒. เจ้าหลวงอนันตวรฤทธิเดช (เจ้าน้อยอนันตยศ ราชบุตร ๗.)	พ.ศ.๒๓๙๕ - ๒๔๓๕
๑๓. พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช (เจ้าสุริยะ ราชบุตร ๑๒.)	พ.ศ.๒๔๓๖ - ๒๔๖๑
๑๔. เจ้าหลวงมหาพรหมสุรธาดา (เจ้าน้อยมหาพรหม ราชบุตร ๑๒.)	พ.ศ.๒๔๖๑ - ๒๔๗๔

กล่าวโดยสรุป ๔ ยุคขึ้นกับกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.๒๓๓๑ - พ.ศ.๒๔๗๔) ใน พ.ศ.๒๓๓๑ เจ้าอัตวรปัญโญ ได้ลงมาเข้าเฝ้าฯ เพื่อขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมาในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และได้รับการสถาปนาเป็น “เจ้าฟ้าอัตวรปัญโญ” แล้วกลับให้ครองนครน่านต่อพร้อมกับสถาปนา เจ้าสุมนเทวราช ซึ่งมีศักดิ์เป็นน้าของเจ้าฟ้าอัตวรปัญโญ เป็นเจ้าอุปราชหอหน้า (มีฐานะรองจากเจ้าผู้ครองนคร) ต่อมาเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมตัวเมืองน่านใน พ.ศ.๒๓๖๐ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เหตุการณ์น้ำท่วมครั้งนี้บ้านเมืองเสียหายจำนวนมาก ในปี พ.ศ.๒๓๖๒ เจ้าสุมนเทวราช เป็น เจ้าผู้ครองนคร จึงย้ายเมืองห่างจากเวียงใต้[๙๒]

[๙๒]เจ้าน้อยสำราญ จรุงจิตรประชารมย์ (ณ.น่าน). ทำเนียบต้นวงศ์ตระกูล ณ น่าน. ๒๕๓๘.

๒ กิโลเมตร ที่ตั้งเมืองใหม่นี้คือบ้านดงพระเนตรช้าง หรือ เรียกว่า “เวียงเหนือ” (คือบริเวณบ้านมหาโพธิ์และบ้านถารส ต.เวียงเหนือ อ.เมือง ในปัจจุบัน) เนื่องจากอยู่ ทางทิศเหนือเมืองเดิม น้ำท่วมไม่ถึง ใช้เวลาสร้างเมือง ๖ เดือนจึงแล้วเสร็จนครน่านยุคเวียงเหนือนี้มีเจ้าผู้ ครองนครน่านได้สืบทอดกันมาได้ ๓๖ ปี จนถึง พ.ศ.๒๓๙๗ สมัยเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ เจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ.๒๓๙๖ - พ.ศ.๒๔๓๖) จึงได้ย้ายเมืองมาอยู่ ณ ที่ตั้งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของเมืองมาตราบปัจจุบัน

วิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในยุคนี้ได้ว่า มีเจ้าผู้ครองนคร ๓ องค์ที่มีบทบาททางสังคม คือ องค์ที่ ๑ คือ เจ้าอนันตวรฤทธิ์เดช ทรงย้ายเมือง ครั้งที่ ๔ จากเวียงเหนือ คือ บ้านดงพระเนตรช้าง กลับมาอยู่ที่เดิม ณ เวียงใต้ (ตัวเมืองปัจจุบัน) ใน พ.ศ.๒๓๙๗ เนื่องจากแม่น้ำน่านเปลี่ยนทิศทางไหลและ สร้างกำแพงเมืองใหม่ รวมทั้งได้สร้างและปฏิสังขรณ์วัดจำนวนมาก โดยเฉพาะวัดช้างค้ำวรวิหาร และวัด ภูมินทร์ เป็นต้น วัดทั้งสองนี้เคยใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีดื่มน้ำพิพัฒน์สัตยา[๙๓] องค์ที่ ๒ คือ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ (พ.ศ.๒๔๓๖ - พ.ศ.๒๔๖๑) ซึ่งใน พ.ศ.๒๔๓๖ มีการปฏิรูปการปกครอง ทางราชสำนักกรุงเทพได้ส่งผู้แทนต่างพระเนตรมากับการบริหารบ้านเมืองของเจ้าผู้ครองนครและ ร.๕ ได้สถาปนาเลื่อนฐานันดรศักดิ์จาก “เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เจ้าผู้ครองนครน่าน” เลื่อนขึ้นเป็น “พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้านครน่าน” ทรงศักดิ์เป็น “พระเจ้านครน่าน” องค์แรกและองค์เดียวในประวัติศาสตร์นครน่านในประชุมพงศาวดารภาค ๑๐ เรื่อง ราชวงษปกรณ์เมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ พระเจ้านครน่านให้แต่งไว้สำหรับบ้านเมืองได้กล่าวถึงอำนาจของพระองค์ไว้ว่า “เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ท่านได้เสวยราชสมบัติแล้ว ก็มีตำแหน่ง ๖ ประการ คือมหาดไทย ๑ ตำแหน่ง ยุติธรรม ๑ ตำแหน่ง ทหาร ๑ ตำแหน่ง วัง ๑ ตำแหน่ง คลัง ๑ ตำแหน่ง นา ๑ ตำแหน่ง หกประการนี้แลเป็น ประเทศราชอนกว่าแต่ก่อนหั้นแล”[๙๔] ปฏิรูปการปกครองทางราชสำนักกรุงเทพได้ส่งผู้แทนต่างพระเนตรมากำกับการบริหารบ้านเมืองของเจ้าผู้ ครองนครและ ร.๕ ได้สถาปนาเลื่อนฐานันดรศักดิ์จาก “เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เจ้าผู้ครองนครน่าน” เลื่อน ขึ้นเป็น “พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้านครน่าน” ทรงศักดิ์เป็น ”พระเจ้านครน่าน” องค์แรกและองค์เดียวในประวัติศาสตร์นครน่านในประชุมพงศาวดารภาค ๑๐ เรื่อง ราชวงษปกรณ์ พงศาวดารเมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ พระเจ้านครน่านให้แต่งไว้สำหรับบ้านเมืองได้กล่าวถึง อำนาจของพระองค์ไว้ว่า “ เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ท่านได้เสวยราชสมบัติแล้ว ก็มีตำแหน่ง ๖ ประการ คือมหาดไทย ๑ ตำแหน่ง, ยุติธรรม ๒ ตำแหน่ง, ทหาร ๑ ตำแหน่ง, วัง ๑ ตำแหน่ง, คลัง ๑ ตำแหน่ง และ นา ๑ ตำแหน่ง หกประการนี้แลเป็น ประเทศราชอินกว่าแต่ก่อนหั้นแล” (พระชยานันทมุนี.ดร, ๒๕๕๗: ๑๕๘) องค์ที่ ๓ คือ เจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ.๒๔๖๑ - พ.ศ.๒๔๗๔) องค์นี้ เป็นผู้ได้รับการสถาปนาเป็นเจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย เพราะเมื่อท่านถึงแก่พิราลัย ก็มิได้สถาปนาผู้ใด ร่วมพระบิดาของพระเจ้าสุริพงษ์ผริตเดช

[๙๓] บันทึกความทรงจำ สำราญ จรุงจิตรประชารมย์. หจก. อิงค์เบอร์รี่: น่าน. ๒๕๕๘.
[๙๔] พระชยานันทมุนี ผศ.ดร. ๒๕๕๗: ๑๕๘.

พระเจ้าผู้ครองนครน่าน (คือ เป็นโอรสของเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เหมือนกันแต่ต่างมารดา) ซึ่งได้ถูกลดบทบาทลงจาก “เจ้าประเทศราช” เหลือเพียง “ประมุขของจังหวัดน่าน” มีรายได้เป็นอัตราเงินเดือน ๆ ละ ๓,๖๐๐ บาท และเมื่อถึงแก่พิราลัย ใน พ.ศ.๒๔๗๔ ก็นับเป็นเจ้าผู้ครอง นครน่านองค์สุดท้าย[๙๕]

(๖) ยุคจังหวัดน่าน ประเทศไทย (พ.ศ.๒๔๔๒ – ปัจจุบัน)

ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๔๒ เป็นต้นมานครน่านกลายเป็นหัวเมือง(จังหวัด) ส่วนหัวเมืองขึ้นทั้งหลายที่เคยขึ้นตรงต่อเจ้าผู้ครองนครได้ถูกยุบรวมหรือแบ่งแยกกลาย เป็นแขวง (อำเภอ) หรือ แคว้น (ตำบล) กลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสยามไม่มีอำนาจปกครองตนเองอีกต่อไป แต่ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเนื่องจากยังมีอิทธิพลสูงภายในบ้านเมืองรัฐบาลจึงไม่สามารถปลดออกได้อย่างทันที จึงรับรองแต่งตั้งไว้ในฐานะเป็น “สัญลักษณ์” ของบ้านเมือง ส่วนเจ้านายชั้นสัญญาบัตรก็ยังคงแต่งตั้งในบางตำแหน่ง มีการสถาปนาระบบข้าราชการอันเป็นกลไกของรัฐสยามสมัยใหม่ ที่มีศูนย์กลางอำนาจรวมไว้ที่พระมหากษัตริย์สยาม

มีข้าราชการหน่วยต่าง ๆ มีสายบังคับบัญชามาจากส่วนกลาง มีการวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับระบบราชการไว้มากมาย เช่น สถานที่ทำราชการ แบบแผนการรายงานข้อราชการ รูปแบบการเขียนหนังสือราชการ การตั้งตำแหน่ง และกำหนดวันเวลาทำราชการ ซึ่งข้าราชการเหล่านี้โดยเฉพาะนายแขวงมีการกำหนดคุณสมบัติว่าต้องเป็นข้าราชการ “คนไทย” ที่ส่งมาจากสยามถึงแม้ว่าไม่มียศตำแหน่งหรือไม่เคยปฏิบัติหน้าที่ทางด้านการปกครองมาก่อน ส่วนข้าราชการชั้นผู้น้อยระดับนายแคว้น (กำนัน) และแก่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) สยามยังให้คนท้องถิ่นเป็นได้โดยกำหนดให้แคว้นหนึ่งมีนายแคว้น ๑ คน มียศเป็น “พญา” มีผู้ช่วย ๑ - ๒ คน มียศเป็น “แสน” และมีล่าม ๑ คน ส่วนแก่บ้านให้มี ๑ คนต่อหมู่บ้านมียศเป็น “แสน”[๙๖] ระบบราชการแบบใหม่จึงมีสายงานการบังคับบัญชาเป็นลำดับชั้นที่ขึ้นตรงกับพระมหากษัตริย์สยาม คือ

(๑) รัฐบาลสยาม มีเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยบังคับบัญชาข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลในกองมณฑลต่าง ๆ

(๒) กองมณฑลพายัพ มีข้าหลวงเทศาภิบาล(ข้าหลวงใหญ่)เป็นตำแหน่งสูงสุดบังคับบัญชาเค้าสนามหลวงในเขตมณฑล คือ เชียงใหม่ ลำปาง(เดิน) ลำพูน น่าน และแพร่ มีข้าหลวงรองประกอบด้วย ข้าหลวงยุติธรรม ข้าหลวงสรรพากร ข้าหลวงคลัง ข้าหลวงโยธา และข้าหลวงป่าไม้

(๓) เมือง(จังหวัด)น่าน เค้าสนามหลวง ประกอบด้วย เจ้าผู้ครองนครและข้าหลวงประจำเมืองน่าน

(๔) กรมการแขวง (อำเภอ)

(๕) แคว้น ประกอบด้วยนายแคว้น ผู้ช่วยนายแคว้น และล่าม หน้าที่หลักคือจัดเก็บเงินแทนเกณฑ์และภาษีต่าง ๆ และเป็นคนประสานงานระหว่างกรมการแขวงกับชาวบ้านภายในแคว้น

[๙๕] เจ้าน้อยสำราญ จรุงจิตรประชารมย์. (๒๕๔๒: ๑๑) บันทึกความทรงจำ สำราญ จรุงจิตรประชารมย์. หจก. อิงค์เบอร์รี่: น่าน. ๒๕๕๘.
[๙๖] หจช.ร.๕ ม.๕๘/๑๘๒ รายงานต่าง ๆ จัดราชการเมืองนครลำปาง (๒๐ ธ.ค. ๑๑๖ - ๑๑ เม.ย. ๑๒๗)

คำขวัญจังหวัดน่าน

“แข่งเรือลือเลื่อง เมืองงาช้างดำ จิตรกรรมวัดภูมินทร์ แดนดินส้มสีทอง เรืองรองพระธาตุแช่แห้ง”

เขตการปกครองและประชากร

(อาณาเขต เขตการปกครอง โครงสร้างบริหารราชการส่วนภูมิภาค ส่วนกลาง และส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชนในจังหวัด ประชากรและโครงสร้างประชากร)

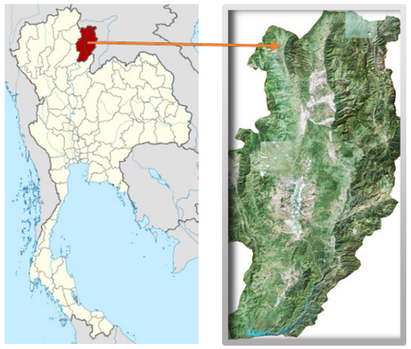

จังหวัดน่าน มีทิวเขาหลวงพระบางและทิวเขาผีปันน้ำ ซึ่งเป็นทิวเขาหินแกรนิต ที่มีความสูง ๖๐๐ - ๑,๒๐๐ เมตร เหนือระดับน้ำทะเล ทอดผ่านทั่วจังหวัด คิดเป็นพื้นที่ประมาณร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ทั้งจังหวัด

พื้นที่ของจังหวัดน่านโดยทั่วไป มีสภาพพื้นที่เป็นลูกคลื่น ลอนชันเกิน ๓๐ องศา ประมาณร้อยละ ๘๕ ของพื้นที่จังหวัด ส่วนลูกคลื่นลอนลาด ตามลุ่มน้ำ จะเป็นที่ราบแคบ ๆ ระหว่างหุบเขาตามแนวยาวของลุ่มน้ำ น่าน สา ว้า ปัว และกอน

จังหวัดน่านมีพื้นที่รวมทั้งสิ้น ๗,๑๗๐,๐๔๕ ไร่ หรือ ๑๑,๔๗๒.๐๗ ตารางกิโลเมตร จำแนกเป็น

๑. พื้นที่ป่าไม้และภูเขา	๓,๔๓๗,๕๐๐ ไร่	คิดเป็นร้อยละ	๓๗.๙๔
๒. พื้นที่ป่าเสื่อมโทรม	๒,๘๑๓,๙๘๐ ไร่	คิดเป็นร้อยละ	๓๙.๒๔
๓. พื้นที่ทำการเกษตร	๘๗๖,๐๔๓ ไร่	คิดเป็นร้อยละ	๑๒.๒๒
๔. พื้นที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ	๔๓,๕๒๒ ไร่	คิดเป็นร้อยละ	๐.๖๐

ภาพที่ ๓๓ ที่มา : (http://www.nan.go.th/webjo/index.php สำนักงานจังหวัดน่าน ศาลากลางจังหวัดน่าน)

แผนที่อำเภอในจังหวัดน่าน สำนักงานจังหวัดน่าน

ทิศเหนือ ประกอบด้วย อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอทุ่งช้าง อำเภอปัว และอำเภอบ่อเกลือ (มีพื้นที่ติดต่อกับเขตเศรษฐกิจพิเศษ เชียงฮ่อน - หงสา สปป.ลาว)

ทิศตะวันออก ประกอบด้วย อำเภอภูเพียง อำเภอแม่จริม อำเภอสันติสุข อำเภอเวียงสา มีพื้นที่ ติดต่อกับแขวงไชยบุรี (สปป.ลาว) ทิศใต้ ประกอบด้วย อำเภอนาหมื่น มีพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดอุตรดิตถ์ อำเภอนาน้อย และอำเภอเวียงสา ซึ่งทั้งสองอำเภอมีพื้นที่ติดกับจังหวัดแพร่

ทิศตะวันตก ประกอบด้วย อำเภอบ้านหลวง ซึ่งมีพื้นที่ติดกับอำเภอเชียงม่วนของจังหวัดพะเยา อำเภอท่าวังผา มีพื้นที่ติดกับอำเภอปง จังหวัดพะเยา อำเภอสองแคว มีพื้นที่ติดกับอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

แบ่งการปกครองแบ่งออกเป็น ๑๕ อำเภอ ๙๙ ตำบล ๘๙๐ หมู่บ้าน ได้แก่

อ.ปง
Pong
อ.ภูซาง
Phu Sang
อ.ภูกามยาว
Phu Kamyao
อ.ดอกคำใต้
Dok Kham Tai
อ.จุน
Chun
อ.เชียงคำ
Chiang Kham
อ.เชียงม่วน
Chiang Muan
อ.ปงพะยาว
Pong Phayao
อ.ดอกคำใต้
Dok Kham Tai
อ.จุน
Chun
อ.เชียงคำ
Chiang Kham
อ.เชียงม่วน
Chiang Muan
อ.ปงพะยาว
Pong Phayao
อ.ภูซาง
Phu Sang
อ.ภูกามยาว
Phu Kamyao
อ.เชียงกลาง
Chiang Klang
อ.ทุ่งช้าง
Thung Chang
อ.เฉลิมพระเกียรติ
Chalerm Phra Kiat
อ.สองแคว
Song Khwae
อ.ปัว
Pua
อ.บ่อเกลือ
Bo Kluea
อ.สันติสุข
Santi Suk
อ.เมืองน่าน
Mueang Nan
อ.บ้านหลวง
Ban Luang
อ.ภูเพียง
Phu Phiang
อ.แม่จริม
Mae Charim
อ.เวียงสา
Wiang Sa
อ.นาน้อย
Na Noi
อ.นาหมื่น
Na Muen
ไปอำเภอเชียงม่วน
To Amphoe Chiang Muan
ไปอำเภอปง
To Amphoe Pong
ไปอำเภอเชียงคำ
To Amphoe Chiang Kham
ไปอำเภอดอกคำใต้
To Amphoe Dok Kham Tai
ไปอำเภอจุน
To Amphoe Chun
ไปอำเภอเชียงกลาง
To Amphoe Chiang Klang
ไปอำเภอทุ่งช้าง
To Amphoe Thung Chang
ไปอำเภอเฉลิมพระเกียรติ
To Amphoe Chalerm Phra Kiat
ไปอำเภอสองแคว
To Amphoe Song Khwae
ไปอำเภอปัว
To Amphoe Pua
ไปอำเภอบ่อเกลือ
To Amphoe Bo Kluea
ไปอำเภอสันติสุข
To Amphoe Santi Suk
ไปอำเภอเมืองน่าน
To Amphoe Mueang Nan
ไปอำเภอบ้านหลวง
To Amphoe Ban Luang
ไปอำเภอภูเพียง
To Amphoe Phu Phiang
ไปอำเภอแม่จริม
To Amphoe Mae Charim
ไปอำเภอเวียงสา
To Amphoe Wiang Sa
ไปอำเภอนาน้อย
To Amphoe Na Noi
ไปอำเภอนาหมื่น
To Amphoe Na Muen
ไปอำเภอท่าวังผา
To Amphoe Tha Wang Pha
ไปอำเภอสองแคว
To Amphoe Song Khwae
ไปอำเภอปัว
To Amphoe Pua
ไปอำเภอบ่อเกลือ
To Amphoe Bo Kluea
ไปอำเภอสันติสุข
To Amphoe Santi Suk
ไปอำเภอเมืองน่าน
To Amphoe Mueang Nan
ไปอำเภอบ้านหลวง
To Amphoe Ban Luang
ไปอำเภอภูเพียง
To Amphoe Phu Phiang
ไปอำเภอแม่จริม
To Amphoe Mae Charim
ไปอำเภอเวียงสา
To Amphoe Wiang Sa
ไปอำเภอนาน้อย
To Amphoe Na Noi
ไปอำเภอนาหมื่น
To Amphoe Na Muen
ไปอำเภอท่าวังผา
To Amphoe Tha Wang Pha
ไปอำเภอเชียงคำ
To Amphoe Chiang Kham
ไปอำเภอดอกคำใต้
To Amphoe Dok Kham Tai
ไปอำเภอจุน
To Amphoe Chun
ไปอำเภอเชียงกลาง
To Amphoe Chiang Klang
ไปอำเภอทุ่งช้าง
To Amphoe Thung Chang
ไปอำเภอเฉลิมพระเกียรติ
To Amphoe Chalerm Phra Kiat

ตราเมืองในปัจจุบัน

ดวงตราแบบใหม่นี้ น่าน ยังคงไว้ซึ่งสัญลักษณ์และความหมายของตราเมืองที่เคยใช้อยู่เดิม ได้ปรับปรุงโดยเปลี่ยนรูปโคอุศุภราชเสียใหม่ ให้แลดูสง่างามและเพิ่มพระบรมธาตุเจดีย์ อันเป็นปูชนียสถานเก่าแก่ที่สำคัญและเป็นศูนย์รวมจิตใจ คู่บ้านคู่เมืองของน่าน คือ เจดีย์พระธาตุแช่แห้ง และปรับปรุงลายช่อกนกประกอบพื้นช่องไฟให้แลดูเป็นระเบียบมากยิ่งขึ้น ส่วนการให้สี กำหนดใช้ตามความเหมาะสมสวยงามทางด้านศิลปะ

ภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางสังคม

ภูมิศาสตร์

จังหวัดน่านมีสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาซึ่งวางตัวในแนวเหนือ-ใต้ โดยเฉพาะบริเวณชายแดนด้านเหนือและตะวันออกซึ่งเป็นรอยต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีภูเข้าในเขตอำเภอบ่อเกลือ

เป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในจังหวัด คือมีความสูงถึง ๒,๐๗๙ เมตร และมีดอยภูคาในเขตอำเภอปัว เป็นยอดเขาที่สำคัญของจังหวัด มีความสูง ๑,๙๘๐ เมตร ส่วนพื้นที่ราบจะอยู่บริเวณตอนกลางของจังหวัด และตามลุ่มน้ำต่าง ๆ แหล่งน้ำที่สำคัญของจังหวัดคือแม่น้ำน่าน ซึ่งมีต้นกำเนิดทางตอนเหนือของจังหวัด แล้วไหลลงไปยังเขื่อนสิริกิติ์ในจังหวัดอุตรดิตถ์ และบรรจบกับแม่น้ำปิงที่จังหวัดนครสวรรค์เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ยังมีลำน้ำสาขาต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ลำน้ำสา ลำน้ำว้า ลำน้ำสมุน ลำน้ำปัว ลำน้ำย่าง ลำน้ำแหง เป็นต้น มีพื้นที่กว้างใหญ่ พื้นที่เต็มไปด้วยภูเขาสูงสลับซับซ้อน ทั้งยังมีประชากรหลายชาติพันธุ์ นับว่าเป็นดินแดนของความหลากหลายอีกแห่งหนึ่งของประเทศ

ภูมิอากาศ

มีลักษณะอากาศแบบทุ่งหญ้าเมืองร้อนแบบ ๓ ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว โดยมีความแตกต่างของฤดูอย่างชัดเจน

- ฤดูร้อน ระหว่างเดือนมีนาคม - เมษายน อากาศร้อนถึงร้อนจัด (สถิติอุณภูมิสูงสุด ๔๔.๑ องศาเซลเซียส เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๒)
- ฤดูฝน ระหว่างเดือนพฤษภาคม - กันยายน มีฝนตกชุก จากอิทธิพลลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้
- ฤดูหนาว ระหว่างเดือนตุลาคม - กุมภาพันธ์ อากาศหนาวถึงหนาวจัด จากอิทธิพลลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ (สถิติอุณภูมิต่ำสุด ๒.๗ องศาเซลเซียส เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๒)

อาณาเขต

- **ทิศเหนือและตะวันออก** ติดต่อกับประเทศลาว
- **ทิศใต้** ติดต่อกับจังหวัดอุตรดิตถ์
- **ทิศตะวันตก** ติดต่อกับจังหวัดพะเยาและจังหวัดแพร่

ประชากร

ข้อมูลประชากรและเขตการปกครอง จังหวัดน่าน ปี ๒๕๕๙							
ลำดับที่	อำเภอ/เทศบาล	ชาย	หญิง	รวม	จำนวนบ้าน	จำนวนตำบล	จำนวนหมู่บ้าน
๑	เมืองน่าน	๔๐,๘๘๕	๔๐,๔๖๘	๘๑,๓๕๓	๒๑,๓๗๒	๑๑	๑๐๖
๒	แม่จริม	๘,๒๕๕	๗,๘๓๓	๑๖,๐๘๘	๔,๖๑๑	๕	๓๘
๓	บ้านหลวง	๖,๐๐๒	๕,๘๒๔	๑๑,๘๒๖	๓,๗๙๕	๔	๒๖
๔	นาน้อย	๑๖,๓๔๒	๑๖,๔๐๒	๓๒,๗๔๔	๑๐,๘๐๒	๗	๖๘
๕	ปัว	๓๒,๑๗๔	๓๒,๓๔๖	๖๔,๕๒๐	๑๙,๒๑๔	๑๒	๑๐๕
๖	ท่าวังผา	๒๕,๓๖๒	๒๕,๒๖๔	๕๐,๖๒๖	๑๕,๘๑๙	๑๐	๙๑
๗	เวียงสา	๓๕,๑๙๗	๓๔,๙๒๘	๗๐,๑๒๕	๒๓,๘๙๔	๑๗	๑๒๗
๘	ทุ่งช้าง	๙,๒๘๖	๘,๙๗๙	๑๘,๒๖๕	๕,๙๓๘	๔	๔๐
๙	เชียงกลาง	๑๓,๘๕๕	๑๓,๘๙๑	๒๗,๗๔๖	๘,๙๕๓	๖	๖๐
๑๐	นาหมื่น	๗,๔๘๔	๗,๑๘๕	๑๔,๖๖๙	๔,๒๗๑	๔	๔๘
๑๑	สันติสุข	๘,๐๖๙	๗,๗๐๗	๑๕,๗๗๖	๔,๗๔๕	๓	๓๑
๑๒	บ่อเกลือ	๗,๖๐๗	๗,๒๒๘	๑๔,๘๓๕	๔,๔๔๐	๔	๓๙
๑๓	สองแคว	๖,๒๑๒	๕,๗๕๗	๑๑,๙๖๙	๓,๔๑๖	๓	๒๕
๑๔	ภูเพียง	๑๗,๙๖๔	๑๗,๘๗๑	๓๕,๘๓๕	๑๒,๒๗๓	๗	๖๑
๑๕	เฉลิมพระเกียรติ	๔,๙๑๘	๔,๗๑๔	๙,๖๕๙	๓,๐๒๙	๒	๒๒
	รวม	๒๓๙,๖๑๒	๒๓๖,๔๒๔	๔๗๖,๐๓๖	๑๔๖,๕๒๗	๙๙	๘๘๗
						รวมเขตเมือง	๙๑๘
แหล่งข้อมูล : สำนักทะเบียนราษฎร์กลาง กระทรวงมหาดไทย							

ลักษณะประชากร ชาติพันธุ์

ประชากรในจังหวัดน่านมีอยู่อย่างเบาบางเป็นอันดับ ๓ ของประเทศ (ประมาณ ๔๑ คนต่อตารางกิโลเมตร) กระจัดกระจายไปตามสภาพทางภูมิศาสตร์ แบ่งได้เป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

ภาพที่ ๓๕ ตลาดเช้ากลางเวียงเมืองน่าน น่าจะเป็นช่วงฤดูหนาว เพราะทุกคนต่างห่มผ้าตุ๋มลายตาโก่งออกมาเดินตลาด ถือเป็นผ้าห่มอันเป็นอัตลักษณ์ของเมืองน่านอย่างแท้จริง
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

๑. **ชาวไทยวน หรือ คนเมือง** ส่วนใหญ่อพยพมาจากเชียงแสนและบริเวณต่าง ๆ ของล้านนา ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัด

๒. **ชาวไทลื้อ (ไทลื้อ, ไทยอง)** ส่วนใหญ่อพยพมาจากสิบสองปันนาและหัวเมืองต่าง ๆ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งมีทั้งอพยพมาด้วยความสมัครใจและอพยพมาเนื่องจากเกิดศึกสงครามทั้งภายในหัวเมืองลื้อเอง และอพยพมามากที่สุดยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองของเจ้ากาวิลละแห่งเชียงใหม่ และเจ้าอัตถวรปัญโญฯ แห่งนครน่าน และยุคของเจ้าสุมนเทวราช อีกทั้งมีการอพยพเข้ามาครั้งเกิดการปฏิวัติการปกครองประเทศของจีน ชาวไทลื้ออาศัยตั้งบ้านเรือน อยู่กระจัดกระจายตามลุ่มน้ำต่าง ๆ ในจังหวัดน่านมีมากที่สุด คือ อำเภอปัวแทบทุกตำบล อำเภอท่าวังผา อำเภอสองแควอำเภอเชียงกลาง และอำเภอทุ่งช้าง เลยไปถึงอำเภอเฉลิมพระเกียรติ

ภาษาไทลื้อในจังหวัดน่าน แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ
(๑) ไทลื้อฝั่งสิบสองปันนาตะวันออก ได้แก่ เมืองล้า เมืองมาง (อาศัยอยู่แถบลุ่มแม่น้ำน่าน บริเวณชุมชนบ้านหนองบัว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา และแถวตำบลยอด อำเภอสองแคว) สำเนียงพูดใกล้เคียงกับภาษาไทยอีสานปนลาวพวน
(๒) ไทลื้อฝั่งสิบสองปันนาตะวันตก ได้แก่ เมืองยู้ เมืองยอง เมืองเชียงลาบ เมืองเสี้ยว (อาศัยอยู่แถบลุ่มแม่น้ำย่าง บริเวณชุมชนตำบลยม ตำบลจอมพระ(บ้านถ่อน) อำเภอท่าวังผา แถบลุ่มแม่น้ำปัว ตำบลศิลาเพชร ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว ถึงตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ สำเนียงพูดเหมือนสำเนียงคนยองในจังหวัดลำพูน-เชียงใหม่

๓. **ชาวไทพวน หรือ ลาวพวน** อยู่ที่บ้านฝายมูล อำเภอท่าวังผา และบ้านหลับมืนพวน อำเภอเวียงสา

๔. **ชาวไทเขิน หรือ ชาวขืน** อพยพมาจากเชียงตุง ปัจจุบันส่วนใหญ่จะถูกกลืนทางวัฒนธรรมจากคนเมือง ทั้งภาษาพูดและเครื่องแต่งกาย แต่บางหมู่บ้านยังมีการนับถือผีเจ้าเมืองของไทเขินอยู่ จึงรู้ว่าเป็นไทเขิน เช่น บ้านหนองม่วง อำเภอท่าวังผา ส่วนบ้านเชียงยืน ตำบลยม อำเภอท่าวังผา ถูกชาวไทลื้อกลืนวัฒนธรรมจนไม่เหลือเค้าของชาวไทเขิน[๙๗]

[๙๗] ยุทธภูมิ สุประการ. (๒๕๖๓). ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นคร น่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน.

๕. **ชาวไทใหญ่ หรือ เงี้ยว หรือ ไตโหลง** มีถิ่นฐานในรัฐฉาน และเชียงตุง อาศัยอยู่บริเวณแถวอำเภอทุ่งช้าง ในปัจจุบันถูกกลืนวัฒนธรรมจนแทบแยกไม่ออกว่าเป็นชาวไทใหญ่

นอกจากนี้ในบริเวณที่สูงตามไหล่เขายังเป็นชุมชนของชนกลุ่มน้อยที่เรียกกันว่า “ชาวเขา” ได้แก่ ชาวม้ง, เมี่ยน, ลัวะหรือถิ่น, ขมุ รวมถึงชาวตองเหลืองหรือมาบลี ที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ตำบลแม่ขะนิง อำเภอเวียงสาผู้คนในจังหวัดน่านจึงมีภาษาพูดที่หลากหลายด้วยเช่นกัน แต่ส่วนใหญ่จะพูดภาษาไทยถิ่นเหนือหรือคำเมืองสำเนียงน่าน[๙๘]

บทสรุป

น่าน เมืองที่โอบล้อมไว้ด้วยขุนเขาผีปันน้ำและขุนเขาหลวงพระบาง เป็นอู่อรยธรรมที่มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น นอกจากเรื่องราวที่มีรองลอยการบันทึกทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนานของเมืองน่านแล้ว ยังมีหลักฐานทางโบราณคดีที่บ่งบอกว่าน่านเคยเป็นชุมชนโบราณที่มีอายุเก่าแก่ต่อเนื่องไปถึงยุคก่อนประวัติศาสตร์ จากหลักฐานการขุดค้นพบเครื่องมือหิน จัดว่าเป็นเครื่องมือหินเก่า ที่มีอายุไปไกลถึงราว ๑๐,๐๐๐ - ๑ ล้านปี เมืองน่านในอดีต...ยังเป็นศูนย์กลางการค้าขาย เพราะมีทรัพยากรที่สำคัญคือ “เกลือ” ด้านขนบธรรมเนียม วิธีชีวิตของชาวน่านได้สะท้อนให้เห็นการผสมผสานทั้งกรุงสุโขทัย ล้านนาล้านช้าง (หลวงพระบาง) สิบสองปันนาพุกามอย่างกลมกลืนจนตกตะกอนออกมาเป็นรูปแบบสกุลช่างน่าน จากสภาพแวดล้อมภูมิวัฒนธรรมของเมืองน่านทำให้มีหลายชาติพันธุ์เข้ามาอาศัยหลายกลุ่มมีการแลกเปลี่ยนปะทะสังสรรค์ผสมผสานและสร้างสรรค์นวัตกรรมแห่งวิถีพัฒนาการต่อกันตลอดเวลา จนหลายพื้นที่กลายเป็นพหุวัฒนธรรมของผู้คนน่าน กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดน่าน มีทั้งชนชาติไท ชาวไทยภูเขา ที่อาศัยอยู่เดิมและได้อพยพมาจากล้านช้าง สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ไม่ว่าจะเป็น ไทยวน หรือไทยโยนก ไทลื้อ ถิ่น (ลัวะ), ขมุ ม้ง(แม้ว) เย้า(เมี่ยน) และมลาบรี (ชาวตองเหลือง) กลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ผ้าทอพื้นเมืองของจังหวัดน่าน มีอยู่หลายท้องถิ่น ซึ่งแต่ละท้องถิ่นมีเอกลักษณ์ของตนเองตามกลุ่มชาติพันธุ์ บ่มเพาะเป็นภูมิวัฒนธรรมพื้นถิ่น ที่คงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นหลอมร่วมเป็นอัตลักษณ์ เพราะจังหวัดน่านเป็นแหล่งรวมกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย เป็นเมืองแห่งพหุวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของภูมิภาค

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อน ยุทธศาสตร์ชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนการปฏิรูปประเทศ แผนแม่บทการพัฒนาต่าง ๆ จังหวัดน่าน โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการจังหวัดน่าน (ก.บ.จ น่าน) ได้เห็นชอบกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาจังหวัดน่านในระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๖ - ๒๕๗๐ เพื่อ “พลิกโฉมการพัฒนาเดินหน้าสร้างเมืองน่านเมืองแห่งความสุข ประชาชนมีคุณภาพชีวิตดีสังคมร่มเย็น เศรษฐกิจได้รับการต่อยอดและสร้างมูลค่าอย่างสร้างสรรค์และเติบโตอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม” โดยมีประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนา ๓ ด้าน

ประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ ๑ สุขภาพดีสร้างโอกาสและสังคมที่ร่มเย็น : เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทุกช่วงวัยให้มีสุขภาวะที่ดีมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น และสังคมที่ร่มเย็น รวมทั้งสร้างโอกาสและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของจังหวัดน่าน

[๙๘]ยุทธภูมิ สุประการ. (๒๕๖๓). ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นคร น่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน.

ประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ ๒ สุขเศรษฐกิจสร้างสรรค์และมูลค่าสูง : เพื่อส่งเสริม สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถ ด้านการแข่งขัน ทั้งในเชิงโครงสร้างและภาคการผลิต อุตสาหกรรมและบริการด้วยองค์ความรู้ความคิดสร้างสรรค์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อสร้างมูลค่าสูง

ประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ ๓ สุขเติบโตอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม : เพื่อลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และภัยคุกคามทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความอุดมสมบูรณ์ ด้วยกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนและที่สำคัญสร้างสมดุลในการพัฒนาเพื่อให้เกิดการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

.....

จังหวัดน่าน: พัฒนาบนฐานทุนวัฒนธรรมของน่านให้เป็น เมืองแห่งความสุข เศรษฐกิจสร้างสรรค์
โดยมุ่งเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs ๑๗)
ขององค์การสหประชาชาติ
- World Heritage
- Creative City
- Learning City

.....

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ (๒๕๖๖ - ๒๕๗๐) มุ่งเน้นการปรับโครงสร้างการผลิต สู่เศรษฐกิจฐานนวัตกรรม การพัฒนาคนสู่อนาคตโลกยุคถัดไป มุ่งสู่สังคมแห่งโอกาสและความเป็นธรรม การเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยั่งยืนการสร้างความสามารถของประเทศในการรับมือความเสี่ยงและการเปลี่ยนแปลงภายใต้บริบทโลกใหม่ ซึ่งเชื่อมโยงยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (๒๕๖๑ - ๒๕๘๐) โดยหมุดหมายสำคัญคือ การพัฒนาพื้นที่และเมืองอัจฉริยะ ที่น่าอยู่ ปลอดภัย และเติบโตอย่างยั่งยืน

soft power : Value- Based- Economy คือการมองทุนทางวัฒนธรรม โดยนิยามของ ประเทศไทย ๔.๐ ในปัจจุบัน คือ เป็นเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม (Value-Based Economy) โดยมีฐานคิดหลักคือ เปลี่ยนจากการผลิตสินค้า “โภคภัณฑ์” ไปสู่สินค้าเชิง “นวัตกรรม” เปลี่ยนจากการขับเคลื่อนประเทศด้วยภาคอุตสาหกรรม ไปสู่การขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรม และเปลี่ยนจากการเน้นภาคการผลิตสินค้าไปสู่การเน้นภาคบริการมากขึ้น

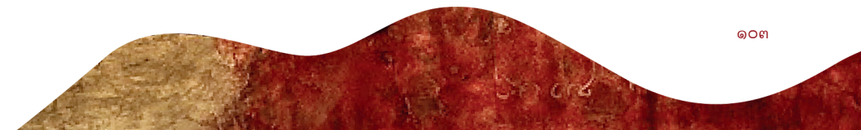

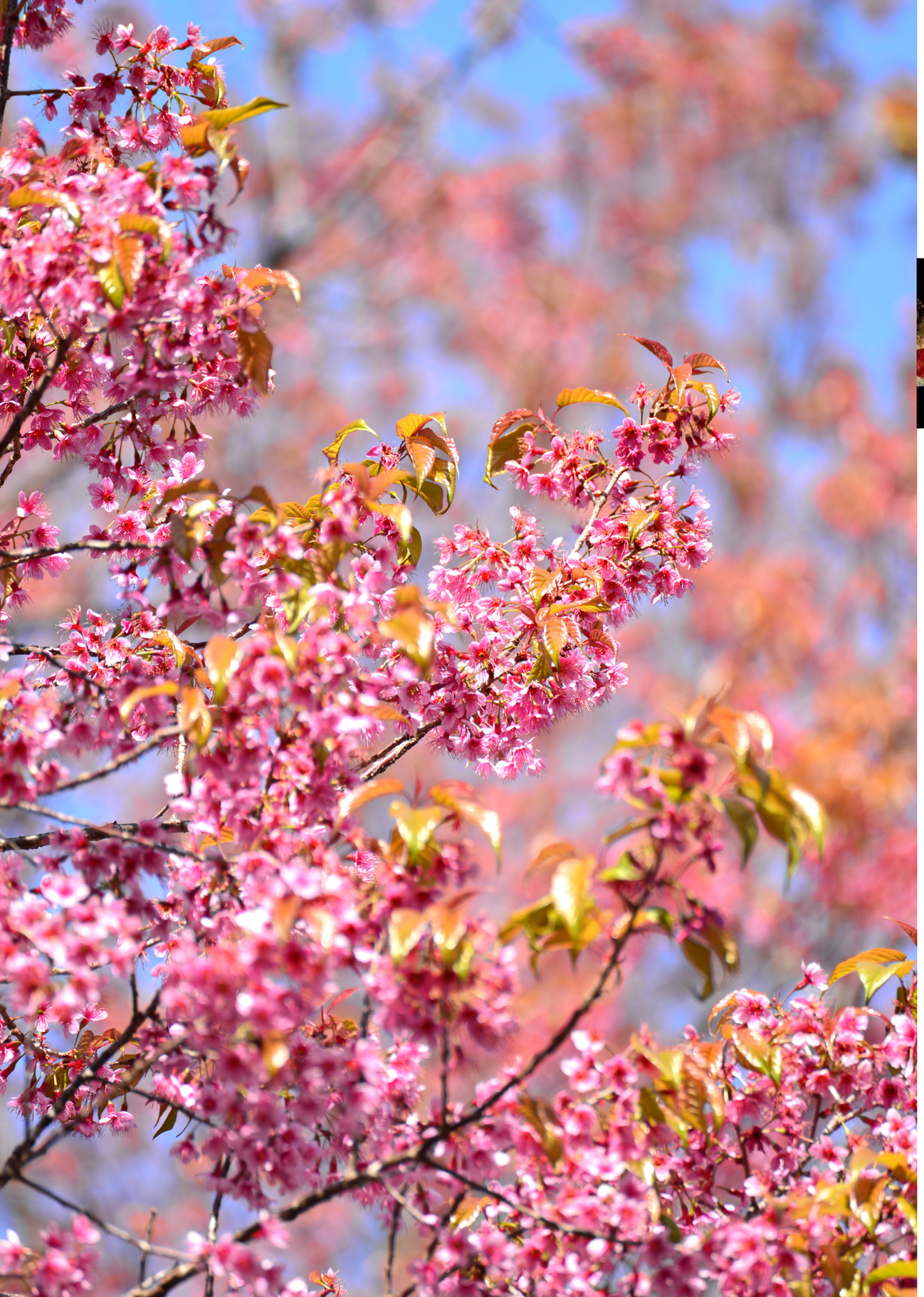

บทที่ ๓ :

ถอดบทเรียน เวทีสร้างการรับรู้ ๑๕ อำเภอ พื้นที่จังหวัดน่าน

บทที่ ๓
ถอดบทเรียน เวทีสร้างการรับรู้ ๑๕ อำเภอ พื้นที่จังหวัดน่าน

จังหวัดน่านนอกจากจะเป็นแหล่งกำเนิดแม่น้ำน่านแล้วยังมีพื้นที่ป่ามากถึง ๖,๔๙๖,๒๓๑.๖๒ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๘๕.๔๕ ของพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัดโดยจำแนกเป็นป่าอนุรักษ์ ๒,๗๘๑,๖๗๖.๑๒ ไร่ และป่าสงวนแห่งชาติ ๑๗ แห่ง ๓,๗๑๔,๕๕๕.๕๐ ไร่ จึงทำให้น่านยังมีอุทยานแห่งชาติมากถึง ๗ แห่ง ได้แก่ อุทยานแห่งชาติดอยภูคา อุทยานแห่งชาติขุนน่าน อุทยานแห่งชาติขุนสถาน อุทยานแห่งชาติแม่จริม อุทยานแห่งชาตินันทบุรี อุทยานแห่งชาติศรีน่าน และอุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกิน

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าและน้ำประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดน่านจึงมีอาชีพเกษตรกร โดยจังหวัดน่านมีพื้นที่ทางการเกษตรถึง ๑,๔๑๔,๖๙๓ ล้านไร่ ๑๖.๗๘% เป็นนาพื้นที่ปลูกข้าว ๕๕.๕๔% ปลูกพืชไร่ ๒๐.๑๘% เป็นสวนไม้ผลและไม้ยืนต้น ๗.๒๒% คือที่ดินทางการเกษตรอื่น ๆ และ ๐.๒๗% เป็นที่ดินทางการเกษตรอื่น ๆ เช่น สวนผัก ไม้ดอกไม้ประดับ โดยจังหวัดน่านมีรายได้จากภาคการเกษตร ๘,๕๘๒ ล้านบาทต่อปี นอกจากภาคการเกษตรจังหวัดน่านยังมีรายได้จากภาคอุตสาหกรรม (เกี่ยวกับผ้าทอ เครื่องเงิน และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร) ๑๘,๕๖๔,๖๓๑ ล้านบาทต่อปี และด้วยความสวยงามของธรรมชาติ อุดมสมบูรณ์ป่าเขาความรุ่มรวยและเข้มแข็งทางวัฒนธรรมกับประวัติศาสตร์อันยาวนานมากกว่า ๗๐๐ ปี จึงทำให้น่านกลายเป็นเมืองหมุดหมายสำคัญในการท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ให้กับจังหวัดน่านจากการท่องเที่ยวปีละไม่น้อยกว่า ๒,๑๕๔.๘๕ ล้านบาท

ขับเคลื่อนสู่เมืองแห่งความสุข : Smart Province, Smart People & Smart City

นอกจากการพัฒนาเพื่อมุ่งสู่ “น่าน : เมืองแห่งความสุขเศรษฐกิจสร้างสรรค์ธรรมชาติสมบูรณ์ การเกษตรมั่งคั่งชุมชนเข้มแข็งท่องเที่ยวยั่งยืน” แล้วเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวน่านให้ดีขึ้นอย่างสอดคล้องกับยุค Thailand ๔.๐ จังหวัดน่านจึงต้องเติบโตอย่างมีคุณภาพพร้อมการพัฒนาและได้รับองค์ความรู้สู่การเป็นจังหวัดอัจฉริยะหรือ Smart Province อย่างสมบูรณ์แบบโดยเร่งพัฒนาเมืองให้ครอบคลุมทั้ง ๗ ด้านได้แก่

๑. สิ่งแวดล้อมอัจฉริยะ (Smart Environment)
๒. เศรษฐกิจอัจฉริยะ (Smart Economy)
๓. ขนส่งอัจฉริยะ (Smart Mobility)
๔. พลังงานอัจฉริยะ (Smart Energy)
๕. พลเมืองอัจฉริยะ (Smart People)
๖. ดำรงชีวิตอัจฉริยะ (Smart Living)
๗. การบริหารภาครัฐอัจฉริยะ (Smart Governance)[๙๙]

[๙๙]ที่มา : เว็บไซต์จังหวัดน่าน www.nan.go.th

พื้นที่ของแต่ละอำเภอในจังหวัดน่าน

ลำดับ	อำเภอ/กิ่งอำเภอ	เนื้อที่ (ตร.กม.)	ระยะห่างจากตัวจังหวัด (กม.)
1	เมือง	929.455	0
2	ภูเพียง	391.907	2
3	เวียงสา	1894.893	25
4	สันติสุข	416.837	32
5	แม่จริม	998.152	38
6	ท่าวังผา	702.204	43
7	บ้านหลวง	338.21	45
8	ปัว	657.363	60
9	นาน้อย	1408.122	60
10	เชียงกลาง	277.115	76
11	นาหมื่น	785.608	80
12	สองแคว	544.364	80
13	ทุ่งช้าง	760.811	98
14	บ่อเกลือ	848.341	133
15	เฉลิมพระเกียรติ	518.69	140

พื้นที่รวมทั้งจังหวัด 11,472.1 ตร.กม.

แผนภาพที่ ๑๓ ที่มา https://www.nan.go.th/about-article/6/ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน[๑๐๐]

ปัจจุบันคงปฏิเสธไม่ได้ว่าเมืองมีความผันผวน ซับซ้อน และคลุมเครือตลอดเวลา (VUCA: volatility, uncertainty, complexity, ambiguity) ไม่ว่าจะเป็นทางด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การดำเนินงานในเมือง โครงสร้างการพัฒนาในเมือง รวมถึงเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝัน และภัยพิบัติทางธรรมชาติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น บริบทของเมืองน่านในฐานะเมืองที่เริ่มจากฐานการอนุรักษ์ จนมีกลไก แผนแม่บทเมืองเก่าและกลไกการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม เราจะพบว่า น่านเป็นเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงผันผวนทั้งเชิงการเมือง บริบทความเชื่อ หรือค่านิยมต่าง ๆ ไม่ต่างจากเมืองอื่น ๆ เช่นกัน ดังนั้น การมองเมืองหรือเข้าใจเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลา จึงไม่ควรมองเพียงมิติทางกายภาพเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ต้องมีกลไกบางอย่างกรองมุมมองที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นมิติทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ หรือในมิติอื่น ๆ ยกตัวอย่างประเด็นการเปลี่ยนแปลงการเติบโตของเมือง เราสามารถอาศัยข้อมูลต่าง ๆ มาประกอบ อาทิ ข้อมูล GDP เพื่อดูการเติบโตทางเศรษฐกิจ ข้อมูลจำนวนนักท่องท่องเที่ยวเพื่อดูการเติบโตด้านการท่องเที่ยว และข้อมูลหน้าตารูปแบบชายคาอาคาร เพื่อดูพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของเมือง เราพบว่าน่านในฐานะเมืองอนุรักษ์ แต่ต้องการพัฒนาภายใต้แรงกดดันทางนโยบายและเศรษฐกิจเช่นกัน อย่างไรก็ตาม รอบหมุนทางเศรษฐกิจของน่านยังบางมาก ทำให้ยากที่จะดึงคนในพื้นถิ่นให้อยู่กับพื้นที่ คนหนุ่มสาวจึงใช้พลังงานชีวิตอย่างมากในการที่จะอยู่บ้านเกิดให้ได้ หลายครั้งสุดท้ายหลายคนเลือกที่จะเดินจากไปหางานทำในเมืองใหญ่ที่มีรอบหมุนเศรษฐกิจที่หนากว่า

น่านกับข้อมูลเมืองมีความสำคัญต่อการพัฒนาเมืองเป็นอย่างมาก หากเปรียบเมืองเป็นบ้านหนึ่งหลังการจะสร้าง ออกแบบหรือต่อเติมบ้านให้ออกมาดูดีตรงใจได้นั้น ก็จำเป็นที่จะต้องรู้ในทุกมิติตั้งแต่ขนาดโครงสร้าง วัสดุที่ใช้ ศึกษาว่าจะมีคนเข้ามาอยู่อาศัยกันกี่คน ห้องไหนจะใช้งบประมาณในการต่อเติมมาก

[๑๐๐]ที่มา https://www.nan.go.th/about-article/6/ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน

หรือห้องไหนจะใช้งบประมาณน้อย และอีกมากมาย หากกลับมาดูในบริบทของเมืองที่มีความซับซ้อนเป็นอย่างมาก แน่นอนว่าจำเป็นที่จะต้องใช้ข้อมูลในมิติที่หลากหลาย ข้อมูลเมืองมีหลายประเภท หลายรูปแบบ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการแก้ปัญหาการจราจร การแก้ปัญหาคุณภาพอากาศ การแก้ปัญหาน้ำท่วม ช่วยในการออกแบบเมืองให้น่าอยู่และมีอัตลักษณ์ ข้อมูลเมืองจะช่วยให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจลงทุนหรือกำหนดนโยบายที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้เองก็จะเป็นตัวขับเคลื่อนให้เมืองพัฒนาไปได้อย่างยั่งยืน

กุญแจสำคัญของการใช้ข้อมูลเพื่อสร้างความร่วมมือและพลังของเมือง จะสามารถผลักดันและสร้างองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. สร้างประเด็นยุทธศาสตร์ของเมือง (Strategic Issue) หรือประเด็นเมืองที่ผู้คนสนใจ
๒. สร้างพื้นที่ยุทธศาสตร์ (Strategic Area) พื้นที่ที่มีความเสี่ยง หรือมีศักยภาพสูง
๓. การเลือกหรือสร้างภาคียุทธศาสตร์ (Strategic Partner) ที่สามารถทำงานร่วมกันอย่างเป็นองคาพยพ

ดังนั้น สิ่งสำคัญในการทำเรื่องเมืองและข้อมูลเมือง เราอาจไม่ได้มองเพียงเชิงโครงสร้างพื้นฐานในทางกายภาพ แต่ต้องมองทั้งในมิติของผู้คน เมือง และข้อมูล เพื่อพลิกฟื้นหรือสร้างกลไกใหม่ ๆ ในการสร้างความร่วมมือและสร้างพลังให้กับเมือง การพัฒนาเมือง บทฐานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมคือการปฏิบัติการแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่า เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกสืบเนื่องก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์

การที่มรดกทางวัฒนธรรมที่เสี่ยงจะสูญหาย คือ องค์ความรู้หรือศิลปะที่ไม่สามารถถ่ายทอดหรือลงมือทำได้อีกต่อไป เช่น เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับของชนเผ่าต่าง ๆ ที่มีความเสี่ยงต่อการสูญหาย การทำอาหารแบบดั้งเดิม วิถีชีวิตที่มีเอกลักษณ์ รวมถึงศิลปกรรมที่สืบทอดกันมา หากไม่ได้รับการอนุรักษ์หรือส่งต่ออาจส่งผลให้มูลค่าทางวัฒนธรรมเหล่านี้สูญหายไปในอนาคต นอกจากนี้ ความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมยังมีผลต่อความมั่นคงทางอาหารและการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่นด้วย จากสถานการณ์ของพลวัตดังกล่าว ส่งผลให้องค์ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมดั้งเดิมของผู้คนหลายกลุ่มชาติพันธุ์บนโลกสูญหาย เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งในปี ค.ศ. ๒๐๐๓ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO ได้อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (๒๐๐๓) โดยมีสาระสำคัญคือ

๑. อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นเครื่องมือทางกฎหมายระหว่างประเทศ ในการปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ รวมทั้งเป็นการเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชุมชน กลุ่มชน และปัจเจกบุคคลที่เกี่ยวข้อง
๒. เป็นการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศเกี่ยวกับการปกป้อง คุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ทั้งระดับชาติ ระดับภูมิภาคและระดับโลกและมีวัตถุประสงค์ของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (๒๐๐๓) ๔ ประการ ดังนี้
    ๑. เพื่อปกป้องคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้
    ๒. เพื่อประกันว่าจะเคารพมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของชุมชน กลุ่มชน และปัจเจกบุคคลที่เกี่ยวข้อง
    ๓. เพื่อเพิ่มความตระหนักในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ถึงความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และให้เกิดความชื่นชมร่วมกัน
    ๔. เพื่อให้เกิดความร่วมมือและความช่วยเหลือระหว่างประเทศ

การขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่การพัฒนาที่สมดุลกับคุณภาพชีวิตของประชาชน (Learning City : Lifelong Learning : LLL) และสิ่งแวดล้อม บนฐานภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Urban Landscape) การอนุรักษ์และการพัฒนาเมืองมิติทุนวัฒนธรรมของน่าน (soft power : Value- Based-Economy) ให้เป็นเมืองแห่งความสุข เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative City (UCCN) : Crafts & Folk Art) โดยมุ่งเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ขององค์การสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals : SDGs ๑๗) ภายใต้แนวคิด “เมืองเก่าที่มีชีวิตสู่เมืองมรดกโลก” (World Heritage City)

การขับเคลื่อนเมืองน่าน สู่เมืองมรดกโลก

Driving Nan City towards becoming a World Heritage City

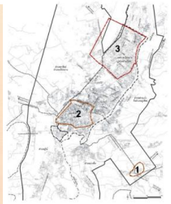

มรดกน่าน สู่ มรดกโลก

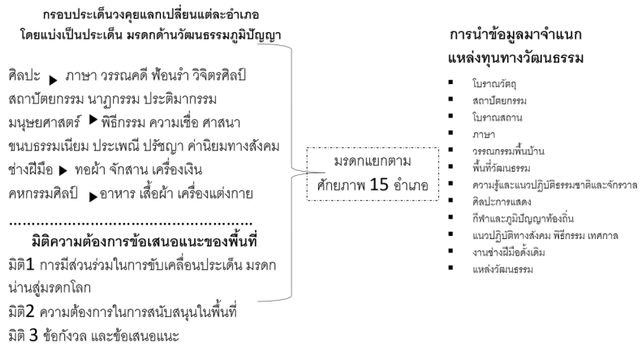

การถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๑

อำเภอเมืองน่าน

แห่งผลิตเครื่องมือยุคก่อนประวัติศาสตร์

สุสานศพมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์

เตาเผาบ่อสวก

เครื่องปั้นดินเผาบ่อสวก

คำขวัญ:
นมัสการพระธาตุเขาน้อย แอ่วดอยภูหลวง บวงสรวงเสาหลักเมือง
ศิลปกรรมรุ่งเรืองตำนานวัดเมืองน่าน

อำเภอเมืองน่าน แต่เดิมเรียกชื่ออำเภอนี้ว่า “แขวงนครน่าน” ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๔๒ โดยกระทรวงมหาดไทยมอบหมายให้ พระยามหาอำมาตยาธิบดี (เส็ง วิรยศิริ) พร้อมด้วยพระเจ้าสุริยพงศ์ผริตเดช เจ้าครองนคร, พระยา สุนทรนุรักษ์ (เลื่อง ภูมิรัตน์) ข้าหลวงประจำเมืองและเจ้านายท้าวพญาทั้งปวง จัดระเบียบการปกครองตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.๑๑๖ (พ.ศ.๒๔๔๐) แบ่งเขตแคว้นนครน่านออกเป็น ๘ แขวง มี “แขวงนครน่าน” เป็นหนึ่งในแปดแขวงนั้นซึ่งรวมตำบลเมืองน่าน เมืองสา เมืองพง เมืองไชยภูมิ เมืองบ่อว้า ตั้งที่ว่าการแขวงที่ตำบลเมืองน่าน พระยาสุนทรนุรักษ์ ข้าหลวงประจำเมืองขณะนั้นได้แต่งตั้งให้นายช้อย (ไม่ทราบนามสกุล) ดำรงตำแหน่งนายแขวงนครน่านคนแรก

เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๗ ประเทศสยามได้ประกาศใช้ พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่เขตแคว้นนครน่านจึงได้แบ่งการปกครองออกเป็นอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน มีนายอำเภอ กำนันผู้ใหญ่บ้าน ปกครองดูแลราษฎรขึ้นตรงต่อข้าหลวงประจำ เมือง “ แขวงนครน่าน” จึงเปลี่ยนเป็น “อำเภอเมืองน่าน”

อำเภอเมืองน่าน มีแหล่งมรดกสำคัญ หลายด้าน ทั้ง **หลักฐานโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์**

ภูชาง หรือ ดอยภูชาง ตั้งอยู่ในจังหวัดน่าน เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีประวัติย้อนหลังไปประมาณ ๗๐๐ ถึง ๓,๐๐๐ ปี โดยเชื่อว่าที่นี่เคยเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินที่มีความสำคัญในระดับอุตสาหกรรมในสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ภาพที่ ๓๖ เครื่องมือหิน ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เขตโบราณคดี ดอยภูชาง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน
ที่มา สำนักงานกรมศิลปกรที่ ๗ น่าน สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร

ภาพที่ ๓๗ แผนที่ภูมิศาสตร์แสดงแหล่งโบราณคดี ยุคก่อนประวัติศาสตร์ อุตสาหกรรมแหล่งผลิตเครื่องมือยุคหิน ภูชาง จังหวัดน่าน
ที่มา สำนักงานศิลปากรที่ ๗ น่าน สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม อุตสาหกรรมแหล่งเครื่องมือหิน แหล่งโบราณคดี ภูชาง ๒๕๔๙

แหล่งโบราณคดีเตาเผาบ้านบ่อสวก ตั้งอยู่ในเขตบ้านบ่อสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอไปทางตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ ๑๔ กิโลเมตร สภาพภูมิประเทศบริเวณที่พบเตาเผาเครื่องเคลือบ เป็นที่ลาดใกล้ห้วยปวน ซึ่งเป็นร่องน้ำที่ไหลมาจากที่สูงทางตะวันตก ผ่านแหล่งโบราณคดีไปลงสาขาลำน้ำสมุนทางตะวันออก บริเวณลาดเนินทั้งสองฝั่งเป็นดินพอดโซลิคเหลือง-แดง (Red-Yellow Podzolic Soil) ปกคลุมหนาประมาณ ๒๐-๓๐ เซนติเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่ถูกไถพรวน เนินดินหลายแห่งถูกไถจนราบเรียบ บางแห่งพบก้อนดินเผามีน้ำเคลือบติดอยู่ เป็นลักษณะดินโครงสร้างเตา เผา และพบเศษภาชนะกระจายอยู่ จำนวนมาก เครื่องเคลือบที่พบในบริเวณนี้เป็นลักษณะเฉพาะของเตาเผา ได้แก่ ชาม ครก และไห ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับผลผลิตจากแหล่งเตาเผาสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกลุ่มล้านนา กลุ่มกาหลง-วังเหนือ แต่การเคลือบผิวจะค่อนไปทางล้านนามากกว่า อายุของแหล่งเตาเผาไม่มีเอกสารหลักฐาน คาดว่าอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จนถึงราว พ.ศ.๒๔๐๗ ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในด้านความสัมพันธ์กับอาณาจักรเพื่อนบ้าน

แผนภาพที่ ๑๔ วัฒนธรรมลุ่มน้ำยม-น่าน
โดย ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน ๒๕๖๕

พื้นที่เมืองเก่าน่าน เป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่บริเวณใจเมืองน่าน (หัวแหวนเมืองน่าน) ยังคงปรากฏอาคารสำคัญที่เป็นเอกลักษณ์ ได้แก่ วัดคุ้มเจ้ากำแพงเมือง คูเมือง คลอง สะพาน และย่านชุมชน ผู้คนยังยึดถือประเพณีวัฒนธรรมล้านนาดั้งเดิมที่ถูกนำมาเชื่อมโยงกับการใช้สอยในชีวิตปัจจุบัน จินตภาพของเมืองยังคงมีความเป็นของแท้ดั้งเดิมที่ชัดเจน ประกอบกับชุมชนที่มีความเข้มแข็งร่วมกันสร้างบรรยากาศเมืองเก่า เมืองประวัติศาสตร์ และแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต อันเป็นองค์ประกอบของเมืองที่หาได้ยาก ประกอบกับนโยบายการพัฒนาทั้งภาครัฐและท้องถิ่นล้านนาฝั่งตะวันออกให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

จังหวัดน่าน ได้รับประกาศตามมติคณะรัฐมนตรี ในวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๔๘ เห็นชอบประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าน่าน และเห็นชอบแผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าน่าน ส่วนหนึ่งของแผนแม่บท กำหนดให้ย้ายส่วนราชการออกจากพื้นที่ใจ๋เมือง ปรับปรุงการใช้พื้นที่อาคารส่วนราชการเพื่ออนุรักษ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมืองน่าน พัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องราวในอดีต และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีภูมิทัศน์ที่เป็นระเบียบสวยงาม

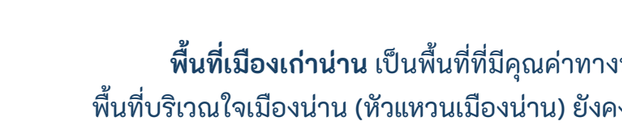

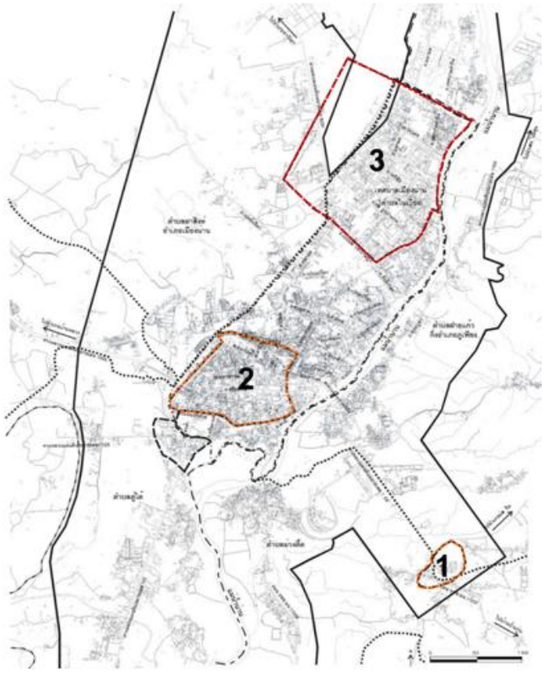

ตำแหน่งเมืองโบราณในเขตเมืองน่าน และเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างเมืองโบราณ

จังหวัดน่านได้กำหนดขอบเขตเมืองประวัติศาสตร์น่านชั้นในตามประกาศจังหวัดน่าน (หัวแหวนเมืองน่าน) ลงวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ.๒๕๔๖ ต่อมามติที่ประชุมสัมมนา จากโครงการศึกษาและจัดทำแผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าน่าน เห็นชอบให้เปลี่ยนคำว่า “หัวแหวนเมืองน่าน” เป็น “ใจเมืองน่าน” และกำหนดขอบเขตตามแผนผัง ครอบคุลมสถานที่สำคัญ

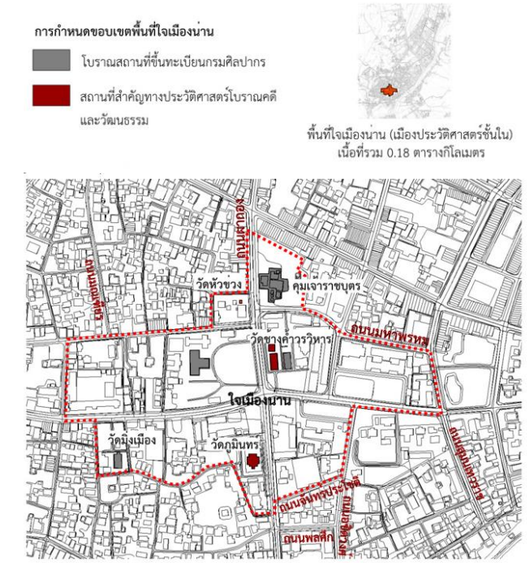

แผนภาพที่ ๑๕ แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าน่าน
โดย จังหวัดน่านและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน ๒๕๕๒

แหล่งมรดกด้านศิลปกรรม ในเขตเมืองน่านในฐานศูนย์กลางการปกครอง พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์พูคาปกครองรัฐน่านโดยมีศูนย์กลางการปกครองอยู่บริเวณแอ่งที่ราบน่านตอนกลาง (เมืองพูเพียงแช่แห้งและเมืองน่าน) ในระยะนี้มีหลักฐานประเภทจารึกกล่าวถึงเรื่องราวของราชวงศ์ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง การศาสนา เป็นต้น ปรากฏงานศิลปกรรมเมืองน่านทั้งด้านประติมากรรม สถาปัตยกรรมและงานหัตถกรรม ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลทางด้านศิลปะจากวัฒนธรรมสุโขทัย ต่อมาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ศิลปะล้านนาเริ่มเข้ามามีอิทธิพลทางด้านศิลปกรรมหลังจากที่พระเจ้าติโลกราชสามารถผนวกรัฐน่านเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรได้ในปีพุทธศักราช ๑๙๙๗ รัชสมัยของเจ้าอินต๊ะแก่นท้าว (ครองราชย์สมัยที่๒) มีตัวอย่างงานศิลปะและสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ดังนี้

มรดกพระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย วัดเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

อาจกล่าวได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปที่ช่างน่านหล่อขึ้นได้เกือบจะถูกต้องตามคติความงามของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย หมวดที่ ๑ หรือหมวดใหญ่ ระยะที่ ๒ โดยปรากฏพุทธศิลป์ที่มีความคล้ายคลึงกับพระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร วัดไตรมิตรวิทยาราม และพระพุทธรูปทองคำ ปางมารวิชัย วัดหงส์รัตนาราม กล่าวคือ พระพักตร์รูปไข่ ขมวดพระเกศาปานกลาง พระเกตุมาลาทรงสูง พระรัศมีเป็นเปลว พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ นิ้วพระหัตถ์เรียวปลายตวัดขึ้นเล็กน้อย พระนาสิกโด่ง ทรงแย้มพระโอษฐ์เล็กน้อย ริมพระโอษฐ์หยักคล้ายลูกคลื่น พระวรกายเพรียวบาง พระพาหาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก สังฆาฏิเป็นเส้นเล็ก ปลายแยกออกเป็นสองชายและม้วนเข้าหากันเป็นเขี้ยวตะขาบ หากแต่มีลักษณะแตกต่างเล็กน้อย เช่นเส้นขอบปลายจีวรที่คาดพระชงฆ์เอาไว้ซึ่งลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในพระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย วัดเจดีย์ หรือลักษณะความสมจริงของของสรีระร่างกายเช่นลักษณะการประทับขัดสมาธิของพระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย วัดเจดีย์ ที่พระบาทข้างซ้ายจะกดทับหลังพระชงฆ์ จนเห็นเป็นลักษณะปูดพองตามธรรมชาติ[๑๐๑]

ภาพที่ ๓๘ พระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย วัดเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร
กำหนดอายุราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐

ภาพที่ ๓๙ พระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย วัดพญาภูพระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

ภาพที่ ๔๐ พระพุทธรูปสำริด ประทับยืน ปางประทานอภัยทั้งสองพระหัตถ์ (ปางห้ามสมุทร) ภายในพระวิหาร วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดน่าน[๓]
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

ภาพที่ ๔๑ พระพุทธรูปสำริด ปางลีลา ภายในพระวิหาร วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

[๑๐๑]วิสันธนี โพธิสุนทรและเมธินี จิระวัฒนา, **พระพุทธรูปปางต่าง ๆ** (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๒), ๔๔.

ภาพที่ ๔๒ พระพุทธรูปสำริด ปางลีลา ในพระวิหารหลวง วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

ภาพที่ ๔๓ พระพุทธรูปสำริด ปางลีลา องค์ที่ ๑ ในพระวิหารวัดพญาภูพระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

ภาพที่ ๔๔ พระพุทธรูปสำริด ปางลีลา องค์ที่ ๒ ในพระวิหารวัดพญาภูพระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

ภาพที่ ๔๕ พระยอดขุนพลบ่อสวก แหล่งเตาเผาบ่อสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
ที่มา : สายันต์ ไพรชาญจิตร์, **โบราณคดีเครื่องถ้วยในสยาม แหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี** (กรุงเทพฯ : โครงการศิลปากรพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔), ๔๖.

มรดกสถาปัตยกรรมเมืองน่าน

เจดีย์ทรงระฆังช้างล้อม วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ในตำนานพื้นเมืองน่านเรียกชื่อวัดพระธาตุช้างค้ำในอีกชื่อหนึ่งว่า “วัดหลวงกลางเวียง” และในตำนานพระธาตุแช่แห้งระบุว่าพญาผากองสร้างขึ้นภายหลังจากสร้างเวียงน่าน การที่นำช้างมาประดับรอบองค์เจดีย์เช่นนี้อาจมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในพุทธประวัติว่า ช้างเป็นสัตว์มงคลที่ช่วยค้ำชูพระพุทธศาสนาไว้ และอาจแสดงความหมายถึงช้างที่ช่วยค้ำยันเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นศูนย์กลางของจักรวาลอันเปรียบได้กับเจดีย์ประธาน และการประดิษฐานเจดีย์ช้างล้อมกลางเวียงน่านที่พญาผากองสร้างขึ้นใหม่[๔] ย่อมเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่เมืองของพระองค์ที่เป็นศูนย์กลางใหม่ของรัฐน่านแทนเมืองปัวและเมืองพูเพียงแช่แห้ง ช้างล้อม ซึ่งเป็นศิลปะสุโขทัยที่เมืองน่านรับเข้ามาพร้อมกับศาสนาพุทธลังกาวงศ์ของรัฐสุโขทัย[๑๐๒]

ต่อมาใน พ.ศ.๒๐๗๔ พญาพลเทพลือไชย ขุนนางที่ราชสำนักเชียงใหม่ส่งมาปกครองเมืองน่าน ในช่วงที่น่านเป็นเมืองขึ้นของรัฐล้านนาได้บูรณะเจดีย์ช้างค้ำขึ้นใหม่ โดยเจดีย์ที่บูรณะอาจมีลักษณะคล้ายเจดีย์ทรงปราสาทยอดเจดีย์ที่มีฐานช้างล้อม ศิลปะล้านาซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยพระเจ้าติโลกราช อาทิ เจดีย์หลวง เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น เจดีย์ช้างล้อมองค์ปัจจุบัน ประกอบด้วย ฐานสี่เหลี่ยม ส่วนล่างสุดทำเป็นฐานปัทม์ ถัดขึ้นไปเป็นชั้น ช้างล้อมโผล่ออกมาครึ่งตัว ด้านละ ๕ เชือก และที่มุมทั้งสี่อีก ๔ เชือก ปลายงวงจรดแท่นดอกบัวที่รองรับอยู่ทางด้านล่าง เหนือชั้นช้างล้อมทำเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมซ้อมกันสามชั้น รับฐานบัวและลูกแก้ว และ หน้ากระดานกลมที่อยู่ทางตอนบน ชั้นมาลัยเถา ทำเป็นหน้ากระดานบัวคว่ำซ้อนกันสามชั้น รองรับบัวปากระฆังและองค์ระฆังทรงกลม ส่วนยอดเป็นบัลลังก์สี่เหลี่ยม ปล้องไฉนและปลียอด โดยยังคงมีส่วนศิลปะสุโขทัยให้เห็นอยู่บ้าง อาทิ ชั้นช้างล้อม ชั้นหน้ากระดานสี่เหลี่ยมและชั้นมาลัยเถา (บัวคว่ำซ้อนกันสามชั้น) เป็นต้น กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐[๑๐๓]

ภาพที่ ๔๖ เจดีย์ทรงระฆังช้างล้อม วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

[๑๐๒]ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปกรรมโบราณในอาณาจักรสุโขทัย (นนทบุรี : มิวเซียมเพรส, ๒๕๖๑), ๑๔๑.
[๑๐๓]สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, **ล้านช้างล้านนา** (จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายประสม ศรีสำอาง ณ เมรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรวิหาร เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร,๒๕๕๖), ๑๒๒-๑๒๓

พระพุทธรูปปางมารวิชัยในพระวิหารหลวง

วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ตำนานพื้นเมืองน่านระบุว่าปี พ.ศ.๒๐๙๑ พญาพลเทพลือไชยสร้างวัดหลวงกลางเวียงน่าน ความว่า “...พระญาหลวงพลเทพลือไชยแล กินเมืองได้ ๑๐ ปี สกราชได้ ๙๑๐ ตัว (๒๐๙๑) ปีเปิกสัน ท่านก็สร้างวัดหลวงกลางเวียงน่าน” ซึ่งเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์องค์เจดีย์ช้างล้อมและพระวิหารหลวง รวมทั้งพระประธานของพระวิหารด้วย โดยพระประธานมีลักษณะพุทธศิลป์ดังนี้ พระพุทธรูปปูนปั้น ประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง แย้มพระโอษฐ์เล็กน้อย พระหนุเป็นปมขมวดพระเกศาเล็ก มีกรอบไรพระศก พระรัศมีเป็นเปลว พระวรกายอวบอ้วน ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอพระนาภี ปลายแตกเป็นสองแฉกมีการประดับลวดลายพันธุ์พฤกษา (สันนิษฐานว่าซ่อมสร้างขึ้นใหม่) แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย ลักษณะพุทธศิลป์มีการสืบทอดลักษณะของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ระยะที่ ๒ หากแต่มีการผสมผสานลักษณะพุทธศิลป์ในสมัยล้านนาด้วยเช่น พระวรกายที่อวบอ้วนโดยเฉพาะที่พระอุระหรือลักษณะสันพระนาสิกที่ค่อนข้างใหญ่กว่าศิลปะสุโขทัย เป็นต้น กำหนดอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑[๑๐๔]

ภาพที่ ๔๗ พระเจ้าตนหลวงประธาน
วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร
อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ที่มา : วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

[๑๐๔]สรัสวดี อ๋องสกุล, พื้นเมืองน่าน : ฉบับวัดพระเกิด (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๙), ๑๙.

เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (องค์เดิม) วัดสวนตาล อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ปัจจุบันถูกสร้างทับแล้วตั้งแต่สมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ราวปี พ.ศ. ๒๔๕๗[๑๐๕] อย่างไรก็ตาม สามารถศึกษาลักษณะทางศิลปะสถาปัตยกรรมจากภาพถ่ายเก่าได้ โดยเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์รูปแบบทั่วไป ที่ได้รับอิทธิพลจากสกุลช่างสุโขทัย โดยมีลักษะทางสถาปัตยกรรมดังนี้ส่วนฐานประกอบด้วยฐานเขียง หรือฐานหน้ากระดานในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ไม่มีการยกเก็จ โดยชุดฐานสูง ๔–๕ ชั้น รองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ๑ ฐาน ส่วนกลางเป็นชุดฐานบัวลูกฟักซ้อนกัน ๒ ฐาน อยู่ในผังเพิ่มมุมไม้สิบสอง หรือเรียกว่า “ฐานแว่นฟ้า” ถัดไปเป็นส่วนของเรือนธาตุอยู่ในผังเพิ่มมุมเช่นเดียวกันกับฐานแว่นฟ้า ไม่มีซุมจระนำสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนยอด เป็นส่วนที่เชื่อมต่อเหนือเรือนธาตุมีชั้นซ้อน ๑ ชั้น ประดับบรรพแถลงและกลีบขนุน ถัดไปเป็นส่วนขององค์ระฆังทรงพุ่มคล้ายดอกบัวตูมหรือพุ่มข้าวบิณฑ์ เหนือองค์ระฆังทรงดอกบัวตูมทำเป็นวงแหวนซ้อนกันหลายชั้น มีปลีประดับอยู่ส่วนยอด[๑๐๖] กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐

ภาพที่ ๔๘
เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (องค์เดิม)
วัดสวนตาล อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ที่มา : วัดสวนตาล
อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

พระพุทธรูปปางมารวิชัย ในพระวิหารวัดสวนตาล อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

อาจกล่าวได้ว่าพระเจ้าทองทิพย์เป็นลักษณะตัวอย่างที่สำคัญที่สุดของการเปลี่ยนผ่านงานศิลปกรรมจากสมัยที่ ๒ เป็นสมัยที่ ๓ สร้างขึ้นเมื่อครั้งที่พระเจ้าติโลกราชเข้าตีเมื่อน่านในปี พ.ศ. ๑๙๙๒–๑๙๙๓ ลักษณะพุทธศิลป์นั้นโดยทั่วไปยังคงลักษณะพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย หมวดใหญ่ ระยะที่ ๒ ได้แก่ พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง แย้มพระโอษฐ์เล็กน้อย พระหนุเป็นปมค่อนข้างหนา ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ปลายสังฆาฏิตกลงเสมอพระนาภี ปลายแยกออกเป็นเขี้ยวตะขาบ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัย หากแต่มีลักษณะของพุทธศิลป์ล้านนาผสมผสานด้วยเช่น พระวรกายอวบอ้วน ไม่สูงเพรียว พระนาสิกใหญ่ สันพระนาสิกหนา สังฆาฏิมีสันตรงกลาง ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราช[๑๐๗]

๑๐๕สงวน โชติสุขรัตน์, **ตำนานเมืองเหนือ** (กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา, ๒๕๕๒), ๓๖๕.
๑๐๖ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **เจดีย์ในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและพลังศรัทธา** (นนทบุรี : เมืองโบราณ, ๒๕๖๐), ๒๙๗–๒๙๘.
๑๐๗ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย** (กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), ๒๓๘.

นอกจากนี้ ยังพบว่าลักษณะพุทธศิลป์ของพระเจ้าทองทิพย์มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระประธานในวัดมโนรมย์ เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว[๑๐๘] โดยการถ่ายทอดลักษณะศิลปะนั้นอาจเกิดจากการติดต่อทางการค้า การเมืองหรือการสงคราม โดยเมืองน่านเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณเส้นทางการค้าของอาณาจักรสุโขทัย กับอาณาจักรล้านช้างด้วย[๑๐๙]

ภาพที่ ๔๙ พระพุทธรูปปางมารวิชัย ในพระวิหาร
วัดสวนตาล อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดหัวข่วง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

เป็นพระพุทธรูปสำริด ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร พระพักตร์กลม พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์หนา พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาใหญ่ พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม พระวรกาย อวบอ้วน พระอุระนูน ครองจีวรห่มเฉียง เปิดพระอังสาขวา ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน ปลายตัดตรง แสดงปางมารวิชัย พระหัตถ์ขวาบนฐานหน้ากระดาน โดยภาพรวมแล้วมีลักษณะพุทธศิลป์คล้ายพระเจ้าทองทิพย์ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑

ภาพที่ ๕๐ พระพุทธรูปปางมารวิชัย
วัดหัวข่วง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

๑๐๘_____, **เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน** (นนทบุรี : มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๕),๑๖๗-๑๖๙.
๑๐๙พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ ธีระวัฒน์ แสนคำ และคณะ, **สุโขทัยกับอาเซียน : มองปัจจุบันผ่านอดีตจากมิติประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี** (ปทุมธานี : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘), ๕๗-๕๙.

พระพุทธรูปสำริด ประทับยืน วัดไผ่เหลือง

เป็นพระพุทธรูปสำริด ประทับยืน พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกปลายเป็นหยดน้ำงอุ้มลง พระโอษฐ์เป็นรูปคลื่น แย้มพระสรวลเล็กน้อย พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มคลุม แสดงปางลีลาเหนือฐานบัวคว่ำบัวหงาย ลักษณพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปองค์นี้ช่างพื้นเมืองได้ผสมผสานระหว่างพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ ระยะที่ ๒ โดยเฉพาะพระพักตร์ ส่วนอื่น ๆ มีความคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปประทับยืนปางประทานอภัยศิลปะอยุธยา โดยเฉพาะองค์ที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา[๑๑๐] โดยเฉพาะลักษณะจีวรหุ้มคลุมที่ปลายจีวรมีลักษณะแผ่ที่มุมปลายจีวรงอแหลม ปรากฏชายสบงซ้อนอยู่ใต้จีวรห่มคลุมในช่วงก่อนถึงขอพระบาท นอกจากพระพักตร์แล้วยังต่างที่ฐานรองรับพระพุทธรูปโดยองค์ที่นำมาเปรียบเทียบนั้นประทับบนฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑

ภาพที่ ๕๑ พระพุทธรูปสำริด ประทับยืน วัดไผ่เหลือง

ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

พระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืน วัดมหาโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

เป็นพระพุทธรูปประทับยืนเหนือฐานบัวลูกแก้วมีเกษร บัวหกเหลี่ยม ทอดพระกรทั้งสองข้างขนานกับพระวรกาย ทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา สบงทำเป็นผ้านุ่งซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น มีชายไหวและชายแครงประดับ รูปทรงขององค์พระพุทธรูปได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปประทับยืนศิลปะล้านนาที่สร้างขึ้นในเมืองน่าน ระยะที่ ๒ ส่วนเครื่องทรงได้รับอิทธิพลทางรูปแบบจากพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนปางประทานอภัย หรือห้ามสมุทร ศิลปะรัตนโกสินทร์ อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เช่น พระพุทธรูปพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและพระพุทธรูปพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม[๑๑๑]

[๑๑๐]ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย** (กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), ๔๐๘.
[๑๑๑]ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน** (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), ๒๘๓-๒๘๕.

พระพุทธรูปกลุ่มนี้พบว่านิยมสร้างกันมากทั้งในเมืองน่าน และอำเภอรอบนอก จัดเป็นเอกลักษณ์ของฝีมือช่างเมืองน่านโดยเฉพาะ เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานในพื้นที่อื่น ๆ ทางภาคเหนือของประเทศไทย และอาจให้อิทธิพลกับพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืน ศิลปะลาว ที่สร้างขึ้นแถบเมืองหลวงพระบางระยะเดียวกัน เช่น พระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนที่วัดวิชุล เมืองหลวงพระบาง[๑๑๒] กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ภาพที่ ๕๒ พระพุทธรูปศิลปะพม่า เก็บจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน รูปแบบศิลปะแบบมัณฑเลย์ ผสมผสานฝีมือช่างท้องถิ่น

ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

มรดกด้าน สถาปัตยกรรม

อูบมุงในวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดน่าน[๑๑๓]

ลักษณะเป็นอาคารคล้ายวิหารจำลอง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหลังคาจั่ว ก่ออิฐถือปูนตลอดทั้งหลังหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ส่วนฐานทำเป็นชั้นหน้ากระดานสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันสองชั้นรับฐานบัว ผนังด้านนอกของคูหามีแนวลูกแก้วอกไก่คาดสองเส้นขนานกันประดับตกแต่งด้วยลายปูนปั้นที่ สันหลังคาคูหา และหน้าบันด้านทิศตะวันออก เป็นลวดลายรูปบุคคลขนาดเล็กจำนวนมากเหาะขึ้นไปในอากาศ ส่วนด้านตะวันตกเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา ที่กรอบหน้าบันทั้งสองด้านตกแต่งด้วยใบระกา ตอนปลายสุดปั้นเป็นรูปมกรคายนาค ลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งโดยเฉพาะกลุ่มลวดลายพันธุ์พฤกษา และลายดอกไม้ที่มุมคูหา เป็นลายฉลุโปร่งประกอบด้วยลายที่มีกรอบหยักโค้งเป็นอย่างมากและหลายหยัก สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากลาดลายที่ปรากฏอยู่บนบรรดาเจดีย์ที่สร้างขึ้นในเมืองเชียงใหม่ ระหว่างรัชกาล พระเจ้าติโลกราช ถึงพระเมืองแก้ว เช่น เจดีย์วัดเจ็ดยอด เจดีย์หลวง และกู่พระแก่นจันทร์แดงซึ่งอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑

[๑๑๒]สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, เมืองน่าน โบราณคดี และศิลปะ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๗), ๒๖๒.
[๑๑๓]รัชพงศ์ พงษ์คณรัชต์, อาคารทรงอูบมุงในจังหวัดน่าน : วิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรมและแนวความคิด (สารนิพนธ์ ระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, ๒๕๖๒), ๖-๗.

ภาพที่ ๕๓ อูบมุงในวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

เจดีย์วัดพญาวัด อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

จัดเป็นเจดีย์แบบพิเศษ เป็นเจดีย์ที่อยู่ในผังสี่เหลี่ยม ส่วนฐานทำเป็นหน้ากระดานสี่เหลี่ยมซ้อนกันสี่ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ถัดไปเป็นชั้นสี่เหลี่ยมเรียงซ้อนลดหลั่นกันห้าชั้น แต่ละชั้นมีซุ้มจระนำก่อยอดเป็นรูปวงโค้ง ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืน สันนิษฐานว่าจำลองแบบจากเจดีย์กู่กุด อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน (อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘) มาสร้างขึ้นภายหลัง ทั้งนี้เพราะส่วนฐานขยายสูงขึ้นโดยเพิ่มหน้ากระดานสี่เหลี่ยม และฐานบัวลูกแก้วอกไก่มารองรับซุ้มจระนำ ส่วนการก่อวงโค้งของยอดซุ้มจระนำคงจะได้รับอิทธิพลมาจากเรือนธาตุในศิลปะล้านนาที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เช่น ที่กู่พระเจ้าติโลกราช วัดเจ็ดยอด และเจดีย์วัดโลกโมลี อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จากหลักฐานที่พบสันนิษฐานช่วงเวลาในการสร้างเจดีย์วัดพญาวัดได้ว่าคงไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ภาพที่ ๕๔ เจดีย์วัดพญาวัด
อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

เจดีย์ทรงปราสาทยอด วัดหัวข่วง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

เป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดส่วนฐานล่างสุดเป็นฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส มุมทั้งสี่ตวัดขึ้นเล็กน้อยเหนือขึ้นมาเป็นฐานบัวคว่ำบัวหงาย คาดด้วยลูกแก้วอกไก่สองเส้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ในผังย่อมุมไม้ยี่สิบแปดรองรับเรือนธาตุ เรือนธาตุอยู่ในผังย่อมุมไม้ยี่สิบ โดยที่มุมประธานทั้งสองด้าน จานวนสี่มุมประดับเทวดาทรงเครื่องยืนพนมมือ แต่ละด้านมีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย เหนือขึ้นไปเป็นชั้นหลังคาลาดในผังย่อมุมไม้ยี่สิบซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น รองรับองค์ระฆังหลายเหลี่ยม เหนือขึ้นไปเป็นบัลลังก์หลายเหลี่ยม ปล้องไฉน ปลียอด และฉัตร ตามลำดับ

เจดีย์ทรงปราสาทยอดเดียวถือเป็นเจดีย์ทรงปราสาทแบบล้านนาระยะหลังมีช่วงพัฒนาการอยู่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดวัดหัวข่วงนั้นมีความคล้ายกับเจดีย์วัดโลกโมฬี โดยเฉพาะชั้นหลังคาลาด ๓ ชั้น ทั้งนี้วัดโลกโมฬีสร้างในรัชสมัยพระเกษเมืองเกล้า พ.ศ.๒๐๗๔[๑๑๔] จึงกำหนดอายุเจดีย์ทรงปราสาทยอด วัดหัวข่วง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ไว้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑

ภาพที่ ๕๕ เจดีย์ทรงปราสาทยอด วัดหัวข่วง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

[๑๑๔]รัชพงศ์ พงษ์คณรัชต์, อาคารทรงอูบมุงในจังหวัดน่าน : วิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรมและแนวความคิด (สารนิพนธ์ ระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, ๒๕๖๒), ๖-๗.

จิตรกรรมวัดภูมินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ภาพจิตรกรรมประกอบด้วยเรื่องราว ๒ เรื่อง คือ พุทธประวัติและปัญญาชาดก โดยชาดกที่ช่างได้วาดขึ้นนั้นคือ “คัทธกุมารชาดก” นอกจานี้ในงานจิตรกรรมยังสอดแทรกภาพวิธีชีวิต ชาติพันธุ์ สภาพสังคมเศรษฐกิจของเมืองน่านในสมัยรัชกาลที่ ๕ นอกจากนี้ที่สกัดด้านทิศตะวันออกของวิหารบริเวณเสาในผนังสกัดทั้งสองมีการวาดภาพเสมือนจริงของบุคคลที่มีตัวตนในประวัติศาสตร์โดยเสาด้านหนึ่งวาดภาพเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ ในเครื่องทรงชนชั้นสูงของล้านนา เสาอีกด้านวาดภาพเหมือนพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ในวัยชราภาพ การวาดภาพบุคคลเสมือนนั้นพบไม่บ่อยในงสานจิตรกรรมไทยและพบมาในสกุลช่างน่าน กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๕[๑๑๕]

ภาพที่ ๕๖ ตัวอย่างภาพจิตรกรรมภายในวิหารวัดภูมินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

บานประตูแกะไม้เก่าแก่ของพระวิหารวัดพญาภู

สร้างในปี พ.ศ.๑๙๕๖ ดังนั้นอายุบานประตูก็คงเก่าแก่ถึง ๖๐๘ ปี เพราะไม่มีประวัติการแกะการซ่อมแต่อย่างใด ภาพท้าวเวสสุวรรณหรือท้าวกุเวร ช่างแตกต่างที่อื่น ๆ เพราะไม่มีการกุมกระบองปกปักอารักขาทรัพย์สินศาสนสถาน การมีแบบใบหน้า การแต่งองค์ทรงเครื่องท้าวเวสสุวรรณทั้ง ๒ ก็ต่างกัน เรียกว่ามีอัตลักษณ์ตัวตนแม้นเป็นฝีมือช่างคนเดียวกัน จากไม้แผ่นเดียวไม่มีประกบประกอบเพิ่มเติม[๑๑๖]

[๑๑๔]ฉัตรสุธางค์ แก้วเป็นทอง, การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์กับจิตรกรรมวัดหนองบัว จังหวัดน่าน (วิทยานิพนธ์ ศ.ม - สาขาวิชาทฤษฎีศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย ม.ศิลปากร, ๒๕๕๖). ๑๓๕-๑๗๖.
[๑๑๕]ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน. ๒๕๖๓. วิทยาลัยชุมชนน่าน.

ภาพที่ ๕๗ บานประตูแกะสลักไม้ ท้าวเวสสุวรรณ วัดพญาภู อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

หัตถศิลป์

เมืองน่านปรากฏงานหัตถศิลป์ที่สำคัญคือการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ “บ้านเตาไหแช่เลียง” ในบริเวณปัจจุบันเป็นแหล่งโบราณคดีที่ชื่อว่าแหล่งเตาบ่อสวก โดย “บ้านไหแช่เลียง” ปรากฏในเอกสารพื้นเมืองน่านหลายฉบับ เช่น ฉบับวัดพระเกิด กล่าวถึงเหตุการณ์การแย่งราชสมบัติระหว่างท้าวแพงกับพญาอินต๊ะแก่นท้าว ในปี พ.ศ. โดยพญาอินต๊ะแก่นท้าวซึ่งในขณะนั้นเป็นเจ้าผู้ครองนครน่านถูกท้าวแพงผู้เป็นน้องแย่งชิงราชสมบัติ โดยพญาอินต๊ะแก่นท้าวต้องลี้ภัยไปกรุงศรีอยุธยาผ่านทางหมู่บ้านที่ชื่อว่า “บ้านเตาไหแช่เลียง” ความว่า **“...ตกกลางคืนอินทแก่นท้าว หลอนออกจากคอกค้องสอกแล่นหนี้ไปลี้อยู่บ้านเตาไหแช่เลียงหั้น...”**[๑๑๗]

ในปี พ.ศ.๒๕๔๒ - ๒๕๔๘ สายันต์ ไพรชาญจิตต์ แห่งภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีแหล่งเตาบ่อสวกอย่างต่อเนื่องสามารถทราบเรื่องราวการผลิตของแหล่งเตาแห่งนี้[๑๑๘] ดังนี้

โครงสร้างเตาและอายุสมัย

เตาบ้านบ่อสวกเป็นเตาแบบล้านนา ซึ่งภายในเตามีการแบ่งห้องเตาเพียงห้องเดียว ก่อผนังด้วยดินเหนียว ระบายความร้อยแบบเฉียงจากปากเตาไปยังปล่องเตา โครงสร้างส่วนล่างของเตาฝังจมลงในเนินดิน โครงสร้างส่วนหลังคาและปล่องโผล่พ้นผิวดิน นอกจากนี้ยังพบเตาชื่นซึ่งโครงสร้างเตามีลักษณะคล้ายกับเตาของเมืองศรีสัชนาลัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ซึ่งสอดคล้องกับค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ของเตาจ่ามนัสและเตาสุนัน โดยเตาสุนันได้ค่าอายุการใช้งานในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถึง กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ส่วนเตาจ่ามนัสได้ค่าอายุการใช้งานในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จากข้างต้น นำไปสู่ข้อสันนิษฐานได้ว่าตลอดสมัยของราชวงศ์พูคาปกครองเมืองน่านมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่หมู่บ้านเตาไหแช่เลียงมาโดยตลอดตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑

[๑๑๗]สรัสวดี อ๋องสกุล, พื้นเมืองน่าน : ฉบับวัดพระเกิด (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๙), ๑๓.
[๑๑๘]สายันต์ ไพรชาญจิตร์, **โบราณคดีเครื่องถ้วยในสยามแหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี** (กรุงเทพฯ : โครงการศิลปากรพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔), ๔๑-๙๕.

ผลิตภัณฑ์

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ – ๒๐ หมู่บ้านเตาไหแช่เลียงมีการผลิตเครื่องปั้นดินเปาทั้งจาน ชาม ไห ทั้งแบบไม่เคลือบและเคลือบมีผลิตภัณฑ์ที่สำคัญดังนี้

๒.๓.๒.๑ ไหไม่เคลือบ มีทั้งไหปากชั้นเดียว ไหปากสองชั้น (ไหกับหรือไหปลาร้า) โดยในไหปากชั้นเดียวที่ไหล่ของภาชนะมีการตกแต่งลวดลายด้วยลายขูดขีดเป็นคลื่นน้ำสลับกับแถบเส้นคู่ขนาน และมีการปั้นแปะหูภาชนะจำนวน ๔ จุดถัดจากไหล่ลงไปฐานไม่มีลวดลาย สายันตร์ ไพรชาญจิตต์ สันนิษฐานว่าการตกแต่งลวดลายดังกล่าวเป็นการจำลองภูมิจักรวาลในศาสนาพุทธลงบนภาชนะดินเผา กล่าวคือ ลวดลายของคลื่นน้ำหมายถึงมหาสมุทร ส่วนเส้นคู่ขนานหมายถึงทวีป หูภาชนะหมายถึงทวีปทั้งสี่อันประกอบด้วย บุพพวิเทหทวีป (ทวีปฝากตะวันออก) ชมพูทวีป (ทวีปฝากทิศใต้) อมรโคยานทวีป (ทวีปฝากทิศตะวันตก) และอุตรกุรุทวีป (ทวีปฝากทิศเหนือ) ส่วนไหปากสองชั้นจะมีลวดลายและความหมายที่ละเอียดกว่าไหปากชั้นเดียวกล่าวคือ ปากชั้นนอกเป็นตัวแทนของทวีปหรือแผ่นดิน ปากชั้นในคือแกนกลางเขาพระสุเมรุ ซึ่งไหนประเภทหลังนี้มักนำไปใส่เถ้ากระดูกโดนนำเอาภาชนะอีกใบที่เข้ากันได้กับช่องว่างระหว่างปากไหชั้นที่หนึ่งและสองมาปิดปากไหเอาไว้

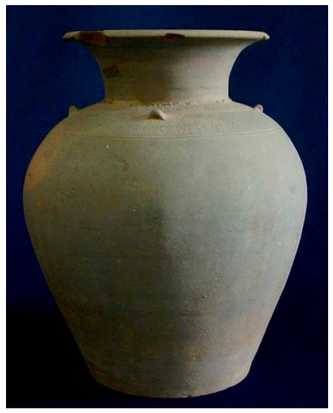

ภาพที่ ๕๘ ไหปากชั้นเดียวแหล่งเตาไหแช่เลียง (บ่อสวก) ตกแต่งด้วยลวดลายขูนขีดและปั้นแปะ

ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

ไหที่ตกแต่งด้วยชุดแถบลายผสม ส่วนใหญ่ใช้ตกแต่งภาชนะประเภทสันปากบานออก ไหกับหรือไหปากสองชั้น โดยการตกแต่งลวดลายจะใช้วิธีการกดประทับรูปต่อเนื่องกันเป็นแถบลายมีทั้งลายขนมเปียกปูน ลายกากบาท ลายเส้นหยักคล้ายลายน้ำ เป็นต้น โดยระหว่างลายแถบแต่ละเส้นจะมีแถบเส้นบาง ๆ คั้นเอาไว้ และที่ปากไหจะการปั้นแปะดินรูปวงกลมไว้รอบปาก หรือปั้นหูไว้บริเวณไหล เป็นต้น ๒.๓.๒.๓ เครื่องเคลือบยุคแรก เป็นภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งประเภทจาน ชาม และไห ส่วนใหญ่เป็นเครื่องเคลือบสีเขียว เคลือบมีลักษณะแตกลาน ไม่ประณีตนัก[๑๑๙]

[๑๑๙]สายันต์ ไพรชาญจิตร์, **โบราณคดีเครื่องถ้วยในสยามแหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี** (กรุงเทพฯ : โครงการศิลปากรพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔), ๙๘-๙๙.

ภาพที่ ๕๙ การตกแต่งลวดลายแถบเครื่องถ้วยบ่อสวกในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ -๒๑

ที่มา : สายันต์ ไพรชาญจิตร์, **โบราณคดีเครื่องถ้วยในสยามแหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี** (กรุงเทพฯ : โครงการศิลปากรพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔), ๗๒.

๒.๓.๒.๓ เครื่องเคลือบยุคแรก เป็นภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งประเภทจาน ชาม และไห ส่วนใหญ่เป็นเครื่องเคลือบสีเขียว เคลือบมีลักษณะแตกลาน ไม่ประณีตนัก

ภาพที่ ๖๐ เครื่องถ้วยบ่อสวกแบบเคลือบเขียวในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ -๒๑

ที่มา : สายันต์ ไพรชาญจิตร์, **โบราณคดีเครื่องถ้วยในสยามแหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี** (กรุงเทพฯ : โครงการศิลปากรพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔), ๘๘ และ ๙๐.

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๑ (อำเภอเมืองน่าน)
วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๗

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที ระดับอำเภอเมืองน่าน มรดกทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นในอำเภอเมืองน่านนั้นมีความหลากหลายและน่าสนใจมาก ตัวอย่างเช่น วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร โดดเด่นด้วยสถาปัตยกรรมล้านนาและการประดับช้างค้ำ รวมถึงวัดภูมินทร์ที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังอันล้ำค่า เช่น ภาพปู่ม่านย่าม่าน นอกจากนี้ยังมีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่านที่รวบรวมโบราณวัตถุและเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของน่านถือเป็นแหล่งมรดกทางด้านวัฒนธรรมที่สำคัญ และเป็นไข่แดงชั้นในสุดของเมืองน่านเป็นศูนย์รวมของ ผู้คน ในฐานะเมืองหลวงของนครน่านในอดีต ในความทับซ้อนกันของแหล่งวัฒนธรรมสามารถจำแนกออกมาได้นับยุคก่อนประวัติศาสตร์ และ ในประวัติศาสตร์น่านตาม ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๔๖๑) ราชวงษปกรณ์ โดย แสนหลวงราชสมภาร ในฐานนครน่านรัฐที่มีผู้ปกครองตนเองที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ถึง ๒ ราชวงศ์ จากข้อมูลดังกล่าวจึงทำให้เราสามารถอธิบายได้ว่า อำเภอเมืองน่านมีแหล่งวัฒนธรรมและกลุ่มคนที่เข้ามาทำกิจกรรมหมุ่นเวียนกันอย่างต่อเนื่อง ผลการถอดประเด็นวงคุยแลกเปลี่ยนพบว่า สามารถรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในเขตเมืองน่านและได้จัดแบ่งออกมาเป็น ๔ กลุ่ม คือ (๑) วัด (๒) องค์ประกอบประดับเมือง (๓) คุ้ม (๔) เรือนพื้นถิ่นซึ่งในการศึกษา และรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมในจังหวัดน่านได้ การประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ในการจัดระบบฐานข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรม จังหวัดน่านโดยการนำเอาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้เก็บพิกัดภูมิศาสตร์มาระบุลงในแผนที่ดาวเทียม ซึ่งสามารถเห็นการกระจายตัวหรือการกระจุกตัวของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมได้ชัดเจนมากขึ้น โดยวัตถุประสงค์ข้อนี้ทำให้เกิดเป็นฐานข้อมูลเบื้องต้นในการวิเคราะห์พื้นที่การใช้งานของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในเขตเมืองน่านโดยจำแนกหลักฐานสำคัญที่โดดเด่นดังนี้

- **แหล่งมรดกวัฒนธรรม ยุคก่อนประวัติศาสตร์**
  - ▷ สุสาน ยุคก่อนประวัติศาสตร์ บ้านสันติภาพ
  - ▷ แหล่งผลิตเครื่องมือ ยุคหิน ดอยภูซาง
- **แหล่งมรดกวัฒนธรรม ยุคประวัติศาสตร์**
  - ▷ แหล่งเตาเผาและเครื่องเคลือบบ้านบ่อสวก

เขตเมืองเก่าน่าน เนื้อที่ ๐.๑๘ ตารางกิโลเมตร เขตหัวแหวน ใจเมืองน่าน

อำเภอเมืองน่าน

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	เมืองน่านเป็นศูนย์กลางของอำนาจการบริหารในอดีต และมีโบราณวัตถุสำคัญเป็นจำนวนมากตามวัดสำคัญ ๆ ต่างในเขตตัวอำเภอเมือง
๒.	สถาปัตยกรรม	ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ พระพุทธรูปไม้ วัดพระเกิด เตาเผาโบราณบ้านบ่อสวก เครื่องปั้นดินเผา บ้านบ่อสวก เครื่องมือ หินดอยภูซาง ตำบลนาซาง โบราณคดีโครงมนุษย์บ้านสันติภาพ กำแพงเมืองเก่าน่าน
๓.	โบราณสถาน	เขตเมืองเก่าน่าน และสถาปัตยกรรมต่างๆสำคัญ ๆ เช่น วิหารวัดภูมินทร์
๔.	ภาษา	มีกลุ่มภาษาพูด ภาษาตัวเมือง กำเมืองน่าน ภาษาพื้นเมืองน่าน
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	ซอ สะล้อ ปิน ค่าว จ้อย ฟ้อนแง้น ตีกลองน่าน กลองดินลายผ้าเมืองน่าน ฟ้อนล่องน่าน ฟ้องมองเชิง ฟ้อนดาบ เพลงกล่อมเด็ก นิยามพื้นบ้าน นิทานพื้นบ้าน
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	ขนมพื้นเมือง แตะยา ชุดชนเผ่า การถนอมอาหารโดยใช้เกลือ หมอยำเมือง ความรู้เรื่องสมุนไพร เตาไฟ
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติและจักรวาล	การเลี้ยงผี ทุกตำบล สู่ขวัญข้าว ตำบลถืมตอง ต๋านสลาก ทุกตำบล ส่งเคราะห์สู่ขวัญทุกบ้าน ขึ้นถ้ำผาตูบ
๘.	ศิลปะการแสดง	ฟ้อนแง้น ภาษาตัวเมือง กำเมืองน่าน ภาษาพื้นเมืองน่านน่าน ฟ้องมองเชิง ฟ้อนดาบ เพลงกล่อมเด็ก นิยายพื้นบ้าน นิทานพื้นบ้าน

๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	มะบ้า หมากเก็บ ไม้โกงเกง เดินกะลา เรือแข่ง วิ่งเปรี้ยว ม้าก้านกล้วย เป่าหนัง รำวงมะเก่า
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม เทศกาล	ซอ สะล้อ ปิน ค่าว จ้อย ตีกลองน่าน กลองดิน ลายผ้าเมืองน่าน
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	ช่างฝีมือ ขุดเรือแข่ง ปั้นน้ำต้ม ตัดตุง โคมมะพร้าว บายศรี เครื่องปั้นดินเผา แกะพระไม้ แกะสลักไม้ ช่างเครื่องสะล้อ ซอ ปิน ช่างทำเงิน ทำทอง จักสานไม้ไผ่ ช่างหวาย
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	กลุ่มวัฒนธรรมชาติพันธุ์ ม้ง เมี่ยน

การถอดบทเรียนและ
สรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดก
โลกครั้งที่ ๒

อำเภอ ภูเพียง

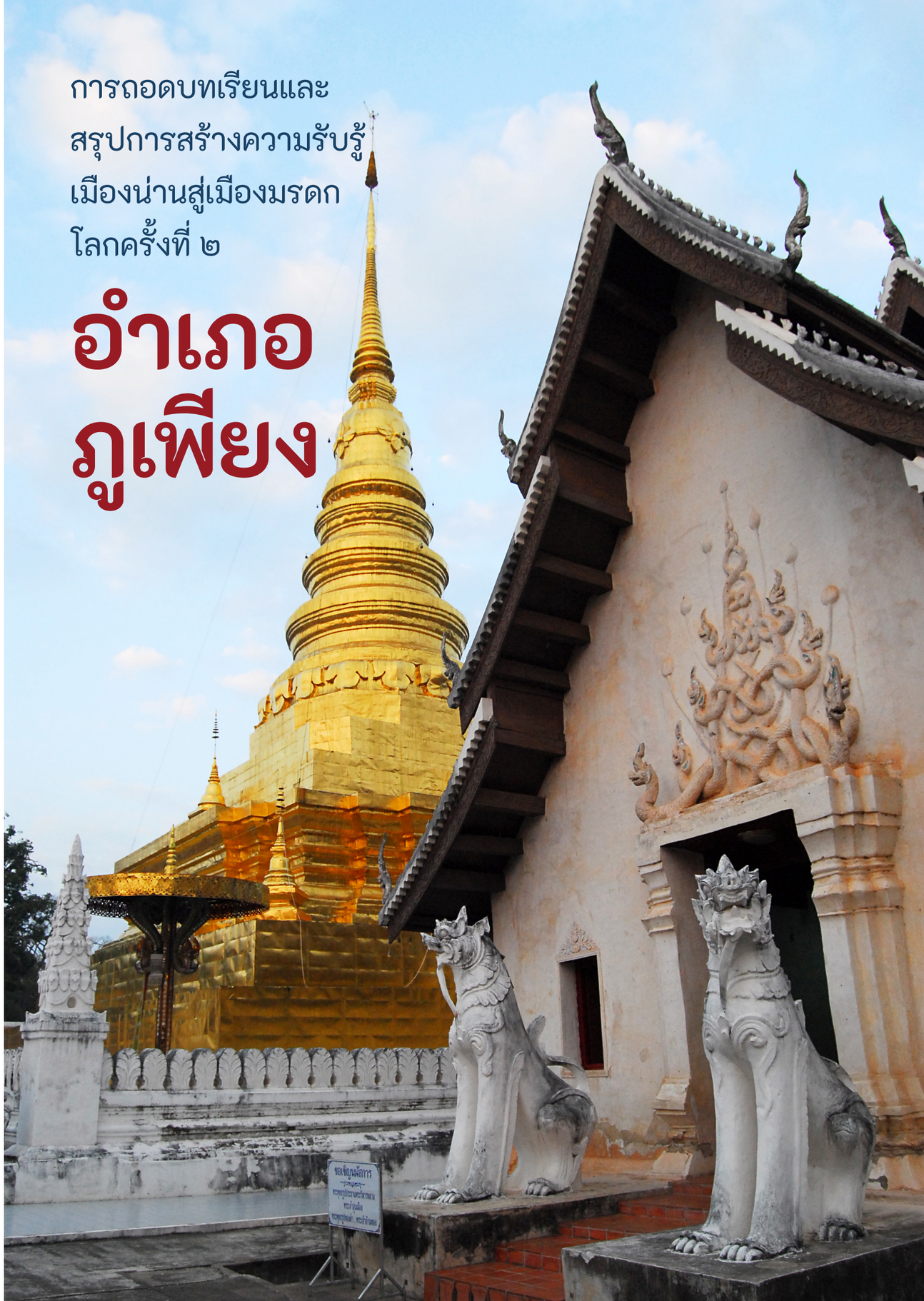

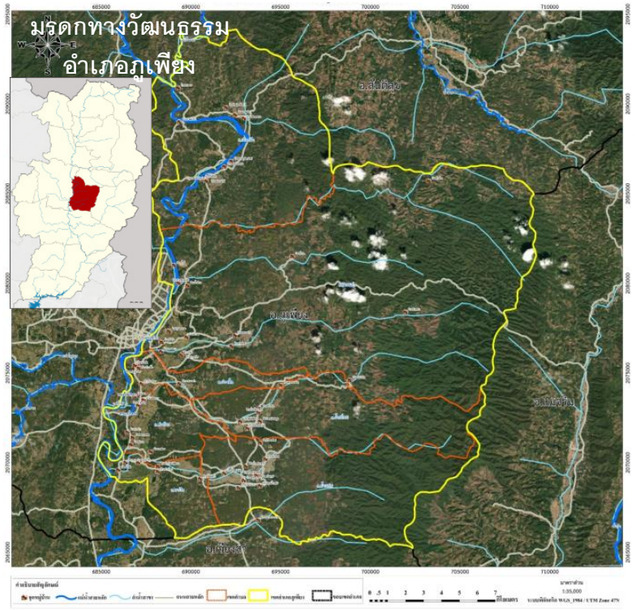

หนองน้ำครก

เรือแข่งเสือเฒ่าท่าล้อ

เขตเมืองเก่าน่าน พื้นที่เวียง

พระธาตุแช่แห้ง ๐.๑๓ km²

คำขวัญ:
ภูเพียงแช่แห้ง เรือแข่งล้านนา วังปลา มะไฟจีน ศิลปินพื้นบ้าน

ประวัติศาตร์ความเป็นมา

ภูเพียง (ไทยถิ่นเหนือ) เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดน่าน เป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุแช่แห้ง ซึ่งโบราณสถานสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองน่าน เป็นพระธาตุประจำปีเกิด ของคนที่เกิดปีเถาะ (ปีนักษัตรกระต่าย) และเป็นอนุสรณ์ของความรักและความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับเมืองสุโขทัยในอดีต

ประวัติ

พ.ศ.๑๘๙๖ พญาการเมือง เจ้าผู้ครองนครน่าน (องค์ที่ ๕) ได้รับพระราชทานพระบรมสารีริกธาตุ รวม ๗ องค์ พร้อมด้วยพระพิมพ์ทองคำ ๒๐ องค์ พระพิมพ์เงิน ๒๐ องค์ จากพระเจ้าไสลือไทกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย เถระชั้นผู้ใหญ่ พิจารณาเห็นว่า ดอยภูเพียงแช่แห้งเป็นชัยภูมิดี จึงอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุพร้อมด้วยพระพิมพ์ทอง พระพิมพ์เงิน ไปยังดอยภูเพียงแช่แห้ง ประจุลงในเต้าปูนทองสำริด แล้วพอกด้วยสะตาย (ปูนขาวผสมยางไม้) แล้วขุดหลุมลึก ๑ วา อาราธนาพระบรมสารีริกธาตุ ประจุไว้ในหลุมกลบดิน แล้วก่อเจดีย์สูง ๑ วา ทับไว้อีกชั้น ในกาลต่อมาจึงย้ายเมืองวรนคร (นครน่าน) มาสร้างเมืองใหม่ขึ้นที่เชิงดอยภูเพียงแช่แห้ง ทรงขนานนามตามชื่อดอยว่า “เมืองภูเพียงแช่แห้ง” สืบมา ก่อนจะพัฒนามาเป็นอำเภอภูเพียงในปัจจุบัน

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๒ (อำเภอภูเพียง)

เป็นพระพุทธรูปสำริดที่ได้รับอิทธิพลพุทธศิลป์จากพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ หรือหมวดที่ ๑ ระยะที่ ๒ โดยมีพระพักตร์เป็นรูปไข่ พระขนงโก่ง แย้มพระโอษฐ์เล็กน้อย พระหนุเป็นปม ขวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลวเพลิง พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิมีลักษณะซ้อนทับกันหลายชั้นโดยปลายสังฆาฏิเสมอพระนาภี ประทับขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือฐานเขียง ที่ฐานพระพุทธรูปปรากฏจารึกภาษาไทย อักษรไทยสมัยสุโขทัย ข้อความขาดตอนว่า *“พระ....นายเรือง....”* ความพิเศษของพระพุทธรูปสำริดองค์นี้คือชายสังฆาฏิที่มีลักษณะซ้อนทับกันหลายชั้นเลียนแบบธรรมชาติ ซึ่งพบได้น้อยในสมัยนั้น ลักษณะดังกล่าวอาจเทียบเคียงได้กับพระพุทธรูปปางลีลานูนสูง ภายในสกัดหลังของวิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเมืองเชลียงและพระพุทธรูปปูนปั้นนูนสูงปางมารวิชัยในซุ้มจระนำเจดีย์วัดเจดีย์ช้างล้อมเมืองสุโขทัย สันนิษฐานว่าช่างสุโขทัยเลียนแบบการทับซ้อนของชายสังฆาฏิจากพระพุทธรูปนาคปรกเมืองครหิ ที่ค้นพบในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งอิทธิพลศิลปกรรมดังกล่าวเผยแพร่เข้ามาพร้อมกับศาสนาพุทธลังกาวงศ์จากเมืองนครศรีธรรมราช ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘[๑๒๐] ส่วนพระพุทธรูปสำริดวัดกอกนั้นช่างน่านอาจหล่อขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ จากการกำหนดอายุจากจารึกที่ปรากฏบริเวณฐานพระพุทธรูป ซึ่งปรากฏคำว่า “พระ” กำหนดอายุอักขรวิธีดังกล่าวไว้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑[๑๒๑]

๑๒๐ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย** (กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), ๑๘๖-๑๘๗.

๑๒๑_____ , “จารึกที่แหล่งตัดหินกับการกำหนดอายุศิลปะสกุลช่างพะเยา,” **ศิลปวัฒนธรรม** ๙, ๑๒ (ตุลาคม ๒๕๓๑), ๔๖-๔๘.

ภาพที่ ๖๑ พระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย วัดกอก อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

ภาพที่ ๖๒ พระพุทธรูปปางมารวิชัยสำริด วัดศรีบุญเรือง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

ภาพที่ ๖๓ พระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย วัดบุปผาราม อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

◀ พระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย วัดบุปผาราม อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

เป็นพระพุทธรูปสำริด พระพักตร์กลม พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง แย้มพระโอษฐ์เล็กน้อย พระรัศมีเป็นเปลว พระวรกายอวบ พระอุระนูน ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอพระนาภี ปลายแตกแยกออกเป็นเขี้ยวตะขาบ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยบนฐานเขียง กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐

ภาพที่ ๖๔ พระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย วัดนาปัง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

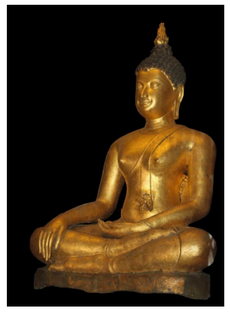

ภาพที่ ๖๕ พระเจ้าล้านทอง ในพระวิหารหลวง วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
ที่มา : พกลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

พระธาตุแช่แห้ง วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

พระธาตุแช่แห้งถือเป็นพระธาตุที่มีความสำคัญมากที่สุดของนครน่านโดยเป็นพระธาตุที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ที่ทำให้เป็นเขตศักดิ์สิทธิ์โดยการขุดคูน้ำคันดินล้อมรอบหรือที่เรียกว่า “เวียงพระธาตุ” โดยใช้คูน้ำเป็นอุทกเสมาแสดงขอบเขตของพื้นที่[๑๒๒] ในตำนานพื้นเมืองน่านระบุว่าพญากานเมืองได้รับพระราชทานพระบรมสารีริกธาตุจากกษัตริย์สุโขทัยหลังที่พระองค์เสด็จไปช่วยสร้างวัดหลวงอภัยและได้นำพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุไว้ในพระธาตุที่สร้างขึ้นบนเนินดินพูเพียงแช่แห้งในปี พ.ศ. ๑๘๙๙ ตามชัยภูมิที่พระธัมมปาลเถระได้แนะนำ ความว่า *“...พระญาครานเมืองนิมนต์มาเมตตาอยู่เมืองพัวแล เมื่อนั้นพระญาร่ำเพิงดูที่ควรจุธาตุ จิ่งไหว่เจ้าไทยว่า ข้าแห่งมหาราชครูเจ้า จักควรจุธาตุไว้ที่ใดดีชา ขอเจ้ากูจุ่งพิจารณาดูที่ควรจุไว้เทอะ มหาเถรเจ้า (ธัมมปาลเถระ) พิจารณาที่ ดูที่ทุกถ้วนถี่เมืองกาวก็หันพูเพียงที่ควรจุธาตุ...”*[๑๒๓] ทั้งนี้ยังไม่มีหลักฐานทางโบราณคดีหรือประวัติศาสตร์ใดในปัจจุบันที่ช่วงทำให้ทราบลักษณะทางศิลปสถาปัตยกรรมพระธาตุแช่แห้งในสมัยราชวงศ์พูคาได้ (พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๑)

ต่อมาหลังจากที่ท้าวผาแสงเจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์พูคาสิ้นพระชนม์ลงในปี พ.ศ.๒๐๐๓ พระเจ้าติโลกราชได้ส่งท้าวขาก่านมาครองเมืองน่าน ท้าวขาก่านได้บูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุแช่แห้งขึ้นใหม่โดยอาจได้รับแรงบันดาลใจจากพระธาตุหริภุญชัยเป็นต้นแบบ[๑๒๔] มีระเบียบการก่อสร้างพระธาตุดังนี้ฐานล่างสุดเป็นฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่นกันสองชั้น โดยชั้นที่สองมีการประดับสถูปิกะที่มุมทั้งสี่ เหนือขึ้นไปเป็นฐานบัวคว่ำบัวหงายที่มีการคาดลูกแก้วอกไก่สองเส้นบริเวณท้องไม้ นอกจากนี้แต่ละด้านของฐานชั้นนี้ ยังมีการประดับสถูปิกะที่ด้านทั้งสี่ (สร้างขึ้นยุคหลัง) เหนือขึ้นไปเป็นฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส แปดเหลี่ยม และสิบสองเหลี่ยม ตามลาดับ คั่นด้วยฐานประดับกลีบบัวรองรับชุดฐานบัวในผังกลมซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น เหนือขึ้นไปเป็นบัวปากระฆังซึ่งรอบรับองค์ระฆังขนาดเล็ก ประดับด้วยรัดอกและดอกไม้สี่กลีบ ส่วนยอดเป็นบัลลังก์มีที่ลักษณะเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ในผังย่อมุมไม้ยี่สิบ แกนปล้องไฉน ปล้องไฉน และปลียอด ตามลำดับ

แม้จะได้รับแรงบันดาลใจจากพระธาตุหริภุญไชย หาแต่ช่างพื้นเมืองยังมีการปรับเปลี่ยนระเบียบการก่อสร้างให้แตกต่างออกไปเช่นการลดทอนลวดบัวบางส่วนออกไปและให้ความสำคัญกับฐานเขียงที่คั่นระหว่างชั้นบัวคว่ำบัวหงายในผังยกเก็จกับชุดฐานบัวรองรับองค์ระฆัง โดยมีการเพิ่มความสูงและจำนวนชั้นของฐานเขียงทำให้เจดีย์มีลักษณะที่สูงเพรียว นอกจากนี้ยังมีข้อแตกต่างของชั้นฐานบัวรองรับองค์ระฆังอีกด้วย โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจเกิดจากสุนทรียศาสตร์ของช่างพื้นเมือง[๑๒๕] สำหรับการกำหนดอายุนั้นสามารถกำหนดได้จากลักษณะฐานบัวคว่ำบัวหงายที่มีลวดบัวลูกแก้วอกไก่สองเส้นคาดไว้ซึ่งเป็นที่นิยมแพร่หลายในล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑[๑๒๖]

---

[๑๒๒] ศรีศักร วัลลิโภดม, **ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ** (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕), ๑๑๓.
[๑๒๓] สรัสวดี อ๋องสกุล, **พื้นเมืองน่าน : ฉบับวัดพระเกิด** (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๙), ๑๐.
[๑๒๔] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะล้านนา (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๖), ๑๒๘.
[๑๒๕] ศศิธร ปรุดรัมย์, พระธาตุแช่แห้ง : ที่มาและรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาที่เมืองน่าน (กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), ๒๙-๓๐.
[๑๒๖] เชษฐ์ ติงสัญชลี, บทบาทของฐานสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมของเจดีย์แบบล้านนา ในศิลปะล้านช้าง พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ (กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), ๓ - ๑๕.

ภาพที่ ๖๖ พระธาตุแช่แห้ง วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

พระไสยาสน์ วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

เป็นพระนอนปูนปั้นขนาดใหญ่ เพียงองค์เดียวที่ปรากฏในเมืองน่าน ลักษณะพุทธศิลป์อาจได้รับอิทธิพลจากศิลปะอยุธยาโดยเฉพาะพระพักตร์และชายจีวรที่แหลมงองุ้มลง ที่พระเขนยมีจารึกกล่าวถึงนางแสนพลัวสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ พ.ศ.๒๑๒๙ ความว่า “...จุลศกราชได้ ๙๔๘ ตัว (พ.ศ.๒๑๒๙) อุยาสิกานาวแสนพลัวประกอบด้วยสัทธา สร้างพระพุทธปฏิมาองค์นี้ไว้....”[๒๖] หากเมื่อนำไปเทียบกับรัชสมัยแล้วเจ้าผู้ครองนครน่านแล้วจะตรงกับรัชสมัยของพญาหน่อคำเสถียรไชยสงคราม[๑๒๗]

ภาพที่ ๖๗ พระไสยาสน์ในวิหารพระเจ้านอน วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

[๑๒๗]จารึกล้านนา ภาค ๑ เล่ม ๑ : **จารึกจังหวัดเชียงราย น่าน พะเยา แพร่** (กรุงเทพฯ : มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิ้ลยู ทอมป์สัน, ๒๕๓๔), ๖๒-๖๓.

พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดศรีบุญเรือง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

เป็นพระพุทธรูปสำริด ประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่งหนาเชื่อมกับสันพระนาสิก พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง แย้มพระโอษฐ์เล็กน้อย พระหนุเป็นปมแหลม ขมวดพระเกศาใหญ่และมีปมพระหนุแหลม พระรัศมีเป็นเปลวยาวสูง พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง เปิดพระอังสาขวา ชายสังฆาฏิพาดผ่านพระอังสาซ้ายตกลงเสมอพระนาภี ปลายแตกออกสองแฉกมีลายกนกและลายตาบประดับระหว่างแฉก แสดงปางมารวิชัยเหนือฐานบัวปูนปั้นลายกระจัง ที่ฐานมีจารึกกล่าวถึงเจ้าอัทธวรปัญโญ ผู้ครองนครน่านให้สร้างพระพุทธรูปองค์นี้ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖ ใจความว่า

“...สักระพท ๑๑๕๕ ตัว (พ.ศ.๒๓๓๖) ในปีสลู สุกกรเพ็ง...ศรัทธาพระยาหลวงเจ้าเมืองน่านตนชื่อว่าอัทธวรวงศาและขัตติยราชวงศา วรวงศ์ทั้งเสนาอำมาตย์ ราษฎร ชู่คน ได้มีศรัทธารวมทองสร้างพุทธรูปปติมากรเจ้าองค์นี้ไว้...”[๑๒๘]

ใต้จารึกเป็นฐานที่ทำเป็นรูปเทวกา ยักษ์และมารแบกแสดงให้เห็นถึงความสืบเนื่องระหว่างอิทธิพลศิลปะอยุธยาตอนปลาย ส่วนพุทธศิลป์นั้นมีความคล้ายคลึงกับศิลปะรัตนโกสินทร์ที่ปรากฏขึ้นในระยะต้น เช่นพระพุทธป่าเลไลย์ วัดพระเชตุพลวิมลมังคราราม[๑๒๙] เป็นต้น กำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ภาพที่ ๖๘ พระพุทธรูปปางมารวิชัย
วัดศรีบุญเรือง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

พระวิหาร วัดพระธาตแช่แห้งพระอารามหลวง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

ตั้งอยู่ภายในเขตพุทธาวาสสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยพระยาหน่อเสถียรไชยสงคราม ราวปี พ.ศ.๒๑๓๘[๑๓๐] ส่วนพระวิหารที่ปรากฏในปัจจุบันนั้นสร้างขึ้นในสมัยเจ้าสุมนเทวราชเป็นเจ้าผู้ครองเมืองน่านในปี พ.ศ.๒๓๖๓ พระวิหารหลวงมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาสร้างด้วยไม้ลดหลั่นกันไป ๓ ชั้น หรือเรียกว่า “ซด” ด้านหน้าพระวิหารเป็นผนังเรียบ ปรากฏลวดลายปูนปั้นรูปพญานาคประดับทางเข้าพระวิหาร โดยเป็นพญานาคเกี้ยวกระหวัดหางขึ้นพันกัน ๓ ชั้น เป็นสัญลักษณ์แทนไตรลักษณ์ ประกอบด้วย การเกิด การตั้งอยู่ และการดับสลาย[๑๓๑] ที่บริเวณสันหลังคาของพระวิหารปรากฏลวดลายปูนปั้นเป็นรูปพญานาคด้วยเช่นกัน ส่วนโครงสร้างภายในพระวิหารนั้นประกอบด้วย ตอนบนเป็นโครงไม้ ไม่มีฝ้าเพดาน เสารับน้ำหนักของชั้นหลังคาเป็นเสาเหลี่ยม มีบัวหัวเสาเป็นปูนปั้นรูปดอกบัวตูม ภายประดิษฐานพระเจ้าล้านทอง กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔

[๑๒๘]สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๗), ๒๖๒-๒๖๓.
[๑๒๙]ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน** (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), ๒๖๙.
[๑๓๐]สรัสวดี อ๋องสกุล, **พื้นเมืองน่าน : ฉบับวัดพระเกิด** (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๙), ๒๐.
[๑๓๑]สมพงษ์ ชีวสันต์, **สถาปัตยกรรมพะเยาและน่าน** (เชียงใหม่ : โครงการศึกษาวิจัยศิลปสถาปัตยกรรมล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒), ๘๓.

ภาพที่ ๖๙ พระวิหาร วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

แบบพม่า เป็นเจดีย์ทรงระฆังฐานย่อเก็จ องค์ระฆังเตี้ย ไม่มีบัลลังก์ ที่สำคัญ ได้แก่ เจดีย์ตะโก้ง พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ โปรดฯให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๑ เจดีย์วัดวังคีรี สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๒ และเจดีย์เขาน้อย สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๗

ภาพที่ ๗๐ เจดีย์ตะโก้ง วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๒ (อำเภอภูเพียง)
วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๗

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวทีแลกเปลี่ยนอำเภอภูเพียง อีกหนึ่งอำเภอที่มีความสำคัญยิ่งทั้งกับความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับน่านอีกทั้ง เป็นที่ตั้งแหล่งโบราณสถานอันสำคัญของจังหวัดน่าน และเป็นประวัติศาสตร์ของเมืองน่านที่มีพัฒนาการร่วมกับ แคว้นอาณาจักรสุโขทัย และยังคงมีการรักษาและต่อยอดแหล่งทุนทางวัฒนธรรมเล่านี้ในมิติต่าง ๆ อำเภอภูเพียงมีมรดกทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นมากมาย รวมถึงวัดวาอารามเก่าแก่และประเพณีท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและความเชื่อของชุมชน นอกจากนี้ยังมีงานฝีมือและศิลปะพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น งานแกะสลักไม้ และการทอผ้า ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น ภูเพียงจึงเป็นสถานที่ที่น่าสนใจสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาและสัมผัสวัฒนธรรมล้านนา

โดยจำแนกหลักฐานสำคัญที่โดดเด่นดังนี้

- **แหล่งมรดกวัฒนธรรมเขตเมืองเก่าน่าน เวียงพระธาตุแช่แห้ง** เนื้อที่รวม ๐.๑๓ ตารางกิโลเมตร พระอารามหลวง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน จากประวัติเก่าแก่ของเมืองน่าน เป็นระยะเวลายาวนานกว่า ๖๐๐ ปี ที่เมืองน่านดำรงอยู่ในฐานะนครที่มีเจ้าผู้ครองนคร แม้บางครั้งเมืองน่านจะตกอยู่ใต้อำนาจของกรุงสุโขทัย และกรุงรัตนโกสินทร์ก็ตาม แต่ด้วยชัยภูมิที่ตั้งของเมืองน่านเป็นเมืองค่อนข้างเร้นลับ ยากแก่การเดินทางไปถึงของผู้คน และวัฒนธรรม ศิลปกรรมภายนอกเมืองน่านจึงสร้างสมมรดกทางศิลปกรรม และวัฒนธรรม ด้วยเอกลักษณ์ของตนเอง สำหรับองค์พระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่สร้างไว้แต่เดิมนั้น แม้บางยุคบางสมัยจะถูกละทิ้งให้รกร้างไปบ้าง แต่ต่อมาได้มีเจ้าผู้ครองนครองค์อื่นๆ บูรณปฏิสังขรณ์องค์พระเจดีย์ให้สูงใหญ่ยิ่ง ๆ ขึ้น ปัจจุบันสูงประมาณ ๒ เส้นเศษ จึงนับว่าพระธาตุแช่แห้งนี้ เป็นปูชนียสถานสำคัญ และศักดิ์สิทธิ์เก่าแก่โบราณของจังหวัดน่าน ซึ่งมีอายุกว่า ๖๐๐ ปีมาแล้ว (นับถึง พ.ศ. ๒๕๔๐) โดยปกติจะมีงานเทศกาลนมัสการเป็นประจำทุกปี ระหว่างวันขึ้น ๑๑ ค่ำ – ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ (เดือน ๖ เหนือ) จะอยู่ในราว ๆ เดือนมีนาคม

- ▹ **พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านนาปังแหล่งเรียนรู้วิถีชุมชน** ต.นาปัง อ.ภูเพียง จ.น่าน ที่อยู่ห่างตัวเมืองน่านไปราว ๙ กิโลเมตร คนที่นั่นมีชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่ายตามวิถีเกษตร ผูกพันกับสาย น้ำน่าน และยึดมั่นศรัทธาพระพุทธศาสนา รักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนไว้ ได้เหนียวแน่น
- ▹ หลักฐาน เรือแข่งโบราณเก่าแก่ที่สุดของจังหวัดน่านที่สืบค้นได้ ชุมชนบ้านท่าล้อ วัฒนธรรมแข่งเรือยาวจังหวัดน่าน

อำเภอภูเพียง

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	อำเภอภูเพียงมีวัดสำคัญอยู่หลายแห่งกระจายตัวตามชุมชนต่าง ๆ และถือเป็นแห่งที่มีหนาแน่นของโบราณวัตถุ ที่ชุมชนเก็บรักษาไว้ โดยวัดเป็นศูนย์กลาง
๒.	สถาปัตยกรรม / ศิลปกรรม	จิตรกรรมฝาผนัง หอไตร แกะสลักพระพุทธศิลป์ วัดแสงดาว ช่างฝีมือแกะสลัก
๓.	โบราณสถาน	วัดสำคัญ เช่น วัดพระแช่แห้ง , หอไตรโบราณ วัดนาปัง วัดน้ำลัด
๔.	ภาษา	ใบลาน ปับสา แล ภาษาไทยล้านนา ที่มีความสำคัญ ในฐานแหล่งบันทึกข้อมูลภูมิปัญญา ของคนในอดีต
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	โคมใหญ่ โคม บ้านม่วงตื๊ด บ้านแสงดาว บ้านน้ำแก่น กลุ่มจักสานไม้ไผ่ บ้านห้วยไฮ ทอผ้า บ้านหนองเต่า และบ้านน้ำเกี๋ยน หมู่ ๓
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	การทำขนมข้าวแต๋น บ้านน้ำเกี๋ยน แกงแคไก่ ขนมอั่ว มะไฟจีน ตำบลท่าน้าว
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติและจักรวาล	เลี้ยงผีปู่ผีย่า เลี้ยงเจ้าหลวงต่าง ๆ สงเคราะห์บ้าน ทุกหมู่บ้าน
๘.	ศิลปะการแสดง	ตีกลอง ซอ ดนตรีพื้นบ้าน ฟ้อนล่องน่าน ฟ้อนศรีภูเพียง กลองปูจา
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	การแข่งเรือ แนวเขตชุมชนโบราณติดน้ำน่าน
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	กลุ่มพิธีกรรมทุกประเพณี ๖ เป็ง ๘ เป็ง ๑๐ เป็ง ที่เป็นประเพณีที่สำคัญ ประเพณีเรือแข่ง ประเพณีสู่ขวัญทุกหมู่บ้าน ประเพณีลอยกระทง กลุ่มภูมิปัญญาทางสมุนไพร กลุ่มชีววิถีบ้านน้ำเกี๋ยน ประเพณีหกเป็งนมัสการพระมหาธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้ง
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	ทอผ้า จักสาน ตีเหล็ก ขุดเรือ การแกะสลักหัวเรือ บ้านศรีบุญเรือง
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	เขตเมืองเก่าน่านเวียงภูเพียง

การถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๓

อำเภอบ้านหลวง

อำเภอบ้านหลวง

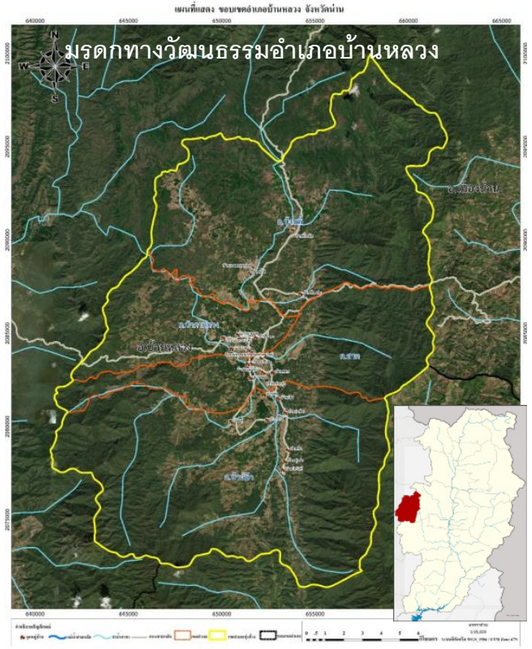

วัดต่างๆของบ้านหลวง

พระธาตุเมล็ดข้าว

พระแก้วมรดก

น้ำตกห้วยพริก

น้ำตกห้วยไฟ

พระธาตุภูเขาเขียว อำเภอบ้านหลวง

คำขวัญ:
แดนดินถิ่นไม้ป่า บูชาพระแก้วมรกต เลิศรสมะขามหวานตำนานภูเขาเขียว
ท่องเที่ยวป่าสนยักษ์ สักการะพระธาตุเมล็ดข้าว

ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

มีตำนานเล่าสืบกันมาว่า ในสมัยก่อนเจ้าผู้ครองเมืองเชียงรายต้องการเชื่อมสัมพันธไมตรี กับนครน่าน ดังนั้น เจ้าผู้ครองนครเมืองเชียงรายจึงได้ถวายช้างเผือกแก่เจ้าผู้ครองนครน่าน โดยให้ เจ้าผู้ครองนครน่านเสด็จไปรับช้างเผือกที่นครเชียงราย เนื่องจากสภาพพื้นที่ในสมัยนั้นเป็นป่าดงดิบและภูเขาสูงชันการเดินทางต้องใช้การเดินเท้า หรืออาศัยช้าง ม้า วัว ต่าง ๆ เป็นพาหนะ เจ้าผู้ครองนครน่านและข้าราชบริพารออกเดินทางไปนครเชียงรายทิศตะวันตกของจังหวัดน่าน

หลังจากเสด็จถึงนครเชียงรายและได้รับถวายช้างเผือกก็เสด็จกลับนครน่าน การเดินทางกลับนครน่านเจ้าผู้ครองนครน่านและข้าราชบริพาร ซึ่งผ่านการเดินทางอันทุรกันดารเป็นระยะเวลาแรมเดือน และได้อยู่ประทับแรมเป็นระยะ ๆ ในช่วงหนึ่งที่ได้หยุด พักประทับแรมเป็นเวลานานกว่าที่อื่น ๆ คณะราชบริพารได้ปลดสัมภาระต่าง ๆ จากช้าง ม้า และวัวต่าง ๆ วางไว้ ณ บริเวณที่พัก (ภาษาพื้นเมืองเหนือ เรียกว่า “ปง” แปลว่า “วาง”) ต่อมาสถานที่ดังกล่าวจึงมีชื่อเรียกว่า “ปง” ปัจจุบันคือ อำเภอปง จังหวัดพะเยา

จากนั้นผู้ครองนครน่านและคณะราชบริพารได้ออกเดินทางต่อ ระหว่างการเดินทางได้มีการขับร้องเพลงมาตลอด และขณะที่เดินทางมาถึงบริเวณเชิงเขาแห่งหนึ่ง เจ้าผู้ครองนครน่านและคณะราชบริพารเกิดความท้อแท้ในใจในการเดินทาง จึงทำให้ความสนุกสนานหมดไป ซึ่งบริเวณเชิงเขา ดังกล่าวในปัจจุบันก็คือ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา

จนกระทั่งการเดินทางเข้าเขตตำบลสวด และได้พักแรมในที่บริเวณที่แห่งหนึ่ง พร้อมได้ปรึกษาหารือกับคณะราชบริพาร เพื่อทำพิธีสมโภชช้างเผือกที่ได้รับจากเจ้าผู้ครองนครเชียงรายในพิธีสมโภชได้มีการนิมนต์พระสงฆ์มารับบิณฑบาตและเจริญพระพุทธมนต์ และราษฎรที่มาร่วมพิธีสมโภชช้างเผือกครั้งนี้ได้นำข้าวปลาอาหารและเครื่องไทยทานต่าง ๆ มาถวายแด่พระสงฆ์เป็นจำนวนมาก จนพอกพูนล้นบาตรของพระสงฆ์ซึ่งภาษาพื้นเมืองเหนือ เรียกว่า “สวด” แปลว่า “พอกพูน ล้น หรือมูน” สถานที่ประกอบพิธีเรียกว่า “สวด” ปัจจุบันคือสถานที่ตั้งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน

ภาพที่ ๗๑ พระแก้วมรกต วัดหลวง อำเภอบ้านหลวง
ที่มา : วัดหลวง อำเภอบ้านหลวง

ภาพที่ ๗๒ พระธาตุกู่เขาเขียว อำเภอบ้านหลวง
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน
พระธาตุกู่เขาเขียวตั้งอยู่ ณ พุทธสถานพระธาตุกู่เขาเขียว หมู่ที่ ๑ บ้านป่าคาหลวง ต.ป่าคาหลวง อ.บ้านหลวง จ.น่าน

ภาพที่ ๗๓ พระธาตุเมล็ดข้าว อำเภอบ้านหลวง
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ภาพที่ ๗๔ พิธีกรรมเลี้ยงแก้ม ศาลเจ้าพ่อต๋นหลวง อำเภอบ้านหลวง
ที่มา ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

ศาลเจ้าต๋นเมือง (หรือเจ้าประตูเมือง) บ้านพี้เหนือ ตำบลบ้านพี้ อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน ทำพิธีบวงสรวงศาลเจ้าต๋นเมือง (หรือเจ้าประตูเมือง) ทำพิธีตามความเชื่อแต่สมัยโบราณ ทำการเลี้ยงเจ้าต๋นเมือง/เจ้าประตูเมือง หรือ การบวงสรวงศาลเจ้าต๋นเมือง/หรือเจ้าประตูเมือง ตำนานนักรบผู้กล้า ผู้เป็นด่านหน้าป้องกันข้าศึก ที่เชียวชาญทั้งศาสตราวุธและคาถาอาคม คู่กับตำบลบ้านพี้ อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน

ความสำคัญของเขตอนุรักษ์ ป่าและระบบนิเวศน์ป่าต้นน้ำของอำเภอบ้านหลวง “ยอดดอย ๓ เมือง” ซึ่งเป็นสันดอยแบ่งแนวเขตของ ๓ จังหวัด คือ เขตพื้นที่ อ.เชียงม่วน จ.พะเยา พื้นที่เขต อ.สอง จ.แพร่ และพื้นที่เขต อ.บ้านหลวง จ.น่าน

ภาพที่ ๗๕ เขตป่าสนยักษ์ แนวขุนเขา ดอยสามเมืองหรือ แป๋สามเมือง
ที่มา ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

ที่มีความสูง ๑,๐๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล ซึ่งการเดินทางเข้าไปสำรวจครั้งนี้จะเริ่มต้นจากที่ทำการหน่วยต้นน้ำแม่สะลา ซึ่งเป็นจุดที่รถยนต์ขับเคลื่อน ๔ ล้อเข้าไปถึง จากนั้นจะเดินลัดเลาะตามสันเขาขึ้นไปเป็นระดับชั้นที่สูงขึ้น โดยตลอดเส้นทางเดินจะมีต้นไม้หลากหลายสายพันธุ์ ที่น่าสนใจคือจะมีต้นสนขนาดใหญ่ยืนต้นเรียงรายกันจำนวนมาก และเมื่อเดินไปถึงจุดสูงสุดของยอดดอยที่เรียกกันว่า “ดอย ๓ เมือง” หรือ “แป๋ ๓ เมือง” ก็จะเห็นทิวทัศน์ที่สวยงามรอบทิศทาง โดยมองเห็นทิวทัศน์ของ ๓ อำเภอ ๓ จังหวัดดังกล่าว นอกจากนั้นยังมีแหล่งต้นน้ำสำคัญ มีต้นแม่น้ำที่มีน้ำตกสวยงาม เช่น

ภาพที่ ๗๖ น้ำตกห้วยพริก
ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานน่าน

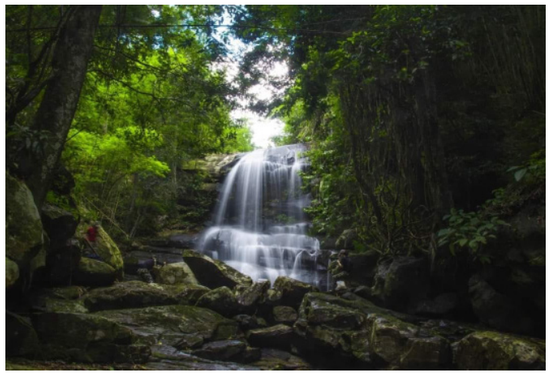

ภาพที่ ๗๗ น้ำตกห้วยไพร
ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานน่าน

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๓ (อำเภอบ้านหลวง)
วันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๖๗

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที อำเภอบ้านหลวงมีวัฒนธรรมที่โดดเด่นหลากหลาย เช่น การทำไร่หมุนเวียน การทอผ้า และการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีประเพณีและเทศกาลที่สำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและความเชื่อ **เขตปกครองน่าน เมืองสวด ชื่อเดิมของอำเภอบ้านหลวง** มีหลักฐานเชื่อมโยงเขตอำนาจปกครองเดิมฐานะเมืองหน้าด่าน ของ**พญางำเมือง** ในตำนานของชุมชน **ศาลเจ้าต๋นเมือง** คือเจ้าพญางำเมืองแห่งอาณาจักรพะเยา เชิงมรดกด้านวัฒนธรรม มีเขตโบราณสถานที่มีความโดดเด่นและเป็นที่ศรัทธาของคนอำเภอบ้านหลวง เช่น

- พระแก้วมรดก หินนาค ศิลป์พะเยา เชียงแสน พบวัดหลวง
- สถาปัตยกรรมน่าน พระธาตุเมล็ดข้าว
- พระธาตุภูเขาเขียว หมายเมือง กลุ่มศิลปะน่าน (ไม่พบปีที่สร้าง)

อย่างไรก็ตาม ด้านมรดกทางวัฒนธรรมของอำเภอบ้านหลวง อาจไม่โดดเด่นเท่ากับ**มรดกเขต**พื้นที่ป่าต้นน้ำที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะเขตป่าสนยักษ์ ซึ่งพบเพียงแห่งเดียวในเขตอำเภอบ้านหลวง ต้นสนยักษ์ถือเป็นต้นไม้ที่ค่อนข้างหายากและใกล้ที่จะสูญหายที่เชื่อมโยงกับ **เขตอุทยานแห่งชาติแม่ยม**

อำเภอบ้านหลวง

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	พระแก้วมรดก วัดหลวง
๒.	สถาปัตยกรรม	หอพระแก้วมรดก วัดหลวง พระเจ้าทันใจ วัดฟ้า หอเจ้าตนเมือง วัดพี้เหนือ หอเจ้าคำแดง วัดพี้เหนือ
๓.	โบราณสถาน	พระธาตุกู่เขาเขียว พระธาตุเมล็ดข้าว
๔.	ภาษา	ปับสา ใบลาน
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	–
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	ของดีชุมชน ได้แก่ ลูกชิด มะขามหวาน การทำไส้อั่ว ตำหน่อหวาย น้ำพริกข่า
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติและจักรวาล	พิธีเลี้ยงเจ้าเมือง หมอสู่ขวัญการต๋านข้าวใหม่ ทำบุญหลังฝาย สืบชะตาแม่น้ำ
๘.	ศิลปะการแสดง	ฟ้อนเชิง ฟ้อนดาบ ตีกลองยาวทุกตำบล
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	–
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	ประเพณีตักบาตรเทโว ต๋านก๋วยสลาก ยาหม่อนสมุนไพร การนวด ทุกตำบล กินสลากภัต บวชนาคทุกหมู่บ้าน บวชป่าทุกตำบล ตักบาตรเทโว วัดพี้ใต้ สวดมนต์ข้ามปี ทุกวัด
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	กลุ่มเย็บกระเป๋า ตีกลองสะบัดชัย กลองปูจา กลุ่มทอผ้า สอนภาษาล้านนาของโรงเรียน การแต่งกายงานประเพณี การแข่งขันของเยาวชนและผู้สูงอายุ การทำครกไม้ ตำบลสวด ช่างฝีมือ เย็บสี เย็บหมวก คหกรรมศิลป์ ข้าวหลาม ข้าวเกรียบ ข้าวควบ มะขามแช่อิ่ม น้ำปู ทุกหมู่บ้าน ทำแหนม ข้าวแต๋น
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	–

การถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๔

อำเภอแม่จริม

มรดกน่าน สู่มรดกโลก

อำเภอแม่จริม

ส่วนร่วมในการขับเคลื่อนมรดกทางวัฒนธรรมน่านสู่มรดกโลกให้เกิดเป็นรูปธรรม

- การจัดตั้งกลุ่มตามสาขามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อขับเคลื่อนและฟื้นฟู
- ประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจให้แก่ชุมชนในการเป็นมรดกโลก
- สนับสนุนงบประมาณในการฟื้นฟูศิลปะวัฒนธรรมที่ช่วยกันในการขับเคลื่อน
- ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและมรดกโลกแก่คนทุกช่วงวัย
- การจัดทำบัญชีเพื่อบันทึกรายการข้อมูลศิลปะวัฒนธรรมของอำเภอ

ต้องการการสนับสนุนในส่วนใดบ้าง เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมคงอยู่

- สนับสนุนงบประมาณ
- สนับสนุนอุปกรณ์เครื่องมือ / สนับสนุนสื่อการเรียนรู้
- ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น
- จัดตั้งศูนย์รวบรวมองค์ความรู้ ในลักษณะพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน
- จัดตั้งสถานที่ในการประสานงานหลักในอำเภอ

ความกังวลหรือข้อสงสัย/ข้อสอบถาม/ข้อเสนอในการขับเคลื่อนน่านสู่มรดกโลก

- ขาดกระบวนการถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น
- การเหลื่อมล้ำของวัฒนธรรมระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน
- ลิขสิทธิ์ในการใช้งานข้อมูลด้านศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่น
- งบประมาณในการดำเนินงานล่าช้า
- ข้อตกลงร่วมระหว่างชุมชนกับภาครัฐการขับเคลื่อนมรดกน่านสู่มรดกโลก ไม่ยั่งยืน

วัดห่วยซ้อ

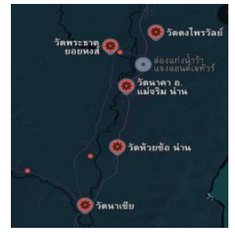

วัดพระธาตุยอดหงส์

วัดนาคา

วัดนาเชีย

น้ำตกภูฟ้า

อุทยานแห่งชาติแม่จริม
ดอยผาหน่อ

คำขวัญ:
ล่องแก่งน้ำว้า ชาใบหม่อนรสดี เขียวขจีธรรมชาติ ไหว้พระธาตุยอยหงส์

ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

อำเภอแม่จริม รู้จักกันในชื่อเดิมว่า “บ่อว้า” อยู่ในเขตการปกครองของอำเภอเมืองน่าน และเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทยให้แยกตำบลพงษ์ ตำบลหนองแดง และตำบลหมอเมือง ออกจากการปกครองของอำเภอเมืองน่าน รวมตั้งเป็น กิ่งอำเภอแม่จริม ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๐ จึงมีพระราชกฤษฎีกาฯ ให้ยกฐานะขึ้นเป็น อำเภอแม่จริม ในวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๒

มรดกด้านวัฒนธรรม

ในช่วงสมัยนี้ยังปรากฏงานจิตกรรมแรกของแอ่งที่ราบน่านโดยพบภาพเขียนสีบริเวณเพิงผาถ้ำผาหน่อ ในเขตอุทยานแห่งชาติผาหนอ อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน โดยภาพเด่นคือเป็นรูปสิ่งมีชีวิตขนาดใหญ่สีแดง นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าอาจเป็นการวาดรูปหมีหรือรูปคนใส่ชุดหนังหมีเพื่อประกอบพิธีกรรมบางอย่าง โดยภาพเขียนสีภาพนี้มีเทคนิคการเขียนภาพจากของจริง (Realistic) ด้วยวิธีการใช้พู่กันที่มีเส้นเล็กและปลายพู่กันมีการมัดรวมกันอย่างดี เช่น พู่กันขนสัตว์ โดยสีที่ใช้มักเป็นหิน ดิน หรือแร่ ที่ส่วนผสมของออกไซต์ของแร่เหล็กที่ให้สีแดง เช่น ดินแดง (Red Soil) ดินแลง (Laterite) ดินเทศ (Red Ochre) แร่ฮีมาไทต์ (Hematite) ผงสนิมเหล็ก (Iron Oxide Powder) หรือน้ำแช่เหล็ก (Iron Oxide Solution) นำมาบดผสมกับของเหลวที่สารเหนียวสำหรับยึดติดสีกับผนังเพิงผาเช่น เลือด ไขมันสัตว์ ยางไม้ เป็นต้น[๑๓๒] ภาพเขียนสีผาหน่อถือเป็นงานจิตรกรรมที่เก่าแก่ที่สุดของนครน่าน กำหนดอายุด้วยการเปรียบเทียบกับภาพเขียนสีแหล่งอื่น ๆ ในภาคเหนือของประเทศจะมีอายุสมัยประมาณ ๓,๒๐๐ – ๒,๙๐๐ ปีมาแล้ว[๑๓๓]

ภาพที่ ๗๘ ภาพเขียนสีรูปหมี บนผนังเพิงผาถ้ำผาหน่อ อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

[๑๓๒]กรมศิลปากร,.**ภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย** (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๒), ๒๔-๒๕.
[๑๓๓]วิวรรณ แสงจันทร์ และคณะ, **รายงานเบื้องต้นการขุดค้นศึกษาและคัดลอกภาพเขียนสี แหล่งโบราณคดีประตูผา อ.แม่เมาะ จ.ลำปาง** (เชียงใหม่ : สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๖ เชียงใหม่,๒๕๔๑), ๓๕.

ภาพที่ ๗๙ วัดห้วยซ้อ ตำบลหมอเมือง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ภาพที่ ๘๐ วัดพระธาตุยอยหงส์
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ภาพที่ ๘๑ วัดนาคา
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

◀ วัดนาคา ตั้งอยู่เลขที่ ๗๐ บ้านนาคา หมู่ที่ ๔ ตำบลหนองแดง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน สังกัด คณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัด มีเนื้อที่ ๓ ไร่ ๗๓ ตารางวา น.ส.๓ ก เลขที่ ๙๒๖ วัดนาคา สร้างเมื่อวันที่ ๙ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๔ โดยมีพระปิมสาร ได้นำศรัทธาชาวบ้านนาคาสร้างวัด ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๓ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๑ เขตวิสุงคามสีมา กว้าง ๒๕ เมตร ยาว ๔๐ เมตร พระพุทธรูปพระ ประธาน สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๔

ภาพที่ ๘๒ วัดนาเซีย อ.แม่จริม จ.น่าน
ที่มา : วัดนาเซีย

ภาพที่ ๘๓ วัดหมอเมือง อำเภอแม่จริม
ที่มา : เสน่ห์น่านวันนี้ ๕ ก.พ. ๒๐๑๖

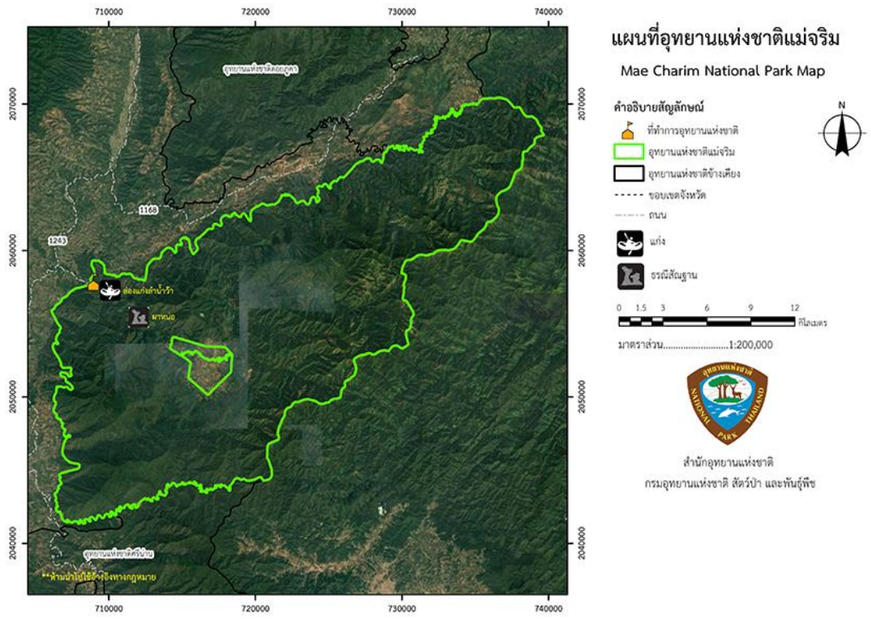

แผนภาพที่ ๑๖ แผนที่อุทยานแห่งชาติแม่จริม
ที่มา: https://portal.dnp.go.th/Content/nationalpark?contentId=943

ภูมิประเทศของอุทยานแห่งชาติแม่จริม มีลักษณะเป็นภูเขาสลับซับซ้อนมีความสูงชันมากกว่า ๓๕ เปอร์เซ็นต์ ทอดตัวจากทิศเหนือไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีเทือกเขาหลวงพระบางซึ่งทอดตัวจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ เป็นเขตแนวเขตกั้นระหว่างประเทศไทยและประเทศลาว อยู่เหนือจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ ๓๐๐-๑,๖๕๒ เมตร ความสูงของเทือกเขาจะค่อยลดหลั่นไปทางทิศตะวันตก ยอดดอยที่มีความสูงมากที่สุด คือ ดอยขุนลาน (๑,๖๕๒ เมตร) อยู่ทางทิศตะวันออกของพื้นที่ รองลงมาคือ ดอยแดนดิน (๑,๕๕๘ เมตร) ดอยขุนน้ำปูน (๑,๕๓๐ เมตร) ดอยขุนคูณ (๑,๓๐๗ เมตร) มีแม่น้ำว้าซึ่งไหลมาจากเทือกเขาหลวงพระบางไหลผ่านทางทิศตะวันตกของพื้นที่ เป็นระยะทางประมาณ ๗.๕ กิโลเมตร มีลำธาร และลำห้วยที่เป็นต้นน้ำน่านอยู่หลายสาย เช่น ห้วยทรายมูล ห้วยสาสี่ ห้วยบ่ายน้อย ห้วยบ่ายหลวง ห้วยน้ำพาง ลำน้ำแปง และแต่ละสายล้วนเป็นอู่น้ำของราษฎรรอบพื้นที่

ภาพที่ ๘๔ ผาหน่อ อุทยานแห่งชาติแม่จริม
ที่มา: https://portal.dnp.go.th/Content/nationalpark?contentId=943

ภาพที่ ๘๕ ภาพเขียนสีโบราณ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ผาหน่อ อุทยานแห่งชาติแม่จริม
ที่มา: https://portal.dnp.go.th/Content/nationalpark?-contentId=943

ภาพเขียนสีโบราณที่เขาหน่อ การเดินทางเริ่มต้นที่บริเวณบ้านน้ำปุ๊ช่วงแรกต้องเดินข้ามแม่น้ำว้า จากนั้นเดินเลียบไปตามสันเขา ผ่านป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ ต้องปีนขึ้นผาหน่อซึ่งเป็นภูเขาหินปูนสูงชัน ฤดูกาลที่เหมาะสมที่สุด คือ ฤดูหนาว ฤดูฝน อาจพบอันตรายจากดินพังทลายและเส้นทางลื่นมาก ควรติดต่อเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ให้เป็นผู้นำทาง รวมระยะทาง ๘.๗ กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๘-๙ ชั่วโมง

เส้นทางเดินป่าเลียบลำน้ำแปง เป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างบ้านร่มเกล้า-บ้านห้วยทราย เป็นเส้นทางหาของป่าของชาวบ้าน เริ่มจากบ้านร่มเกล้า-ปากน้ำแปง บริเวณแก่งหลวง ผ่านป่าชนิดต่าง ๆ

ระยะทาง ๙ กิโลเมตร ใช้เวลาประมาณ ๔ ชั่วโมง

ภาพที่ ๘๖ ล่องแก่งน้ำว้า อุทยานแห่งชาติแม่จริม
ที่มา: https://portal.dnp.go.th/Content/nationalpark?contentId=943

การล่องแก่งน้ำว้า ตอนบนและตอนกลาง บนเส้นทางแม่น้ำว้า ๑๒๐ กิโลเมตร ถูกขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งล่องแก่งที่ยาวและสวยที่สุดในประเทศไทย

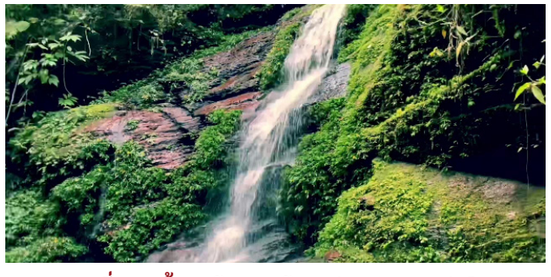

ภาพที่ ๘๗ น้ำตกห้วยจะ บ้านสว่าง อำเภอแม่จริม
ที่มา: อุทยานแห่งชาติแม่จริม

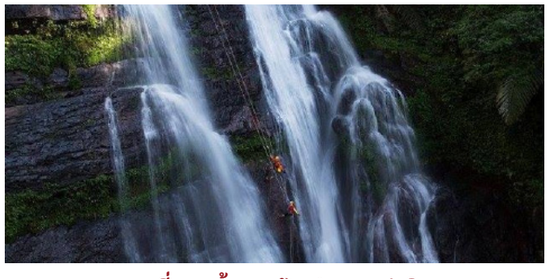

ภาพที่ ๘๘ น้ำตกภูฟ้า อำเภอแม่จริม
ที่มา: อุทยานแห่งชาติแม่จริม

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๔ (อำเภอแม่จริม)
วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๗

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที อำเภอแม่จริม จะเน้นไปที่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งอาจรวมถึงการทำเกษตรกรรม ประเพณีท้องถิ่น และงานฝีมือต่างๆ นอกจากนี้ มีวัดวาอารามเก่าแก่ หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา รวมถึงมีการแสดงศิลปะพื้นบ้าน เช่น การฟ้อนรำ หรือดนตรีพื้นเมืองที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของอำเภอ อำเภอแม่จริมเป็นอำเภอขนาดเล็ก มีเขตป่าสำคัญอย่างมาก ที่มีทั้งแนวเขตสำคัญกับเขตอุทยานแห่งชาติแม่จริม เชื่อมผืนป่าตอนเหนือ อุทยานแห่งชาติดอยภูคา ฝั่งแม่น้ำน่านตอนใต้ เขตอุทยานแห่งชาติศรีน่าน จึงถือว่าอำเภอแม่จริมมีความสำคัญฐานะเขตอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ และแหล่งอาศัยของสัตว์ต่าง ๆ ในเขตอุทยานแห่งชาติทั้งสามแห่งที่ปิดล้อม โดยรอบแอ่งอำเภอแม่จริม แต่ทั้งนี้ มรดกทางวัฒนธรรมที่มีก็มีความ โดดเด่นทั้งเชิงศิลปกรรมและประวัติศาสตร์ ตำนาน ที่เชื่อมโยงกับพัฒนาการประวัติศาสตร์ของเมืองน่าน อย่างมีนัยสำคัญ กลุ่มมรดกที่โดดเด่น

มรดกด้านวัฒนธรรม

- หลักฐานสำคัญยุคก่อนประวัติศาสตร์น่าน ภาพวาดในถ้ำผาหน่อ ในเขตอุทยานแม่จริม
- แหล่งผลิตเครื่องมือยุคหินที่พบได้ตามแนวแอ่งน้ำว้า แม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงคนแม่จริม
- หลักฐานล่องรอย เป็นแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ บ่อว้า
- กลุ่มวัดวิหารโบราณสำคัญในพื้นที่ พระธาตุยอยหงส์ วิหารไม้วัดห้วยซ้อ

อำเภอแม่จริม

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	พบเครื่องมือยุคหินใกล้แหล่งน้ำ
๒.	สถาปัตยกรรม	วัดพระธาตุยอยหงส์
๓.	โบราณสถาน	พระธาตุคำปลิว พระธาตุหลวงศรีแม่จริม บ้านห้วยซ้อ
๔.	ภาษา	ภาษาพื้นเมือง ภาษาม้ง ภาษาลั้วะ
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	–
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	ทอผ้า จักสาน มะแขว่น มะต่าว ขี้ปลาฟัก กล้วยกรอบ ชุดชน เผ่าม้ง ชาใบหม่อน น้ำปู เครื่องปั้นดินเผา ตั๋วเมือง
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติและจักรวาล	สู่ขวัญคน ข้าว สืบชะตาบ้าน คน บวชป่า เลี้ยงผีปู่ย่า ปีใหม่ม้ง ขึ้นธาตุสีสองเมือง
๘.	ศิลปะการแสดง	ฟ้อนล่องน่าน ตำบลหมอเมือง ฐานน้ำแพะ ตำบลหนองแดง สืบชะตา ปีใหม่ม้ง ตำบลน้ำพาง ฟ้อนเจิง ช่างซอ ตีกลองปูจา กลองยาว ฟ้องล่องน่าน เป่าแคน โยนผ้า
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	สะล้อ ซอ ปิน บ้านห้วยซ้อ
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	พิธีกรรม ประเพณีวัฒนธรรมถึงพระธาตุยอยหงส์ นมัสการ ๖ เป็ง ปีใหม่ ถวายสลากภัต พระธาตุคำปลิว ถวายสลากภัต สรงน้ำพระธาตุทั้ง ๒ พระธาตุ
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	การปั้น การวาดภาพ
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	ชุมชนกลุ่มวัฒนธรรมชาติพันธุ์ที่หลากหลาย

การถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๕

อำเภอสันติสุข

อำเภอสันติสุข

การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเมืองมรดกโลกอย่างไร

- สร้างกลไกในการขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นเครือข่ายหรือศูนย์ประสานงานโดยการร่วมมือกันระหว่าง ผระกิกษุสงฆ์, ผู้สูงอายุ, ผู้นำชุมชน, เยาวชน และภาครัฐ/เอกชน
- ประชุมหรือปรึกษาหารือทุกภาคส่วนในการสร้างความเข้าใจ/ที่มาของเมืองสู่การเป็นเมืองมรดกโลก
- สร้างเครือข่ายในการขับเคลื่อนเมืองอย่างเป็นระบบในชุมชน

ในพื้นที่ต้องการสนับสนุนส่วนใดบ้าง

- ยกสิ่งที่โดดเด่นในชุมชน เช่น สมุนไพร ฯลฯ สู่มรดกโลก
- ควรนำพิธีแห่ครัวศานล้านนาบรรจุลงในปฏิทินท่องเที่ยวของอำเภอ/จังหวัด
- อนุรักษ์ป่าชุมชนให้เข้าสู่การเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติ
- สร้างการรับรู้ในการเป็นเมืองมรดกโลก
- ภาครัฐ/เอกชนให้การส่งเสริมด้านการตลาดของสินค้าและผลิตภัณฑ์ในชุมชน
- งบประมาณในการต่อยอด/ขับเคลื่อนเมือง

ความกังวลหรือข้อสงสัย ข้อสอบถาม ข้อเสนอในการขับเคลื่อนน่านสู่มรดกโลก

- ผู้นำต้องมีความเข้มแข็ง
- ผลิตภัณฑ์ชุมชนไม่มีตลาดรองรับ
- กังวลด้านการขับเคลื่อนเมืองว่าสามารถจะทำได้จริงหรือไม่
- หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (มุขปาฐะ) มีแค่เรื่องเล่าสืบต่อกันมา เสี่ยงต่อถูกลืมเลือน/หายไป

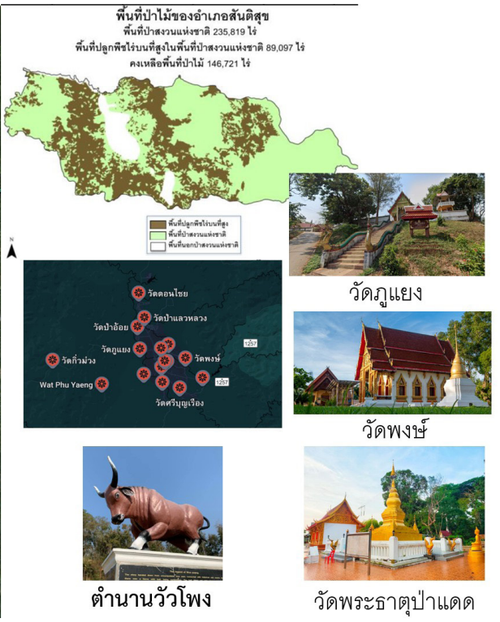

วัดภูแยง

วัดพงษ์

ตำนานวัวโพง

วัดพระธาตุป่าแดด

คำขวัญ:
ประวัติศาสตร์วัวโพง สรงน้ำพระธาตุ
อภิวาทพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ยึดติดวัฒนธรรมล้านนา

ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

อำเภอสันติสุข แต่เดิมนั้นเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอเมืองน่านและอำเภอแม่จริม ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ จึงมีประกาศกระทรวงมหาดไทยให้แยกตำบลดู่พงษ์และตำบลป่าแลวหลวง ออกจากการปกครองของอำเภอเมืองน่าน รวมตั้งเป็นกิ่งอำเภอสันติสุขต่อมาในวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๖ มีพระราชกฤษฎีกาฯ เปลี่ยนแปลงเขตอำเภอแม่จริม กับกิ่งอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

แหล่งมรดกวัฒนธรรมสำคัญ

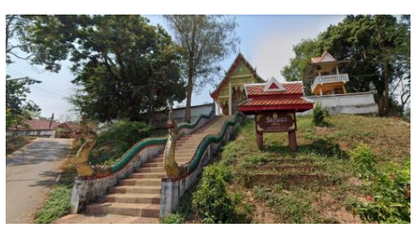

ภาพที่ ๘๙ วัดภูแยง อำเภอสันติสุข
ที่มา: ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ภาพที่ ๙๐ วัดพงษ์ อำเภอสันติสุข
ที่มา: ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ภาพที่ ๙๑ วัดพระธาตุป่าแดด อำเภอสันติสุข
ที่มา: ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ภาพที่ ๙๒ อนุสรณ์เรื่องเล่าพื้นบ้าน ตำนานวัวโพง ในอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
ที่มา: ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ตำนานวัวโพง เป็นตำนานประจำถิ่นที่เล่าสืบทอดทางมุขปาฐะในอำเภอสันติสุข จังหวัด น่าน พบว่าตำนาน ดังกล่าวมีหลายสำนวน สำนวนหลักที่เผยแพร่มี ๕ สำนวน คือ

๑) สำนวนของนายเปล่ง โนกุญชร
๒) สำนวนของนายเหลา กันเสน
๓) สำนวนของนายนุ่น สุทธเขต
๔) สำนวนของนายนภดล วงศ์เทพ
๕) สำนวนของสภาวัฒนธรรมอำเภอสันติสุข

ทุกสำนวนสัมพันธ์กับชื่อสถานที่ตั้ง บ้านเมืองและสถานที่ทางธรรมชาติ ครอบคลุมทั้ง ๓ ตำบลในอำเภอสันติสุข ได้แก่ ตำบลพงษ์ ตำบลดู่พงษ์ และตำบลป่าแลวหลวง ในข้อสันนิษฐานว่าตำนานดังกล่าวมี “รหัส” ที่อาจสื่อถึง การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของบรรพชนในพื้นที่ดังกล่าว ตำนานดังกล่าวมีบทบาทต่อชุมชน ๔ ประการ คือ ๑) เป็นสัญลักษณ์ “รวมพื้นที่” ใน อำเภอสันติสุข ๒) เป็นสัญลักษณ์ “รวมกลุ่มชน” ในอำเภอสันติสุข ๓) เป็นสัญลักษณ์ “รวมใจ” ในอำเภอสันติสุข และ ๔) เป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” สำหรับใช้สื่อความหมายทางการท่องเที่ยวใน อำเภอสันติสุข[๑๓๔]

ภาพที่ ๙๓ พื้นที่ภูเขาในเขตตำบลป่าแลวหลวง

[๑๓๔]บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การใช้เรื่องเล่าสื่อความหมายเพื่อการท่องเที่ยวชุมชน ต้นแบบอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน” โดยได้รับทุนสนับสนุนจากคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2560.
** อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดีคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๕ (อำเภอสันติสุข)
วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๗

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที วัฒนธรรมที่โดดเด่นของอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน น่าจะเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตเกษตรกรรมและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและมีธรรมชาติที่สวยงาม นอกจากนี้ อาจมีวัฒนธรรมชนเผ่าพื้นเมืองที่น่าสนใจ เช่น การแต่งกาย ภาษา หรือประเพณีต่าง ๆ ที่ยังคงสืบทอดกันมา รวมถึงงานฝีมือท้องถิ่น เช่น การทอผ้าหรือผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ของชุมชน

อำเภอสันติสุขเป็นอีกพื้นที่ที่มีความน่าสนใจ มีทุนทางธรรมชาติและทุน ทางสังคมวัฒนธรรมที่หลากหลาย

- ▷ “ตำนานวัวโพง” ในอำเภอสันติสุข
- ▷ พระธาตุวัดพงษ์
- ▷ พระธาตุวัดป่าแดด
- ▷ วัดภูแยง

อย่างไรก็ตาม อำเภอสันติสุข เป็นป่าต้นน้ำสำคัญ โดยเฉพาะพื้นที่ภูเขาในเขตตำบลป่าแลว ที่ถือเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญ และมีองค์กรภาคประชาสังคมเป็นกลไกในระดับพื้นที่ขับเคลื่อนทั้งในมิติการอนุรักษ์และการพัฒนา

อำเภอสันติสุข

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	–
๒.	สถาปัตยกรรม	พระธาตุป่าแดด
๓.	โบราณสถาน	วัดพระธาตุป่าแดด
๔.	ภาษา	ภาษาลาว ภาษาลื้อ ภาษายวน ม้ง
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	ตำนานวัวพงษ์
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	การทำผ้ามัดย้อม ผ้าอีโกปริ้นส์ ข้าวแต๋น บ้านหัวนา ข้าวโพด บ้านกิ่วม่วง
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติ และจักรวาล	การเลี้ยงผีปู่ย่า ผีชาวบ้าน เจ้าหลวงภูคา เจ้าหลวงบ่อน้อย ประเพณีฟังธรรมการเลี้ยงผี เจ้าหลวง การทรงเจ้า
๘.	ศิลปะการแสดง	ฟ้อนรำ วิจิตรศิลป์ ฟ้อนเล็บ บ้านศรีบุญเรืองมีกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	ซอ งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ วัวชน บ้านปางช้าง มวยไทย
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	ประเพณีแปดเป็ง วัดพระธาตุป่าแดด ห้าเป็ง น้ำยางบ้านพงษ์ บ้านศรีบุญเรือง ยี่เป็ง
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	พิธีสรงน้ำพระธาตุ ทำปลาสลิด แห่พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ รำวงย้อนยุค การเต้น การจักสาน
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	–

การถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๖

อำเภอบ่อเกลือ

คำขวัญ:
ต้นกำเนิดแม่น้ำน่าน เด่นตระการด้วยขุนเขา
เกลือสินเธาว์ลือชื่อ งานฝีมือเครื่องจักสาน

ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

อำเภอบ่อเกลือเดิมเรียกว่า เมืองบ่อ ซึ่งคงจะหมายถึงบ่อน้ำเกลือสินเธาว์ที่มีอยู่ในพื้นที่ซึ่งเดิมมีอยู่จำนวน ๙ บ่อ เมืองบ่อเดิมทีเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีความสำคัญมาตั้งแต่ในอดีตกาล ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตามพงศาวดารเมืองน่านซึ่งพระเจ้าสุริยพงษผริตเดชได้แต่งรวบรวมขึ้นไว้ มีข้อความกล่าวถึงแหล่งผลิตเกลือที่สำคัญที่เป็นสาเหตุให้พระเจ้าติโลกราชแห่งเมืองเชียงใหม่ยกทัพมายึดเมืองน่านเมื่อปี พ.ศ.๑๙๙๓

ต่อมาเมื่อการปกครองของรัฐ เมืองบ่อจึงได้อยู่ในเขตการปกครองของอำเภอปัว โดยแยกเป็น ๒ ตำบล คือตำบลบ่อเกลือเหนือและตำบลบ่อเกลือใต้ ซึ่งในระยะหลังมีราษฎรจากพื้นราบมาทำการค้าขายและตั้งรกรากอยู่เป็นจำนวนมากประกอบกับราษฎรในพื้นที่ห่างไกล จึงได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทยแบ่งเขตการปกครองท้องที่อำเภอปัว จังหวัดน่าน โดยแยกตำบลบ่อเกลือเหนือและตำบลบ่อเกลือใต้เป็นกิ่งอำเภอบ่อเกลือ ตั้งแต่วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๑ และได้รับการยกฐานะเป็น อำเภอบ่อเกลือ เมื่อวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ.๒๕๓๘[๑๓๕]

สภาพภูมิศาสตร์

พื้นที่อำเภอบ่อเกลือส่วนใหญ่เป็นทิวเขาสูงสลับซับซ้อน พื้นที่มีความลาดชันมากกว่าร้อยละ ๔๐ บริเวณที่ตั้งที่ว่าการอำเภอบ่อเกลือสูงประมาณ ๗๓๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล ปานกลาง จุดสูงสุด ๑,๖๔๘.๐๖๖ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง มีพื้นที่ราบลุ่มตามลำน้ำและหุบเขาแคบ ๆ เพียงร้อยละ ๑.๕ ของพื้นที่ทั้งหมด ทิวเขาที่สำคัญได้แก่ ทิวเขาภูคา ภูแว ภูฟ้า ภูผีปันน้ำ ลำน้ำที่สำคัญได้แก่ ลำน้ำมาง ลำน้ำว้า และลำน้ำน่าน มีสภาพป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์บริเวณดอยภูคาและบริเวณพรมแดนไทย-ลาว ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์ป่าและพันธุ์ไม้นานาชนิด และยังเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำน่านอีกด้วย

สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปจะเย็นสบายตลอดทั้งปี เนื่องจากมีลมภูเขาและลมหุบเขา แต่เมื่อถึงฤดูหนาวอากาศจะหนาวจัดมากโดยเฉพาะเวลากลางคืนในบางปี อุณหภูมิหนาวเย็นตลอดปีโดยเฉพาะกลางคืนจะลดลงถึง ๐ องศาเซลเซียส พอสิ้นหนาวผ่านเดือนเมษายนเพียงเดือนเดียวก็ย่างเข้าสู่ฤดูฝน ฝนจะตกชุกไปถึงเดือนพฤศจิกายน ปริมาณ น้ำฝนโดยเฉลี่ย ๑,๓๐๐ มิลลิเมตรต่อปี เป็นอิทธิพลจากลมมรสุมในอ่าวตังเกี๋ยซึ่งพัดผ่านประเทศเวียดนามและประเทศลาว อำเภอบ่อเกลือจึงเป็นเมืองในหุบเขาสองฤดู

[๑๓๔]https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%AD%E0%B8%B3%E0%B9%80%E0%B8%A0%E0%B8%AD%E0%B8%9A%E0%B9%88%E0%B8%AD%E0%B9%80%E0%B8%81%E0%B8%A5%E0%B8%B7%E0%B8%AD

แหล่งมรดกด้านด้านวัฒนธรรม

ด้านแอ่งตอนเหนือพบกลองมะโหระทึกในแหล่งโบราณคดีบ้านบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน จำนวน ๒ ใบ มีการตกแต่งลวดลายแบบเฮเกอร์ ๓ (Heger III) โดยเป็นกลองมะโหระทึกที่มีการตกแต่งลวดลายด้วยลายเฉพาะถิ่นเข้ามาผสมผสานกับต้นฉบับเดิมมากกว่าแบบเฮเกอร์ ๑ และ ๒ โดยยังคงลวดลายเฉพาะของวัฒนธรรมดองซอนเอาไว้ เช่น บุคคลสวมเครื่องประดับศรีษะคล้ายขนนก ลายนกกระสาบินทวนเข็มนาฬิกา หรือประติมากรรมลอยตัวรูปกบประดับหน้ากลอง[๑๓๖] นอกจากจะเป็นหลักฐานแสดงถึงการมียุคสมัยสำริดของแอ่งที่ราบน่านแล้ว ยังแสดงถึงการติดต่อสัมพันธ์ของกลุ่มชนภายนอกอีกด้วย เนื่องจากแหล่งผลิตกล่องมโหระทึกอยู่ในชุมชนโบราณในเขตวัฒนธรรมดองซอน มีศูนย์กลางการผลิตบริเวณทางตอนเหนือของประเทศเวียดนามและมณฑลกวางสี ในประเทศจีนตอนใต้ กำหนดอายุราว ๒,๕๐๐ – ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว[๑๓๗] โดยกลองมะโหระทึกเป็นที่นิยมของกลุ่มชนเผ่าบนที่สูงเพื่อนำไปใช้ในการประกอบพิธีกรรมของชุมชนนั้น ๆ

ภาพที่ ๙๔ กลองมะโหระทึกในแหล่งโบราณคดีบ้านบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน กรมศิลปากร (ภาพซ้าย) และ เมธินี จิระวัฒนา, **กลองมโหระทึกในประเทศไทย** (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๖), ๓๖. (ภาพขวา)

[๑๓๖]เมธินี จิระวัฒนา, กลองมโหระทึกในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๖), ๓๒-๓๖.
[๑๓๗]Higham, Charles, **Early cultures of mainland Southeast Asia** (Bangkok : River Books,๒๐๐๒) ๑๗๔ – ๑๗๖. **And Dong Son drums in Viet Nam** (Viet Nam : Social Science Publishing House, ๑๙๙๐), ๒๖๒.

ภาพที่ ๙๕ กระบวนการต้มเกลือสินเธาว์ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

บ่อเกลือโบราณเมืองน่านเป็นบ่อเกลือสินเธาว์ที่มีสายแร่ธาตุอยู่ใต้แนวลำน้ำน่านและลำน้ำมาง อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน เป็นบ่อเกลือที่มีความสำคัญมาตั้งแต่โบราณอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑ โดยปรากฏในตำนานพื้นเมืองน่าน กล่าวถึง พระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนายกทัพมาตีเมืองน่านเพื่อต้องการส่วยเกลือ ความว่า *“เมื่อนั้นท่าน (ท้าวอินทะแก่น) แต่งผู้ใช้เอาเกลือบ่อมางไปเป็นแขกพระยาติโลกเมืองเชียงใหม่หั้นแล ลูนแต่หั้นหน่อยหนึ่งพระยาติโลก มักใคร่ได้เมืองน่านไปส่วยค้ำเมืองพิงค์เชียงใหม่”* ความอุดมสมบูรณ์ของเกลือเมืองน่านยังมีกล่าวถึงในบันทึกการเดินทางของพระวิภาคภูวดล หรือ เจมส์ แมคคาร์ธี เจ้ากรมแผนที่ทหารที่กล่าวว่า *“ที่ต้นน้ำน่านมีบ่อเกลือและมีการทำเกลือเป็นจำนวนมาก”* อีกด้วย

บ่อเกลือเมืองน่านบ่อใหญ่ที่สุดคือ **“บ่อหลวง”** ตั้งอยู่บ้านบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน บนแอ่งเล็ก ๆ ที่มีเทือกเขาผีปันน้ำและดอยภูคาขนาบข้าง โดยปรากฏหลักฐานการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนเมืองตั้งแต่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๓ จากเศษภาชนะดินเผาเครื่องถ้วยล้านนา เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ชิง ที่ได้จากการสำรวจทางโบราณคดีในชุมชน นอกจากนี้ยังพบจารึกศักราช จ.ศ.๙๒๗ หรือปี พ.ศ. ๒๑๐๘ ซึ่งพบในวัดร้างบริเวณที่ปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงพยาบาลบ่อเกลือปัจจุบัน กล่าวถึงขุนนาง ระดับ “แสน” สร้างวัดริมน้ำมาง ความว่า *“...เจ้าหัวแสนตนนี้ เมืองหมื่นขุนโขง กลางเมืองโสการัง ผลบุญทั้งหลายสร้างอารามที่นี้ไว้”* แสดงให้เห็นความสำคัญของชุมชนโบราณบ่อเกลือน่านในฐานะแหล่งผลิตเกลือที่ใหญ่ที่สุดในอาณาจักรล้านนา โดยเกลือที่ผลิตได้ถือเป็นสินค้าสำคัญที่มีราคาสูงของอาณาจักร

นอกจากบ่อเกลือบ่อหลวงแล้วยังมีบ่อเกลืออีกหลายบ่อกระจายตัวไปทางด้านทิศเหนือตามลำน้ำน่านและลำน้ำสาขา ได้แก่ บ่อเวร บ่อแคะ บ่อหยวก บ่อตอง บ่อกิ๋น บ่อน่าน บ่อเจ้า และบ่อเกล็ด ทั้งนี้ในปัจจุบันปรากฏการทำเกลือเพื่อการบริโภคให้เห็นเพียงบางบ่อเท่านั้น เช่น บ่อหยวกหรือบ่อเวร เป็นต้น

สำหรับการผลิตเกลือของบ่อเกลือเมืองน่านจะเริ่มตั้งแต่ช่วงออกพรรษาถึงเข้าพรรษา และจะไม่ทำเกลือในหน้าฝนเนื่องจากจะทำให้น้ำเค็มธรรมชาติมีความเจือจาง มีกรรมวิธีการผลิตเกลือ คือ ตักน้ำเกลือจากบ่อเกลือโดยใช้วิธีคานน้ำหนักตักน้ำเกลือขึ้นมา นำน้ำเกลือไปต้มในโรงต้มเกลือซึ่งภายในจะมีเตาต้มเกลือที่ก่อด้วยดิน มีลักษณะเป็นเตาคู่มีช่องใส่ฟืนด้านล่างกลางเตา และช่องใส่กระทะต้มเกลือด้านบนสองช่อง โดยทำการต้มเกลือประมาณ ๔ ชั่วโมง เกลือจึงตกผลึก ในช่วงนี้ต้องใช้ไม้พายคนและเติมน้ำเกลือลงไปเพิ่ม เพื่อไม่ให้เกลือติดก้นกระทะ เมื่อเกล็ดเกลือตกผลึกได้ที่แล้วจะใช้ “แปน” ตักเกลืออกจากกระทะไปใส่ “ส่า” ซึ่งเป็นตะกร้าสานไม้ไผ่ แล้วนำเอาส่าที่มีเกลือแขวนไว้เหนือเตาอีก ๔ ชั่วโมง เพื่อให้น้ำระเหยออกจนหมด เกลือที่แห้งแล้วจะถูกนำไปเก็บรักษาไว้ในเสวียนซึ่งมีลักษณะเป็นคล้ายถังขนาดใหญ่ที่สานจากไม้ไผ่ใช้สำหรับเก็บรักษาเกลือ โดยการต้มเกลือหนึ่งเตาจะได้เกลือประมาณ ๑๕ กิโลกรัม[๑๓๘]

[๑๓๘]https://www.finearts.go.th/fad7/view/32513-

แผนภาพที่ ๑๗ แผนที่แสดงแหล่งบ่อเกลือโบราณ ในเขต อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

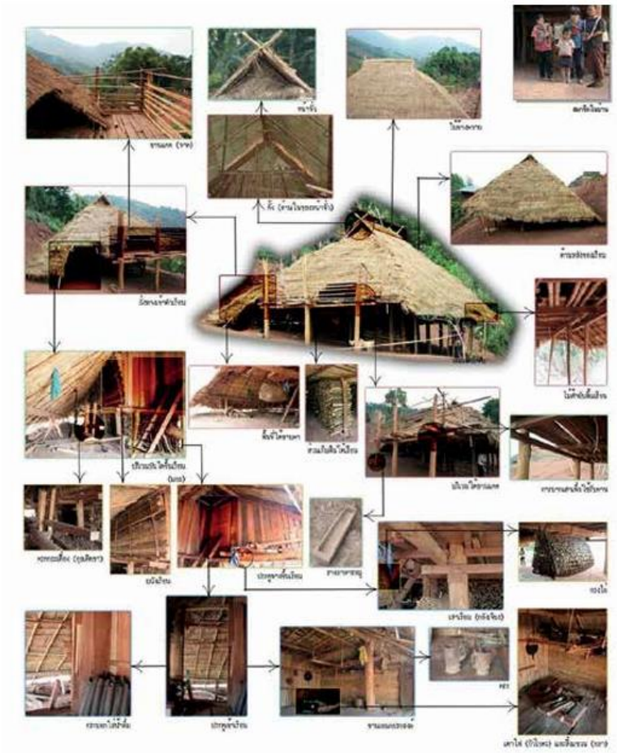

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชาวไทยภูเขาเผ่าลัวะ
กรณีศึกษา : บ้านป่ากำ ตำบลดงพญา อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน
Luwa's Vernacular Architectrue Study Case Study : Bann Pa Kum, Tumbol Dongpaya Bor Kluea District, Nan Province

แผนภาพที่ ๑๘
การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชาวไทยภูเขาเผ่าลัวะ
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

การตั้งบ้านเรือนของบ้านป่ากำจะตั้งตามแนวยาวของสันเขาลาดยาวลงไปทางทิศเหนือ การเลือกที่อยู่อาศัยหมอฮีตจะเป็นผู้เลือกให้โดยวิธีการเสี่ยงทาย ปัจจุบันป่ากำมีสองคุ้ม คือ บ้านใต้และบ้านบน สาเหตุที่เรียกเช่นนี้เพราะเรียกตามสภาพการตั้งของบ้านเรือน คือ บ้านบนจะตั้งอยู่บนเขา ส่วนบ้านใต้จะอยู่ลาดเขาต่ำลงมา การสร้างบ้านยังคงเป็นรูปแบบเดิม บ้านทุกหลังจะมีลักษณะบ้านแบบเดียวกัน คือ เป็นบ้านยกพื้น หลังคามุงด้วยหญ้าคาจนถึงพื้นดิน เพราะเชื่อกันว่าป้องกันไม่ให้สิ่งชั่วร้าย สิ่งที่ไม่ดีเข้ามาในบ้าน และห้ามคนอื่นเข้าไปในห้องนอน มีความเสี่ยงในการจะสูญหาย

ภาพที่ ๙๖ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เรือผูก ลัวะ ป่ากำ ตำนานแห่งขุนเขา “ลัวะดอกแดง” แห่งบ้านป่ากำ หมู่บ้านกลางเขาอำเภอบ่อเกลือ หนึ่งในแปดดอย แหล่งปลูกกาแฟพันธุ์ดีของจังหวัดน่าน
ที่อยู่: หมู่ที่ ๕ หมู่บ้าน: ขุนน้ำจอน ตำบล/แขวง: ดงพญา อำเภอ/เขต: บ่อเกลือ จังหวัด: น่าน
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์น่าน

ชุมชนป่ากำ บ้านป่ากำเป็นหมู่บ้านของชาวลัวะ (เป็นที่รู้จักกันในชื่อ ลัวะดอกแดง มาจากประเพณีกินดอกแดงหลังเก็บเกี่ยวข้าวไร่เสร็จใหม่ ๆ) ซึ่งอพยพมาจากตอนเหนือของประเทศลาว เนื่องมาจากเกิดสงครามปล้นเมือง ผู้คนอพยพผ่านมาทางบ้านห้วยโทน (ปัจจุบันคือ บ้านห้วยโทนหมู่ที่ ๒ ตำบลดงพญา อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ตั้งอยู่ใกล้ชายแดนลาว) มาตั้งหลักแหล่งทำกินอยู่ที่บ้านห้วยป่อ (ปัจจุบันคือ บ้านบ่อเกลือเหนือ จังหวัดน่าน) ต่อมามี ๓ ครอบครัวที่แยกย้ายออกจากบ้านห้วยป่อมาตั้งหมู่บ้านใหม่ที่บ้านป่ากำ โดยการนำของ นายหมื่น ใจปิง เนื่องจากบริเวณบ้านป่ากำมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ต่อมา นายหมื่น ใจปิง และเพื่อนบ้าน ได้พากันออกไปแสวงหาทำเลในการทำไร่แห่งใหม่ที่บ้านน้ำแพ ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน บ้านป่ากำและบ้านน้ำแพจึงมีวัฒนธรรมที่เหมือนกัน นับถือผีเดียวกัน และเป็นเครือญาติกัน

ในส่วนที่มาของชื่อหมู่บ้านนั้น เนื่องจากบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านป่ากำมีต้นไม้ชนิดหนึ่ง คือ ต้นกำ มีลักษณะคล้ายต้นไผ่ แต่มีขนาดเล็กกว่า ชาวบ้านจะนำต้นกำที่แก่และได้ขนาดมาทำหลอดเหล้าอุในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของเผ่า เช่น พิธีปลูกแฮก (พิธีตั้งที่สิงสถิตผีไร่) พิธีกินดอกแดง (พิธีเฉลิมฉลองผลผลิตการทำไร่หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวของทุก ๆ ปี ส่วนในภาษาลัวะจะเรียกบ้านป่ากำว่า “เจียงน๊อกโปง” (บ้านน้ำคั้น, น้ำผุด) เพราะบริเวณทางทิศใต้ของหมู่บ้านจะมีน้ำผุดออกจากภูเขา สามารถใช้ดื่มกินได้ และชาวบ้านป่ากำให้ความเคารพบ่อน้ำนี้มาก จนได้ตั้งหอผีเจ้าตาขึ้นในบริเวณแหล่งน้ำนี้ด้วย

แหล่งที่มา กรมป่าไม้ ๒๕๖๖

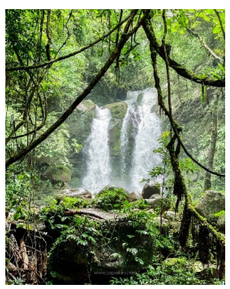

ภาพที่ ๙๗ น้ำตกสะปัน

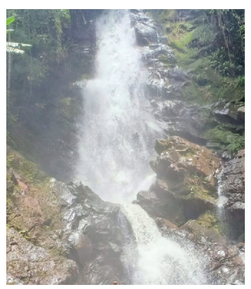

ภาพที่ ๙๘ น้ำตกรางจาล หรือ น้ำตกรางจาล

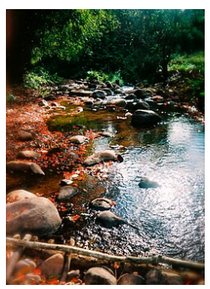

ภาพที่ ๙๙ ขุนน้ำน่าน อุทยานแห่งชาติขุนน่าน

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๖ (อำเภอบ่อเกลือ)
วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๖๗

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที อำเภอบ่อเกลือมีวัฒนธรรมที่โดดเด่นเกี่ยวกับการทำเกลือสินเธาว์ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่สืบทอดกันมานานหลายร้อยปี การทำเกลือที่นี่ยังคงใช้วิธีการแบบดั้งเดิม ทำให้เห็นถึงความผูกพันกับธรรมชาติและภูมิปัญญาชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น การแต่งกาย อาหาร และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในชุมชนอีกด้วย

เมืองบ่อ หรือ อำเภอบ่อเกลือ แหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ที่มีความสำคัญต่อนครน่านในอดีต พบหลักฐานทางธรณีวิทยาที่สันนิษฐานว่า ในบริเวณนี้เคยมีการตกตะกอนของน้ำทะเลในยุคเพอร์เมียน (ประมาณ ๑๘๐ ล้านปีมาแล้ว) และยุคไทรแอสสิค (ประมาณ ๒๓๐ ล้านปีมาแล้ว) ซึ่งอาจมีชั้นเกลือหินใต้ดิน เมื่อเกิดการเคลื่อนตัวของเปลือกโลกทำให้พบแหล่งน้ำใต้ดิน และมีการผลิตเกลือจากบ่อน้ำเหล่านี้ การผลิตเกลืออำเภอบ่อเกลือในข้อเท็จจริง มีมากกว่า ๑๐ บ่อ แต่ได้หยุดการผลิตไปในประวัติศาสตร์ สามารถโยงเหตุการณ์สำคัญ ในปี พ.ศ. ๑๙๙๓ เมื่อพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ยกทัพมาตีเมืองน่าน เพื่อต้องการยึดแหล่งผลิตเกลือ

หลักฐานทางโบราณคดี เช่น เครื่องถ้วยชามและจารึก ชี้ให้เห็นว่าชุมชนที่ผลิตเกลือที่บ้านบ่อหลวงเจริญรุ่งเรืองตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ และคาดว่าเป็นชุมชนของชาวไทลื้อที่อพยพมาจากเมืองบ่อแฮทางตอนใต้ของสิบสองปันนา ซึ่งเป็นเมืองที่มีการผลิตเกลือมาก

จากหลักฐานทางโบราณคดี มีการพบศิลปวัตถุชิ้นสำคัญคือ “กลองมโหระทึก” ที่บ้านบ่อหลวง ในบริเวณพื้นที่ชุมชนของบ่อเกลือใต้ ซึ่งเป็นกลองสำริดที่มีรูปแบบและกระบวนการผลิตสอดคล้องกับยุคโลหะ และคงมีการผลิตสืบเนื่องต่อกันมาถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ก่อนที่จะรับพุทธศาสนาในเวลาต่อมา การพบกลองสำริดยังแสดงหลักฐานให้เห็นถึงความเป็นวัฒนธรรมร่วมของชาวอุษาคเนย์ที่มีการใช้กลองสำริดเพื่อประกอบพิธีกรรม อาทิ พิธีขอฝน ซึ่งเป็น คติ ความเชื่อ ที่มีความสัมพันธ์ต่อ “วิถีเกษตรกรรม” โดยมี “แหล่งเกลือสินเธาว์” เป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ช่วยสร้าง “รัฐน่าน”

กายภาพและสภาพทางภูมิศาสตร์ของบ้านบ่อเกลือใต้เป็นชุมชนตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ราบตามแนวช่องเขา โดยมีทิวเขาน้อยใหญ่ขนาบตามแนวทิศเหนือ-ใต้ มี “ลำน้ำมาง” เปรียบเหมือนเส้นเลือดสำคัญในการ หล่อเลี้ยงผู้คน โดยไหลขนานไปกับบริเวณพื้นที่ตั้งของชุมชนตามแนวทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ จากลักษณะทางกายภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีแหล่งเกลือสินเธาว์ และมีการพบกลองมโหระทึก จึงสันนิษฐานได้ว่า บริเวณพื้นที่มีความสำคัญฐานะแหล่งผลิตเกลือสำคัญในภูมิภาคในอดีต

อำเภอบ่อเกลือป็นอีกพื้นที่ที่มีความน่าสนใจ มีทุนทางธรรมชาติและทุน ทางสังคมวัฒนธรรมที่เฉพาะ

- ▹ แหล่งผลิตเกลือเธาว์โบราณ
- ▹ เขตแอ่งภูมิวัฒนธรรมเชื่อมโยงแหล่งเขตป่าต้นน้ำน่านและดำรงชีวิตของผู้คนในพื้นที่หลายกลุ่มชาติพันธุ์ในลำน้ำมาง
- ▹ เขตพบแหล่งวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ กรณีกลองมโหระทึก

อำเภอบ่อเกลือ

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	กลองมะโหระทึกในแหล่งโบราณคดีบ้านบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน
๒.	สถาปัตยกรรม	สถาปัตยกรรม พื้นถิ่น บ้านลัวะ ป่าก่ำ
๓.	โบราณสถาน	พระธาตุผาคำ รอยพระพุทธบาท บ้านบ่อหลวง วัดนากอก พระพุทธรูปโบราณ
๔.	ภาษา	ลัวะ พื้นเมือง ม้ง
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	ตำนานนางเกลือ
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	การแปรรูปของเกลือ การแปรรูปสมุนไพรมะแขว่น การเขาควาย บ้านน้ำแพะ บ้านบ่อหลวง และบ้านหนองน่าน ด้านอาหาร หลามไก่และไข่ป่าม บ้านบ่อหลวงปลาแห้ง ยำมะเขือ แกงป่า บ้านสะปัน
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติและจักรวาล	การทำบายศรีสู่ขวัญ ขวัญ ตานข้าวใหม่ เลี้ยงผีเจ้าพ่อ เลี้ยงผีพิธีเลี้ยงผีตระกูล หมอดูเรือน ทุกตำบล เสาหลักเมือง ตำบลบ่อเกลือใต้
๘.	ศิลปะการแสดง	–
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	ตีกลองปูจา ตีพี้ บ้านนาบง เครื่องมือจักสาน จักสานหวาย ไม้ไผ่ ตะกร้า ตีมีด ตีพร้า
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	พิธีกรรมงานเลี้ยงผีบ่อเกลือ
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	จักสานช่างฝีมือ ตำบลภูฟ้า จักสานเสื่อ ไม้กวาดจากดอกหญ้า
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	แหล่งวัฒนธรรม ชาวลัวะ

การถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๗

อำเภอ เฉลิมพระเกียรติ

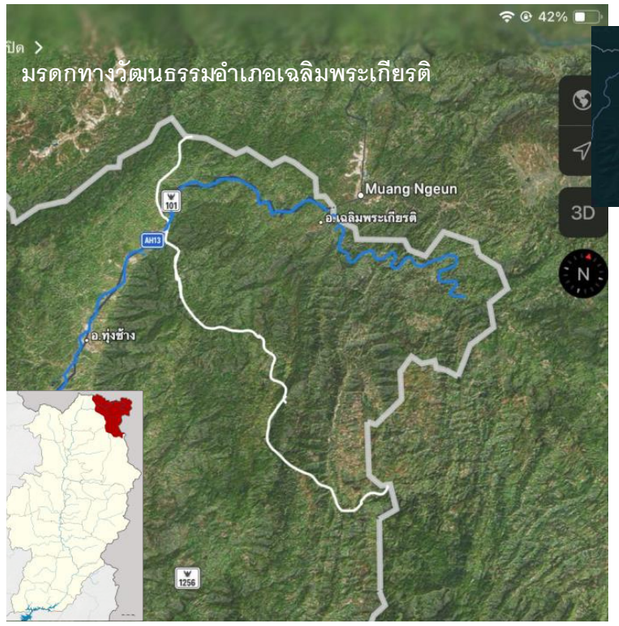

ขุนน่านแม่น้ำน่าน

อนุสรณ์สถาน ภูพยัคฆ์

นาขั้นบันได บ้านเปียงข้อ

ดอยภูแว

ด่านการค้าชายแดนห้วยโก๋น

คำขวัญ:
น้ำตกวังเปียนเคียงคู่ ฐานสู้รบเหล่าผู้กล้า
เฉลิมพระเกียรติเทียมฟ้า สู่แหล่งการค้าชายแดน

ตำบลห้วยโก๋นเดิมขึ้นกับอำเภอทุ่งช้าง ส่วนตำบลขุนน่านเดิมขึ้นกับอำเภอบ่อเกลือ ทางราชการได้รวมพื้นที่ทั้ง ๒ ตำบล เพื่อตั้งเป็นอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน เป็นกรณีพิเศษโดยไม่ผ่านการเป็นกิ่งอำเภอตามโครงการจัดตั้งอำเภอเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เนื่องในโอกาสการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี

การแบ่งเขตการปกครอง

ท้องที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ๒ แห่ง ได้แก่

๑. องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยโก๋น ครอบคลุมพื้นที่ตำบลห้วยโก๋นทั้งตำบล

๒. องค์การบริหารส่วนตำบลขุนน่าน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลขุนน่านทั้งตำบล

แหล่งมรดกด้านวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ ๑๐๐ ด่านการค้าชายแดน ด่านถาวรบ้านห้วยโก๋น
ที่มา : นายยุทธภูมิ สุประการ

ด่านถาวรบ้านห้วยโก๋น แรกเริ่มจัดตั้งเป็นจุดผ่านแดนถาวรตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๓๗ โดยมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๓๗ ซึ่งในขณะนั้นด่านห้วยโก๋น ประเทศไทยมีฐานะเป็นด่านสากล แต่ด่านเมืองเงิน แขวงไชยบุรี เป็นด่านในระดับท้องถิ่น จึงมีปัญหาในการเข้าออกผ่านแดนของชาวต่างชาติ

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๔๖ องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่านได้ทำการก่อสร้างอาคารร้านค้า ถนนตลาดการค้าชายแดนไทย–ลาว และซุ้มประตูด้วยงบประมาณ ๒๘ ล้านบาทเศษ บนพื้นที่ก่อสร้างประมาณ ๑๙ ไร่ และในปีงบประมาณ ๒๕๕๐ องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่านได้จัดสรรงบประมาณจากจังหวัดน่านก่อสร้างอาคารและระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการเพิ่มเติมอีกประมาณ ๑๐ ล้านบาท โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยโก๋นเป็นหน่วยงานรับผิดชอบดูแล และเมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๑ ได้รับการยกระดับเป็นด่านสากลห้วยโก๋น-น้ำเงิน จนถึงปัจจุบัน[๑๓๕]

[๑๓๕] https://th.wikipedia.org/wiki/

ภาพที่ ๑๐๑ ด่านการค้าชายแดน ด่านถาวรบ้านห้วยโก๋น
ที่มา : นายยุทธภูมิ สุประการ

ภาพที่ ๑๐๒ ดอยภูแว
ที่มา : อุทยานแห่งชาติดอยภูคา

ดอยภูแว เป็นภูเขาในเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา อยู่ในพื้นที่ตำบลขุนน่าน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน สูงจากระดับน้ำทะเล ๑,๘๓๗ เมตร ลักษณะเป็นทุ่งหญ้าปกคลุม และมีลานหินกระจายอยู่หลายแห่ง เช่น ผาแอ่น ผาผึ้ง ผาขี้นก มีพรรณไม้ที่จัดว่าเป็นกึ่งอัลไพน์ (Subalpine Zone) มีการค้นพบพรรณไม้ที่หายาก เช่น กุหลาบขาวเชียงดาว ปาล์มรักเมฆหรือค้อเชียงดาว การเดินทางโดยรถยนต์ จากที่ทำการอุทยานไปถึงหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติดอยภูคาที่ ๙ (บ้านด่าน) ระยะทาง ๖๓ กิโลเมตร และเดินเท้าขึ้นยอดดอยประมาณ ๖ กิโลเมตร[๑๔๐]

[๑๔๐]https://th.wikipedia.org/wiki/

ภาพที่ ๑๐๓ นาขั้นบันได บ้านเปียงซ้อ น่าน
ที่มา : โครงการปิดทองหลังพระฯ

บ้านเปียงซ้อ ความงดงามอันน่าตื่นตาของเทือกเขาในจังหวัดน่าน เป็นชุมชนเล็กๆท่ามกลางหุบเขาสูง ที่ซ่อนตัวในอำเภอเฉลิมพระเกียรติ เป็นดินแดนที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ โดยเฉพาะความงามของเทือกเขาเขียวชอุ่ม ซึ่งเหล่านักเดินทางที่หลงใหลในธรรมชาติ ชอบความกรีนสดชื่นในฤดูฝน ไม่ควรพลาดมาสัมผัสสักครั้ง

ภาพที่ ๑๐๔ อนุสรณ์สถานภูพยัคฆ์
ที่มา : นายยุทธภูมิ สุประการ

อนุสรณ์สถานภูพยัคฆ์มีภารกิจหลักในการยกย่องเชิดชูผู้ที่อุทิศตนต่อสู้เพื่อสิทธิ เสรีภาพ ประชาธิปไตย ความเป็นธรรมและประโยชน์สุขของผองชน เป็นการเปิดที่ยืนในทาง ประวัติศาสตร์ให้กับท่านผู้เสียสละเหล่านั้น อนุสรณ์สถานภูพยัคฆ์ สร้างเสร็จด้วยความร่วมมือร่วมใจจากบุคคลหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็น พี่น้องประชาชนคนลัวะ คนม้งในพื้นที่ กลุ่มเพื่อนพ้องพี่น้อง จังหวัดน่าน องค์การบริหารส่วนตำบลขุนน่าน ตลอดจนหน่วยงานราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทุกระดับ อนุสรณ์สถานแห่งนี้ มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ ในวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๔๘ อนุสรณ์สถานภูพยัคฆ์มีวัตถุประสงค์หลักอยู่ที่การยกย่องเชิดชูคุณงามความดี ของผู้ ที่จากไปเพื่อประโยชน์สุขของผองชน โดยส่วนรวมไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการพิทักษ์รักประเทศชาติ หรือสิทธิ เสรีภาพ ประชาธิปไตยของปวงชนชาวไทย เป็นเรื่องโชคดีอย่างหนึ่งที่สังคมไทยเรามีความสามารถ ปรับตัวเข้าหากันได้ แม้ในอดีตจะมีความขัดแย้งต่อกันแต่เราก็สามารถ สร้างความสมานฉันท์ปรองดองกัน

ขึ้นมาได้อนุสรณ์สถานภูพยัคฆ์จึงเป็นประจักษ์พยานแห่งความสมานฉันท์ปรองดอง ความร่วม ไม้ร่วมมือกัน ระหว่างพี่น้องประชาชนในพื้นที่ หน่วยงานราชการต่างๆและมวลมิตรสหายที่เคยอยู่ จังหวัดน่านมาก่อน สิ่งนี้จึงเป็นนิมิตหมายแห่งการร่วมแรงร่วมใจที่จะช่วยกันพัฒนา สร้างสรรค์ พื้นที่ชายขอบประเทศแห่งนี้ ให้มีความสงบร่มเย็น มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องต่อไปอาคารอนุสรณ์สถานภูพยัคฆ์มีกิจกรรมดังนี้

๑. บรรจุรายชื่อผู้พลีชี
๒. บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์การต่อสู้ในพื้นที่
๓. บอกเล่าประวัติศาสตร์- วิถีชีวิตของพี่น้องเผ่าลัวะ ชนชาติม้งในพื้นที่ในรูปแบบพิพิธภัณฑ์
๔. ชุมชนได้ประโยชน์จากอาคารในเรื่องการประชุม การฝึกอบรมอาชีพ ฝึกอบรมเกษตรกรรมทางเลือกซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องต่อยอดกันต่อไปจุดที่ตั้ง ของอนุสรณ์สถาน มีภูมิประเทศที่สวยงาม อยู่ใกล้เคียงกับโครงการพัฒนาที่สูง ใกล้นาบันได ๗ ขั้นของสำนัก ๗๐๘ หรือที่ตั้งของศูนย์กลางพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในอดีต พื้นที่แห่งนี้จะมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สูงมากแห่งหนึ่งของประเทศ รวมถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนที่ยั่งยืน

มรดกด้านธรรมชาติ

แหล่งที่มา กรมป่าไม้ ๒๕๖๖

ภาพที่ ๑๐๕
แม่น้ำน่านใกล้อุทยานแห่งชาติขุนน่าน

ภาพที่ ๑๐๖
น้ำตกวังเปียน หรือ น้ำตกห้วยโก๋น

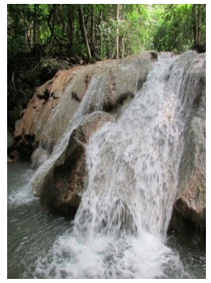

ภาพที่ ๑๐๗
น้ำตกห้วยปูน

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๗ (อำเภอเฉลิมพระเกียรติ)
วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๗

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที **วัฒนธรรมที่โดดเด่นของอำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดน่าน จะเกี่ยวข้องกับประเพณีและงานฝีมือท้องถิ่น เช่น การทอผ้าลายน้ำไหลอันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดน่าน นอกจากนี้ อาจมีพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อที่สืบทอดกันมา รวมถึงวิถีชีวิตเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่สะท้อนวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ทั้งนี้ ข้อมูลเชิงลึกอาจต้องอาศัยการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเพณี การแต่งกาย และสถาปัตยกรรมท้องถิ่น**

อำเภอเฉลิมพระเกียรติ เป็นอำเภอซึ่งได้รับการประกาศจัดตั้งเป็นอำเภอกรณีพิเศษ โดยไม่ผ่านการเป็นกิ่งอำเภอ มีการประกาศจัดตั้งขึ้นเมื่อ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เนื่องในโอกาสการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี โดยมีการตั้งชื่ออำเภอว่า อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ใน ๕ จังหวัด จังหวัดน่านได้ ตำบลห้วยโก๋นเดิมขึ้นกับอำเภอทุ่งช้าง ส่วนตำบลขุนน่านเดิมขึ้นกับอำเภอบ่อเกลือ ทางราชการได้รวมพื้นที่ทั้ง ๒ ตำบล เพื่อตั้งเป็นอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน เป็นกรณีพิเศษโดยไม่ผ่านการเป็นกิ่งอำเภอ ตามโครงการจัดตั้งอำเภอเฉลิมพระเกียรติดังกล่าว อำเภอเฉลิมพระเกียรติมีความสำคัญในเชิงยุทธศาสตร์การค้า โดยมีด่านการค้าชายแดนห้วยโก๋นติดกับประเทศลาว

แหล่งประวัติศาสตร์สำคัญของพื้นที่ ในเชิงประวัติศาสตร์การเมืองไทย คือ อนุสรณ์สถานภูพยัคฆ์ ฐานที่มั่นสุดท้ายของพรรคคอมมิวนิสแห่งประเทศไทย และมีมรดกทางธรรมชาติสำคัญ คือ เชิงภูมิประเทศที่มีความสวยงามแนวเทือกเขาหลวงพระบาง ดอยภูแว และเขตอุทยานแห่งชาติขุนน่าน แนวป่าต้นน้ำน่าน

อำเภอบ่อเฉลิมพระเกียรติ เป็นอีกพื้นที่ที่มีความน่าสนใจ มีทุนทางธรรมชาติและทุน ทางสังคมวัฒนธรรม

- ▷ เชิงภูมิประเทศที่มีความสวยงามแนวเทือกเขาหลวงพระบาง ดอยภูแว และเขตอุทยานแห่งชาติขุนน่าน แนวป่าต้นน้ำน่าน
- ▷ เขตกลุ่มชาติพันธุ์ หลากหลาย ชาวไทลื้อ ชาวก่อ ชาวเหาะ ขมุและลัวะ
- ▷ ด่านการค้าชายแดน ด่านถาวรบ้านห้วยโก๋น
- ▷ อนุสรณ์สถานภูพยัคฆ์ ฐานที่มั่นสุดท้ายของพรรคคอมมิวนิสแห่งประเทศไทย
- ▷ แหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ บ่อจ้าว บ้านเปียงก่อ

อำเภอบ่อเกลือ

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	–
๒.	สถาปัตยกรรม	–
๓.	โบราณสถาน	วิหารไทลื้อ วัดห้วยโก๋น
๔.	ภาษา	ภาษาไทลื้อมาจาก สิบสองปันนา ภาษาของแต่ละชนเผ่า ๔ ภาษา ๗ หมู่บ้าน
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	เรื่องเล่าสมรภูมิรบ ในอำเภอเฉลิมพระเกียรติ เรื่องของชนเผ่ามากกว่า ๕ ชนพันธุ์ ในเรื่องของพิธีกรรมความเข้มแข็งของพิธีกรรมของลื้อ การเข้มแข็งของหมอสู่ขวัญ
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	การทำไกยี ไกแผ่น หมอน้อย สมุนไพร วิสาหกิจชุมชน
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติและจักรวาล	ประเพณีเลี้ยงผีบ้านผีเมือง ประเพณีดอกดำดอกแดง
๘.	ศิลปะการแสดง	การฟ้องเชิง
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	การเล่นลูกข่าย
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	ประเพณีตำนธรรมเดือน ๔ ตำนข้าวใหม่
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	การทอผ้า ผ้าทอไทลื้อ ลายน้ำไหล ลายขอ งานจักสาน ในครัวเรือนจากไม้ไผ่และทั่วไป
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	แอ่งบ่อเกลือโบราณ

การถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๘

อำเภอสองแคว

อุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกิน

พหุวัฒนธรรม ๖วิถี

มีจุดผ่อนปรนมหามิตรไทย-ลาว

ภูลังกา - ดอยภูโว

น้ำตกห้วยหาด

วัดพระธาตุคีรีศรีชนแดน ปางก อม อ.สองแคว จ.น่าน

คำขวัญ:
ทิวทัศน์เลิศหรู ดูวัฒนธรรมหกเผ่า ศาลเจ้าหลวงแจ่งศักดิ์สิทธิ์
แหล่งผลิตมะแข่นพันธุ์ดี มีจุดผ่อนปรนมหามิตรไทย-ลาว

ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

ท้องที่อำเภอสองแควเดิมนั้นเป็นส่วนหนึ่งของตำบลนาไร่หลวง ของอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่านและตำบลยอด ของอำเภอปง จังหวัดเชียงราย (ปัจจุบันเป็นจังหวัดพะเยา) ต่อมาพื้นที่ตำบลนาไร่หลวงได้ย้ายขึ้นกับกิ่งอำเภอเชียงกลางในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ และอำเภอเชียงกลางในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ในวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้มีการเปลี่ยนแปลงเขตจังหวัดเชียงรายกับจังหวัดน่าน โดยโอนท้องที่ตำบลยอด อำเภอปง จังหวัดเชียงราย มาขึ้นกับอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่านเข้ามาสมทบในพื้นที่ และในวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๑ มีประกาศกระทรวงมหาดไทยให้แยกหมู่ ,๑ ๓–๕, ๗–๘, ๑๒ และหมู่ ๑๕ (ในขณะนั้น) ของตำบลนาไร่หลวง รวมตั้งเป็นตำบลชนแดน

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ราษฎรในพื้นที่ได้ยื่นเรื่องราวต่อราชการ ร่วมกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวม ๓ ตำบล ได้พิจารณาว่าสภาพทางภูมิศาสตร์ ลักษณะความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ แนวโน้มมีความเจริญในอนาคต และความเห็นชอบของคณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล หัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอ จังหวัด สภาจังหวัด สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและกระทรวงมหาดไทย ต่อมาเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๕๓๕ จึงได้ประกาศเขตท้องที่อำเภอเชียงกลางแยกตำบลนาไร่หลวง ตำบลชนแดน และตำบลยอด ออกจากอำเภอเชียงกลางและรวมจัดตั้งเป็น กิ่งอำเภอสองแคว โดยใช้ชื่อ กิ่งอำเภอสองแคว ตั้งอยู่ที่บ้านสองแคว หมู่ที่ ๕ ตำบลนาไร่หลวง ซึ่งคำว่า “สองแคว” มีความหมายว่า ลำน้ำสองสายไหลมาบรรจบกัน คือ ลำน้ำยาวและลำน้ำยอด และเมื่อถึงวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๐ จึงได้มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นให้เป็น อำเภอสองแคว จนถึงปัจจุบัน

มรดกทางวัฒนธรรม

ภาพที่ ๑๐๘ วัดพระธาตุคีรีศรีชนแดน ปางกอม อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน
ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานน่าน

ภาพที่ ๑๐๙ ดอยภูลังกา
ที่มา : สภาวัฒนธรรมอำเภอสองแคว

ดอยภูลังกา เป็นภูเขาที่ตั้งอยู่ในเขตวนอุทยานแห่งชาติดอยภูลังกา ตำบลผาช้างน้อย อำเภอปง จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าต้นแม่น้ำยม มีพื้นที่ประมาณ ๗,๘๐๐ ไร่ ยอดดอยมีความสูงถึง ๑,๗๒๐ เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง อยู่ในความรับผิดชอบของอุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกิน จังหวัดน่าน

ดอยภูลังกามีลักษณะเป็นเนินเขาสลับซับซ้อนในเขตเทือกเขาสันปันน้ำ เป็นภูเขาที่สูงที่สุดในจังหวัดพะเยา เป็นจุดที่สูงที่สุดในเทือกเขาสันปันน้ำ ไทย-ลาว เป็นจุดชมทะเลเมฆหมอก เป็นสันเขาแคบ ๆ ด้านตะวันตกเป็นป่าดงดิบเขา ด้านทิศตะวันออกเป็นหน้าผาสูงชันมีหญ้าปกคลุม และลมพัดแรงซึ่งอยู่ใกล้กับผาเทวดา

ปลาย พ.ศ. ๒๕๑๙ ภายหลังเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ขบวนทัพนักศึกษาปัญญาชนผู้เรียกร้องประชาธิปไตยถูกกดดันจากรัฐบาล ได้หนีภัยเข้ามาร่วมต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธในเขตป่าตั้งแต่เทือกดอยยาวถึงภูผาตั้ง ภูลังกา เรื่อยไปจนถึงดอยผาจิ

ภาพที่ ๑๑๐ วพหุวัฒนธรรม ๖ วิถี อำเภอสองแคว
ที่มา : สภาวัฒนธรรมอำเภอสองแคว

ประชากรในพื้นที่ตำบลยอด อำเภอสองแคว ยังมีชนเผ่า ม้ง เมี่ยน ขมุ ลั้วะ ไทยลื้อ และที่สำคัญยังมีอีกชนเผ่าหนึ่ง คือ เผ่าก่อ ที่มีอยู่ในประเทศไทยเพียง ๒ แห่ง คือ ที่ บ้านดง จังหวัดแพร่ และ บ้านสะเกิน ตำบลยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน เท่านั้น และยังเป็นการอนุรักษณ์เอกลักษณ์ของและประเพณีของชนเผ่าพื้นเมืองในอำเภอสองแคว เป็นพหุวัฒนธรรมถึง ๖ วัฒนธรรม

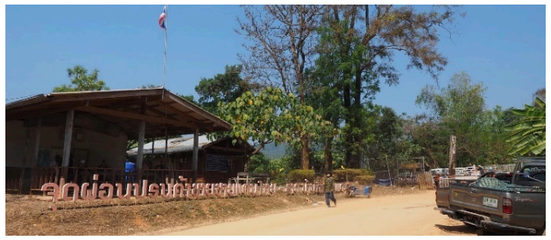

ภาพที่ ๑๑๑ จุดผ่อนปรนการค้าบ้านใหม่ ชายแดน ไทย-ลาว อำเภอสองแคว
ที่มา : สภาวัฒนธรรมอำเภอสองแคว

จุดผ่อนปรนการค้าบ้านใหม่ ชายแดนไทย-ลาว อำเภอสองแคว เป็นจุดทำการค้าขายตามแนวชายแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน ตั้งอยู่บ้านใหม่ ชายแดน ต.ชนแดน อ.สองแคว จ.น่าน เปิดทุกวันอาทิตย์ เดินทางจากน่าน-ท่าวังผา-สองแคว ระยะทาง ๗๕ กม. จากอำเภอสองแควไปตามทางหลวง ๑๑๔๘ อีก ๒ กม. เลี้ยวขวามือ ใช้ทางหลวงชนบท ๑๒๗๙[๑๔๑]

[๑๔๑] https://th.wikipedia.org/wiki/

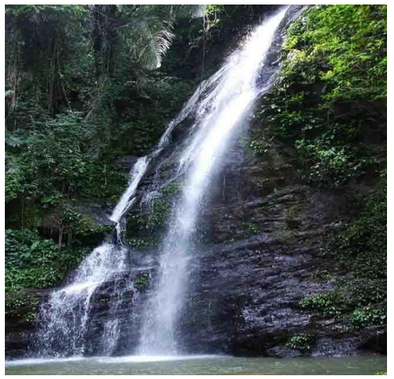

ภาพที่ ๑๑๒ น้ำตกห้วยหาด
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ

น้ำตกห้วยหาด อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกิน ในพื้นที่หมู่บ้านยอด ตำบลยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน มีต้นกำเนิดมาจากลำห้วยหาดที่มีต้นกำเนิดจากดอยจี๋เป็นน้ำตกขนาดกลาง ความสูงประมาณ ๓ ชั้นไหลผ่านผาหินสูงประมาณ ๓๐ เมตร กว้างประมาณ ๑๕ เมตร มีน้ำไหลตลอดปี เบื้องล่างมีแอ่งน้ำกว้างสามารถเล่นน้ำได้ ตัวน้ำตกมีความสวยงามอยู่ในโอบล้อมของหน้าผาสูง ธรรมชาติโดยรอบมีความชุ่มเย็นจากละอองน้ำตก โดยเฉพาะในฤดูหนาวที่ดอกไม้ป่าผลิดอกจะมองเห็นสีแดง เหลือง ส้มตัดกับผืนป่าสีเขียวขจี[๑๔๒]

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๗ (อำเภอเฉลิมพระเกียรติ)
วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๗

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที อำเภอสองแควมีวัฒนธรรมที่โดดเด่นหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของประเพณีและวิถีชีวิตชาวบ้านที่ยังคงรักษาไว้ ซึ่งสะท้อนผ่านพิธีกรรมทางศาสนา งานเทศกาลประจำปี และศิลปะการแสดงพื้นบ้านต่าง ๆ เช่น การแสดงพื้นบ้าน, การละเล่นและอาหารพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว นอกจากนี้ ยังมีการอนุรักษ์หัตถกรรมท้องถิ่น เช่น การทอผ้าและการทำเครื่องจักสาน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและความเป็นมาของชุมชน

“สองแคว” มีความหมายว่า ลำน้ำสองสายไหลมาบรรจบกัน คือ ลำน้ำยาวและลำน้ำยอด เป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ ๖ เผ่า กลุ่มวัฒนธรรมหลายกลุ่มมีความโดดเด่น ในวิถีวัฒนธรรมของตนเอง เช่นกลุ่มชาวขมุ ,ชาวไทลื้อ,ชาวม้ง และเอี่ยวเมี่ยน มีความเชื่อผ่านศาลเจ้าหลวงแฉ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นแหล่งผลิตมะแขว่น อีกทั้งมีจุดผ่อนปรนมหามิตรไทย-ลาว นอกจากนี้ อำเภอสองแคว ยังมีผืนป่าต้นน้ำสำคัญของแม่น้ำยม และถือว่าเป็นต้นกำเนิดกลุ่มห้วยสาขาของแม่น้ำยม และเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกิน

[๑๔๒] https://portal.dnp.go.th/Content/nationalpark?contentId=4194

อำเภอสองแคว

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	–
๒.	สถาปัตยกรรม	พระพุทธรูปไม้ บ้านยอด บ้านสองแคว
๓.	โบราณสถาน	–
๔.	ภาษา	มี ๖ กลุ่มชาติพันธุ์ ไทลื้อ ๑๐ หมู่บ้าน ม้ง ๒ หมู่บ้าน เมี่ยน ๔ หมู่บ้าน กลุ่มชาติพันธุ์ขมุ ๗ หมู่บ้าน กลุ่มชาติพันธุ์ถิ่น ๑ หมู่บ้าน ชาติพันธุ์ก่อ ๑ หมู่บ้าน รวมทั้งหมด ๒๕ หมู่บ้าน
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	ตำราเจ้าหลวงผาช้าง ตำราเจ้าหลวงเมืองยอด ตำนานล่องซาววา ตำนานป่าซางเหลือง
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	เรื่องการแต่งกายของ ๖ ชาติพันธุ์ การขึ้นบ้านใหม่ งานบวช พิธีแตกต่างกันไป น้ำแร่ยอดน้ำแร่เมืองน่าน สมนุไพรพื้นบ้าน หลามบอน แกงปลี ไข่ป่าม อาหารพื้นถิ่นอีกมากมาย
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติและจักรวาล	–
๘.	ศิลปะการแสดง	ฟ้อนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ฟ้อนรำถาด ฟ้อนพม่า การแสดงของวิถีชีวิตม้ง
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	การเล่นลูกช่วง การฟ้อนเชิง ฟ้อนดาบ และการละเล่นอีกมากมาย
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	การเลี้ยงเจ้าหลวง เลี้ยงแม่ธรณี ประเพณีดอกดำดอกแดง ปีใหม่ม้ง ปีใหม่เมี่ยน
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	ช่างฝีมือ ผ้าปักม้ง ผ้าปักเมี่ยน ผ้าปักขมุ ผ้าทอไทลื้อ ทำบายศรี การตีมีด เครื่องจักสานและเครื่องเงิน
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	–

การถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๙

อำเภอท่าวังผา

อำเภอท่าวังผา

คำขวัญ: ธรรมชาติงดงาม ข้าวหลามชวนลอง ส้มสีทองลิศล้ำจิตรกรรมสูงค่า ผ้าลายน้ำไหล ยิ่งใหญ่แข่งเรือ

คำขวัญ:
ธรรมชาติงดงาม ข้าวหลามชวนลอง ส้มสีทองเลิศล้ำ
จิตรกรรมสูงค่า ผ้าลายน้ำไหล ยิ่งใหญ่แข่งเรือ

ประวัติความเป็นมา

ชื่อ **ท่าวังผา** นั้นคือ ลักษณะของเกาะแก่งในแม่น้ำน่าน ซึ่งมีแต่หินผาและเป็นวังน้ำอยู่มากมาย ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองปัวกับเมืองน่านในอดีต หากมุมมองด้านโบราณคดีแล้ว พบชุมชนโบราณต้นกำเนิดเมืองน่านซึ่งมีอายุกว่า ๘๐๐ ปี สร้างในสมัยพญาภูคา ปฐมกษัตริย์น่านแห่งราชวงค์ภูคา อยู่ในท้องที่ตำบลยม (รวมจอมพระด้วย) ซึ่งในปัจจุบันยังคงสภาพสมบูรณ์อยู่ในท้องที่บ้านเสี้ยว บ้านลอมกลาง บ้านทุ่งฆ้อง บ้านนานิคม บ้านถ่อน จากสภาพชุมชนนั้นเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ เพราะมีการค้นพบกำแพงเมือง วัดร้าง และพระพุทธรูปเป็นจำนวนมากในบริเวณลุ่มแม่น้ำย่าง ฉะนั้นท่าวังผาในอดีตเป็นส่วนหนึ่งของเมืองปัว จึงเป็นเมืองเก่าแก่ ยุคเดียวกับสุโขทัย

ท้องที่อำเภอท่าวังผาเดิมอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอปัว ต่อมาเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๐๕ ได้มีประกาศกระทรวงมหาไทยให้แบ่งตำบลริม ตำบลป่าคา ตำบลตาลชุม และตำบลยม ออกจากการปกครองของอำเภอปัวรวมตั้งเป็น กิ่งอำเภอท่าวังผาและต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกาฯ ยกฐานะเป็น อำเภอท่าวังผา เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๘

แหล่งมรดกวัฒนธรรม อำเภอท่าวังผา

ภาพที่ ๑๑๓ พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดหนองบัว
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕[๑๔๓] ยังคงแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของฝีมือช่างพื้นเมืองเขตอำเภอท่าวังผา ซึ่งสืบเนื่องมาจากกลุ่มพระพุทธรูปวัดชนะไพรี ในพื้นที่เดียวกัน มีอายุระหว่างครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ก่อนจะก้าวเข้าสู่ยุคปัจจุบัน

[๑๔๓]สน สีมาตรัง, **จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัว** (กรุงเทพฯ : ล้านนาไทย, ๒๕๒๑), ๒๐๕.

ภาพที่ ๑๑๔ วิหารไทลื้อวัดดอนมูล
อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน
ที่มา : ระบบสารสนเทศมรดกทางศิลปวัฒนธรรม (GIS) กรมศิลปากร

ภาพที่ ๑๑๕ วิหารไทลื้อวัดหนองบัว
อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

ภาพที่ ๑๑๖ จิตรกรรมวัดหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

ภาพจิตรกรรมประกอบด้วยเรื่องราว ๒ เรื่อง คือ พุทธประวัติและจันทคาธชาดก ยังสอดแทรกภาพวิธีชีวิต ชาติพันธุ์ สภาพสังคมเศรษฐกิจของเมืองน่านในสมัยนั้นอีกด้วย

ภาพที่ ๑๑๗ ตัวอย่างภาพจิตรกรรมภายในวิหาร วัดหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

ภาพที่ ๑๑๘ เจดีย์วัดหนองบัว
อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

แหล่งมรดกทางธรรมชาติ

ภาพที่ ๑๑๙ 'ไก' สาหร่ายน้ำจืดจากต้นน้ำน่าน
ที่มา: ททท. สำนักงานน่าน

ไก มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่าคลาโดโฟรา โกลมีราตา (Cladophora glomerata Kutzing.) เป็นสาหร่ายน้ำจืดที่มีโปรตีนสูงเทียบเท่ากับเนื้อปลาและเนื้อไก่ มีเส้นใยอาหารสูง มีวิตามิน B๑ B๒ และ B๑๒

แหล่งที่มา กรมป่าไม้ ๒๕๖๖

ภาพที่ ๑๒๐ น้ำออกรู
บ้านสันเจริญ

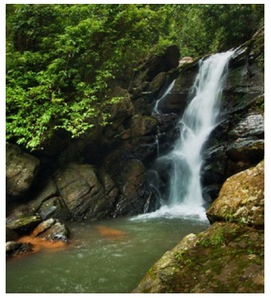

ภาพที่ ๑๒๑
น้ำตกห้วยหาด

ภาพที่ ๑๒๒
น้ำตกสันติสุข

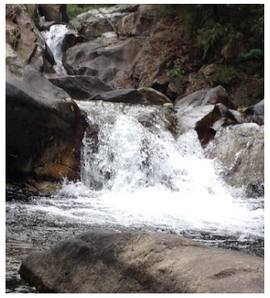

ภาพที่ ๑๒๓
น้ำตกตาดหลวง

ภาพที่ ๑๒๔ ภูมิปัญญาท้อผ้าชาวไทลื้อ ชุมชนบ้านหนองบัว
อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ผ้าทอของชาวไทลื้อ การทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อ จังหวัดน่าน ก็คือ ผ้าซิ่นของผู้หญิงไทลื้อที่เรียกว่า ซิ่นตา ซึ่งเป็นผ้าซิ่นที่มีสองตะเข็บ มีลักษณะโครงสร้างประกอบด้วยสามส่วน คือ หัวซิ่นสีแดง ตัวซิ่นลายขวางหลากสีต่อตีนซิ่นสีดำ ความเด่นจะอยู่ที่ตัวซิ่นซึ่งมีริ้วลายขวางสลับสีสดใส และตรงช่วงกลางมีลวดลายที่ทอด้วยเทคนิคขิด จก เกาะ หรือ ล้วง เป็นลวดลายต่าง ๆ ทั้งรูปพรรณพฤกษา รูปสัตว์ในวรรณคดี และลวดลายเรขาคณิต เอกลักษณ์การทอผ้าที่เป็นสุดยอดของชาวไทลื้อ คือ การทอผ้าด้วยเทคนิคเกาะ หรือ ล้วง (Tapestry Weaving) หรือเป็นที่รู้จักกันว่า ลายน้ำไหล ซึ่งเป็นเทคนิคที่มีความยุ่งยากซับซ้อน แต่ทำให้เกิดลวดลายและสีสันที่งดงามแปลกตา และเป็นอัตลักษณ์โดดเด่นเฉพาะกลุ่ม ที่แตกต่างจากผ้าซิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทอื่น ๆ นอกจากผ้าซิ่นแล้ว ชาวไทลื้อ ยังทอผ้าชนิดอื่น ๆ ด้วย เช่น ตุง และผ้าหลบ เป็นต้น

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๙ (อำเภอท่าวังผา)
วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๗

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที วัฒนธรรมที่โดดเด่นของอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มักเกี่ยวข้องกับศิลปะและสถาปัตยกรรมล้านนา เช่น วัดหนองบัวที่โด่งดัง รวมถึงการใช้ชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวบ้านที่สืบทอดกันมา และประเพณีต่าง ๆ ที่ยังคงรักษาไว้ได้อย่างดี เช่น การทำบุญตักบาตร การแต่งกายประจำท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวของประวัติศาสตร์และตำนานท้องถิ่นที่น่าสนใจอีกด้วย

อำเภอท่าวังผา เชิงภูมิประเทศ เป็นเกาะแก่งในแม่น้ำน่าน มีแต่หินผาและเป็นวังน้ำอยู่มากมาย เป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองปัวกับเมืองน่านในอดีต (สันนิษฐานว่าเป็นที่มาของชื่ออำเภอหรือเมือง) หากจะมองในด้านโบราณคดีแล้ว จะพบว่าเป็นชุมชนโบราณต้นกำเนิดเมืองน่านซึ่งมีอายุน่าจะมากกว่า ๘๐๐ ปี อ้างตามห้วงเวลาพงศาวดารน่าน การสร้างเมืองในสมัยพญาภูคา ปฐมกษัตริย์น่านแห่งราชวงศ์ภูคา ที่พบร่องรอยหลักฐาน ตำบลยม (รวมตำบลจอมพระ) ซึ่งในปัจจุบันยังคงสภาพสมบูรณ์อยู่ในท้องที่บ้านเสี้ยว บ้านลอมกลาง บ้านทุ่งฆ้อง บ้านนานิคม บ้านถ่อน จากสภาพชุมชนนั้น เป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ เพราะมีการค้นพบกำแพงเมือง วัดร้าง และพระพุทธรูปเป็นจำนวนมากในบริเวณลุ่มแม่น้ำย่าง ดังนั้นท่าวังผาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอปัวจึงเป็นเมืองเก่าแก่ที่สันนิษฐานว่าอาจเป็นยุคเดียวกับสุโขทัย แหล่งมรดกที่สำคัญมีทั้งแหล่งมรดกทางธรรมชาติ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมชุมชนติดน้ำ ชาวไทลื้อ ยกตัวอย่างแหล่งมรดกที่โดดเด่น

- พระธาตุหนองหยิบ
- พุทธศิลปกรรมวัดหนองบัว / สถาปัตยกรรมวิหารไทลื้อ/จิตรกรรมวัดหนองบัว/ปฏิมากรรม
- วิหารไทลื้อวัดดอนมูล
- วิถีชาวไทลื้อ

อำเภอท่าวังผา

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	–
๒.	สถาปัตยกรรม	วัดหนองบัว ภาพจิตรกรรมฝาผนัง
๓.	โบราณสถาน	วัดดอนมูล วิหารทรงไทลื้อ วัดก๋ง จิตรกรรมฝาผนังและแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม รวมถึงพิพิธภัณฑ์ไม้สักและอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆนำมาจัดแสดง อนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองล้า บ้านดอนมูล และบ้านหนองบัว
๔.	ภาษา	ไทลื้อ ไทพวน ไทยวน ไทเขิน ขมุ ม้ง เมี่ยน
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	ตำนานวัวที่อยู่บนพระธาตุแช่แห้ง ตำนานพระพุทธเจ้าเหยียบโลกมาเที่ยวเมืองน่าน
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	–
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติและจักรวาล	–
๘.	ศิลปะการแสดง	การบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองล้า การบวงสรวงเจ้าหลวงเหมยฟ้า พระพุทธรูปที่สำคัญ คือ พระเพชร กีฬา ประเพณีแข่งเรือท่าวังผา กีฬาพื้นบ้าน กีฬาชนเผ่า แต่ละที่ไม่เหมือนกัน ช่างฝีมือ การตีเหล็ก งานผ้าทอ ทำเครื่องเงิน ผ้าปัก แกะสลักเรือ กลอง ลงสี และลวดลายและขันหมากวัฒนธรรมการกิน
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	–
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	บวงสรวงเจ้าหลวงเมืองล้า ๓ ปี ๔ รวงข้าว ประเพณีกำฟ้าไท พวนบวงสรวงเจ้าหลวงเหมยฟ้า บ้านดอนมูล บวงสรวงหอเข้าหลวงดอยวาว นันทนาการและการละเล่นท้องถิ่น ประเพณีแข่งเรือ ซอปีใหม่ม้ง ปีใหม่เมี่ยน
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	กลุ่มทอผ้าไทลื้อ ไทพวน ช่างตีเหล็ก ช่างแกะสลักเรือ จักสานไม้ไผ่ทุกหมู่บ้าน
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	–

การถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๑๐

อำเภอปัว

มรดกน่าน สู่มรดกโลก

อำเภอปัว

ส่วนร่วมในการขับเคลื่อนมรดกทางวัฒนธรรมน่านสู่มรดกโลกให้เกิดเป็นรูปธรรม

- วัฒนธรรม ส่งเสริมให้ชุมชนมาการสืบสานศิลปวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องทุกช่วงวัย
- ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและมรดกโลกแก่คนทุกช่วงวัย
- สร้างความตระหนักในการรับรู้การขับเคลื่อนน่านสู่มรดกโลก
- การส่งเสริมให้กับเยาวชนมีส่วนร่วมและการแสดงออก การสร้างพื้นที่ให้ทุกท่านในอำเภอปัว เรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีและสถานที่ท่องเที่ยวของอำเภอปัว การทำสื่อประชาสัมพันธ์

ต้องการการสนับสนุนในส่วนใดบ้าง เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมคงอยู่

- จัดตั้งคลังข้อมูล จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้ยั่งยืน
- องค์ความรู้คู่เมืองด้านศิลปวัฒนธรรม ทุนทางสังคมและทุนทางภาครัฐ/ภาครัฐกิจ/ภาคประชากิจ/ภาคธุรกิจ
- การสนับสนุนอุปกรณ์กีฬาหรือสนามเด็กเล่น
- สนับสนุนการดำเนินงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่อย่างชัดเจน

ความกังวลหรือข้อสงสัย/ข้อสอบถาม/ข้อเสนอในการขับเคลื่อนน่านสู่มรดกโลก

- ขาดการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ไม่มีภาคีเครือข่าย คืนข้อมูลชุมชนให้ตรงกับกลุ่มเป้าหมาย
- ขาดเจ้าภาพในการรับผิดชอบโดยตรง กฎระเบียบที่ไม่สอดคล้องกับการกิจกรรมของชุมชน
- ค่าครองชีพสูงขึ้น ขยะ การจราจร/อุบัติเหตุ วิถีชีวิตเปลี่ยนไปและอาชญากรรม
- วัฒนธรรมที่สูญหาย การปรับตัวของคนในชุมชน ขยะและการสื่อสาร

น้ำตกศิลาเพชร

งานเครื่องเงิน

กลุ่มงานผ้าทอ

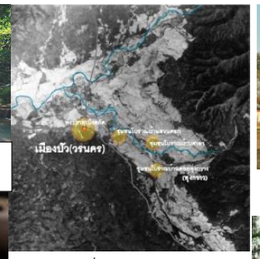

เวียงวรนคร

อุทยานแห่งชาติดอยภูคา

วิหารไทลื้อวัดพระธาตุเบ็งสกัด

วิหารไทลื้อวัดต้นแหลง

วิหารไทลื้อวัดร้องแง

คำขวัญ:
ถิ่นผู้กล้าพญาผานอง ท่องอุทยานภูคา
ผ้าทอไทยลื้อ เลื่องลือเครื่องเงิน

ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

ปัวเริ่มปรากฏขึ้นราว พ.ศ. ๑๘๒๕ ภายใต้การนำของ พญาภูคา ตำนานปฐมวงศ์ ราชวงศ์ภูคา กับเมืองเริ่มต้นทางประวัติศาตร์แรกของนครรัฐน่าน และมีพัฒนาการผู้คนอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างผาสุข ทำให้พื้นที่มีความโดดเด่นทางภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นและสวยงาม ผู้คนอาศัยอยู่ด้วยกันผ่านมาหลายช่วงอายุคนและชั้นประวัติศาสตร์ของเมืองที่มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นอำเภอปัวในปัจุบัน

แหล่งมรดกด้านวัฒนธรรม อำเภอปัว

ภาพที่ ๑๒๕ พระพุทธรูสำริด ปางมารวิชัย องค์ที่ ๑ วัดพระธาตุเบ็งสกัด อำเภอปัว จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

ภาพที่ ๑๒๖ พระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย องค์ที่ ๒ วัดพระธาตุเบ็งสกัด อำเภอปัว จังหวัดน่าน[๑๔๓]
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

ภาพที่ ๑๒๗ เจดีย์วัดปรางค์ อำเภอปัว จังหวัดน่าน[๑๔๔]
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

[๑๔๓]สรัสวดี อ๋องสกุล, **พื้นเมืองน่าน : ฉบับวัดพระเกิด** (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๙), ๑๘.
[๑๔๔]สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, **เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ** (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๗), ๘๘.

ภาพที่ ๑๒๘ พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดต้นแหลง
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดต้นแหลง

แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานทางรูปแบบระหว่างศิลปะพม่า ศิลปะรัตนโกสินทร์ และอิทธิพลพื้นเมือง เป็นต้นว่า ลักษณะปางทำตาแบบที่นิยมกันในท้องถิ่น ส่วนจีวรที่เล่นริ้วพับซ้อนกันรับมาจากศิลปะพม่าแบบมัณฑเลย์ เค้าพระพักตร์ และการประกอบรูปแม่พระธรณีบีบมวยผม ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์

ภาพที่ ๑๒๙ วิหารไทลื้อวัดต้นแหลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

ภาพที่ ๑๓๐ วิหารไทลื้อวัดร้องแง อำเภอปัว จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

ภาพที่ ๑๓๑ วิหารไทลื้อวัดพระธาตุเบ็งสกัด อำเภอปัว จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

แหล่งมรดกทางธรรมชาติ

แหล่งที่มา กรมป่าไม้ ๒๕๖๖

ภาพที่ ๑๓๒ ดอยภูคา อุทยานแห่งชาติ ดอยภูคา
ที่มา : อุทยานแห่งชาติ ดอยภูคา จ.น่าน

ภาพที่ ๑๓๓ น้ำตกศิลาเพชร อยู่ในบริเวณทางตอนกลาง ของอุทยานแห่งชาติดอยภูคาอยู่ภายใต้การดูแล ของหน่วยจัดการต้นน้ำน้ำย่าง
ที่มา : อุทยานแห่งชาติ ดอยภูคา จ.น่าน

สรุปเวที การสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๑๐ (อำเภอปัว)
วันที่ ๖ มกราคม ๒๕๖๘

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที วัฒนธรรมที่โดดเด่นของอำเภอปัว จังหวัดน่าน ได้แก่ วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวไทลื้อ ศิลปะการทอผ้าลายโบราณ และวัดวาอารามเก่าแก่ที่มีสถาปัตยกรรมล้านนาที่งดงาม นอกจากนี้ยังมีประเพณีและเทศกาลท้องถิ่นที่น่าสนใจ เช่น งานประเพณีแข่งเรือ การแสดงพื้นบ้าน และตลาดชุมชนที่นำเสนอผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นและอาหารอร่อยมากมาย ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของอำเภอปัว

อำเภอปัว ก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๒๕ ภายใต้การนำของ พญาภูคา เจ้าเมืองย่าง ศูนย์การปกครองอยู่ที่เมืองย่าง (เชื่อกันว่าคือบริเวณริมฝั่งด้านใต้ของแม่น้ำย่าง ใกล้เทือกเขาดอยภูคา ในเขตบ้านเสี้ยว ตำบลยม อำเภอท่าวังผา) เพราะปรากฏร่องรอย ชุมชนในสภาพที่เป็นคูน้ำ คันดิน กำแพงเมืองซ้อนกันอยู่ ต่อมาพญาภูคาได้ขยายอาณาเขตปกครองของตนออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยส่งราชบุตรบุญธรรม ๒ คน ไปสร้างเมืองใหม่ โดยขุนนุ่น ผู้พี่ไปสร้างเมืองจันทบุรี (เมืองหลวงพระบาง) ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำของ (แม่น้ำโขง) และขุนฟองผู้น้องสร้างเมืองวรนคร (เมืองปัว) ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ การที่ให้ชื่อว่าเมือง “วรนคร” ก็เนื่องมาจาก พญาภูคาได้เลือกชัยภูมิที่ดี เหมาะสมในการสร้างเมือง เสร็จแล้วจึงขนานนามว่าเมือง “วรนคร” ซึ่งหมายถึง เมืองดี นับว่าเป็นการเริ่มต้นราชวงศ์ภูคา

การที่อำเภอปัวเป็นศูนย์กลางของอำนาจการปกครองอย่างต่อเนื่องในอดีต จึงปรากฏหลักฐานสำคัญหลายมิติที่กลายเป็นมรดกที่ทรงคุณค่า ที่โดดเด่นดังนี้

- พื้นที่เขตเมืองเก่า เวียงวรนคร
- วิหารไทลื้อวัดเป็งสกัด
- วิหารไทลื้อวัดร้องแง
- วิหารไทลื้อวัดต้นแหลง
- พระพุทธรูปสำริด น่าน ปางมารวิชัย
- งานหัตถศิลป์พื้นถิ่น

นอกจากนี้ยังมีมรดกทางธรรมชาติสำคัญ คือ เขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา

อำเภอปัว

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	–
๒.	สถาปัตยกรรม	–
๓.	โบราณสถาน	วิหารบ้านต้นแหลง วิหารบ้านร้องแง พระธาตุเป็งสกัด
๔.	ภาษา	ชาติพันธุ์ ๖ ชาติพันธุ์ ไทยวน ไทลื้อ ม้ง เมี่ยน ลั้วะ ลาว
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อมโยงระหว่างน่านกับหลวงพระบาง ตัวเมือง ประวัติศาสตร์ชุมชน จิตรกรรมฝาผนัง
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	–
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติและจักรวาล	–
๘.	ศิลปะการแสดง	ตีกลองปูจา ตีกลองยาว ฟ้อนสวยดอก แข่งเรือ จุดไฟดอก จุดสะโป๊ก ชนกว่าง
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	–
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	พิธีกรรม ศาสนา ขนบธรรมเนียม ปรัชญา ประเพณี เลี้ยงผีเมือง เลี้ยงผีเจ้าหลวง ตำนสลาก ตำนข้าวใหม่
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	ผ้าทอไทลื้อ จักสาน เครื่องเงิน ผ้าปักลายม้ง ปั้นหม้อ บ้านศิลาเพชร
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	–

การถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๑๑

อำเภอเชียงกลาง

มรดกน่าน สู่มรดกโลก

การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเมืองมรดกโลกอย่างไร

- ประชาสัมพันธ์สร้างการรับรู้ให้กับคนในชุมชนด้านมรดกโลก
- เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนด้านวัฒนธรรม
- สำรวจบุคลากรที่ขับเคลื่อนด้านวัฒนธรรมในพื้นที่
- ส่งเสริมสนับสนุน+สืบสานกิจกรรมทางวัฒนธรรม
- รณรงค์การใส่ผ้าทอพื้นเมือง ประชาสัมพันธ์ข่าวสารผ่านสื่อโซเชียล

ในพื้นที่ต้องการสนับสนุนส่วนใดบ้าง

- งบประมาณสนับสนุนต่อเนื่อง
- มีตลาดรองรับสินค้าและผลิตภัณฑ์ชุมชน
- การประชาสัมพันธ์
- เวทีแสดงศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่นในพื้นที่
- รับรองปราชญ์ท้องถิ่นในการเกิดความภาคภูมิใจ
- พื้นที่จัดกิจกรรมในด้านต่างๆ เช่นให้ความรู้ จัดกิจกรรม ดำเนินงาน
- ศูนย์เรียนรู้ เพื่อส่งเสริมเรียนรู้ในชุมชน

ความกังวลหรือข้อสงสัย ข้อสอบถาม ข้อเสนอในการขับเคลื่อนน่านสู่มรดกโลก

- ขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- การพัฒนา การปรับปรุง การใช้ประโยชน์ในพื้นที่
- ขาดคนสืบทอด สานต่อมรดกทางวัฒนธรรม
- กฎหมาย ระเบียบที่เกี่ยวข้องจะยุ่งยากสำหรับการพัฒนาพื้นที่

อำเภอเชียงกลาง

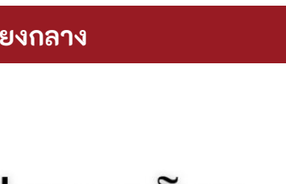
วิหารไทลื้อวัดหนองแดง

วัดกลาง

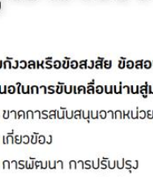
วัดบุญเรือง

พระธาตุศรีบัวแบ่งเทพมงคล

พระธาตุจอมกิตติ

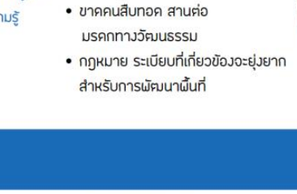

คำขวัญ:
เชียงกลางเมืองน่าอยู่ เคียงคู่วิหารไทยลื้อ เลื่องลือบ่อน้ำทิพย์พญาไมย น้ำตกสวยใสตาดม่าน
ล่องแพน้ำน่านห้วยพ่านแก่งสะม้า ล้ำค่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขวนพิศเมืองฟ้าใสคนใจงาม

ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

อำเภอเชียงกลาง (คำเมืองออกเสียงว่า เจียงก๋าง) ตามคำบอกเล่าสรุปความว่า เดิมทีเดียวจังหวัดน่านมีที่ตั้งอยู่ที่อำเภอปัวเรียกว่า “วรนคร” และมีเมืองน้อยใหญ่เป็นเมืองบริวาร ทางเหนือของเมืองปัวมีเมืองเปือ เมืองงอบ และเมืองปอน ซึ่งสมัยนั้นข้าศึกที่มักยกกำลังมาย่ำยี คือ เงี้ยวหรือไทยใหญ่ หัวเมืองทางเหนือของเมืองปัวก็ได้แตกร่นถอยลงมาอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกอนที่มาบรรจบกับแม่น้ำน่านเรียกว่า “สบกอน” ในบริเวณที่ตั้งของเมืองที่แตกทัพร่นมาตั้งมั่นอยู่ตรงระหว่างเมืองเชียงกลางในปัจจุบัน

มรดกด้านวัฒนธรรม อำเภอเชียงกลาง

ภาพที่ ๑๓๔ หน้าวิหารไทลื้อวัดหนองแดง อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน กรมศิลปากร

ภาพที่ ๑๓๕ พระประธาน สกุลช่างไทลื้อ พระอุปคุต วัดแดง อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

วัดหนองแดง น่าน

วัดหนองแดง วัดสวยแห่งอำเภอเชียงกลาง มีลักษณะเด่นคือตัวโบราณสถานวิหารไทลื้อของวัดหนองแดง มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมแบบไทยลื้อมีรูปแบบเฉพาะทางมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่หาดูได้ยาก และคงเป็นวิหารไม้รุ่นสุดท้ายที่ยังเหลืออยู่ ทางกรมศิลปากรจึงได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังแสดงทศชาติชาดก และประดิษฐานพระบัวเข็ม เป็นองค์พระประธานบนฐานชุกชีที่พันรอบด้วยพญานาคเรียกว่า นาคบัลลังค์ จากความเชื่อที่ว่านาคเป็นเครื่องหมายแห่งความสง่างาม ความดี และเป็นอารักษ์แห่งพุทธศาสนา

ภาพที่ ๑๓๖ วัดกลาง อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ภาพที่ ๑๓๗ วัดบุญเรือง อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ภาพที่ ๑๓๘ พระธาตุศรีบัวแบ่งเทพมงคล อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

แรกเริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ เจ้าเทพวงศ์ จิตรวงศ์นันท์ พร้อมด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและประชาชนตำบลเชียงกลาง ได้เดินทางไปยังแขวงอำเภอปัว จังหวัดน่าน เพื่อไปขอแบ่งพระธาตุจากคณะศรัทธา (ราษฎร) วัดปรางค์ อำเภอปัว ซึ่งกำลังจะทำพิธีบรรจุพระธาตุอยู่คณะกรรมการผู้ดำเนินการก่อสร้างพระธาตุจึงได้แบ่งพระธาตุให้เจ้าเทพวงศ์จำนวน ๘ องค์และได้นำมาบรรจุ องค์พระธาตุไว้ที่วัดคาว ซึ่งตั้งอยู่กลางทุ่งคาว อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านกุ่มและหมู่บ้าน ผาล้อม วัดคาวนี้เป็นวัดที่เก่าแก่มากที่สุดของตำบลเชียงกลาง ด้วยความร่วมร่วมใจกันของพุทธศาสนิกชนในตำบลเชียงกลาง ได้สร้างเจดีย์แบบลังกา ขนาดฐานกว้าง ๑๒ เมตร สูง ๑๖ เมตร มีกำแพงล้อมรอบ ดำเนินการก่อสร้างอยู่ ๒ ปี จึงแล้วเสร็จ ตั้งชื่อว่า “พระธาตุศรีบัวแบ่งเทพมงคล” คือได้รับแบ่งมาจากวัดปรางค์ อำเภอปัว จังหวัดน่าน แต่ประชาชนโดยทั่วไปมักเรียกว่าพระธาตุวัดคาว

ภาพที่ ๑๓๙ พระธาตุจอมกิตติ อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

แหล่งมรดกทางธรรมชาติ

แหล่งที่มา กรมป่าไม้ ๒๕๖๖

ภาพที่ ๑๔๐ ภูมิทางวัฒนธรรม
และ ระบบนิเวศน์วิถีการดำเนินชีวิต

ภาพที่ ๑๔๑ น้ำตกตาดม่าน

สรุปเวที การสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๑๑ (อำเภอเชียงกลาง)
วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๘

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที **วัฒนธรรมที่โดดเด่นของอำเภอเชียงกลาง น่าจะเกี่ยวข้องกับประเพณีท้องถิ่นและวิถีชีวิตของชาวบ้าน เนื่องจากข้อมูลที่ระบุไม่ชัดเจน จำเป็นต้องศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับเทศกาลสำคัญ งานฝีมือ หรือการแสดงทางวัฒนธรรมที่ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เช่น พิธีกรรมทางศาสนา การแต่งกาย หรืออาหารพื้นเมือง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนเอกลักษณ์ของอำเภอเชียงกลางได้เป็นอย่างดี การทำความเข้าใจวัฒนธรรมเหล่านี้จะช่วยให้เราเข้าใจถึงรากเหง้าและคุณค่าของท้องถิ่นได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น**

เจียงก๋าง และต่อมาได้ชื่อว่า เชียงกลาง เป็นอำเภอเล็ก ๆ รอยต่อของอำเภอสายเหนือ ผ่านไปยังอำเภอต่าง ๆ และมีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงเมืองหลักวรนคร มีความเชื่อผ่านศาลเจ้าพ่อพญาไมย เดิมเรียกว่า “เจ้าพ่อดงฆ้อง” เพราะชาวบ้านเคารพนับถือ เชื่อว่าเป็นเทพารักษ์ที่ปกปักรักษาดงฆ้องและ ชาวบ้านสบกอน ปัจจุบันได้ย้ายมาประดิษฐานอยู่หัวสะพานแม่น้ำกอน อยู่บนเนินสูงตรงมุมทางแยกซ้ายไปบ้านดอนแท่น แม้จะเป็นส่วนหนึ่งของแอ่งวัฒนธรรมปัว แต่ก็มีมรดกทุนของพื้นที่หลากหลายและมีความสำคัญดังเช่น

- วิหารไทลื้อวัดหนองแดง
- วิหารวัดกลาง
- วัดบุญเรือง
- พระธาตุศรีบัวแบ่งเทพมงคล
- พระธาตุจอมกิตติ

อำเภอเชียงกลาง

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	–
๒.	สถาปัตยกรรม	จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองแดง พระธาตุเจดีย์ศรีเชียงกลาง พระธาตุดอยแก้ว
๓.	โบราณสถาน	วัดพร้าว (วิถีชีวิต) วัดบ้านพร้าว จิตรกรรมชาดก (มีทุกวัด) จิตรกรรมวัดหนองแดง วิหารไทลื้อ รอยพระบาทบ้านตึ๊ดภูผาม่าน รอยพระบาทบ้านดอนสบเปือ สาขามนุษย์ศาสตร์ บวงสรวงเจ้าพ่อพญาไมย เจ้าพ่อพญาเรือน
๔.	ภาษา	ภาษาไทลื้อ ไทยวน ไทลาว ลาวล้านช้าง ภาษาลั้วะ
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	–
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	แกงขนุน ยำม่าลิ้นไม้ น้ำพริกม่าแขว่น ไกยี+น้ำพริกมะเขือส้ม สมุนไพรพื้นบ้าน (บ้านน้ำคา)
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติและจักรวาล	–
๘.	ศิลปะการแสดง	ฟ้อนแง้น ฟ้องมองเชิง ตีพิ การตีเหล็ก เครื่องเงิน
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	–
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	การสู่ขวัญคน สู่ขวัญข้าว ต๋านข้าวใหม่ การส่งเคราะห์ สืบชะตา เลี้ยงผีปู่ย่า เลี้ยงผีหม้อนึ่ง ต๋านก๋วยสลาก ต๋านขันข้าว ประเพณีสู่ขวัญข้าว ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง ตานก๋วยสลาก นมัสการพระธาตุ ๔ มุมเมือง
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	ผ้าทอลายน้ำไหล แกะสลัก จักสาน
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	–

การถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๑๒

อำเภอทุ่งช้าง

มรดกน่าน สู่มรดกโลก

อำเภอทุ่งช้าง

ส่วนร่วมในการขับเคลื่อนมรดกทางวัฒนธรรมน่านสู่มรดกโลกให้เกิดเป็นรูปธรรม

- ประชาสัมพันธ์สร้างการรับรู้สู่ชุมชน การบอกต่อสู่คนรุ่นหลัง เพื่อปลูกฝังคนรุ่นหลัง รณรงค์ อนุรักษ์ ให้คงอยู่อย่างต่อเนื่อง
- การรวมกลุ่มในการพูดคุย สื่อสาร บอกต่อเล่าเรื่อง
- ประชาสัมพันธ์สร้างรับรู้ผู้สูงอายุ ผ่านผู้นำหมู่บ้าน อัคงาน กิจกรรม นิทรรศการ
- ผลักดันให้เกิดแผนงาน ชุมชน ตำบล อำเภอ ให้เกิดการสืบสานต่อ

ต้องการการสนับสนุนในส่วนใดบ้าง เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมคงอยู่

- สนับสนุนในการขับเคลื่อนให้ เกิดกิจกรรมโดยใช้องค์กร/หน่วยงานในท้องถิ่น และถ่ายทอดประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ให้กับเด็กๆในพื้นที่ได้เรียนรู้สู่ อ เครือข่าย
- รวบรวมองค์ความรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน
- สนับสนุนด้านงบประมาณ ด้านองค์ความรู้ พัฒนาเทคโนโลยี ในการเผยแพร่ ชุดองค์ความรู้ ให้ทุกคนได้รู้อักอย่างกว้างขวาง คิดตามและประเมินผล
- สนับสนุนงบประมาณในการปรับปรุง ส่งเสริมด้านมรดกทางวัฒนธรรม จัดกิจกรรม ส่งเสริมด้านมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

ความกังวลหรือข้อสงสัย/ข้อสอบถาม/ข้อเสนอในการขับเคลื่อนน่านสู่มรดกโลก

- ขาดการถ่ายทอด สืบต่อของคนรุ่นใหม่
- กังวัลกับเข้ามาของเทคโนโลยีใหม่ๆ ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม โดยไม่ได้คำนึงถึง ความเหมาะสมของวัฒนธรรมดั้งเดิม ประเพณีดั้งเดิมสูญหาย/คนรุ่นเก่าหายไป
- ด้านการจัดการขยะ การคมนาคม การจราจัดคิดขัด ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินลดลง มลภาวะสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติเสียหาย อุบัติเหตุเพิ่มขึ้น วิถีชีวิตเปลี่ยนไป

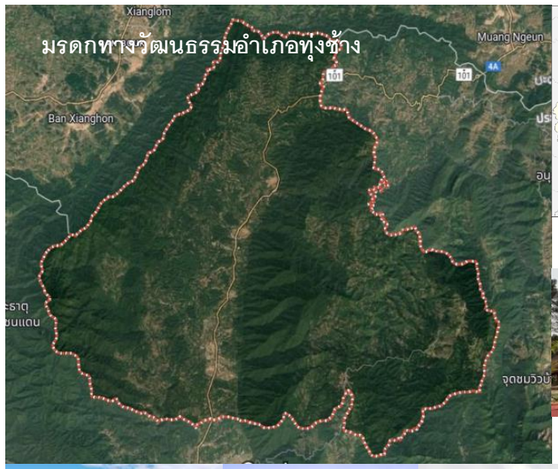

พระพุทธมงคลสัมฤทธิ์ ๗๐๐ ปี วัดทุ่งผึ้ง

พระธาตุจอมสลี

วัดศรีดอนชัย-เมืองงอบ

พระธาตุภูเพียง

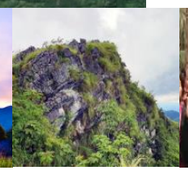

คำขวัญ:
พิพิธภัณฑ์เรืองรอง ส้มสีทองเรืองนาม สาวงามพริ้มพราย ผ้าลายไทลื้อ
ยึดถือธรรมะ พระพุทธรูป ๗๐๐ ปี

ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

แต่เดิมท้องที่อำเภอทุ่งช้างเป็นบริเวณที่เรียกว่าแขวงเมืองและ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้ยกฐานะเป็นอำเภอ ชื่อว่าอำเภอและ ตามตำบลที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอ โดยมีอาคารที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ที่บ้านเฟือยลุง หมู่ ๙ ตำบลและ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๔ ต่อมาได้ย้ายอาคารที่ว่าการอำเภอมาตั้งใหม่ซึ่งห่างจากเดิม ๒ กิโลเมตร อยู่ในเขตบ้านทุ่งช้าง หมู่ ๒ ตำบลทุ่งช้าง จึงได้เปลี่ยนชื่ออำเภอและ จังหวัดน่าน เป็นอำเภอทุ่งช้างในวันที่ ๑๑ เมษายน ปีเดียวกัน และย้ายที่ว่าการอำเภอไปอยู่ที่ตำบลทุ่งช้างจนถึงปัจจุบัน

มรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

ภาพที่ ๑๔๒ พระพุทธมงคลสัมฤทธิ์ ๗๐๐ ปี วัดทุ่งผึ้ง
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

ภาพที่ ๑๔๓ วัดศรีดอนชัย-เมืองงอบ
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

ภาพที่ ๑๔๔ พระธาตุภูเพียง
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

ภาพที่ ๑๔๕ พระธาตุจอมสลี
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

ภาพที่ ๑๔๖ วิถีพหุวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ ขมุห้วยสะแตง
ที่มา : เสน่ห์น่านวันนี้

ภาพที่ ๑๔๗ อนุสาวรีย์วีรกรรม พลเรือน ตำรวจ ทหาร และพิพิธภัณฑ์ทหารทุ่งช้าง
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

มรดกทางธรรมชาติ

แหล่งที่มา กรมป่าไม้ ๒๕๖๖

ภาพที่ ๑๔๘ ดอยผาผึ้ง

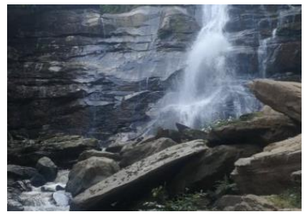

ภาพที่ ๑๔๙
น้ำตกตาดหมอก

ภาพที่ ๑๕๐
ถ้ำผาผึ้ง มณีพฤกษ์

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๑๒ (อำเภอทุ่งช้าง)
วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๘

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที **วัฒนธรรมที่โดดเด่นของอำเภอทุ่งช้างเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวไทลื้อ ซึ่งสะท้อนให้เห็นในงานฝีมือ เช่น การทอผ้าลวดลายเอกลักษณ์, สถาปัตยกรรมวัดวาอาราม และประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน นอกจากนี้ยังมีเทศกาลต่าง ๆ ที่แสดงออกถึงความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้ทุ่งช้างเป็นพื้นที่ที่มีเสน่ห์ดึงดูดทั้งนักท่องเที่ยวและผู้สนใจศึกษาวัฒนธรรม**

อำเภอทุ่งช้าง ในอดีตมีฐานะเป็นแขวง เรียกว่าแขวงขุนน่าน ผู้ครองแขวงชื่อเจ้าพรม ณ น่าน ปกครองแขวงขุนน่าน ระหว่างปี พ.ศ.๒๔๔๒ - ๒๔๔๖ และต่อมาได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอและ โดยมีอาคารที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ ที่บ้านเฟือยลุง ม.๙ ต.และ ต่อมาได้ย้ายอาคารที่ว่าการอำเภอมาตั้งใหม่ห่างจากเดิม ๒ กม. เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๔ ซึ่งอยู่ในเขตบ้านทุ่งช้าง ม.๒ ต.ทุ่งช้าง จึงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นอำเภอทุ่งช้าง

ในช่วงสำคัญอีกประวัติศาสตร์ของอำเภอทุ่งช้าง มีประวัติศาสตร์การสู้รบที่ยาวนาน คือ สงครามอันเนื่องมาจากความแตกต่างทางความทางคิดหรืออุดมการณ์ ลัทธิการปกครอง พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่แทรกซึมเพื่อหวังทำลายการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เริ่มปฏิบัติการตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๖ และทวีความรุนแรงตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๓ จนถึง พ.ศ.๒๕๑๘ ชาวไทยทั้ง พลเรือน ตำรวจ ทหาร ที่รักชาติต้องพลีชีพปกป้องผืนแผ่นดินไทยมากมายถึง ๖๐๐ กว่าคน

ปัจจุบันชาวทุ่งช้างมีวิถีชีวิตที่สุขสงบท่ามกลางธรรมชาติที่ร่มรื่นสวยงาม อากาศ บริสุทธิ์ ผู้คนมีอัธยาศัยไมตรี ราษฎรมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ถึงแม้จะประกอบด้วยราษฎรหลากหลายเผ่าพันธ์ เช่น ไทยเหนือ ไทลื้อ ม้ง ขมุ ลัวะ เย้า ถิ่น แต่ชนทุกเผ่าก็อยู่อาศัยร่วมกันในผืนดินนี้อย่างสุขสงบมีแหล่งมรดกที่สำคัญของพื้นที่ เช่น

- พระพุทธมงคลสัมฤทธิ์ ๗๐๐ ปี วัดทุ่งผึ้ง
- พระธาตุจอมสลี
- พระธาตุภูเพียง
- วัดศรีดอนชัย-เมืองงอบ
- อนุสาวรีย์วีรกรรม

อำเภอทุ่งช้าง

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	-
๒.	สถาปัตยกรรม	พระพุทธรูป ๗๐๐ ปี ตำบลทุ่งช้าง วัดทุ่งผึ้ง อนุสาวรีย์ทุ่งช้าง ศาลเจ้าพ่อม้าขาว ตำบลปอน ศาลเจ้าเมืองและ ตำบลและ ฟ้อนไทลื้อ ตำบลงอบ พระธาตุภูเพียง ตำบลและ ต้นไทร ๒๐๐ ปี อาคารที่ทำการอำเภอทุ่งช้าง พิพิธภัณฑ์ทหาร อำเภอทุ่งช้าง
๓.	โบราณสถาน	-
๔.	ภาษา	ไทลื้อ ม้ง ลั้วะ ขมุ พื้นเมือง ทุกชาติพันธุ์ (พูด) ภาษาเขียน (ม้ง) ภาษาล้านน้าน (ตั๋วเมือง)
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	-
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	-
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติและจักรวาล	-
๘.	ศิลปะการแสดง	จ้อย ซอ ตีกลองปูจา ตีมองเชิง
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	ตีพิ เป่ากบ (หนังยาง) สะบ้า เป่ากบ (หนังยาง) โยนลูกช่วง วิ่งเปี้ยว ตี
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	ผีหม้อนึ่ง (ทุกหมู่บ้าน) เลี้ยงผีปู่ย่า สู่ขวัญควาย/คน ตานข้าวใหม่ ตานก๋วยสลาก เลี้ยงผีเจ้าพ่อม้าขาว ดอกดำดอกแดง เลี้ยงเจ้าที่ทอผ้า ๓๐ ธันวาคม พิธีตัดกรรม พิธีสงเคราะห์ บูชาเจ้าที่เจ้าทาง ประเพณีปีใหม่ม้ง
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	ทอผ้าบ้ายหลายทุ่ง ทอผ้าไทลื้อ ทอผ้าลายน้ำไหล จักสาน เครื่องใช้ในครัวเรือน และชีวิตประจำวัน แกะสลักไม้ งานปั้น สานหิง แห
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	-

การถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๑๓

อำเภอเวียงสา

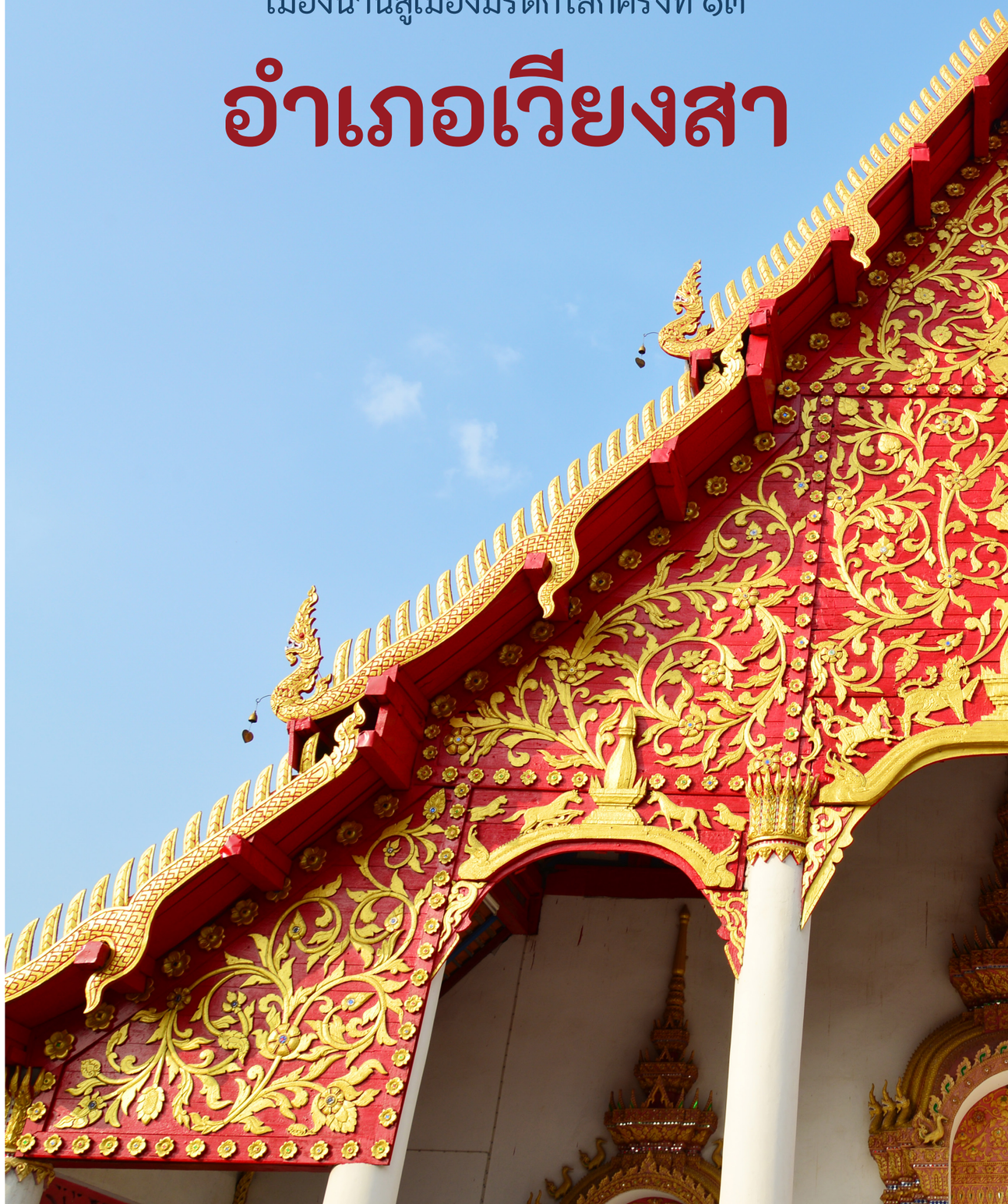

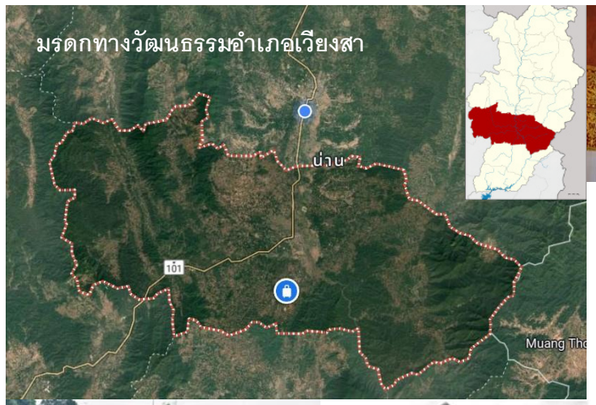

พระประธานในพระวิหาร พระพุทธรูปปางประทับยืน เมื่อ พ.ศ. 2340

วัดบุญยืนพระอารามหลวง

วัดคือเวียง

พระธาตุจอมแจ้ง

พระธาตุน้อย วัดดอนไชย

รอยพระบาทแรก

คำขวัญ:
ประตูสู่น่าน ตำนานชนตองเหลือง เมืองเจ็ดสายน้ำ งามล้ำวัดบุญยืน เริงรื่นแข่งเรือออกพรรษา

ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

ตามตำนานที่ไม่มีประวัติที่ทางราชการจัดทำขึ้นแต่อย่างใด เพียงแต่ได้มีคนรุ่นเก่าและอดีตข้าราชการรุ่นเก่า ๆ เล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานสำคัญทางโบราณวัตถุและปูชนียวัตถุ ซึ่งพอจะเป็นที่ยืนยันและเชื่อถือได้ กล่าวว่าอำเภอเวียงสาเดิมชื่อ “เวียงป้อ-เวียงพ้อ” หรือ “เมืองพ้อ-เมืองป้อ” เพราะตำนานเล่าว่า ถ้าหากมีเหตุการณ์ร้ายแรงอันใดเกิดขึ้น มักเรียกผู้คนที่มีไม่มากนักตามบริเวณนั้นมาป้อ (รวม) กันที่ปากสา (ปากแม่น้ำสาที่ไหลลงสู่แม่น้ำน่าน) ซึ่งต่อไปนี้จะใช้คำว่า “เวียงป้อ” แทนชื่อเรียกอำเภอเวียงสาในอดีตที่ระบุในตำนานหรือหลักฐานที่สำคัญ ๆ ต่อไป

มรดกทางวัฒนธรรม

พระพุทธรูปประทับยืน วัดบุญยืน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืน ภายในพระวิหารวัดบุญยืน มีลักษณะพุทธศิลป์ดังนี้ พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกใหญ่ แย้มพระโอษฐ์เล็กน้อย พระหนุเป็นปมแหลม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลวยาว พระอังสาใหญ่ พระอุระหนา บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง มีลักษณะเป็นริ้ว เปิดพระอังสาขวา ชายสังฆาฏิขนาดใหญ่พาดผ่านพระอังสาซ้ายตกลงพระนาภี พระหัตถ์ทิ้งลงด้านข้างพระวรกาย ข้างหนึ่งทรงจับชายจีวรยกขึ้น ประทับยืนบนฐานชุกชีมีพระสาวกขนาบทั้งสองข้าง ลักษณะพระพักตร์ค่อนไปทางศิลปะพื้นถิ่น

ตำนานพื้นเมืองน่าน ระบุว่า เจ้าอัทธวรปัญโญทรงมีบัญชาให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๓๔๓ ใจความว่า “....ในปีจุลศักราช ๑๑๖๓ (พ.ศ.๒๓๔๓) เจ้าหลวงอัทธวรปัญโญก็มีบัญชาให้สร้างพระพุทธรูปเจ้าองค์ยืนที่วัดบุญยืนนั้น ถึงเดือน ๗ ขึ้น ๕ ค่ำ เม็งวันพุธ ไทยเต้าจะ ฤกษ์ได้ ๒๔ ตัว ชื่อมหาธนฤกษ์ ก็แล้วเสร็จสมบูรณ์สิ้นทองคำปิด ๔๙๕๐ ใบ...”[๑๔๕] จึงกำหนดพระพุทธรูปองค์นี้ไว้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔

วัดคือเวียง อำเภอเวียงสา

บ้านคือเวียง เดิมมีชื่อว่า “บ้านคือ” ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน ตรงข้ามบ้านศรีมงคล (สบว้า) ตำบลขึ่ง ซึ่งอยู่สูงกว่าระดับน้ำมาก ทำให้น้ำไม่สามารถท่วมถึงได้ จึงเป็นแนวรั้วตามธรรมชาติที่สามารถป้องกันข้าศึกศัตรูทั้งจากทางด้านตะวันออกและทางทิศเหนือได้เป็นอย่างดี บ้านคือเวียงปรากฏในพงศาวดารเมืองน่านฉบับราชวงศ์ปกรณ์ กล่าวว่าเมื่อราวปี พ.ศ.๒๓๒๖ - ๒๓๒๙ มีองค์พระธาตุเป็นหลักชัยบนเนินสูงสุด มีแหล่งน้ำอ่างเก็บน้ำ กลางชุมชนและ มีแนวคูเมืองแบบก้อนหอย ล้อมแนวเขาคล้ายเวียงภูเพียง

[๑๔๕] กรมศิลปากร, **รายงานเบื้องต้นภูมิหลังเมืองน่าน โครงการสืบค้นแหล่งวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำน่านแม่น้ำว้าโดยประชาชนมีส่วนร่วม** (น่าน : สำนักศิลปากรที่ ๗ น่าน กรมศิลปากร, ๒๕๔๙), ๕๕.

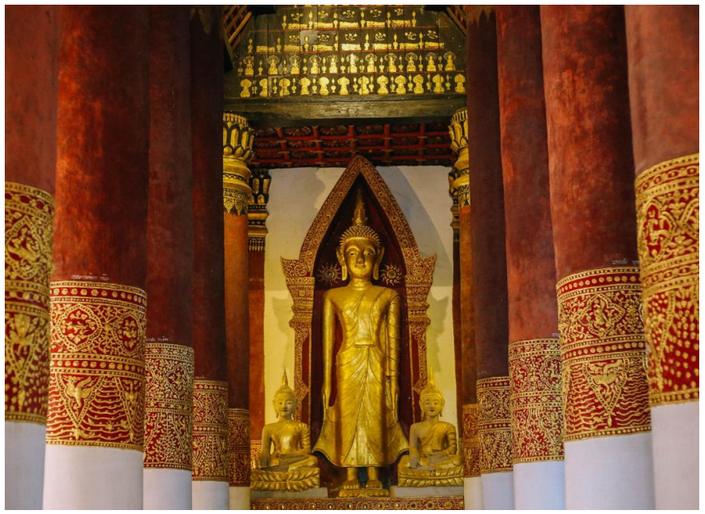

ภาพที่ ๑๕๑ พระพุทธรูปประทับยืน วัดบุญยืน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

วัดคือเวียงเป็นที่ประดิษฐาน สถูปเจดีย์ แบบทรงลังกา เป็นเจดีย์ที่รับอิทธิพลจากศิลปะพม่าและพัฒนาจนกลายเป็นรูปแบบของเจดีย์พื้นเมือง ไม่ปรากฏบันทึกหลักฐานการสร้างแต่เข้าใจว่าเป็นการสร้างช่วงต้นรัตนโกสิทธิ์ อย่างไรก็ตาม ลักษณะภูมิศาสตร์ของชุมชนคือเวียงมีความเป็นทักษาแบบ พื้นที่นิยมจัดตั้งของเมืองโบราณคล้าย ๆ เมืองเก่าน่านตอนเหนือ กรณี เมืองย่าง เมืองวรนคร เมืองภูเพียงแช่แห้ง ที่มักเลือกทำเลที่ตั้งเนินเขาแต่มีแหล่งกักเก็บน้ำได้ ที่น่าสนใจคือ ชุมชนคือเวียงมีองค์ประกอบเหล่านี้ครบตามแบบเมืองโบราณ

มีพระพุทธรูปแกะสลักไม้ทั้งองค์ ณ วัดคือเวียง พระพุทธรูปปางนี้ อยู่ในพระอิริยาบถทรงประทับยืนตามปกติ ห้อยพระหัตถ์ทั้งสองข้างลงชิดพระกายอย่างสบาย ๆ แสดงว่า ยังไม่มีเหตุการณ์อะไรอันจะทำให้ต้องไหวพระกายคือประทับยืนเฉย ๆ น่าจะเรียกตามเหตุว่า “ปางเมตตาการุญ” ไม่พบปีที่สร้าง แต่เป็นลักษณะกลุ่มศิลปะนิยมร่วมสมัยเจ้าอัตถวรปัญโญ

วัดบ้านคือเวียง อำเภอเวียงสา

ภาพที่ ๑๕๒ วัดบ้านคือเวียง อำเภอเวียงสา
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

วัดดอนไชยใต้

วัดดอนไชย อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน อ้างตามบันทึกของวัด เริ่มสร้างครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ.๒๒๑๗ สมัยพระชินวงศ์เป็นเจ้าอาวาสด้วยบารมีของท่านเป็นพระสหาย (หรือเสี่ยว) กับเจ้าชีวิตนครน่าน (ยุคเมืองน่านภายใต้การปกครองของพม่า) ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๑๐๓ - พ.ศ.๒๓๒๙ รวมเวลา ๒๒๖ ปี มีเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านในยุคนี้ทั้งหมด ๑๕ องค์ ช่วงการสร้างชุมชนและวัดดอนไชย ๒๒๑๗ เจ้าเมืองน่าน คือลำดับที่ ๔๗ เจ้าพระยายอดใจ ปกครองเมืองน่าน ๒๒ ปี) พระองค์ท่านทรงเมตตาเป็นประธานการก่อสร้างวิหารหลังนี้ จึงได้เจ้าเมืองอื่น ๆ ได้มาช่วยเหลือดังหลักฐาน เช่น เสาไม้กลมบ้างต้น มีชื่อปรากฏปลายเสาว่า เมืองพร (อำเภอทุ่งช้างในปัจจุบัน) บางต้นจารึกว่า เมืองหิน (อำเภอนาหมื่นในปัจจุบัน) จึงปรากฏบันทึกไว้เป็นมรดกของหมู่บ้านสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ตลอดระยะเวลาผ่านมา ๓๕๐ ปี

วัดดอนไชยใต้
อำเภอเวียงสา

ภาพที่ ๑๕๓ วัดดอนไชยใต้ อำเภอเวียงสา
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

วัดบุญยืน พระอารามหลวง อำเภอเวียงสา
จังหวัดน่าน

ภาพที่ ๑๕๔ วัดบุญยืน พระอารามหลวง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

วัดบุญยืนพระอารามหลวง

ตำนานพื้นเมืองน่าน ระบุว่า เจ้าอัทธวรปัญโญทรงมีบัญชาให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๓๔๓ ใจความว่า “ในปีจุลศักราช ๑๑๖๓ (พ.ศ.๒๓๔๓) เจ้าหลวงอัทธวรปัญโญก็มีบัญชาให้สร้างพระพุทธรูปเจ้าองค์ยืนที่วัดบุญยืนนั้น ถึงเดือน ๗ ขึ้น ๕ ค่ำ เม็งวันพุธ ไทยเต้าจะ ฤกษ์ได้ ๒๔ ตัว ชื่อมหาธนฤกษ์ ก็แล้วเสร็จสมบูรณ์สิ้นทองคำปิด ๔๙๕๐ ใบ...” จึงกำหนดพระพุทธรูปองค์นี้ไว้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔ พระอารามหลวงเป็นวัดประจำอำเภอเวียงสา เป็นศูนย์รวมของการผสมผสานศิลปะหลายยุคหลายสมัย ตั้งแต่ สุโขทัย ล้านนา ล้านช้าง อาณาจักรน่านเจ้าในอดีต จุดเด่นที่ดึงดูดศรัทธาคือพระประธานปางประทับยืนองค์ใหญ่ที่สุดในจังหวัดน่าน และพระอุโบสถที่งดงามวัดบุญยืนมีความสำคัญต่อความมั่นคงของจังหวัดน่าน โดยตั้งแต่สมัยเจ้าฟ้าอัตถวรปัญโญ เจ้าผู้ครองนครน่าน องค์ที่ ๕๖ เป็นต้นมา เมื่อบ้านเมืองเกิดความไม่สงบหรือเกิดภัยธรรมชาติ ในเมืองน่านคราใด เจ้าผู้ครองนครน่านและประชาชนจะประกอบพิธีบวงสรวงสักการะบูชาพระธาตุเจดีย์วัดบุญยืน ซึ่งก่อให้เกิดขวัญกำลังใจต่อประชาชนได้เป็นอย่างดี และสมัยที่ยังมีเจ้าผู้ครองนครน่านนั้นได้มีการประกอบพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาขึ้น ในพระวิหารต่อหน้าพระพุทธปฏิมาปางประทับยืน องค์พระประธานตลอดมา และในปี พ.ศ.๒๔๘๕ กรมศิลปากร ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ นอกจากพระประธานองค์ใหญ่ที่สุดในจังหวัดน่านแล้ว วัดบุญยืนยังมีพระอุโบสถที่งดงามมีเอกลักษณ์เฉพาะโดยมีหลังคาอุโบสถลดหลั่นเหมือนม้าต่างแพร ต่างไหม ด้านหน้ามี ๔ ชั้น ด้านหลังมี ๓ ชั้น บานประตูเป็นไม้สักแกะสลักลวดลายสามชั้น ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่หาดูได้ยากและมีความงดงามยิ่ง

ภาพที่ ๑๕๕ แข่งเรือวันออกพรรษาของวัดบุญยืน พระอารามหลวง
ที่มา : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กรมศิลปากร

ประเพณีการแข่งเรือ

ประเพณีการแข่งเรือวันออกพรรษาของวัดบุญยืน ซึ่งเป็นพระอารามหลวงตั้งอยู่ที่อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน จะกระทำในโอกาสประเพณีตานก๋วยสลากของวัดบุญยืน ซึ่งยึดถือปฏิบัติเป็นประจำทุกปี ตั้งแต่สมัยสมเด็จเจ้าฟ้าอัตถวรปัญโญ เป็นเจ้าผู้ครองนครน่าน ทรงสร้างและบูรณะวัดบุญยืนขึ้นในปี พ.ศ.๒๓๔๓ โดยยึดถือคติในไตรภูมิพระร่วง ตามพุทธประวัติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงเสด็จประทับจำพรรษาบนสรวงสวรรค์ เพื่อโปรดพุทธมารดา ครั้งออกพรรษาจึงเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์สู่โลกมนุษย์ ในวันออกพรรษาของวัดบุญยืน จะมีกิจกรรมการแข่งขันเรือของแต่ละหมู่บ้านที่มาร่วมงานถวายทานสลากภัต โดยยึดถือปฏิบัติกันมา ไม่ว่าวันออกพรรษาจะตรงกับวันใดก็ตามโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง

มรดกด้านธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ ๑๕๖ แผนที่แสดงพื้นที่แอ่งวัฒนธรรม อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

เวียงป้อ (อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน) ตามตำนานที่ไม่มีประวัติที่ทางราชการจัดทำขึ้นแต่อย่างใดเพียงแต่ได้มีคนรุ่นเก่าและอดีตข้าราชการรุ่นเก่า ๆ เล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานสำคัญทางโบราณวัตถุและปูชนียวัตถุ ซึ่งพอจะเป็นที่ยืนยันและเชื่อถือได้ กล่าวว่า อำเภอเวียงสา เดิมชื่อ “เวียงป้อ-เวียงพ้อ” คำว่า เวียงพ้อ หรือ “เวียงป้อ” นั้น คำว่า “เวียง” หมายถึง เมือง ส่วนคำว่า พ้อ หรือ “ป้อ” นั้น ความหมายทางภาษาเหนือ หมายถึง การรวมกันเข้าเป็นกลุ่มเพื่อเตรียมการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง (การออกเสียงตัว พ ของทางภาคเหนือมักจะออกเสียงเป็นตัว ป)

ตามตำนานเล่าว่า “เมื่อครั้งแต่โบราณนั้น เมื่อก่อนนั้น เมืองป้อมีผู้คนไม่มากนัก ภูมิประเทศส่วนใหญ่ก็เป็นป่าละเมาะและป่าดงดิบ เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่ามากมายหลายชนิด มีสัตว์ตัวใหญ่รูปร่างลักษณะคล้ายวัวกระทิง แต่สูงกว่าและดุร้ายมาก ชอบออกหากินในเวลากลางคืน อาหารของสัตว์ประเภทนี้ก็คือ ซากศพของคนที่ถูกฝังไว้ บางครั้งก็ไล่ขวิดคนเดินทางกลางคืนตายและจะดูดเลือดกินเป็นอาหาร ชาวบ้านเรียกว่า “วัวโพง” จึงเป็นที่หวาดกลัวของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ไม่กล้าออกไปทำงานในเวลาพลบค่ำ จึงมีการตั้งเวรยามเฝ้าหมู่บ้าน โดยมีการก่อกองไฟรอบ ๆ หมู่บ้าน แต่ก็ยังมีข่าวการทำร้ายชาวบ้านอยู่อย่างหนาหู ชาวบ้านจึงประชุมกันจัดทำรั้วไม้แน่นหนา แล้วให้ชาวบ้านมารวมกันอยู่เป็นกลุ่มในเวลากลางคืน เพื่อดูแลความปลอดภัยจากวัวโพง พอเวลาใกล้พลบค่ำ ยามจะเคาะกะหลก (เกราะไม้) ให้ชาวบ้านมาป้อกัน (รวมกัน) ในรั้วกำแพงไม้แก่น ณ ที่ราบบริเวณปากแม่น้ำสา ทำเช่นนี้อยู่หลายปี ต่อมาก็มีการตั้งชายฉกรรจ์เป็นกลุ่มไปไล่ล่าวัวโพง แต่ก็ไม่มีใครฆ่าวัวโพงได้เลย นานเข้าวัวโพงก็ไม่มาอาละวาดและเลือนรางไป แต่คำว่า “ไปป้อกันในกำแพงไม้แก่น” จึงกลายมาเป็นชื่อเมือง เรียกว่า “เมืองป้อ” นั่นเอง

เวียงป้อ (เวียงสา) ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองน่าน ห่างจากเมืองน่าน ๒๕ กิโลเมตร มีหลักฐานการตั้งบ้านเรือนมานานแล้ว จากการศึกษาในยุคหินและเครื่องมือหินต่าง ๆ เช่น หินตุ่น ขวานหิน มีดหิน ตลอดถึงเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็ปรากฏว่ามีคนอาศัยอยู่บริเวณที่เป็นที่ตั้งเมืองป้อนี้แล้ว และปรากฏหลักฐานซากวัดร้างต่าง ๆ เช่น

- วัดบุญนะ สถานที่ตั้งตลาสดเทศบาลเวียงสา
- วัดต๋ำโล่ง อยู่ห่างจากวัดผาเวียงไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๔ กิโลเมตร
- วัดมิ่งเมือง สถานที่ตั้งสำนักงานการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคอำเภอเวียงสา
- วัดป่าแพะน้อย อยู่ห่างจากวัดวิถีบรรพต ไปทางทิศตะวันตก ๑ กิโลเมตร
- วัดสะเลียม อยู่ห่างจากวัดสะเลียมใหม่ (ตำบลยาบหัวนา) ๘๐๐ เมตร
- วัดหินล้อม อยู่ห่างจากวัดสะเลียมใหม่ (ตำบลยาบหัวนา) ๒ กิโลเมตร

เวียงป้อ เป็นเมืองที่อยู่ใกล้นครน่าน ผลกระทบและอิทธิพลด้านต่างๆ มักได้รับพร้อมกันกับนครน่าน และเนื่องจากการเดินทางติดต่อโดยทางบกใช้เวลาเดินทางประมาณ ๖-๘ ชั่วโมง ถ้าหากขี่ม้าเร็วก็จะประมาณ ๒-๓ ชั่วโมง การเดินทางติดต่อทางน้ำใช้เวลาประมาณ ๕-๖ ชั่วโมง ที่ตั้งของเวียงป้อ มีภูมิประเทศล้อมรอบไปด้วยภูเขา ซึ่นคนพื้นบ้านเรียกว่า “ดอย” มีดอยต่าง ๆ รอบเวียงป้อ ดังนี้

- ดอยนางนอน เป็นดอยทอดยาวจากทางทิศตะวันตกลงไปทางทิศใต้ลักษณะคล้ายหญิงสาวนอน
- ดอยผาง่าม เป็นเทือกดอยทอดยาวจากทิศใต้ไปทางทิศตะวันออก ยอดสูงสุดมีลักษณะคล้ายสองง่าม
- ดอยภูคำ เป็นเทือกดอยทอดยาวมาจากทิศตะวันออกขึ้นไปทางทิศเหนือ ลักษณะสูงกว่าดอยลูกอื่น ๆ
- ดอยพระบาตรหรือดอยข้าวบาตร เป็นดอยที่อยู่ทางทิศตะวันตก เป็นที่ตั้งของบ้านใหม่ดินแดง ดอยลูกนี้ใช้เป็นที่พักอาศัยเมื่อมีอุทกภัยครั้งใหญ่หลายครั้ง
- ดอยภูเพียงหรือดอยภูเปียง เป็นดอยเชื่อมต่อกับดอยพระบาตร เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านภูเพียง
- ดอยเขาแก้ว ตั้งอยู่ทางทิศเหนือในเขตพื้นที่ตำบลน้ำปั้ว

ตามที่เมืองป้อตั้งอยู่ที่ราบระหว่างดอยต่างๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว ยังทำให้เกิดลำน้ำหลายสายไหลลงสู่แม่น้ำน่าน ได้แก่ ลำน้ำแม่สาคร ลำน้ำว้า ลำน้ำสา ลำน้ำแหง ลำน้ำมวบ ลำน้ำสาลี่ ตลอดถึงสายน้ำน่านและสายน้ำว้าเดิมที่เปลี่ยนเส้นทางเดินกลายสภาพเป็นหนองน้ำซึ่งมีอยู่มากมาย ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำครก” และสายธารอื่น ๆ อีกมากมายที่ไหลลงสู่แม่น้ำน่าน จึงทำให้เมืองป้อเมืองเล็ก ๆ แห่งนี้อุดมสมบูรณ์

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๑๓ (อำเภอเวียงสา)
วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๘

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที อำเภอเวียงสา เดิมเรียกว่า “เวียงป้อ - เวียงพ้อ” หรือ “เมืองป้อ - เมืองพ้อ” ถือเป็นเมืองสำคัญตามพงศาวดารน่าน มีพัฒนาการของเมืองอย่างต่อเนื่อง นับอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยแอ่งภูมิศาสตร์ ที่ถือเป็นแอ่งน่านตอนปลาย และมีแม่น้ำสาขาของแม่น้ำน่านไหลมารวมกัน ณ จุดนี้ของพื้นที่ จึงมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะสมในการตั้งถิ่นถิ่นฐาน และมีผู้คนหมุนเวียนกิจกรรมอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่อง มีแหล่งพื้นที่วัฒนธรรมหลากหลายมิติ เช่น

- ▷ พระประธานในพระวิหาร พระพุทธรูปปางประทับยืน
- ▷ วัดบุญยืนพระอารามหลวง
- ▷ พระธาตุจอมแจ้ง
- ▷ วัดคือเวียง
- ▷ พระธาตุน้อย วัดดอนไชย
- ▷ การเสด็จพระราชดำเนิน ของ ร.๙ พื้นที่จังหวัดน่าน รอยพระบาทแรก
- ▷ ประเพณีแข่งเรือยาว เทศกาลออกพรรษา

อำเภอเวียงสา

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	-
๒.	สถาปัตยกรรม	วัดคือเวียง ตำบลส้าน วิหารวัดบุญยืน จิตรกรรมฝาผนัง ซุ้มประตูโขง วัดบุญยืน
๓.	โบราณสถาน	-
๔.	ภาษา	ภาษา ภาษาลาว ไทพวน มลาบลี ม้ง
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	ประวัติหมู่บ้าน ตำนานเจ้าหลวงเวียงสา ต้นเค้าของเวียงป้อ ตำนานการสร้างวัดศรีดอนแท่น
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	-
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติและจักรวาล	-
๘.	ศิลปะการแสดง	-
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	สะบ้า เปตอง รำวงมะเก่า สะล้อ ซอ ปิน ตีกลองปูจา จ้อยซอ
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	พิธีสู่ขวัญ ขึ้นธาตุพระธาตุจอมแจ้ง กินสลากวันออกพรรษา ใส่บาตรเทียน เลี้ยงผีปู่ย่า บวงสรวงเจ้าพ่อช้างงาแดง เลี้ยงผีฟ้า เลี้ยงเจ้าหลวง ปีใหม่ม้ง กำฟ้าไทพวน แก้บน ดูเมื่อดูหมอ ปีใหม่เมี่ยน
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	แกะสลักหัวเรือ จักสาน สล่าชุดเรือ ผ้าทอพื้นเมือง ตุงไชย ตุงไส้หมู ตุงใยแมงมุม ผ้ามัดย้อม บ้านนาสา ช่างแกะสลักแข่งเรือบ้านบุญเรือง วาดภาฝาผนัง ตอกดอกผ้า วัดไหล่น่าน
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	-

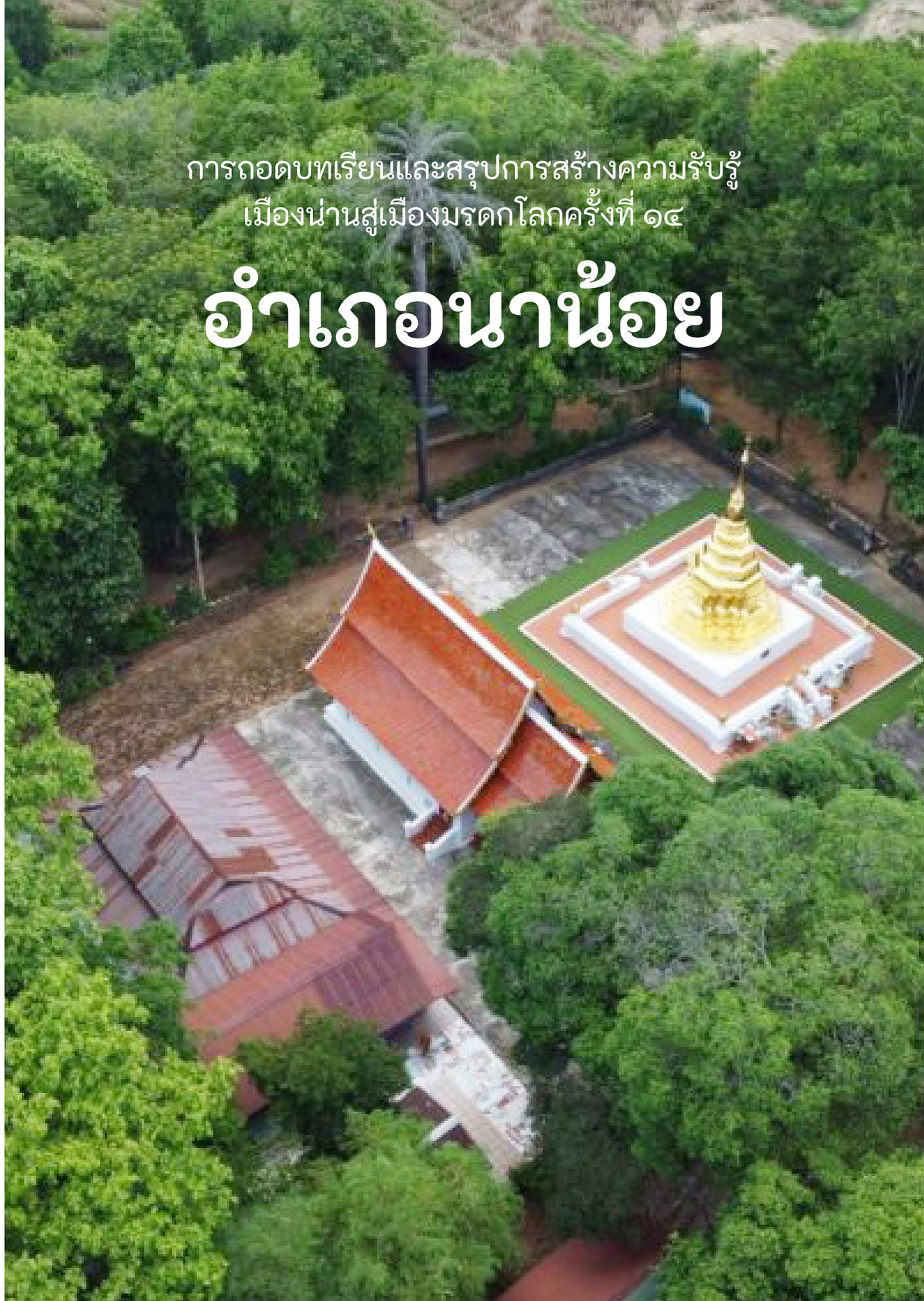

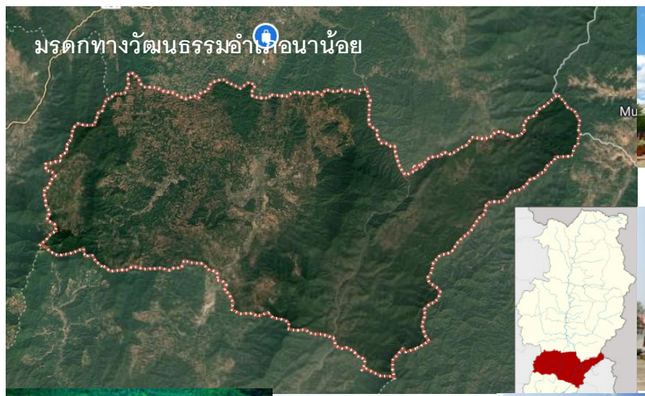

วัดนาเตา นาน้อย

พระธาตุพลูแช่

วัดเชียงของ

อุทยานแห่งชาติศรีน่าน

เสาดินนาน้อย

วัดถ้ำเชตวัน

วัดนาหลวง

กู่พระเจ้าลานทอง วัดน้ำลัด

คำขวัญ:
เมืองเสาดิน ถิ่นมะขามหวาน ตำนานดอยผาชู้ เชิดชูพระธาตุพลูแช่

ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

อำเภอนาน้อยแต่เดิมเรียกว่า เวียงศรีษะเกษ ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งลำน้ำแหง อยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดน่าน ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศใต้ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร มีอาณาเขตรวมกับแขวงท่าปลา (อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์) เรียกว่า “น่านใต้” ขึ้นอยู่ในความปกครองของจังหวัดน่าน ในการปกครองแต่ละแขวง แบ่งการปกครองเป็นเมืองเล็ก ๆ แต่ละเมืองมีพ่อเมืองปกครองมีบรรดาศักดิ์เป็น พญา ท้าว แสน แคว่น และปู่หลัก พ่อเมืองแต่ละเมืองจะมีบรรดาศักดิ์แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับและความสามารถของเจ้าเมืองนั้น ๆ ลักษณะของเมืองเล็ก ๆ เหล่านี้เป็นการรวมพื้นที่หลาย ๆ หมู่บ้าน ก็จะรวมเป็นเมืองหนึ่ง ซึ่งมีอาณาบริเวณใกล้เคียงกันตามลักษณะของภูมิประเทศ โดยมีพ่อเมืองเป็นผู้ดูแลปกครองมีอำนาจการปกครองและสั่งการเกือบเด็ดขาด โดยได้รับอาชญามาจากเจ้าครองนครมีศักดิ์เป็นพญา ในเขตท้องที่อำเภอนาน้อยหรือแขวงศรีษะเกษแต่โบราณกาล

เวียงศรีษะเกษ

เวียงศรีษะเกษ ในปัจจุบันตั้งอยู่ที่บริเวณบ้านนาน้อย หมู่ที่ ๔ ตำบลนาน้อย เมืองงั่วหรือเมืองศรีษะเกษในสมัยอดีต มีอาณาเขตการปกครองในพื้นที่ตำบลศรีษะเกษ ตำบลเชียงของ ตำบลนาน้อย บางส่วนของตำบลสถานและตำบลสันทะ นาน้อยในยุคเริ่มแรกที่เรียกว่า เมืองงั่ว ยังไม่มีหลักฐานใดบ่งชัดว่าชนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานคือชนกลุ่มใด สันนิษฐานว่าเป็นชนที่มีเผ่าพันธุ์เช่นเดียวกับคนพื้นเมืองในล้านนา ซึ่งมีการทำมาหากิน การนุ่งห่ม วัฒนธรรมประเพณี ภาษาพูด ที่คล้ายกับท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคเหนือ จากหลักฐานศิลาจารึกที่วัดดอนไชย หมู่ที่ ๒ ตำบลนาน้อย ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนชื่อจากเมืองงั่วมาเป็นเมืองศรีษะเกษในปี จ.ศ.๑๒๔๑ (ปี พ.ศ. ๒๔๒๒) ในสมัยเจ้ามหาชีวิต อนันตวรฤทธิเดช เจ้าผู้ปกครองนครน่าน ซึ่งตรงกับสมัยของรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตามตำนานได้กล่าวถึงชื่อเมืองว่า สาเหตุที่เรียกชื่อเมืองว่า ศรีษะเกษ นั้นมีที่มาจาก ครั้งเมื่อ เจ้าเมืองน่านได้เสด็จประพาสมายังแขวงนี้ได้เห็นสายน้ำไหลกลับทิศ คือไหลจากทิศใต้มาทิศเหนือเป็นที่น่าสังเกตและแปลกจากแขวงอื่น ๆ จึงตั้งชื่อแขวงนี้ว่า แขวงศรีษะเกษ คำว่าศรีษะเกษ แผลงมาจากคำว่า”สังเกต”ต่อมาได้ตั้งชื่อเป็นอำเภอศรีษะเกษ แต่ชื่อไปตรงกับจังหวัดศรีสะเกษ จริงได้เปลี่ยนชื่ออีกครั้งตามสภาพทางภูมิศาสตร์ของตัวอำเภอ ด้วยพื้นที่การทำการเกษตรไม่มาก เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ของเป็นผืนป่าและภูเขา จึงเปลี่ยนชื่อมาเป็น อำเภอนาน้อย

“พระธาตุพลูแช่” ตำบลนาน้อย อำเภอนาน้อย

ลายลักษณ์อักษรประวัติการสร้างปรากฏในบันทึกสมุดข่อยเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๒๖๒ ปีไจ้ (ปีชวด) เดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำ ได้บันทึกตามคำบอกเล่าของครูบาธรรมปัญญาได้เล่าแก่สามเณรแสนพรหม (ต่อมาได้เป็นเจ้าพระยาแสนพรหม) ว่ามีพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งได้เสด็จมาโปรดสัตว์ถึงบริเวณดอยหัวงัว โดยได้มีพระเถระเจ้าติดตามมารูปหนึ่ง พระเถระได้ลงไปตักน้ำที่ตีนเขา (เชิงเขา) ขากลับได้แวะขอพลูจากย่าเฒ่าที่บ้านตีนดอย เนื่องจากพลูแห้ง ย่าเฒ่าจึงขอเอาพลูแช่น้ำก่อนแล้วจึงนำมาถวายเมื่อพระพุทธเจ้าทราบเรื่องย่า เฒ่าแช่พลูจึงทรงทำนายว่าที่นี่ต่อไปจักได้ชื่อว่า ดอยพลูแช่เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับทรงเอาพระเกศา (เส้นผม) ให้พระเถระบรรจุลงที่ประทับนั่ง ประชาชนนำโดยพญางั่ว (เมืองหนึ่งในเขตอำเภอนาน้อยสมัยโบราณ) นำตุงธูป เทียน ดอกไม้ มาบูชาพระพุทธเจ้าและขออนุญาตสร้างเจดีย์ตรงที่ประทับนั่งซึ่งได้บรรจุพระ เกศาไว้นั้น พระพุทธเจ้าจึงโปรดให้สร้างพระเจดีย์ตรงที่บรรจุพระเกศา เพื่อเอาไว้สักการบูชาและได้ขนานนามว่า “พระธาตุพลูแช่”

ภาพที่ ๑๕๗ พระธาตุพลูแช่ อำเภอนาน้อย
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

วิหารวัดเชียงของ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

ภาพที่ ๑๕๘ วิหารวัดเชียงของ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ในยุคสมัยที่กำลังคนเป็นเรื่องสำคัญ การตีต้อน เอาผู้คนมาหลอมรวมในแผ่นดิน เป็นเรื่องสำคัญ กรณีศึกษา ประวัติชุมชนเชื่อมเรื่องเล่า การอพยพ มาจากเขตอำเภอเชียงของจังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน มาสร้างชุมชน และวัดเชียงของ ณ บ้านหนองห้า ตำบลเชียงของ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ในปัจจุบัน ข้อสันนิษฐาน น่าจะร่วมยุคเหตุการณ์ช่วงเชียงแสนแตก (สงครามเชียงแสน ใน พ.ศ.๒๓๔๗ เป็นสงครามระหว่างสยามอาณาจักรรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) หนึ่งในชุมชนที่มีความน่าสนใจ โดยเฉพาะศิลปกรรมของงานพุทธศิลป์ที่มีความงดงามเฉพาะของพื้นที่

ภาพที่ ๑๕๙ กู่พระเจ้าล้านทอง ที่วัดน้ำลัด ในชุมชนบ้านสถาน อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

กู่พระเจ้า โขงพระเจ้า กู่โขงพระเจ้า

กู่พระเจ้า โขงพระเจ้า กู่โขงพระเจ้า หรือ ปราสาทพระเจ้า คือสถาปัตยกรรมแบบล้านนาที่รับอิทธิพลมาจากปราสาทยอดในศิลปกรรมพุกามของพม่า นำมาพัฒนาจนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของล้านนา โดยเริ่มมีการนำมาสร้างตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เพื่อใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระธาตุในวิหารสำหรับวัดสำคัญในนครเชียงใหม่ ราชธานีแห่งอาณาจักร รวมไปถึงวัดสำคัญ ๆ ตามหัวเมืองของล้านนา ดังนั้น พอบอกว่าที่วัดน้ำลัดมีกู่พระเจ้าล้านทอง จารึกบนแผงพระพิมพ์ไม้วัดน้ำลัด (พ.ศ.๒๓๔๑) จารึกฐานพระพุทธรูปวัดน้ำลัด (พ.ศ.๒๓๔๓) จารึกฐานพระพุทธรูปวัดน้ำลัด ๒ (พ.ศ.๒๓๔๗) จารึกฐานพระพุทธรูปวัดน้ำลัด ๓ (พ.ศ.๒๓๓๗) และจารึกฐานพระพุทธรูปวัดน้ำลัด ๔ (พ.ศ.๒๓๓๘)

วัดนาหลวง ตำบลเชียงของ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

การศึกษาและปริวรรตจารึก : จารึกพบที่อำเภอนาน้อยและอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๑), ๒๖๘ - ๒๗๑ ในปี พ.ศ.๒๔๗๒ พระจันทิมาธรรมเจ้าอาวาสวัดหลวงเป็นประธาน พร้อมด้วยศิษยานุศิษย์และอุบาสกอุบาสิกาในหมู่บ้านแห่งนี้ ได้ร่วมกันก่อสร้างพระอุโบสถ จนกระทั่งแล้วเสร็จในปี พ.ศ.๒๔๗๔ ทั้งหมดจึงได้พร้อมใจกันถวายพระอุโบสถไว้กับพระพุทธศาสนา โดยผู้มีส่วนร่วมในการก่อสร้างทั้งหลายต่างตั้งความปรารถนาให้ได้รับความสุข ๓ ประการ มีพระนิพพานเป็นที่สุด ผู้สร้างพระจันทิมาธรรม เจ้าอาวาสวัดหลวง พร้อมด้วยศิษยานุศิษย์และอุบาสกอุบาสิกาในหมู่บ้านกำหนดอายุจากเลขศักราชที่ปรากฏในจารึกบรรทัดที่ ๑ คือ “จุลศักราชได้ ๑๒๙๑ ตัว” ซึ่งตรงกับ พ.ศ.๒๔๗๔ พระพุทธรูปวัดน้ำลัด ๓ (พ.ศ. ๒๓๓๗) และจารึกฐานพระพุทธรูปวัดน้ำลัด ๔ (พ.ศ.๒๓๓๘)

ภาพที่ ๑๖๐ วัดนาหลวง ตำบลเชียงของ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ภาพที่ ๑๖๑ วัดนาเตา ตำบลศรีษะเกษ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

วัดนาเตา

วัดนาเตา เป็นวัดราษฎร์สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ตั้งอยู่ในตำบลศรีษะเกษ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน วัดนาเตาตั้งเป็นวัดเมื่อ พ.ศ.๒๓๕๖ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๘ จากจารึกวัดนาเตาระบุว่า เมื่อ พ.ศ.๒๓๕๖ เริ่มปฏิสังขรณ์วิหารวัดหนองเทา (วัดนาเตา) โดยมีครูบาเจ้าวัดนาราบเป็นที่ปรึกษา มีพระอุปนันทะเจ้าอาวาสวัดหนองเทาเป็นประธานฝ่ายบรรพชิต และมีแสนทักขิณะเป็นประธานฝ่ายฆราวาสร่วมกับพระภิกษุสามเณรและคนบ้านหนองเทาและคนในหมู่บ้านใกล้เคียง ในการนี้มีพระปัญญาเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง

ภายในอุโบสถมีองค์พระประธานที่เป็นองค์นอนหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหอไตรไม่ปรากฏหลักฐานการสร้าง ลักษณะเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่ออิฐถือปูน ส่วนฐานหน้ากระดานลูกแก้วอกไก่ หลังคามุงหลังคาเดิมเป็นหินชนวน ต่อมาเป็นกระเบื้องดินเผา วิหารศิลปะล้านนา หลังคาลดหน้า ๓ ชั้น มีโครงสร้างหลังคาแบบม้าต่างไหม หลังคาเดิมเป็นกระเบื้องดินขอเปลี่ยนเป็นแป้นเกล็ด ในปี พ.ศ.๒๕๒๒ มีการเทปูนซีเมนต์ลงทับพื้น เสาและคานหุ้มไม้จากพื้นเดิม ในปี พ.ศ.๒๕๔๕ บันไดทางขึ้นด้านหน้าแก้ไขจากเหงามาเป็นนาค วัดยังมีจารึกบนพระบฏซึ่งพบเพียงแห่งเดียวในจังหวัดน่าน ระบุปีที่สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๓๕๘

ภาพที่ ๑๖๒ เสาดินนาน้อย แหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

เสาดินนาน้อย

เกิดจากการที่ดินตะกอน ทับถม ถูกเลื่อนตัวสูงขึ้นจากผิวดิน ผ่านเวลานานหลาย ล้านปี ถูกน้ำและฝนกัดเซาะ จนทำให้เกิดรูปร่าง ประหลาด แปลกตาอย่างที่เห็น สันนิษฐานว่าเสาดินนาน้อยมี อายุประมาณ ๓๐,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ ปี และเคยเป็นก้นทะเลมาก่อน นอกจากนี้ยังค้นพบกำไลหินและขวานโบราณที่นี่ (ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน) แสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้อาจเคยเป็น แหล่งอาศัยของมนุษย์ยุคหินเก่า

มรดกด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ ๑๖๓ เสาดินนาน้อย แหล่งโบราณดียุคก่อนประวัติศาสตร์
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

อุทยานแห่งชาติศรีน่าน

มีพื้นที่ครอบคลุมอำเภอนาหมื่น อำเภอนาน้อย อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ตามแนวสองฟากฝั่งลำน้ำน่าน จนสิ้นสุดที่อ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์ สภาพเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ เทือกเขาสูงสลับซับซ้อนวางตัวในแนวทิศเหนือ-ใต้ มีเนื้อที่ประมาณ ๖๔๐,๒๓๗.๕๐ ไร่ หรือ ๑,๐๒๔.๓๘ ตารางกิโลเมตร[๔๖]

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๑๔ (อำเภอนาน้อย)
วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๖๘

[๔๖]https://th.wikipedia.org/wiki/

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที **แอ่งนาน้อย** หรือน่านตอนใต้ อำเภอที่มีความสำคัญยิ่งเป็นช่วงรอยต่อของล้านนาแยกตัวจากพม่ามาขึ้นกับสยาม พ.ศ.๒๓๔๐ และ ๒๓๔๕ ในพื้นที่อำเภอนาน้อยเดิมเรียกว่า “แขวงศรีษะเกษ” หรือ เมืองศรีษะเกษ เวียงศรีษะเกษ ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งลำน้ำแหง เวียงศรีษะเกษในสมัยอดีต มีอาณาเขตการปกครองในพื้นที่ตำบลศรีษะเกษ ตำบลเชียงของ ตำบลนาน้อย บางส่วนของตำบลสถานและตำบลสันทะ นาน้อยในยุคเริ่มแรกที่เรียกว่า เมืองงั่ว จากหลักฐานศิลาจารึกที่วัดดอนไชย หมู่ที่ ๒ ตำบลนาน้อย ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนชื่อจากเมืองงั่วมาเป็นเมืองศรีษะเกษ ในปี จ.ศ.๑๒๔๑ (ปี พ.ศ. ๒๔๒๒) ในสมัยเจ้ามหาชีวิต อนันตวรฤทธิเดช เจ้าผู้ปกครองนครน่าน ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จึงถือได้ว่านาน้อยมีความสำคัญยิ่งในอดีต ดังจะเห็นได้จากการมีแหล่งมรดกสำคัญกระจายตัวอยู่ตามชุมชนต่าง ๆ ยกตัวอย่างที่โดดเด่นได้ดังนี้

- ยุคก่อนประวัติศาสตร์ คอกเสือ เสาดินนาน้อย
- โบราณสถานที่สำคัญ
  - พระธาตุพลูแช่
  - วัดนาเตา
  - วัดเชียงของ
  - วัดนาหลวง
  - กู่พระเจ้าลานทองวัดน้ำลัด
- แหล่งมรดกทางธรรมชาติ
  - อุทยานแห่งชาติศรีน่าน

อำเภอนาน้อย

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	-
๒.	สถาปัตยกรรม	วัดนาเตา วัดสันทะ วัดเปา วัฒนธรรมทางธรรมชาติ ถ้ำเชตวัน แก่งหลวง ดอยเสมอดาว อุทยานแห่งชาติขุนสถาน ดอกพญาเสือโปร่ง ดอกเข็มนาพิกา เสาดินนาน้อย
๓.	โบราณสถาน	-
๔.	ภาษา	ภาษาล้านนา
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	-
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	-
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติ และจักรวาล	-
๘.	ศิลปะการแสดง	-
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	กลุ่มซอ บ้านน้ำหิน ตำบลเชียงของ กลุ่มดนตรีพื้นเมือง ของแต่ละโรงเรียนยังมีอยู่
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	พิธีสงเคราะห์หมู่บ้าน สงเคราะห์หมู่บ้าน สรงน้ำพระธาตุ ศรีษะเกษ กินสลาก ต๋านข้าวใหม่ ผีหม้อนึ่ง ประเพณีการไหลเรือไฟ ตำบลเชียงของ จัดขึ้นทุกปี ในวันลอยกระทง การสืบชะตาข้าว สู่ขวัญควาย ทำบุญปีใหม่ ส่งสะตวง
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	สุราพื้นบ้าน อาชีพที่ยังมีอยู่ แกะสลักไม้ ตำบลบัวใหญ่ ปักผ้า ม้ง ตำบลสถาน การแต่งกาย การทอผ้า จักสาน เครื่องเงิน เครื่องปั้นดินเผา
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	-

การถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้
เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๑๕

อำเภอนาหมื่น

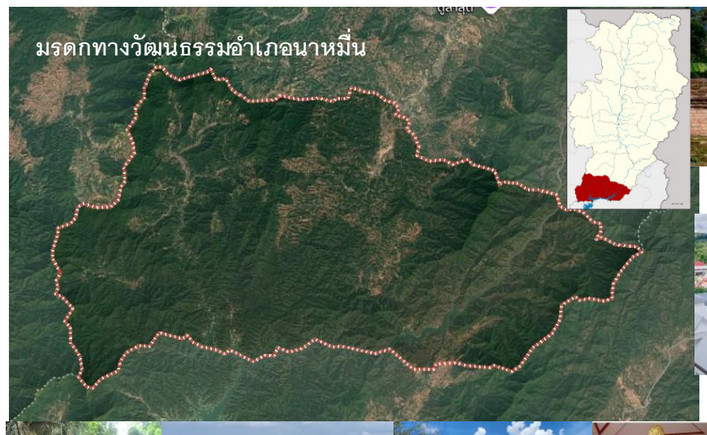

วัดดอนมูล นาทะนุง พระธาตุจอมแจ้ง

วัดบ่อแก้ว พระธาตุนาคา

แหล่งน้ำตก น่านใต้สุด

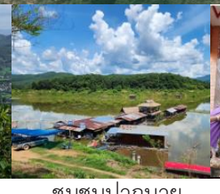

ชุมชนปากนาย

เสาหลักเมือง

วัดนาหวาย

พระธาตุเมืองลี

คำขวัญ:

กราบพระแก้ว แอ่วปากนาย มากมายมะขามหวาน ไหว้ศาลหลักเมือง ลือเลื่องน้ำตกสวย

ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

ท้องที่อำเภอนาหมื่นแต่เดิมนั้นเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอนาน้อย ต่อมาเมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๒๑ ได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทยให้แยกตำบลบ่อแก้ว ตำบลนาทะนุง และตำบลเมืองลี ออกจากการปกครองของอำเภอนาน้อย รวมตั้งเป็น กิ่งอำเภอนาหมื่นต่อมาในวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๒๔ ได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทยให้แยกบางหมู่บ้านออกจากการปกครองของตำบลเมืองลี รวมตั้งเป็นตำบลปิงหลวง และในวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๓๗ จึงได้มีพระราชกฤษฎีกาฯ ยกฐานะให้เป็น อำเภอนาหมื่น จนถึงปัจจุบัน

วัดดอนมูล (นาทะนง) ตำบล: นาทะนุง
อำเภอ: นาหมื่น จังหวัด: น่าน

ภาพที่ ๑๖๔ วัดดอนมูล (นาทะนง) ตำบลนาทะนุง อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

วัดดอนมูล (นาทะนง)

ปีที่ตั้งวัดหรือสร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๔ เดิมชาวบ้านเรียกว่าวัดค้างอ้อย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ ๑ ไร่ ๒ งาน ๗๖ ตารางวา วิหารวัดดอนมูล สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์วัดดอนมูล สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๗ โดยหลวงปู่เทพวงศ์ เทพวงฺโส เจ้าอาวาสวัดดอนมูลในสมัยนั้น นำราษฎรบ้านดอนมูลร่วมกันสร้าง สร้างด้วยอิฐถือปูน หลังคามุงด้วยไม้แป้นเกล็ด หน้าบันและหัวเสาแกะสลักไม้สวยงามมาก ซึ่งเป็นรูปทรงพื้นบ้าน เป็นศิลปะล้านนาตะวันออก มีอายุกว่า ๑๐๐ ปี ซึ่งเป็นรูปทรงเดียวกันวิหารน้อย วัดนาหวายใช้รูปแบบเดียวกันกับวิหารน้อย วัดนาหวาย ที่เป็นศิลปะล้านนาตะวันออก เป็นต้นแบบ

วิหารน้อย วัดนาหวาย บ้านนาหวาย ตำบลบ่อแก้ว อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน

ภาพที่ ๑๖๕ วิหารน้อย วัดนาหวาย บ้านนาหวาย ตำบลบ่อแก้ว อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

ภาพที่ ๑๖๖ วิหารน้อย วัดนาหวาย บ้านนาหวาย ตำบลบ่อแก้ว อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน
ที่มา : ยุทธภูมิ สุประการ ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน

วิหารน้อย วัดนาหวาย

บ้านนาหวาย ตำบลบ่อแก้ว อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน เป็นวิหารมีหลังคามุงด้วยไม้แป้นเกล็ด เครื่องไม้ต่าง ๆ หน้าบันและหัวเสาแกะสลักไม้ประดับกระจกมีความงามลงตัว สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๓๓๖ โดยการนำของพระครูบาอาทิตย์ ชาวเมืองเชียงของ และฝ่ายฆราวาสโดยการนำของแสนกาจณะ เจ้าเมืองหิน และนายช่างชื่อว่าอาริยะ ซึ่งเป็นช่างหลวงประจำเมืองงั่ว เมืองหิน เป็นผู้สร้าง ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระเจ้าหลวงเสลารัฏฐะมุนี พระประธานที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในอำเภอนาหมื่น

สรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลกครั้งที่ ๑๕ (อำเภอนาหมื่น)
วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๘

ถอดบทเรียน การระดมความคิดเห็นจากเวที **อำเภอนาหมื่น** เดิมเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอนาน้อย และได้แยกออกมาเป็นอำเภอนาหมื่นเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๗ ตามประวัติศาสตร์ของพื้นที่ นาหมื่นถือเป็นเส้นทางสำคัญในการจะเดินทางออกจากน่าน ผ่านเมืองต่าง ๆ ทางตอนใต้ เช่น เมืองหิน เมืองลี เป็นประตูลงสู่ สยามในอดีต และประวัติศาสตร์ของน่านหลายครั้งเชื่อมโยงการมีอยู่ทั้งเขตแดนปกครองอำนาจของเจ้าเมืองน่าน “เสาแดนเมือง” เป็นหลักที่หนึ่งหมื่น (ต่อมานำมาตั้งเป็นชื่ออำเภอนาหมื่น) ไปจนถึง เมืองท่าปลา ในสมัยเจ้า “พระยามงคลยศประเทศราช เจ้านครเมืองน่าน” จนสู่การเปลี่ยนผ่านเจ้าเมืองน่านในยุคสมัยเจ้าอัตถวรปัญโญ นัดดา (หลานลุง) ของพระเจ้ามงคลวรยศ ขึ้นเป็น “เจ้าเมืองน่าน” ร่วมสมัยรัตนโกสินทร์ แหล่งมรดกสำคัญของอำเภอนาหมื่นปัจจุบัน ยกตัวอย่างที่โดดเด่น ดังนี้

- เสาหลักหมื่น
- พระธาตุนาคา
- พระธาตุจอมแจ้ง
- พระธาตุเมืองลี
- วัดนาหวาย
- วัดดอนมูล
- วัดบ่อแก้ว

อำเภอนาหมื่น

ที่	ประเภท	มรดกทางวัฒนธรรม
๑.	โบราณวัตถุ	-
๒.	สถาปัตยกรรม	วัดนาหวาย วิหารล้านนา ตุงกระด้าง พระแกะสลักไม้ มีทุกวัด พระแก้วขาว วัดบ่อแก้ว รอย พระพุทธบาท เขตโบราณ บ้านนาคา วิหารวัดดอนมูล
๓.	โบราณสถาน	-
๔.	ภาษา	ภาษาพื้นเมือง
๕.	วรรณกรรมพื้นบ้าน	ตำนานเมืองลี
๖.	พื้นที่วัฒนธรรม	-
๗.	ความรู้และแนวปฏิบัติธรรมชาติ และจักรวาล	สู่ขวัญคน สู่ขวัญควาย ส่งเคราะห์ เลี้ยงผี สืบชะตาคนพิธีฝาก วัว ฝากควายไว้กับป่า ตู้หนอน คาถาเป่าควายให้หายจากการ เจ็บป่วย (ต้องระบุชื่อความและเพศ) สืบชะตาข้าว หมอเป่า บวงสรวงเจ้าพ่อเขาแสง บวงสรวงพ่อเลี้ยงหลวง บวงสรวงอาญาหลวง การเรียกขวัญ เลี้ยงเจ้าปู่ภูคา เลี้ยงเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก เลี้ยงผีไร่ผีนา
๘.	ศิลปะการแสดง	ฟ้อนเจิง ซอพื้นบ้าน จ้อย/ค่าว รำวงมะเก่า สะบ้า
๙.	กีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น	-
๑๐.	แนวปฏิบัติทางสังคมเทศกาล	สงฆ์น้ำพระธาตุปากแพะ ประเพณียี่เป็ง
๑๑.	งานฝีมือดั้งเดิม	สาขาช่างฝีมือ ตีดาบ แกะสลักไม้ ทอผ้าบ้านหลักหมื่น หลูบเงิน จักสานทั่วไป สานแห
๑๒.	แหล่งวัฒนธรรม	-

บทสรุปจากการถอดบทเรียนและสรุปการสร้างความรับรู้เมืองน่านสู่เมืองมรดกโลก จาก ๑๕ อำเภอ

การดำเนินการลงพื้นที่ คิดเป็น ๙๗% ของจำนวนผู้เข้าร่วม ๒,๒๑๔ คน มีการประเมินความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมเวทีของแต่ละอำเภอ ผู้เข้าร่วมอยู่ในระดับความพึงพอใจและพร้อมสนับสนุนการขับเคลื่อนของจังหวัดน่าน ๙๙% อีกทั้งมีการสื่อสารในรูปแบบออนไลน์ ผ่านระบบต่าง ๆ มีผู้ติดตามและเข้าร่วมรับฟังถึง ๒๐,๒๖๕ ครั้ง

ชุดประเด็นแลกเปลี่ยน “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน” จำแนกออกเป็น ๖ สาขา ดังนี้

๑. วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษาเครื่องมือที่ใช้สื่อสารในวิถีชีวิตของแต่ละกลุ่มชน ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน ทั้งเสียงพูด ตัวอักษร หรือสัญลักษณ์ ภาษา แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังต่อไปนี้

(๑) ภาษาไทย ภาษาประจำชาติ หรือภาษาราชการที่ใช้ในประเทศไทย

(๒) ภาษาไทยถิ่น พบที่ใช้สื่อสารในแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมในน่านเป็นภาษาเหนือ พื้นเมืองเป็นหลัก

(๓) ภาษากลุ่มชาติพันธุ์ ภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสารในชุมชนท้องถิ่นของน่าน พบหลายหลายชาติพันธุ์ ภาษาม้ง ภาษาลื้อ ภาษาพวน หรือภาษาอื่นที่มีลักษณะเป็นภาษาชาติพันธุ์

(๔) ภาษาสัญลักษณ์ ภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสารด้วยภาษามือ ภาษาท่าทาง อักษร หรือสัญลักษณ์อื่นที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร มักจะพบในกลุ่มวัฒนธรรมเฉพาะ เช่น ชาวมลาบรี ชาวลัวะ เป็นต้น

๒. สาขาศิลปะการแสดง ศิลปะการแสดง หมายความว่า การแสดงดนตรี การขับร้อง การรำ การเต้น และละครที่แสดงเป็นเรื่องราว ทั้งที่เป็นการแสดงตามขนบแบบแผน หรือมีการประยุกต์เปลี่ยนแปลง การแสดงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการแสดงสดต่อหน้าผู้ชม และมีจุดมุ่งหมายเพื่อความงาม ความบันเทิง หรือเป็นงานแสดงที่ก่อให้เกิดการคิด วิพากษ์ นำสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม ศิลปะการแสดง แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท

(๑) ดนตรีและเพลงร้อง เสียงที่เกิดจากเครื่องดนตรีและการขับร้องที่ประกอบกันเป็นทำนองเพลง ทำให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึก และจินตนาการ เพื่อบรรเลง ประกอบพิธีกรรมและประกอบการแสดง ดนตรีและเพลงร้อง แบ่งออกเป็น ดนตรีและเพลงร้องในพิธีกรรม ดนตรีและเพลงร้อง อย่างเช่น เป่าเก้ง ของชาวม้ง ในพิธีศพ

(๒) นาฏศิลป์และการละคร การแสดงที่ใช้ร่างกายท่วงท่าการเคลื่อนไหว ท่าเต้น ท่ารำการเชิด อาจสอดคล้องหรือสัมพันธ์กับการพากย์ เจรจา การใช้เสียงดนตรี บทร้อง บทละคร และอุปกรณ์ประกอบการแสดง ซึ่งสื่อถึงอารมณ์ ความรู้สึก และเรื่องราวอาจแสดงร่วมกับดนตรีและการขับร้องหรือไม่ก็ได้ นาฏศิลป์และการละคร แบ่งออกเป็น นาฏศิลป์และการละครในพิธีกรรม นาฏศิลป์และการละครที่เป็นเรื่องราวและแสดงเป็นชุดแต่ไม่เป็นเรื่องราว เช่น ฟ้อนล่องน่าน ฟ้อนแง้น ฟ้อนเจิง

๓. แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล หมายความว่า การประพฤติปฏิบัติและการกระทำกิจกรรมในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดกันมาบนหนทางของมงคลวิถี นำไปสู่สังคมแห่งสันติสุข แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล

๔. ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายความว่า องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ ความเชื่อ แนวปฏิบัติและการแสดงออกที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพื่อการดำรงชีวิตความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

๕. งานช่างฝีมือดั้งเดิม

งานช่างฝีมือดั้งเดิม งานที่สร้างสรรค์ขึ้นจากภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุ เครื่องมืออุปกรณ์ และกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะ สะท้อนพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา งานช่างฝีมือดั้งเดิม

๖. การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว หมายความว่า กิจกรรมทางกายและการออกแรง เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพื่อชัยชนะ เพื่อการป้องกันตัว หรือเพื่อเชื่อมความสามัคคี มีรูปแบบและวิธีการเล่นตามลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นที่ปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยและมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

แผนภาพที่ ๑๙ แสดงสรุปผลผู้เข้าร่วมเวทีการรับรู้ โครงการ
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

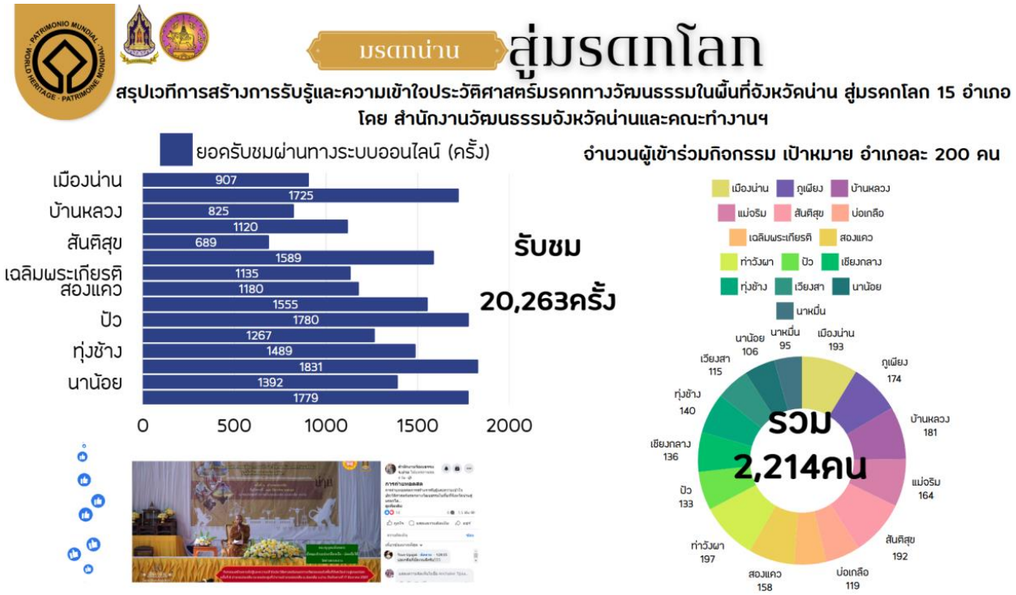

แผนภาพที่ ๒๐ แสดงสรุปผลผู้เข้าร่วมเวทีการรับรู้ โครงการ
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

มรดกน่าน สู่มรดกโลก

สรุปเวทีการสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่าน
สู่มรดกโลก 15 อำเภอ โดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่านและคณะทำงานฯ

ผลการดำเนินงาน

ลงพื้นที่ 15 อำเภอ คิดเป็น 97%
จำนวนผู้เข้าร่วม 2,214 คน
ความพึงพอใจ 99%
ยอดผู้เข้าชมออนไลน์ 20,263 ครั้ง

ลงพื้นที่อีก 1 เวทีดังนี้

- ระดับจังหวัด 4 มี.ค. 68

97%

3%

แผนภาพที่ ๒๑ แสดงสรุปผลผู้เข้าร่วมเวทีการรับรู้ โครงการ
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

มรดกน่าน สู่มรดกโลก

สรุปเวทีการสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่าน สู่มรดกโลก 15 อำเภอ
โดย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่านและคณะทำงานฯ

ความพึงพอใจต่อภาพรวมโครงการไม่น้อยกว่า 80%

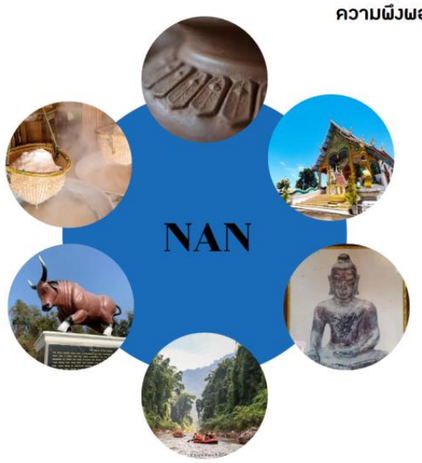

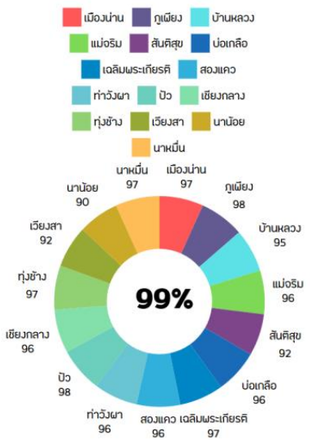

แผนภาพที่ ๒๒ แสดงสรุปผลผู้เข้าร่วมเวทีการรับรู้ โครงการ
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

‘วัดพญาวัด’
ตำบลดู่ใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

บทที่ ๔ :
องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมมรดกน่าน สู่มรดกโลก

บทที่ ๔
องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมมรดกน่าน สู่มรดกโลก

มรดกน่าน กับมุมมองในการพัฒนา และยกความโดดเด่นของจังหวัด ผ่าน คำขวัญเมืองน่าน

“แข่งเรือลือเลื่อง เมืองงาช้างดำ จิตรกรรมวัดภูมินทร์
แดนดินส้มสีทอง เรืองรองพระธาตุแช่แห้ง”

บริบทของพื้นที่ จังหวัดน่าน เป็นจังหวัดภาคเหนือตอนบน ด้านตะวันออกของประเทศไทย พื้นที่ ๑๒,๑๖๒.๐๔ ตารางกิโลเมตร มีชายแดนติดต่อกับ สปป.ลาว เป็นระยะทาง ๒๒๗ กม. แบ่งการปกครองเป็น ๑๕ อำเภอ ๙๙ ตำบล ๘๙๕ หมู่บ้าน ๑๐๐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีประชากรกว่า ๔๗๘,๐๐๐ คน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน ประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร รองลงมาอยู่ในภาคบริการ ข้าวต้น

พบกลุ่มวัฒนธรรม ชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกันอย่างหลักหลาย อาทิ ไทยวนหรือคนเมือง ม้ง เมี่ยน ขมุ ถิ่น ลัวะ มลาบรี ไทลื้อ ไทพวน เป็นต้น อาศัยอยู่ร่วมกันโดยมีแม่น้ำน่านเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตและผูกพันกับชาวน่านมายาวนาน แม่น้ำน่านยังเป็นแม่น้ำสายที่ยาวที่สุดในบรรดาต้นน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยามีความยาวถึง ๗๔๐ กิโลเมตร คิดเป็นปริมาณมวลน้ำ ๔๕% ของแม่น้ำเจ้าพระยาที่ส่งต่อความอุดมสมบูรณ์ไปยังภาคกลางของประเทศ

มติคณะรัฐมนตรี ในวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๔๘ เห็นชอบ ประกาศพื้นที่อนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าน่าน ทั้งพื้นที่ใจเมืองน่านและเวียงภูเพียงแช่แห้ง อีกทั้งเห็นชอบแผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าน่าน ปรับปรุงการใช้พื้นที่อาคารส่วนราชการเพื่ออนุรักษ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมืองน่าน พัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องราวในอดีต และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีภูมิทัศน์ที่เป็นระเบียบสวยงาม

พื้นที่เมืองเก่าน่าน นับเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่บริเวณใจเมืองน่าน (หัวแหวนเมืองน่าน) ยังคงปรากฏอาคารสำคัญที่เป็นเอกลักษณ์ ได้แก่ วัด คุ้มเจ้ากำแพงเมือง คูเมือง คลอง สะพาน และย่านชุมชน ผู้คนยังยึดถือประเพณีวัฒนธรรมล้านนาดั้งเดิมที่ถูกนำมาเชื่อมโยงกับการใช้สอยในชีวิตปัจจุบัน จินตภาพของเมืองยังคงมีความเป็นของแท้ดั้งเดิมที่ชัดเจน ประกอบกับชุมชนที่มีความเข้มแข็งร่วมกันสร้างบรรยากาศเมืองเก่า เมืองประวัติศาสตร์ และแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต

มรดกน่านสู่มรดกโลก เดินหน้าขับเคลื่อน “น่าน” สู่มรดกโลก

คณะรัฐมนตรีเห็นชอบ โครงการน่านเมืองเก่ามีชีวิต สร้างสรรค์ เมืองแห่งวัฒนธรรมสู่มรดกโลก ๒ โครงการย่อยที่กระทรวงวัฒนธรรม โดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่านเสนอ ประกอบด้วยโครงการสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ จ.น่าน สู่มรดกโลก ประกอบด้วยการประชุมเพื่อสร้างการรับรู้ ความเข้าใจ และความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของมรดกทางวัฒนธรรมแก่หน่วยงานรัฐ เอกชน ชุมชนและประชาชนในพื้นที่ จ.น่าน และจัดทำหนังสือองค์ความรู้มรดกทางวัฒนธรรมของ จ.น่าน และสื่อเผยแพร่ในระบบออนไลน์

และโครงการศึกษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขับเคลื่อน จ.น่าน สู่มรดกโลก โดยดำเนินการศึกษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ ประเมินคุณค่าและความสำคัญที่โดดเด่นในระดับสากล และรวบรวมองค์ความรู้แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเป็นเอกสารวิชาการและประเมินความเชื่อมโยงของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับเกณฑ์มาตรฐานในการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของน่าน เพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมต่อ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือองค์การ UNESCO

ในส่วนของโครงการที่หนึ่ง แม้จะเป็นเพียงกระบวนการสร้างการรับรู้ และความเข้าใจ แต่ในกระบวนการดำเนินงาน เรามีการใช้เครื่องมืออย่างง่ายในการถอด ชุดข้อมูลและการเชื่อมฐานข้อมูลของพื้นที่ในแต่ละอำเภอว่า มีมรดก ด้านใดบ้างที่มีความโดดเด่น และถือเป็นทุนของพื้นที่ ที่สำคัญ ในการศึกษาหรือพัฒนาในมิติต่าง ๆ ของแต่ละอำเภอ ผ่านมิติความรู้ มีภูมิปัญญามากมายหลายอย่าง เป็นความรู้จำเพาะตนอยู่ในวิถีชีวิต อยู่ในผู้คน อยู่กับถิ่นฐาน เป็นประสบการณ์ เป็นภูมิปัญญาปฏิบัติที่มีมาและแปรเป็นความรู้และภูมิปัญญาของสังคม ซึ่งปัจเจกชนแทบทุกคนในองค์กรใน ชุมชน และในสังคมล้วนเป็นทุนปัญญา (Human Intellectual) เป็นทุนมนุษย์ (Human Capital)

อย่างไรก็ตาม การถอดบทเรียนเป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participation) ซึ่งสามารถเชื่อมร้อยทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเป็นสำคัญโดยได้แบ่งจำแนกเป็นหลายอำเภอดังนี้

แหล่งมรดกอำเภอเมืองน่าน

แผนภาพที่ ๒๓ แสดงแหล่งมรดกอำเภอเมืองน่าน
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

อำเภอเมืองน่าน ถือเป็นแหล่งมรดกทางด้านวัฒนธรรมที่สำคัญ และเป็นไข่แดงชั้นในสุดของเมืองน่าน เป็นศูนย์รวมของผู้คนในฐานะเมืองหลวงของนครน่านในอดีต ในความทับซ้อนกันของแหล่งวัฒนธรรมสามารถจำแนกออกมาได้นับยุคก่อนประวัติศาสตร์และในประวัติศาสตร์น่านตามประชุมพงศาวดาร

ภาคที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๔๖๑) ราชวงษปกรณ์ โดย แสนหลวงราชสมภาร ในฐานนครน่านรัฐที่มีผู้ปกครองตนเองที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องถึง ๒ ราชวงศ์ จากข้อมูลดังกล่าวจึงทำให้เราสามารถอธิบายได้ว่า อำเภอเมืองน่านมีแหล่งวัฒนธรรมและกลุ่มคนที่เข้ามาทำกิจกรรมหมุนเวียนกันอย่างต่อเนื่อง โดยจำแนกหลักฐานสำคัญที่โดดเด่นดังนี้

- แหล่งมรดกวัฒนธรรม ยุคก่อนประวัติศาสตร์
  - สุสาน ยุคก่อนประวัติศาสตร์ บ้านสันติภาพ
  - แหล่งผลิตเครื่องมือ ยุคหิน ดอยภูซาง
- แหล่งมรดกวัฒนธรรม ยุคประวัติศาสตร์
  - แหล่งเตาเผาและเครื่องเคลือบบ้านบ่อสวก
  - เขตเมืองเก่าน่าน เนื้อที่ ๐.๑๘ ตารางกิโลเมตร เขตหัวแหวน ใจเมืองน่าน

แหล่งมรดกอำเภอภูเพียง

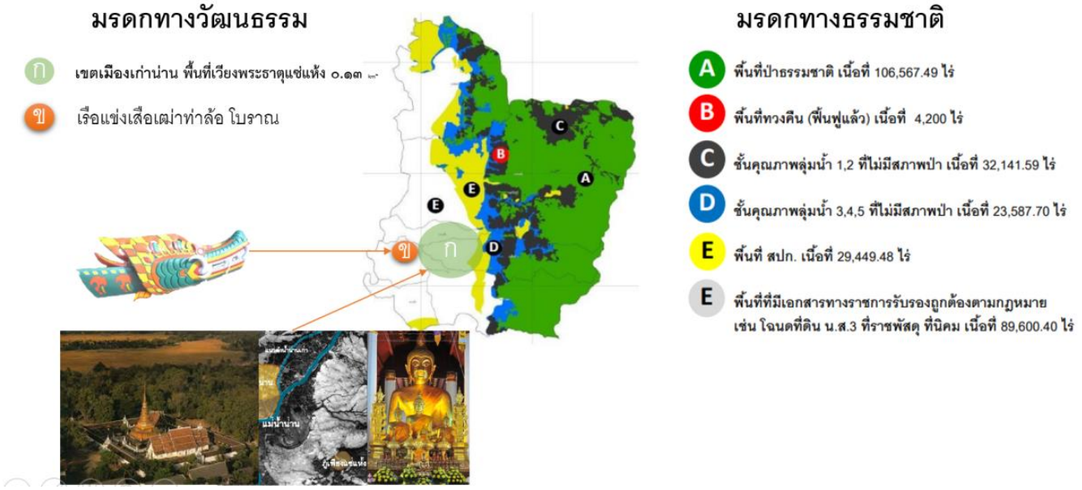

แผนภาพที่ ๒๔ แสดงแหล่งมรดกอำเภอภูเพียง
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

อำเภอภูเพียง อีกหนึ่งอำเภอที่มีความสำคัญยิ่งทั้งกับความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับน่าน อีกทั้งเป็นที่ตั้งแหล่งโบราณสถานอันสำคัญของจังหวัดน่านและเป็นประวัติศาสตร์ของเมืองน่านที่มีพัฒนาการร่วมกับแคว้นอาณาจักรสุโขทัย และยังคงมีการรักษาและต่อยอดแหล่งทุนทางวัฒนธรรมเล่านี้ในมิติต่าง ๆ โดยจำแนกหลักฐานสำคัญที่โดดเด่นดังนี้

- แหล่งมรดกวัฒนธรรมเขตเมืองเก่าน่าน เวียงพระธาตุแช่แห้ง เนื้อที่รวม ๐.๑๓ ตารางกิโลเมตร
- หลักฐาน เรือแข่งโบราณเก่าแก่ที่สุดของจังหวัดน่านที่สืบค้นได้ ชุมชนบ้านท่าล้อ วัฒนธรรมแข่งเรือยาวจังหวัดน่าน

แหล่งมรดกอำเภอบ้านหลวง

แผนภาพที่ ๒๕ แสดงแหล่งมรดกอำเภอบ้านหลวง
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

เขตปกครองน่าน เมืองสวด ชื่อเดิมของอำเภอบ้านหลวง มีหลักฐานเชื่อมโยงเขตอำนาจปกครองเดิมฐานะเมืองหน้าด่าน **ของพญางำเมือง** ในตำนานของชุมชน **ศาลเจ้าต๋นเมือง** คือเจ้าพญางำเมืองแห่งอาณาจักรพะเยา อย่างไรก็ตาม เชิงมรดกด้านวัฒนธรรม มีเขตโบราณสถานที่มีความโดดเด่นและเป็นที่ศรัทธาของคนอำเภอบ้านหลวง เช่น

- พระแก้วมรดก หินนาค ศิลป์พะเยา เชียงแสน พบวัดหลวง
- สถาปัตยกรรมน่าน พระธาตุเมล็ดข้าว
- พระธาตุภูเขาเขียว หมายเมือง กลุ่มศิลปะน่าน ไม่พบปีที่สร้าง

อย่างไรก็ด้านมรดกทางวัฒนธรรมของอำเภอบ้านหลวง อาจไม่โดดเด่นเท่ากับ**มรดกเขตพื้นที่ป่า**ต้นน้ำที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะเขตป่าสนยักษ์ ซึ่งพบเพียงแห่งเดียวในเขตอำเภอบ้านหลวง ต้นสนยักษ์ถือเป็นต้นไม้ที่ค่อนข้างหายาก และใกล้ที่จะสูญหายที่เชื่อมโยงกับ **เขตอุทยานแห่งชาติแม่ยม**

แผนภาพที่ ๒๖ แสดงแหล่งมรดกอำเภอแม่จริม
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

อำเภอแม่จริม เป็นอำเภอขนาดเล็ก มีเขตป่าสำคัญอย่างมาก ที่มีทั้งแนวเขตสำคัญกับเขตอุทยานแห่งชาติแม่จริม เชื่อมผืนป่าตอนเหนือ อุทยานแห่งชาติดอยภูคา ฝั่งแม่น้ำน่านตอนใต้ เขตอุทยานแห่งชาติศรีน่าน จึงถือว่าอำเภอแม่จริมมีความสำคัญฐานะเขตอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ และแหล่งอาศัยของสัตว์ต่างในเขตอุทยานแห่งชาติทั้งสามแห่งที่ปิดล้อม โดยรอบแอ่งอำเภอแม่จริม แต่ทั้งนี้ มรดกทางวัฒนธรรมที่มีก็มีความโดดเด่นทั้งเชิงศิลปกรรมและประวัติศาสตร์ ตำนาน ที่เชื่อมโยงพัฒนาการประวัติศาสาตร์ของเมืองน่าน อย่างมีนัยสำคัญ กลุ่มมรดกที่โดดเด่น

มรดกด้านวัฒนธรรม

- หลักฐานสำคัญยุคก่อนประวัติศาสตร์น่าน ภาพวาดในถ้ำผาหน่อ ในเขตอุทยานแม่จริม
- แหล่งผลิตเครื่องมือยุคหินที่พบได้ตามแนวแอ่งน้ำว้า แม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงคนแม่จริม
- หลักฐานล่องรอย เป็นแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ บ่อว้า
- กลุ่มวัดวิหารโบราณสำคัญในพื้นที่ พระธาตุยอยหงส์ วิหารไม้วัดห้วยซ้อ

แผนภาพที่ ๒๗ แสดงแหล่งมรดกอำเภอสันติสุข
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

อำเภอสันติสุข เป็นอีกพื้นที่ที่มีความน่าสนใจ มีทุนทางธรรมชาติและทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่หลากหลาย

- “ตำนานวัวโพง” ในอำเภอสันติสุข
- พระธาตุวัดพงษ์
- วัดพระธาตุป่าแดด
- วัดภูแยง

อย่างไรก็ตาม อำเภอสันติสุข เป็นป่าต้นน้ำสำคัญ โดยเฉพาะพื้นที่ภูเขาในเขตตำบลป่าแลว ที่ถือเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญ และมีองค์กรภาคประชาสังคม กลไกในระดับพื้นที่ขับเคลื่อนทั้งในมิติการอนุรักษ์และการพัฒนา

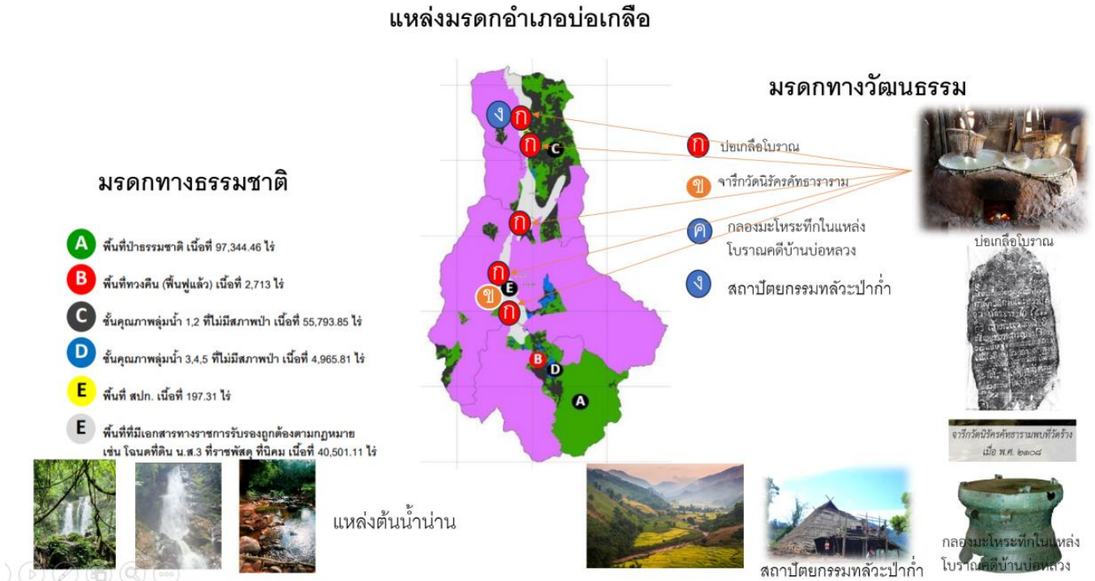

แผนภาพที่ ๒๘ แสดงแหล่งมรดกอำเภอบ่อเกลือ
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

เมืองบ่อ หรือ อำเภอบ่อเกลือ แอ่งผลิตเกลือสินเธาว์ที่มีความสำคัญต่อนครน่านในอดีต พบหลักฐานทางธรณีวิทยาที่สันนิษฐานว่าในบริเวณนี้เคยมีการตกตะกอนของน้ำทะเลในยุคเพอร์เมียน (ประมาณ ๒๘๐ ล้านปีมาแล้ว) และยุคไทรแอสสิค (ประมาณ ๒๓๐ ล้านปีมาแล้ว) ซึ่งอาจมีชั้นเกลือหินใต้ดิน เมื่อเกิดการเคลื่อนตัวของเปลือกโลกทำให้พบแหล่งน้ำใต้ดิน และมีการผลิตเกลือจากบ่อน้ำเหล่านี้ การผลิตเกลืออำเภอบ่อเกลือในข้อเท็จจริง มีมากกว่า ๑๐ บ่อ แต่ได้หยุดการ ผลิตไปในประวัติศาสตร์ สามารถโยงเหตุการณ์สำคัญในปี พ.ศ. ๑๙๙๓ เมื่อพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ยกทัพมาตีเมืองน่าน เพื่อต้องการยึดแหล่งผลิตเกลือ

หลักฐานทางโบราณคดี เช่น เครื่องถ้วยชามและจารึก ชี้ให้เห็นว่าชุมชนที่ผลิตเกลือที่บ้านบ่อหลวงเจริญรุ่งเรืองตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ และคาดว่าเป็นชุมชนของชาวไทลื้อที่อพยพมาจากเมืองบ่อแฮทางตอนใต้ของสิบสองปันนา ซึ่งเป็นเมืองที่มีการผลิตเกลือมาก

จากหลักฐานทางโบราณคดี มีการพบศิลปวัตถุชิ้นสำคัญคือ “กลองมโหระทึก” ที่บ้านบ่อหลวงในบริเวณพื้นที่ชุมชนของบ่อเกลือใต้ ซึ่งเป็นกลองสำริดที่มีรูปแบบและกระบวนการผลิตสอดคล้องกับยุคโลหะ และคงมีการผลิตสืบเนื่องต่อกันมาถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ก่อนที่จะรับพุทธศาสนาในเวลาต่อมา การพบกลองสำริดยังแสดงหลักฐานให้เห็นถึงความเป็นวัฒนธรรมร่วมของชาวอุษาคเนย์ที่มีการใช้กลองสำริดเพื่อประกอบพิธีกรรม อาทิ พิธีขอฝน ฯลฯ ซึ่งเป็น คติ ความเชื่อ ที่มีความสัมพันธ์ต่อ “วิถีเกษตรกรรม” ฯลฯ โดยมี “แหล่งเกลือสินเธาว์” เป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ช่วยสร้าง “รัฐน่าน”

กายภาพและสภาพทางภูมิศาสตร์ของบ้านบ่อเกลือใต้เป็นชุมชนตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ราบตามแนวช่องเขา โดยมีทิวเขาน้อยใหญ่ขนาบตามแนวทิศเหนือ-ใต้ มี “ลำน้ำมาง” เปรียบเหมือนเส้นเลือดสำคัญในการหล่อเลี้ยงผู้คน โดยไหลขนานไปกับบริเวณพื้นที่ตั้งของชุมชนตามแนวทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ จากลักษณะทางกายภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีแหล่งเกลือสินเธาว์ และมีการพบกลองมโหระทึก จึงสันนิษฐานได้ว่า บริเวณพื้นที่ “บ้านบ่อเกลือใต้” น่าจะเป็นแหล่งอุตสาหกรรมการผลิตเกลือมาก่อนที่ “พระยาภูคา” จะสถาปนา “รัฐน่าน” ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘

แผนภาพที่ ๒๙ แสดงแหล่งมรดกอำเภอเฉลิมพระเกียรติ
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

อำเภอเฉลิมพระเกียรติ เป็นอำเภอซึ่งได้รับการประกาศจัดตั้งเป็นอำเภอกรณีพิเศษ โดยไม่ผ่านการเป็นกิ่งอำเภอ มีการประกาศจัดตั้งขึ้นเมื่อ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เนื่องในโอกาสการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี โดยมีการตั้งชื่ออำเภอว่า อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ใน ๕ จังหวัด จังหวัดน่านได้ตำบลห้วยโก๋นเดิมขึ้นกับอำเภอทุ่งช้าง ส่วนตำบลขุนน่านเดิมขึ้นกับอำเภอบ่อเกลือ ทางราชการได้รวมพื้นที่ทั้ง ๒ ตำบล เพื่อตั้งเป็นอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน เป็นกรณีพิเศษโดยไม่ผ่านการเป็นกิ่งอำเภอตามโครงการจัดตั้งอำเภอเฉลิมพระเกียรติดังกล่าว อำเภอเฉลิมพระเกียรติมีความสำคัญในเชิงยุทธศาสตร์การค้า ด่านการค้าชายแดนห้วยโก๋นกับประเทศลาว

พื้นที่มรดกที่สำคัญ ในเชิงประวัติศาสตร์การเมืองไทย อนุสรณ์สถาน ภูพยัคฆ์ ฐานที่มั่นสุดท้ายของพรรคคอมมิวนิสแห่งประเทศไทย และมรดกทางธรรมชาติสำคัญเชิงภูมิประเทศที่มีความสวยงาม แนวเทือกเขาหลวงพระบาง ดอยภูแว และ เขตอุทยานแห่งชาติขุนน่าน แนวป่าต้นน้ำน่าน

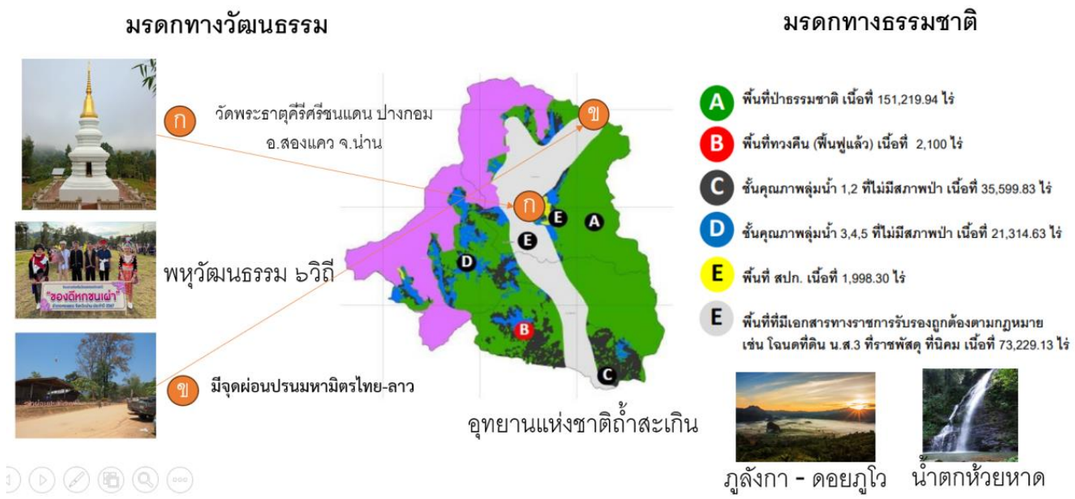

แผนภาพที่ ๓๐ แสดงแหล่งมรดกอำเภอบสองแคว
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

“สองแคว” มีความหมายว่า ลำน้ำสองสายไหลมาบรรจบกัน คือ ลำน้ำยาวและลำน้ำยอด เป็นพื้นที่มีกลุ่มวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ หกเผ่า กลุ่มวัฒนธรรมหลายกลุ่มมีความโดดเด่น ในวิถีวัฒนธรรมของตนเอง เช่น กลุ่มชาวขมุ, ชาวไทลื้อ, ชาวม้ง และเอี่ยวเมี่ยน มีความเชื่อผ่านศาลเจ้าหลวงแจ่งศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งเป็นแหล่งผลิตมะแขว่น อีกทั้งมีจุดผ่อนปรนมหามิตรไทย-ลาว อีกทั้งอำเภอสองแคว มีผืนป่าต้นน้ำสำคัญของแม่น้ำยม และถือว่าเป็นต้นกำเนิดกลุ่มห้วยสาขาของแม่น้ำยม และ เขตอุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกิน

แผนภาพที่ ๓๑ แสดงแหล่งมรดกอำเภอท่าวังผา
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

อำเภอท่าวังผา มองเชิงภูมิประเทศ เป็นเกาะแก่งในแม่น้ำน่าน มีแต่หินผาและเป็นวังน้ำอยู่มากมาย เป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองปัวกับเมืองน่านในอดีต (สันนิษฐานว่าเป็นที่มาของชื่ออำเภอหรือเมือง) หากจะมองในด้านโบราณคดีแล้ว จะพบว่าชุมชนโบราณต้นกำเนินเมืองน่านซึ่งมีอายุน่าจะมากกว่า ๘๐๐ ปี อ้างตามห้วงเวลาพงศาวดารน่าน การสร้างเมืองในสมัยพญาภูคา ปฐมกษัตริย์น่านแห่งราชวงศ์ภูคา ที่พบร่องรอยหลักฐาน ตำบลยม (รวมตำบลจอมพระ) ซึ่งในปัจจุบันยังคงสภาพสมบูรณ์อยู่ในท้องที่บ้านเสี้ยว บ้านลอมกลาง บ้านทุ่งฆ้อง บ้านนานิคม บ้านถ่อน จากสภาพชุมชนนั้นเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ เพราะมีการค้นพบกำแพงเมือง วัดร้าง และพระพุทธรูปเป็นจำนวนมากในบริเวณลุ่มแม่น้ำย่าง ดังนั้นท่าวังผา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอปัวจึงเป็นเมืองเก่าแก่ ที่สันนิษฐานว่าอาจเป็นยุคเดียวกับสุโขทัย แหล่งมรดกที่สำคัญมีทั้งแหล่งมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมชุมชนติดน้ำ ชาวไทลื้อ ยกตัวอย่างแหล่งมรดกที่โดดเด่น

- พระธาตุหนองหยิบ
- พุทธศิลปกรรมวัดหนองบัว / สถาปัตยกรรมวิหารไทลื้อ/จิตรกรรมวัดหนองบัว/ปฏิมากรรม
- วิหารไทลื้อวัดดอนมูล
- วิถีชาวไทลื้อ

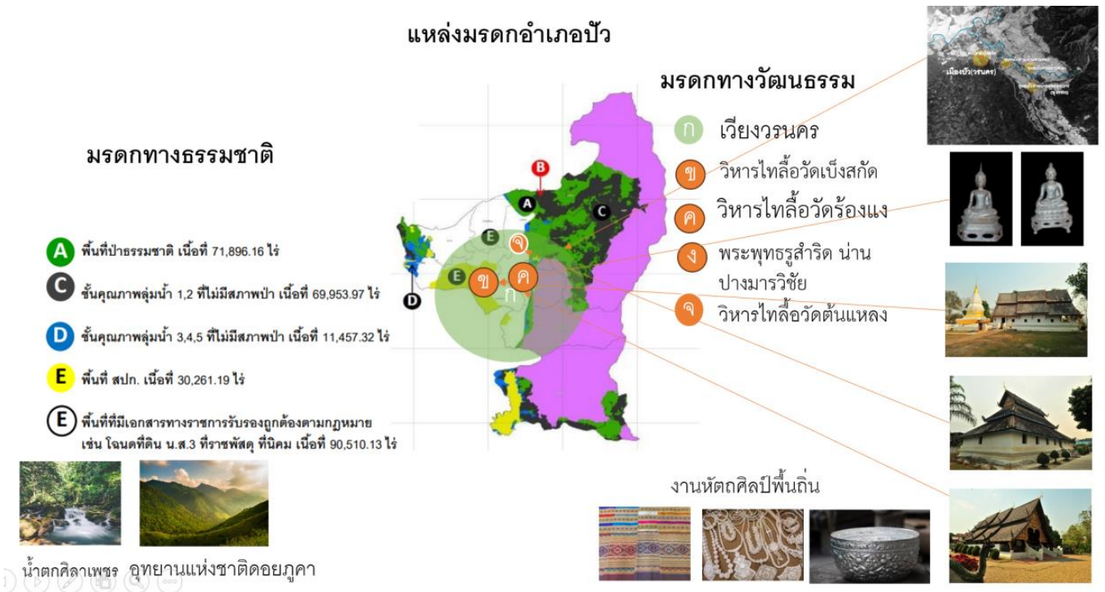

แผนภาพที่ ๓๒ แสดงแหล่งมรดกอำเภอปัว
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

อำเภอปัว ก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๒๕ ภายใต้การนำของ พญาภูคา เจ้าเมืองย่าง ศูนย์การปกครองอยู่ที่เมืองย่าง (เชื่อกันว่าคือบริเวณริมฝั่งด้านใต้ของแม่น้ำย่าง ใกล้เทือกเขาดอยภูคาในเขตบ้านเสี้ยว ตำบลยม อำเภอท่าวังผา) เพราะปรากฏร่องรอย ชุมชนในสภาพที่เป็นคูน้ำ คันดิน กำแพงเมืองซ้อนกันอยู่ ต่อมาพญาภูคา ได้ขยายอาณาเขตปกครองของตนออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยส่งราชบุตรบุญธรรม ๒ คน ไปสร้างเมืองใหม่ โดยขุนนุ่น ผู้พี่ไปสร้างเมืองจันทบุรี (เมืองหลวงพระบาง) ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำของ (แม่น้ำโขง) และขุนฟองผู้น้องสร้างเมืองวรนคร (เมืองปัว) ซึ่งตั้งอยู่ทาง

ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ การที่ให้ชื่อว่าเมือง “วรนคร” ก็เนื่องมาจาก พญาภูคา ได้เลือกชัยภูมิที่ดี เหมาะสมในการสร้างเมือง เสร็จแล้วจึงขนานนามว่าเมือง “วรนคร” ซึ่งหมายถึง เมืองดี นับว่าเป็นการเริ่มต้นราชวงศ์ภูคา การที่อำเภอปัวเป็นศูนย์กลางของอำนาจการปกครองอย่างต่อเนื่องในอดีต จึงปรากฏหลักฐานสำคัญหลายมิติที่กลายเป็นมรดกที่ทรงคุณค่า ที่โดดเด่นดังนี้

- พื้นที่เขตเมืองเก่า เวียงวรนคร
- วิหารไทลื้อวัดเบ็งสกัด
- วิหารไทลื้อวัดร้องแง
- วิหารไทลื้อวัดต้นแหลง
- พระพุทธรูปสำริด น่าน ปางมารวิชัย
- งานหัตถศิลป์พื้นถิ่น

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีมรดกทางธรรมชาติสำคัญ เขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา

แผนภาพที่ ๓๓ แสดงแหล่งมรดกอำเภอเชียงกลาง
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

เจียงก๋าง และได้ชื่อเป็น เชียงกลาง อำเภอเล็ก ๆ รอยต่อของอำเภอสายเหนือ ผ่านไปยังอำเภอต่าง ๆ และมีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงเมืองหลักวรนคร มีความเชื่อผ่าน ศาลเจ้าพ่อพญาไมย เดิมเรียกว่า “เจ้าพ่อดงฆ้อง” เพราะชาวบ้านเคารพนับถือเชื่อว่าเป็นเทพารักษ์ที่ปกปักรักษาดงฆ้องและชาวบ้านสบกอน ปัจจุบันได้ย้ายมาประดิษฐานอยู่หัวสะพานแม่น้ำกอน อยู่บนเนินสูงตรงมุมทางแยกซ้ายไปบ้านดอนแท่น แม่จะเป็นส่วนหนึ่งของแอ่งวัฒนธรรมปัว แต่ก็มีมรดกทุนของพื้นที่หลากหลายและมีความสำคัญ ดังเช่น

- วิหารไทลื้อวัดหนองแดง
- วิหารวัดกลาง
- วัดบุญเรือง
- พระธาตุศรีบัวแบ่งเทพมงคล
- พระธาตุจอมกิตติ

แผนภาพที่ ๓๔ แสดงแหล่งมรดกอำเภอทุ่งช้าง
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

อำเภอทุ่งช้าง ในอดีตมีฐานะเป็นแขวง เรียกว่าแขวงขุนน่าน ผู้ครองแขวงชื่อเจ้าพรม ณ น่าน ปกครองแขวงขุนน่าน ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๔๔๖ และต่อมาได้รับ การยกฐานะเป็นอำเภอ มีชื่อว่าอำเภอและ โดยมีอาคารที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ ที่บ้านเฟือยลุง ม.๙ ต. และ ต่อมาได้ย้ายอาคารที่ว่าการอำเภอมาตั้งใหม่ ซึ่งหากจากเดิม ๒ กม. เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งอยู่ในเขตบ้านทุ่งช้าง ม.๒ ต.ทุ่งช้าง จึงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นอำเภอทุ่งช้าง

ในช่วงสำคัญอีกประวัติศาสตร์ ของ อำเภอทุ่งช้าง มีประวัติศาสตร์การสู้รบที่ยาวนาน คือสงครามอันเนื่องมาจากความแตกต่างทางความทางคิดหรืออุดมการณ์ ลัทธิการปกครอง พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่แทรกซึมเพื่อหวังทำลายการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เริ่มปฏิบัติการตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ ทวีความรุนแรง ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๓ จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๘ ชาวไทยที่รักชาติต้องพลีชีพปกป้องผืน แผ่นดินไทยมากมายถึง ๖๐๐ กว่าคน ทั้งพลเรือน ตำรวจ ทหาร

ปัจจุบันชาวทุ่งช้างมีวิถีชีวิตที่สุขสงบท่ามกลางธรรมชาติที่ร่มรื่นสวยงาม อากาศ บริสุทธิ์ ผู้คนมีอัทธยาศัยไมตรี ราษฎรมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ถึงแม้จะประกอบด้วยราษฎรหลากหลายเผ่าพันธ์ เช่น ไทยเหนือ ไทลื้อ ม้ง ขมุ ลัวะ เย้า ถิ่น แต่ชนทุกเผ่าก็อยู่อาศัยร่วมกันในผืนดินนี้อย่างสุขสงบมีแหล่งมรดกที่สำคัญของพื้นที่ เช่น

- พระพุทธมงคลสัมฤทธิ์ ๗๐๐ ปี วัดทุ่งผึ้ง
- พระธาตุจอมสลี
- พระธาตุภูเพียง
- วัดศรีดอนชัย-เมืองงอบ
- อนุสาวรีย์วีรกรรม

แผนภาพที่ ๓๕ แสดงแหล่งมรดกอำเภอเวียงสา
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

อำเภอเวียงสา เดิมเรียกว่า “เวียงป้อ–เวียงพ้อ” หรือ “เมืองป้อ – เมืองพ้อ” และถือเป็นเมืองสำคัญตามพงศาวดารน่าน มีพัฒนาการของเมืองอย่างต่อเนื่อง นับอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยแอ่งภูมิศาสาตร์ ที่ถือเป็นแอ่งน่านตอนปลาย และมีแม่น้ำสาขาของแม่น้ำน่านไหลมารวมกัน ณ จุดนี้ของพื้นที่ จึงมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมในการตั้งถิ่นถิ่นฐาน และมีผู้คนหมุนเวียนกิจกรรมอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่อง มีแหล่งพื้นที่วัฒนธรรมหลากหลายมิติ เช่น

- พระประธานในพระวิหาร พระพุทธรูปปางประทับยืน
- วัดบุญยืนพระอารามหลวง
- พระธาตุจอมแจ้ง
- วัดคือเวียง
- พระธาตุน้อย วัดดอนไชย
- การเสด็จ พระราชดำเนิน ของ ร.๙ พื้นที่จังหวัดน่าน รอยพระบาทแรก
- ประเพณีแข่งเรือยาว เทศกาลออกพรรษา

แผนภาพที่ ๓๖ แสดงแหล่งมรดกอำเภอนาน้อย
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

แอ่งนาน้อย หรือน่านตอนใต้ อำเภอที่มีความสำคัญยิ่งช่วงรอยต่อของการที่ล้านนาแยกตัวจากพม่ามาขึ้นกับสยาม พ.ศ. ๒๓๔๐ และ ๒๓๔๕ ในพื้นที่ อำเภอนาน้อย เดิมเรียกว่า “แขวงศรีษะเกษ” หรือเมืองศรีษะเกษ เวียงศรีษะเกษ ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งลำน้ำแหง เวียงศรีษะเกษในสมัยอดีต มีอาณาเขตการปกครองในพื้นที่ตำบลศรีษะเกษ ตำบลเชียงของ ตำบลนาน้อย บางส่วนของตำบลสถานและตำบลสันทะ นาน้อย ในยุคเริ่มแรกที่เรียกว่า เมืองงั่ว จากหลักฐานศิลาจารึกที่วัดดอนไชย หมู่ที่ ๒ ตำบลนาน้อย ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนชื่อจากเมืองงั่วมาเป็นเมืองศรีษะเกษ ในปี จ.ศ. ๑๒๔๑ (ปี พ.ศ. ๒๔๒๒) ในสมัยเจ้ามหาชีวิตอนันตวรฤทธิเดช เจ้าผู้ปกครองนครน่าน ซึ่งตรงกับสมัยของรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงถือว่านาน้อยมีความสำคัญยิ่งในอดีต ดังจะเห็นมีแหล่งมรดกสำคัญกระจายตัวอยู่ตามชุมชนต่าง ๆ ยกตัวอย่างสำคัญ เช่น

- ยุคก่อนประวัติศาสตร์ คอกเสือ เสาดินนาน้อย
- โบราณสถานที่สำคัญ
  - พระธาตุพลูแช่
  - วัดนาเตา
  - วัดเชียงของ
  - วัดนาหลวง
  - กู่พระเจ้าลานทองวัดน้ำลัด
- แหล่งมรดกทางธรรมชาติ
  - อุทยานแห่งชาติศรีน่าน

แผนภาพที่ ๓๗ แสดงแหล่งมรดกอำเภอนาหมื่น
ที่มา : ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

อำเภอนาหมื่น เดิมเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอนาน้อย และได้แยกออกมาเป็นอำเภอนาหมื่นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ตามประวัติศาสตร์ของพื้นที่ นาหมื่นถือเป็นเส้นทางสำคัญในการจะเดินทางออกจากน่านผ่านเมืองต่าง ๆ ทางตอนใต้ เช่น เมืองหิน เมืองลี และประวัติศาตร์ของน่านหลายครั้งเชื่อมโยงการมีอยู่ทั้งเขตแดนปกครองอำนาจของเจ้าเมืองน่าน “เสาแดนเมือง” เป็นหลักที่หนึ่งหมื่น ไปจนถึง เมืองท่าปลา ในสมัยเจ้า “พระยามงคลยศประเทศราช เจ้านครเมืองน่าน” จนสู่การเปลี่ยนผ่านเจ้าเมืองน่านในยุคสมัยเจ้าอัตถวรปัญโญ นัดดา (หลานลุง) ของพระเจ้ามงคลวรยศ ขึ้นเป็น “เจ้าเมืองน่าน” ร่วมสมัยรัตนโกสิทธิ์ ในแหล่งมรดกสำคัญของอำเภอนาหมื่นปัจจุบัน ยกตัวอย่างที่โดดเด่นดังนี้

- เสาหลักหมื่น
- พระธาตุนาคา
- พระธาตุจอมแจ้ง
- พระธาตุเมืองลี
- วัดนาหวาย
- วัดดอนมูล
- วัดบ่อแก้ว

จากที่กล่าวมา เมื่อนำแหล่งมรดกที่มีความโดดเด่นของ ๑๕ อำเภอ มาพิจารณา / วิเคราะห์ตามหลักเกณฑ์ในการพิจารณาขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก มาวิเคราะห์ตามเกณฑ์อย่างง่ายสำหรับ **หลักเกณฑ์สำหรับมรดกโลกทางวัฒนธรรม** มีข้อกำหนดและหลักเกณฑ์ทั้งหมด ๖ ข้อ

(i) เป็นตัวแทนในการแสดงผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดของมนุษย์
(ii) เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลยิ่ง ผลักดันให้เกิดการพัฒนาสืบต่อมาในด้านการออกแบบทางสถาปัตยกรรม อนุสรณ์สถาน ประติมากรรม สวน และภูมิทัศน์ ตลอดจนการพัฒนาศิลปกรรมที่เกี่ยวข้อง หรือการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือบนพื้นที่ใด ๆ ของโลกซึ่งทรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม
(iii) เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันหรือว่าที่สาบสูญไปแล้ว
(iv) เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นของประเภทของสิ่งก่อสร้างอันเป็นตัวแทนของการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม สังคม ศิลปกรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อุตสาหกรรม ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ
(v) เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นของวัฒนธรรมมนุษย์ ขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งสถาปัตยกรรม วิธีการก่อสร้าง หรือการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งเสื่อมสลายได้ง่ายจากผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมตามกาลเวลา

หลักเกณฑ์มรดกโลกทางธรรมชาติ มีข้อกำหนดและหลักเกณฑ์ทั้งหมด ๔ ข้อ
(vi) มีความคิดหรือความเชื่อที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์ หรือมีความโดดเด่นยิ่งในประวัติศาสตร์
(vii) เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดของการเป็นตัวแทนในวิวัฒนาการสำคัญต่าง ๆ ในอดีตของโลก เช่น ยุคสัตว์เลื้อยคลาน ยุคน้ำแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาความหลากหลายทางธรรมชาติบนพื้นโลก
(viii) เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดในการเป็นตัวแทนของขบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทางธรณีวิทยาหรือวิวัฒนาการทางชีววิทยา และปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่กำลังเกิดอยู่ เช่น ภูเขาไฟ เกษตรกรรมขั้นบันได
(ix) เป็นแหล่งที่เกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์หายากหรือสวยงามเป็นพิเศษ เช่น แม่น้ำ น้ำตก ภูเขา
(x) เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของชนิดสัตว์และพันธุ์พืชที่หายากหรือที่ตกอยู่ในสภาวะอันตราย แต่ยังคงสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ซึ่งรวมถึงระบบนิเวศอันเป็นแหล่งรวมความอุดมสมบูรณ์ของพืชและสัตว์ที่ทั่วโลกให้ความสนใจด้วย[๑]

ทั้งนี้ได้ออกแบบตารางแสดงคุณค่าตามเกณฑ์ของแต่ละอำเภอ โดยได้ใช้ระดับความเข้มของสีในการกำหนด คุณค่าความโดดเด่นของแหล่งมรดกต่าง ๆ โดยวิเคราะห์ แบบง่าย ดังนี้

หลักเกณฑ์สำหรับมรดกโลกทางวัฒนธรรม

หลักเกณฑ์มรดกโลกทางธรรมชาติ

[๑]UNESCO World Heritage Centre. “The Criteria for Selection” [Online]. Available http://whc.unesco.org/en/criteria/ (๑๓ March ๒๐๒๕).

ข้อกำหนดและหลักเกณฑ์ในการพิจารณาขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก											
ลำดับที่	อำเภอ	หลักเกณฑ์สำหรับมรดกโลกทางวัฒนธรรม					ผสมผสาน	หลักเกณฑ์มรดกโลกทางธรรมชาติ			
		(i)	(ii)	(iii)	(iv)	(v)	(vi)	(vii)	(viii)	(ix)	(x)
๑	เมืองน่าน										
๒	แม่จริม										
๓	บ้านหลวง										
๔	นาน้อย										
๕	ปัว										
๖	ท่าวังผา										
๗	เวียงสา										
๘	ทุ่งช้าง										
๙	เชียงกลาง										
๑๐	นาหมื่น										
๑๑	สันติสุข										
๑๒	บ่อเกลือ										
๑๓	สองแคว										
๑๔	ภูเพียง										
๑๕	เฉลิมพระเกียรติ										

หลักเกณฑ์การพิจารณามรดกโลก มีหลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก แหล่งที่จะได้รับการคัดเลือกให้บรรจุอยู่ในบัญชีเบื้องต้นของแหล่งมรดก ที่จะต้องมีคุณค่าและโดดเด่นอันเป็นสากล (OUV : Outstanding Universal Value) และสอดคล้องกับเกณฑ์ที่กำหนดอย่างน้อย ๑ ข้อ จากที่กำหนดไว้ทั้งหมด ๑๐ ข้อ ตามแนวทางอนุวัติตามอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก (Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention) เมื่อมามองเชิงแหล่งมรดกของ ๑๕ อำเภอของพื้นที่จังหวัดน่าน มีประเภทมรดกทั้งวัฒนธรรม ธรรมชาติ และ แบบผสมผสานโดยอาจแบ่งเป็นแอ่งวัฒนธรรม ที่หนาแน่น ๓ แอ่ง

- แอ่งวัฒนธรรม ตอนเหนือของจังหวัด
  - ความพิเศษ ของแอ่งผลิตเกลือสินเธาว์ อำเภอบ่อเกลือ ที่กลุ่มวัฒนธรรมเฉพาะของพื้นที่ที่มีความเสี่ยงจะสูญหาย และเชื่อมโยงกับระบบนิเวศน์ป่าต้นน้ำน่าน อย่างมีนัยสำคัญ
  - กลุ่มเขตเมืองโบราณ เมืองปัว ในฐานะจุดเริ่มต้นประวัติศาสตร์พัฒนาการเมืองน่านกับแอ่งวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับภูมิศาสตร์และความอุดมสมบูรณ์ของแอ่งวัฒนธรรมที่เรียกว่า แอ่งปัว
- แอ่งวัฒนธรรมตอนกลาง ของจังหวัด
  - กลุ่มวัฒนธรรมลุ่มน้ำน่าน ที่เป็นแอ่งวัฒนธรรมขนาดใหญ่ที่สุดของพื้นที่จังหวัดน่าน เป็นพื้นที่ราบลุ่มต่ำ มีร่องรอยการอาศัยอยู่ของมนุษย์นับยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีชุมชนโบราณอาศัยกันอย่างหนาแน่นตลอดแนวลำน้ำน่าน เป็นที่ตั้งศูนย์กลางเมืองจากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีกลไกในการปกป้องรักษาเมือง ในฐานะเมืองเก่าที่มีชีวิต แอ่งวัฒนธรรมน่าน
- แอ่งวัฒนธรรมตอนใต้ของจังหวัด
  - กลุ่มวัฒนธรรมน่านตอนใต้ มีขนาดเล็ก แต่มีความหนาแน่นของมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติอย่างน่าสนใจ อีกทั้งมีการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์น่านกับสยามประเทศยุคต้น

การวิเคราะห์ คุณค่ามรดกในพื้นที่น่านทั้ง ๑๕ อำเภอ มีคุณค่าและมีความโดดเด่นแตกต่างและหลากหลายเป็นต้นทุนสำคัญในการพัฒนาจังหวัดน่านในมิติต่าง ๆ ต่อไป การยกระดับมรดกน่านสู่มรดกโลกนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องศึกษาและจะอยู่ในระดับที่โดดเด่นอันเป็นสากลหรือไม่นั้น จำเป็นต้องให้นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิเคราะห์ศึกษา (OUV) มรดกน่านว่าจะสามารถถูกขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกตามเกณฑ์ของมรดกโลกที่ใดได้บ้าง หรือไม่อย่างไร ต้องมีการศึกษาการต่อไป

บทที่ ๕ :
บทวิเคราะห์โอกาสและ
แนวทางการขับเคลื่อนมรดกน่านสู่มรดกโลก

บทที่ ๕
บทวิเคราะห์โอกาสและแนวทางการขับเคลื่อนมรดกน่านสู่โลก

การดำเนินการ

โครงการสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่านสู่มรดกโลก ประกอบด้วยการประชุมเพื่อสร้างการรับรู้ความเข้าใจและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของมรดกทางวัฒนธรรมแก่หน่วยงานรัฐและเอกชน ชุมชนและประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน และจัดทำหนังสือองค์ความรู้มรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน และสื่อเผยแพร่ในระบบออนไลน์สรุปผลตามลำดับ ดังนี้

ควรามุ่งหมายของการศึกษาและดำเนินการ

เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ รักษามรดก ภูมิวัฒนธรรม ในพื้นที่จังหวัดน่านผ่านมิติการพัฒนาหลักสูตรองค์ความรู้จากทุนทางวัฒนธรรมการศึกษาท้องถิ่นในกลุ่มประชาชนทุกช่วงวัย

เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจแหล่งมรดก ภูมิวัฒนธรรมพื้นที่จังหวัดน่าน พัฒนาบนฐานทุนวัฒนธรรมของจังหวัดน่านให้เป็นเมืองแห่งความสุข เศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยมุ่งเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ “เมืองเก่าที่มีชีวิตสู่เมืองมรดกโลก”

เพื่อการขับเคลื่อนแนวคิดภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์กับการอนุรักษ์ และการพัฒนาเมืองน่านเกิดดุลยภาพมุ่งเป้าหมายที่จะผลักดันให้เกิดความยั่งยืน ผ่านกลไกการมีส่วนร่วม การออกมาตรการควบคุมสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่เป็นสำคัญ สร้างแรงจูงใจควบคู่ไปการอนุรักษ์และการพัฒนาที่สมดุลเพื่อให้เกิดการใช้สอยตอบโจทย์บริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม ในขณะเดียวกันก็สามารถรักษาคุณค่าและความหมายของมรดกเมืองน่านเป็นต้นทุนสำหรับการพัฒนาในอนาคตต่อไป

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เป็นรูปแบบการออกแบบเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Forum) และเวทีเสวนา (Dialogue หรือ สุนทรียสนทนา) สรุปผลการขับเคลื่อนสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่าน และความร่วมกันทำความเข้าใจ เกณฑ์ของมรดกโลกและมองความเป็นไปได้ในการจะนำเสนอพื้นที่แหล่งมรดกที่สำคัญในจังหวัดน่าน ในการยื่นตามหลักเกณฑ์การพิจารณามรดกโลก มีหลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก แหล่งที่จะได้รับการคัดเลือกให้บรรจุอยู่ในบัญชีเบื้องต้นของแหล่งมรดกที่จะต้องมีคุณค่าและโดดเด่นอันเป็นสากล (OUV : Outstanding Universal Value) และสอดคล้องกับเกณฑ์ที่กำหนดอย่างน้อย ๑ ข้อ จากที่กำหนดไว้ทั้งหมด ๑๐ ข้อ ตามแนวทางอนุวัติตามอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก (Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention) โดย ดำเนินการในพื้นที่ครอบคลุมทั้ง ๑๕ อำเภอ

ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย ประชากรที่ศึกษา ได้แก่

๑. หัวหน้า หรือผู้ที่เกี่ยวข้องในหน่วยงานราชการ ทุกฝ่ายด้านการพัฒนาจังหวัดน่าน
๒. ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ๑๕ อำเภอในพื้นที่ศึกษาตามโครงการฯ
๓. ผู้แทนจากสถาบันการศึกษา ศาสนาและ ปราชญ์ชาวบ้านในเมืองน่าน กลุ่มเป้าหมาย เป็นตัวแทนของประชากรที่เลือกอย่างเฉพาะเจาะจง ที่เป็นผู้รู้และมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาจังหวัดน่าน ประเด็นทุนทางวัฒนธรรม กลไกสภาวัฒนธรรมจังหวัดน่าน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

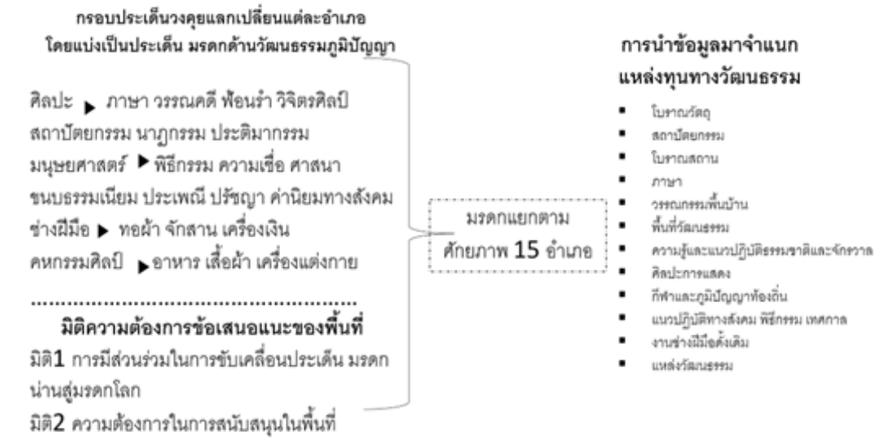

เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การดำเนินการลงพื้นที่ คิดเป็น ๙๗% ของจำนวนผู้เข้าร่วม ๒,๒๑๔ คน มีการประเมินความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมเวทีของแต่ละอำเภอ ผู้เข้าร่วมอยู่ในระดับความพึงพอใจและพร้อมสนับสนุนการขับเคลื่อนของจังหวัดน่าน ๙๙% อีกทั้งมีการสื่อสารในรูปแบบออนไลน์ ผ่านระบบต่าง ๆ มีผู้ติดตามและเข้าร่วมรับฟังถึง ๒๐,๒๖๕ ครั้ง

๑ เชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามข้อมูลเบื้องต้นจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้แทนจากสถาบันการศึกษาศาสนาและปราชญ์ชาวบ้านในเมืองน่าน ตัวแทนหน่วยงานทั้งจากภาครัฐและเอกชน จำนวน ๒,๒๑๔ คน

แบบสอบถามแบ่งเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ ข้อมูลด้านทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ของจังหวัดน่าน

ตอนที่ ๓ การลำดับทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ สำคัญจาก มาก ไปหา น้อย

การวิจัยเชิงคุณภาพ

ใช้แบบบันทึกการสำรวจพื้นที่ แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มย่อย เพื่อการเก็บข้อมูลเชิงลึก และแนวคำถามได้จากการเก็บข้อมูล เบื้องต้นของการวิจัยเชิงปริมาณ คำถามเป็นแบบปลายเปิด ตามวัตถุประสงค์ และกรอบแนวคิดในการสร้างเวทีการรับรู้ เพื่อใช้ในการสนทนากลุ่ม

การวิเคราะห์ข้อมูล

๑ การศึกษาเชิงปริมาณ การวิเคราะห์ข้อมูล จากการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

๒ การศึกษาเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยวิเคราะห์ข้อมูลตลอดเวลาในระหว่างการลงพื้นที่ ใช้การบรรยายหรือพรรณนา ตามกรอบแนวคิดของการสร้างเวทีแบบ Dialogue หรือ สุนทรียสนทนา

การตรวจสอบข้อมูล

มีการตรวจสอบข้อมูล คือระหว่างการเก็บ รวบรวมข้อมูล มีการจัดกระทำกับข้อมูลและมีการตรวจสอบความถูกต้องอยู่เสมอ หลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเรียบร้อยแล้ว มีการจัดเวทีเสวนาผู้รู้ด้านทุนทางสังคมและ วัฒนธรรม เพื่อวิพากษ์ ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ในเอกสารฉบับร่างก่อนการจัดทำเล่มรายงานฉบับสมบูรณ์

การประชุมสรุปผลการขับเคลื่อนสร้างการรับรู้และความเข้าใจ
ประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่าน

การประชุมสรุปผลการขับเคลื่อนสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่านสู่มรดกโลกดำเนินการในพื้นที่ครอบคลุมทั้ง ๑๕ อำเภอ ตั้งแต่วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๗ ถึงวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๘ กลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรม ๖ กลุ่ม รวม ๓,๐๐๐ คน

กลุ่มที่ ๑ ครูภูมิปัญญาและสภาวัฒนธรรมอำเภอ
กลุ่มที่ ๒ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
กลุ่มที่ ๓ ท้องที่กำนัน / ผู้ใหญ่บ้าน
กลุ่มที่ ๔ ภาครัฐ / เอกชน
กลุ่มที่ ๕ ผู้บริหาร ครูและบุคลากรทางการศึกษา
กลุ่มที่ ๖ นักเรียน เยาวชน

นอกจากนี้ยังมีผู้รับชมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านทางระบบออนไลน์ จำนวน ๒๐,๒๖๓ ครั้ง รูปแบบกิจกรรมประกอบด้วยการนำเสนอข้อมูลความเป็นมาของโครงการตลอดจนองค์ความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่าน สู่มรดกโลก โดยผู้เชี่ยวชาญและวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ และจัดให้มีเวทีแสดงความคิดเห็นจากทุกภาคส่วน ใน ๓ ประเด็น ได้แก่

<u>ประเด็นที่ ๑</u> การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนมรดกทางวัฒนธรรมน่านสู่มรดกโลกให้เกิดเป็นรูปธรรม

- เพิ่มการประชาสัมพันธ์ ทำความเข้าใจกับกลุ่มเยาวชนและประชาชนทั่วไปให้มากขึ้น
- ให้ข้อมูลที่ละเอียดชัดเจนขึ้นที่เกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม
- มีการจัดเก็บบันทึกข้อมูลรูปแบบองค์ความรู้และถ่ายทอดให้กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- ส่งเสริมสนับสนุนให้มีกิจกรรมในชุมชนอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เพื่อปกป้องภูมิปัญญาท้องถิ่น
- สำรวจบุคลากรที่ขับเคลื่อนงานด้านวัฒนธรรม รับรองปราชญ์ท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจ

ในพื้นที่ ตลอดจนการพัฒนาหลักสูตรอาชีพ การหารายได้ แผนงานโครงการ โมเดลธุรกิจ

- ส่งเสริมด้านการศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อถ่ายถอดความรู้ด้านศิลปะวัฒนธรรม ให้กับเยาวชนอย่างยั่งยืน

<u>ประเด็นที่ ๒</u> ความต้องการในพื้นที่ ต้องการให้มีการสนับสนุนในส่วนใดบ้าง เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมคงอยู่

- สนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสนับสนุนอุปกรณ์เครื่องมือ สื่อการเรียนรู้ ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น
- จัดตั้งศูนย์รวบรวมองค์ความรู้ ในลักษณะพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน
- จัดตั้งสถานที่ในการประสานงานหลักในระดับอำเภอ
- จัดทำหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น รื้อฟื้นวัฒนธรรมและประเพณีเก่าเพื่อสร้างฐานข้อมูล ให้เยาวชนสืบทอด
- สนับสนุนด้านสื่อประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง
- จัดหาผู้เชี่ยวชาญ เพื่อฝึกอบรมกลุ่มเยาวชนและส่งเสริมสนับสนุนให้มี กิจกรรมทางวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

<u>ประเด็นที่ ๓</u> ความกังวล ข้อสงสัย ข้อสอบถาม หรือข้อเสนอในการขับเคลื่อนน่านสู่มรดกโลก

- การพัฒนาในอนาคตอาจจะส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรรมเดิมซึ่งอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม
- ข้อกำจัดในการในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและข้อจำกัดในการใช้พื้นที่
- การรับรู้การส่งเสริมการท่องเที่ยวอาจจะไม่ต่อเนื่องและน่าสนใจเฉพาะจุด จำนวนนักท่องเที่ยวมากเกินไป
- การเลียนแบบและควรจดลิขสิทธิ์มรดกทางวัฒนธรรมของอำเภอ
- ปัญหาสิ่งแวดล้อม ขยะ มลพิษ มิจฉาชีพ และอาชญากรรมที่ตามมา
- กฎหมายที่เกี่ยวข้องอาจกระทบต่อวิถีชีวิต
- ขาดการถ่ายทอดองค์ความรู้สืบต่อไปยังคนรุ่นใหม่
- ความกังวลกับการเข้ามาของเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม โดยไม่ได้คำนึงถึงถึงความเหมาะสมของวัฒนธรรมดั้งเดิม
- ความกังวลด้านการขับเคลื่อนเมืองว่าสามารถจะทำได้อย่างยั่งยืนอย่างแท้จริงหรือไม่

สรุปผล

จากผลการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ในด้านปัจจัยที่สนับสนุนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทำให้จังหวัดน่านมีมรดกที่โดดเด่น ในการที่จะศึกษาต่อสู่ความเป็นไปได้ในการเสนอเป็นแหล่งมรดกโลก ที่พบว่า ปัจจัยภายในมีผลมากกว่าปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะในด้านการมีมรดกทางวัฒนธรรม เช่น โบราณสถาน อนุสรณ์สถานอย่างมากมาย ที่เป็นต้นทุนสามารถเปลี่ยนแปลงในเชิงเศรษฐกิจ สร้างรายได้ให้แก่จังหวัดน่าน เพราะเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในจำนวนมากต่อปี ซึ่งเดินทางมาจากทุกสารทิศทั้งในและต่างประเทศ เพื่อมาเยี่ยมชมสถานที่เหล่านี้ ซึ่งไม่เป็นเพียงโบราณสถานแต่ยังคงเป็นสถานที่สำคัญที่สามารถใช้งานได้ตามวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม

ในส่วนของปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน พบว่า การมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และเล็งเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์เมืองน่าน เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เพราะผู้นำจะเป็นผู้ที่ผลักดันและสนับสนุนส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนของตนได้ร่วมมือกันในการอนุรักษ์ มีการป้องปรามหากมีการกระทำใด ๆ ที่ไม่เหมาะสม มีการพัฒนาศักยภาพชุมชนในด้านต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นโดยการประสานกับหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ หากผู้นำชุมชนโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ให้ความสำคัญก็จะทำให้แหล่งมรดกน่านที่เป็นทุนของพื้นที่ที่สำคัญสามารถพัฒนาต่อยอดเป็นรูปธรรมได้จริง รวมไปถึงการสำรวจสถานะองค์ความรู้ และแนวทางพัฒนาทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยได้เสนอแนวทางในการพัฒนาภูมิปัญญาวัฒนธรรม ซึ่งล้วนมีความสำคัญต่อพัฒนาการ เศรษฐกิจ และสังคม

มติคณะรัฐมนตรี ในวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๔๘ เห็นชอบประกาศพื้นที่อนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าน่าน ทั้งพื้นที่ใจเมืองน่านและเวียงภูเพียงแช่แห้ง อีกทั้งเห็นชอบแผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าน่าน ปรับปรุงการใช้พื้นที่อาคารส่วนราชการเพื่ออนุรักษ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมืองน่าน พัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องราวในอดีต และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีภูมิทัศน์ที่เป็นระเบียบสวยงามพื้นที่เมืองเก่าน่าน นับเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างพื้นที่บริเวณใจเมืองน่าน (หัวแหวนเมืองน่าน) ยังคงปรากฏอาคารสำคัญที่เป็นเอกลักษณ์ ได้แก่ วัด คุ้มเจ้ากำแพงเมือง คูเมือง คลอง สะพาน และย่านชุมชน ผู้คนยังยึดถือประเพณีวัฒนธรรมล้านนาดั้งเดิมที่ถูกนำมาเชื่อมโยงกับการใช้สอยในชีวิตปัจจุบัน จินตภาพของเมืองยังคงมีความเป็นของแท้ดั้งเดิมที่ชัดเจน ประกอบกับชุมชนที่มีความเข้มแข็งร่วมกันสร้างบรรยากาศเมืองเก่า เมืองประวัติศาสตร์ และแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต มรดกน่านสู่มรดกโลก เดินหน้าขับเคลื่อน “น่าน” สู่มรดกโลก

ทั้งนี้ คณะรัฐมนตรีเห็นชอบ โครงการน่านเมืองเก่ามีชีวิต สร้างสรรค์ เมืองแห่งวัฒนธรรมสู่มรดกโลก ๒ โครงการย่อยที่กระทรวงวัฒนธรรม โดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่านเสนอ คือ ๑. โครงการสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่านสู่มรดกโลก ประกอบด้วยการประชุมเพื่อสร้างการรับรู้ความเข้าใจ และความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของมรดกทางวัฒนธรรมแก่หน่วยงานรัฐและเอกชน ชุมชน และประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน และจัดทำหนังสือองค์ความรู้มรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน และสื่อเผยแพร่ในระบบออนไลน์ และ ๒. โครงการศึกษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก โดยดำเนินการศึกษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ประเมินคุณค่าและความสำคัญที่โดดเด่นในระดับสากล และรวบรวมองค์ความรู้แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเป็นเอกสารวิชาการและประเมินความเชื่อมโยงของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสม

และสอดคล้องกับเกณฑ์มาตรฐานในการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของน่าน เพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมต่อองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือองค์การ UNESCO ต่อไป

อภิปรายผล

เมื่อพิจารณาเชิงแหล่งมรดก ของ ๑๕ อำเภอ ของพื้นที่จังหวัดน่าน มีประเภทมรดกทั้ง วัฒนธรรม ธรรมชาติ และแบบผสมผสาน โดยอาจแบ่งเป็นแอ่งวัฒนธรรม ที่หนาแน่น ๓ แอ่ง

- **แอ่งวัฒนธรรม ตอนเหนือ ของจังหวัด**
  - ความพิเศษ ของแอ่งผลิตเกลือสินเธาว์ อำเภอบ่อเกลือ ที่กลุ่มวัฒนธรรมเฉพาะของพื้นที่ที่มีความเสี่ยงจะสูญหาย และเชื่อมโยงกับระบบนิเวศน์ป่าต้นน้ำน่าน อย่างมีนัยสำคัญ
  - กลุ่มเขตเมืองโบราณเมืองปัว ในฐานะจุดเริ่มต้นประวัติศาสตร์พัฒนาการเมืองน่าน กับแอ่งวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับภูมิศาสตร์และความอุดมสมบูรณ์ของแอ่งวัฒนธรรมที่เรียกว่า แอ่งปัว

- **แอ่งวัฒนธรรมตอนกลางของจังหวัด**
  - กลุ่มวัฒนธรรมลุ่มน้ำน่าน ที่เป็นแอ่งวัฒนธรรมขนาดใหญ่ที่สุดของพื้นที่จังหวัดน่าน เป็นพื้นที่ราบลุ่มต่ำ มีร่องรอยการอาศัยอยู่ของมนุษย์นับยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีชุมชนโบราณอาศัยกันอย่างหนาแน่นตลอดแนวลำน้ำน่าน เป็นที่ตั้งศูนย์กลางเมืองจากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีกลไกในการปกป้องรักษาเมือง ในฐานะเมืองเก่าที่มีชีวิต แอ่งวัฒนธรรมน่าน

- **แอ่งวัฒนธรรมตอนใต้ของจังหวัด**
  - กลุ่มวัฒนธรรมน่านตอนใต้ มีมีขนาดเล็ก แต่มีความหนาแน่นของมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติอย่างน่าสนใจ อีกทั้งมีการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์น่านกับสยามประเทศยุคต้น

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษารวบรวมเวทีสร้างการรับรู้
ผู้ศึกษาขอนำเสนอแนวปฏิบัติ ดังนี้

๑.๑ เห็นควรให้มีการใช้กลไกของสภาวัฒนธรรมจังหวัดน่าน ที่มีครอบคลุมทั้ง ๑๕ อำเภอในการขับเคลื่อน มรดกภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรม ในระดับพื้นที่

๑.๒ เห็นควรให้มีการจัดรวบรวมทำฐานข้อมูลมรดกน่าน เป็นฐานข้อมูลกลางของจังหวัดเพื่อเป็นศูนย์ประสานงานและขับเคลื่อนงานมรดกทางวัฒนธรรมของน่านในมิติอื่นๆต่อไป

๑.๓ แหล่งมรดกทางน่านมีแหล่งที่มีความโดดเด่นสู่ ๔ แหล่ง ที่มีความเหมาะสมที่จะศึกษาและยกระดับฐานข้อมูลและความเป็นไปได้ในการเสนอสู่ “บัญชีรายชื่อเบื้องต้น” (Tentative List)

- แหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ ดอยภูซาง อำเภอเมืองน่านและพื้นที่สัมพันธ์อื่นในเขตโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในน่าน
- แหล่งภูมิวัฒนธรรม แอ่งผลิตบ่อเกลือสินเธาว์ อำเภอบ่อเกลือ
- แหล่งโบราณคดี แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา เต่าเผาบ่อสวก อำเภอเมืองน่าน
- แหล่งเมืองเก่าน่าน เมืองเก่าที่มีชีวิต อำเภอเมืองน่าน

๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

ผู้ศึกษา ขอนำเสนอแนวปฏิบัติ การวิเคราะห์ คุณค่ามรดกในพื้นที่น่านทั้ง ๑๕ อำเภอ มีคุณค่าและมีความโดดเด่นแตกต่างและหลากหลายเป็นต้นทุนสำคัญในการพัฒนาจังหวัดน่านในมิติต่าง ๆ ต่อไป การยกระดับมรดกน่านสู่มรดกโลกนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องศึกษาและจะอยู่ในระดับที่โดดเด่นอันเป็นสากลหรือไม่นั้น จำเป็นต้องให้นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิเคราะห์ศึกษา (OUV) มรดกน่านว่าจะสามารถถูกขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกตามเกณฑ์ของมรดกโลกที่ใดได้บ้าง หรือไม่อย่างไร ซึ่งจะต้องมีการศึกษาต่อยอดและพัฒนากันต่อไป

ในการขับเคลื่อน จ.น่าน สู่การพัฒนาที่สมดุลกับคุณภาพชีวิตของประชากร Learning City : Lifelong Learning : LLL) และสิ่งแวดล้อม (Cultural - Landscape) บนฐานภูมิทัศน์ ประวัติศาสตร์ (Histroric Urban Landscape) การอนุรักษ์และการพัฒนาเมือง มิติ ทุนวัฒนธรรมของเมืองน่าน (Soft-power: Value-Based-Economy) ให้เป็นเมืองแห่งความสุขเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative City (UCCN): Crafise & Folk Art) โดยมุ่งเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (Sustainable Develop Goals: SDGs 17) ภายใต้แนวคิด เมืองเก่าที่มีชีวิตสู่เมืองมรดกโลก (World Heritage City) พิจารณามรดกน่านตามทฤษฎีการพิจารณาคุณค่าความเป็นสากลที่โดดเด่น (Outstanding Universal Value) หรือ OUV ตามหลักเกณฑ์การพิจารณามรดกโลก

การศึกษาแหล่งมรดกพื้นที่ทั้ง ๑๕ อำเภอ และการค้นหาพื้นที่ที่มีศักยภาพ เพื่อเสนอเป็นมรดกโลก เราต้องศึกษาถึงผลกระทบระยะยาวต่อสถานที่นั้น ๆ ชุมชนในพื้นที่โดยรอบ ว่าถ้าได้เป็นแหล่งมรดกโลกจะมีผลดีและผลกระทบ อย่างไรบ้าง โดยไม่ควรมองเพียงมิติการท่องเที่ยว แต่สิ่งสำคัญที่สุดคือ ความยินยอมความรู้สึกสำนึกร่วมของคนท้องถิ่นหรือชุมชน ไม่ใช่เพียงความเห็นของฝั่งงานวิชาการและนโยบายเท่านั้น การสร้างกระบวนการรับรู้และการมีส่วนร่วมจึงเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อน แหล่งมรดกน่านสู่มรดกโลกต่อไป

บรรณานุกรม

เอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หจช.ร.๕ ม.๕๘/๑๘๒ รายงานต่าง ๆ จัดราชการเมืองนครลำปาง (๒๐ ธ.ค. ๑๑๖ - ๑๑ เม.ย. ๑๒๗)

หจช. ร.๕ ม.๕๘/๑๕๘ เรื่องจัดการเมืองน่าน ๒ มิถุนายน ๑๑๙ - ๔ สิงหาคม ร.ศ.๑๒๑

หนังสือและเอกสารสิ่งพิมพ์

กรมศิลปากร. (๒๕๒๒). **ภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (๒๕๓๐). **เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

กรมศิลปากร. (๒๕๔๙). **รายงานเบื้องต้นภูมิหลังเมืองน่าน โครงการสืบค้นแหล่งวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำน่าน แม่น้ำว้าโดยประชาชนมีส่วนร่วม.** น่าน : สำนักศิลปากรที่ ๗ น่าน กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (๒๕๕๙). **๑๐๕ ปีแห่งการสถาปนากรมศิลปากร.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งพับบลิชชิ่ง.

กรมศิลปากร. (๒๕๖๐). **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน.** พระนคร : เจริญธรรม.

กรรณิการ์ วิมลเกษม. ๒๕๒๗. อักษรฝักขามที่พบในศิลาจารึกภาคเหนือ. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี ม.ศิลปากร

เกรียงไกร เกิดศิริ, อิสรชัย บูรณะอรรจน์. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (๒๕๖๑). **คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.** คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพ: โรงพิมพ์ อี.ที. พับลิชชิ่ง.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมฯ. **ประชุมศิลาจารึกสุโขทัย.** ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบรอบ ๕๐ ปี. (๒๕๔๑). **ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ - ๘** กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

เจ้าน้อยสำราญ จรุงจิตรประชารมย์ (ณ น่าน). ทำเนียบ ต้นวงศ์ตระกูล ณ น่าน ๒๕๓๘.

ชวนันท์ จันทร์ประเสริฐ **๒๕๕๐.** ; จตุรพร เทียมทินกฤต **๒๕๕๒.**

ชยานันทมุนี, ผศ.ดร.พระ. (๒๕๕๗). ประชุมพงษาวดาร ภาค ๑๐ เรื่องราชวงษ์ปกรณ์ พงษาวดารเมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ผลิตเดช พระเจ้าน่านให้แสนหลวงราชสมภารแต่ง. น่าน. น่านออฟเซ็ท. ๑๘๕.

ชาตรี เจริญศิริ (บรรณาธิการ, ๒๕๔๙). **นครน่าน พัฒนาการแห่งนครรัฐ.** ม.ป.ท. : ม.ป.พ.,

ชาตรี เจริญศิริ และคณะ (บรรณาธิการ, ๒๕๔๘). **แผนที่ชุมชนเมืองเก่าน่าน.** ม.ป.ท. : ม.ป.พ.,

ชาตรี เจริญศิริ. (๒๕๔๙). **น่านยุคก่อนประวัติศาสตร์.** น่าน : องค์การส่วนบริหารจังหวัดน่าน.

เชษฐ์ ติงสัญชลี. (๒๕๔๑). **บทบาทของฐานสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมของเจดีย์แบบล้านนา ในศิลปะล้านช้าง พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒.** กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บันทึกความทรงจำสำราญ จรุงจิตรประชารมย์. หจก. อิงค์เบอรี่ : น่าน. ๒๕๕๘.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย. (๒๕๔๗). กรุงเทพ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ประเสริฐ ณ นคร. (๒๕๓๔). **จารึกล้านนา ภาค ๑ เล่ม ๑.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิ้ลยู ทอมป์สัน.

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน (๒๕๔๗). น่าน : ภูมิหลังและเจ้าผู้ครองนคร ๙ กรมศิลปากร ๒๕๔๘.

พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ ธีระวัฒน์ แสนคำ และคณะ. (๒๕๕๘). **สุโขทัยกับอาเซียน : มองปัจจุบันผ่านอดีตจากมิติประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี.** ปทุมธานี : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภูเดช แสนสา (ปริวรรต) (๒๕๕๘). **พื้นเมืองพะเยา ตำนานพระเจ้าตนหลวง.** เอกสารอัดสำเนา.

ภูเดช แสนสา. (๒๕๕๖). **คร่าว กฎหมาย จารีต ตำนาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนา.** เชียงใหม่ : แม็กซ์พริ้นติ้ง.

เมธินี จิระวัฒนา. (๒๕๔๖).**กลองมโหระทึกในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.

ยุทธพร นาคสุข. (๒๕๕๗). **ประวัติเรือแข่งเมืองน่านจากเอกสาร ตำนานและเรื่องเล่า.** น่าน : โครงการจัดพิมพ์หนังสือและปริวรรตเอกสารล้านนา วัดน้ำลัด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน.

ยุทธพร นาคสุข และคณะ, **โครงการศึกษา ปรับปรุงเนื้อหานิทรรศการประวัติศาสตร์น่าน** กรุงเทพฯ: หออัตลักษณ์นครน่าน สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.

ยุทธภูมิ สุประการ. (๒๕๖๓). ประวัติศาสตร์เมืองน่าน. ศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน

วินัย ปราบริปู. (๒๕๕๒). **จิตรกรรมฝาผนังเมืองน่าน.** น่าน : หอศิลป์ริมน่าน.

วิวรรณ แสงจันทร์และคณะ. ๒๕๔๑). **รายงานเบื้องต้นการขุดค้นศึกษาและคัดลอกภาพเขียนสีแหล่งโบราณคดีประตูผา อ.แม่เมาะ จ.ลำปาง.** เชียงใหม่ : สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๖ เชียงใหม่.

วิสันธนี โพธิสุนทรและเมธินี จิระวัฒนา. (๒๕๕๒). **พระพุทธรูปปางต่าง ๆ.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (๒๕๓๑). **“จารึกที่แหล่งตัดหินกับการกำหนดอายุศิลปะสกุลช่างพะเยา.” ศิลปวัฒนธรรม** ๙, ๑๒ (ตุลาคม ๒๕๓๑).

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (๒๕๕๑). **ศิลปะเมืองเชียงแสน : วิเคราะห์งานศิลปกรรมร่วมสมัยกับหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารทางประวัติศาสตร์.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (๒๕๕๕). **เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน.** นนทบุรี : มิวเซียมเพรส.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (๒๕๕๖). **พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย.** กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (๒๕๕๖). **พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน.** กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (๒๕๕๖). **ศิลปะล้านนา.** กรุงเทพฯ : มติชน.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (๒๕๖๐). **เจดีย์ในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและพลังศรัทธา.** นนทบุรี : เมืองโบราณ.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (๒๕๖๑). **ศิลปกรรมโบราณในอาณาจักรสุโขทัย.** นนทบุรี : มิวเซียมเพรส.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. (๒๕๓๘). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี.** เชียงใหม่ : มิ่งเมือง.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (๒๕๔๕). **ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ.** กรุงเทพฯ : มติชน.

ศศิธร ปรุดรัมย์. (๒๕๔๑). **พระธาตุแช่แห้ง : ที่มาและรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาที่เมืองน่าน.** กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สงวน โชติสุขรัตน์. (๒๕๕๒). **ตำนานเมืองเหนือ.** กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา.
สงวน รอดบุญ. (๒๕๔๕). **พุทธศิลป์ลาว.** กรุงเทพฯ : สายธาร.
สน สีมาตรัง. (๒๕๒๑). **จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัว.** กรุงเทพฯ : ล้านนาไทย.
สันติ เล็กสุขุม. (๒๕๔๒). **ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน.** กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ.
สุภัทรดิศ ดิศกุล, (๒๕๔๖). ม.จ., **ศิลปะในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
สุภาพร นาคบัลลังก์, สินีนาฎ สมบูรณ์อเนก, ชินณวุฒิและคณะ. (๒๕๕๐). **จากยุคน้ำแข็งไพลสโตซีนสู่สมัยล้านนา.** เชียงใหม่ : โครงการจัดตั้งศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
สมพงษ์ ชีวสันต์. (๒๕๓๒). **สถาปัตยกรรมพะเยาและน่าน.** เชียงใหม่ : โครงการศึกษาวิจัยศิลปสถาปัตยกรรมล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
สุรพล นาถะพินธุ. (๒๕๕๐.) **รากเหง้า บรรพชนคนไทย : พัฒนาการทางวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์.** กรุงเทพฯ : มติชน.
สุรพล ดำริห์กุล. (๒๕๖๑). **ประวัติศาสตร์และศิลปะล้านนา.** นนทบุรี : เมืองโบราณ.
สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. (๒๕๓๗). **เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. (๒๕๕๓). **ล้านนา-สุโขไท : จารึก : สารัตถะทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์.** กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์.
สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. (๒๕๕๖). **ล้านช้างล้านนา.** ม.ป.ท. :ม.ป.พ., ๒๕๔๖. (จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายประสม ศรีสำอาง ณ เมรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรวิหาร เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร.
สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต) (๒๕๓๙). **พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
สรัสวดี อ๋องสกุล. (๒๕๕๑). **ประวัติศาสตร์ล้านนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
สรัสวดี อ๋องสกุล. (๒๕๕๒). *ประวัติศาสตร์ล้านนา.* พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ:อมรินทร์. หน้า ๑๑๑
สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (๒๕๕๔). **โบราณคดีเครื่องถ้วยในสยามแหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี.** กรุงเทพฯ : โครงการศิลปากรพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
สำราญ จรุงจิตรประชารมย์. (๒๕๔๒). **บันทึกความทรงจำสำราญ จรุงจิตรประชารมย์.** น่าน : ม.ป.พ.
สำนักงานจังหวัดน่าน (๒๕๖๗). แผนพัฒนาจังหวัดน่าน (พ.ศ. ๒๕๖๖ – ๒๕๗๐)
สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล (๒๕๗๐). เมืองอัจฉริยะประเทศไทย
ห้างหุ้นส่วนจำกัดวุฒิเจริญ. (๒๕๓๙). **การขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดหนองบัว บ้านหนองบัว หมู่ที่ ๕ ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน.** เอกสารอัดสำเนา.
อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค.วัยอาจ. (๒๕๔๗). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่.** เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุคส์.
ฮันท์ เพนธ์. (๒๕๑๙). **คำจารึกบนฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่.** กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี.

หนังสือภาษาอังกฤษ

Higham, Charles. (๑๙๙๐). **Dong Son drums in Viet Nam.** Viet Nam : Social Science Publishing House.
Higham, Charles. (๒๐๐๒). **Early cultures of mainland Southeast Asia.** Bangkok : River Books.
Jean Boisselier. (๑๙๗๙). **South-east Asia, Oriental Art ; A Handbook of style and forms.** Switzerland : 1979.

วิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์

จตุรพร เทียมทินกฤต. (๒๕๕๒). **“การศึกษากระบวนการผลิตเครื่องมือหิน : กรณีศึกษาหลุมขุดค้น N – Hill ปี พ.ศ.๒๕๔๘ แหล่งโบราณคดีภูชาง ตำบลนาซาว อำเภอเมือง จังหวัดน่าน.”** วิทยานิพนธ์ระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
ฉัตรสุรางค์ แก้วเป็น. (๒๕๕๖). **“การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์กับจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัว จังหวัดน่าน.”** วิทยานิพนธ์ หลักสูตรศิลปะมหาบัณฑิต สาขาวิชาทฤษฎีศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ชฎาพร จีนชาวนา. (๒๕๕๖). **“การวิเคราะห์สังคมเมืองน่านจากกฎหมายอาญาจักรหลักคำ (พ.ศ.๒๓๙๕-๒๔๕๑).”** ปริญญานิพนธ์ หลักสูตร ศศ.ม สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
ชวนันท์ จันทร์ประเสริฐ. (๒๕๕๐). **การศึกษาแหล่งหินและชนิดหินของแหล่งผลิตเครื่องมือหินดอยภูชาง ตำบลนาซาว อำเภอเมือง จังหวัดน่าน.** สารนิพนธ์ระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.
ชัยวุฒิ บุญอเนก. (๒๕๔๘). **“วิหารไทลื้อเมืองน่าน : รูปแบบและคติความเชื่อ.”** วิทยานิพนธ์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
ธัชพงศ์ พงษ์คณรัชต์. (๒๕๖๒). **“อาคารทรงอูบมุงในจังหวัดน่าน : วิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรมและแนวความคิด.”** สารนิพนธ์ระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ.
พรชัย พฤติกุล. (๒๕๔๙). **“ประติมานวิทยาของพระพุทธรูปลีลาในศิลปะสุโขทัย.”** วิทยานิพนธ์ ระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
สักก์สีห์ พลสันติกุล. (๒๕๕๖) **“การจัดการประเพณีท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาการจัดประเพณีแข่งเรือเมืองน่าน.”** วิทยานิพนธ์ ศศ.ม สาขาวิชาการจัดการทางวัฒนธรรม (สหสาขาวิชา).

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

[NanLongBoat – เรือยาวเมืองน่าน] เข้าถึงได้ในเว็บไซต์ https://sites.google.com/a/srisawat.ac.th/nan-longboat/home/xeklaksn-reux-meuxng-nan
ที่มา : เว็บไซต์จังหวัดน่าน www.nan.go.th
กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม (http://ich.culture.go.th/)
คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน (๒๕๔๙). *นครน่าน พัฒนาการเป็นนครรัฐ* (PDF). ม.ป.ป. p. ๑.
คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน (๒๕๔๙). *นครน่าน พัฒนาการเป็นนครรัฐ* (PDF). ม.ป.ป. p. ๓.
คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน (๒๕๔๙). *นครน่าน พัฒนาการเป็นนครรัฐ* (PDF). ม.ป.ป. p.
*บทความพิเศษสืบเนื่องจากโครงการประชุมวิชาการงานสร้างสรรค์ด้านศิลปกรรม ระดับชาติ ครั้งที่ ๒ “ศิลปกรรมและการออกแบบ ในช่วงเวลาแห่งความพลิกผัน Art and Design in the Age of Disruption” วันที่ ๑๙-๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๔ ผ่านระบบออนไลน์ โดย ZOOM Meeting จากโรงละคอนแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : แปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยโดย มนทกานติ์ ส.กิตติไพศาลศิลป์

ประพฤทธิ์ ศุกลรัตนเมธี และวินัย ศรีพงศ์เพียร. “บทบาทของล้านนาในวิกฤตการณ์การเมืองระหว่างรัฐในราชอาณาจักรลาว พ.ศ. ๒๐๐๒-๒๐๒๔”, ใน บทความประวัติศาสตร์ รวม ฉบับที่ ๑๖, พ.ศ. ๒๕๓๗, หน้า ๙๘-๑๑๐ http://www.wikiwand.com

ประเสริฐ ณ นคร. ผากอง, พระยา ใน *ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด*. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๙, หน้า ๒๕๔ - ๒๕๕

ภัสราภรณ์ ล้อประกานต์สิทธิ์. (ม.ป.ป.). มรดกโลกคืออะไร? ชวนรู้จัก ‘มรดกโลกทางธรรมชาติ’ ๓ แห่งในไทย ที่รับรองโดย ยูเนสโก. มูลนิธิสิบนาคะเสถียร. สืบค้นเมื่อ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘, จาก https://www.seub.or.th/bloging/knowledge/๒๐๒๔-๓๓๔/ ๘ checklists inquiry-based learning. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘, จาก https://www.starfishlabz.com/blog/๑๖๔๘-๘-checklists-inquiry-based-learning Project-Based Learning คืออะไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง และมีประโยชน์อย่างไร. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๑๒๖๘, จาก

“เมืองกาว เมืองน่าน”. คมชัดลึก. สืบค้นเมื่อ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖. https://codegeniusacademy.com/project-based-learning/

วิกิพิเดีย สารานุกรมเสรี. มูลนิธิวิกิพิเดีย. “มรดกโลก” [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา https://th.wikipedia.org/wiki/มรดกโลก (๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๘)

ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก. กระทรวงวัฒนธรรม “หลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียนมรดกโลก” [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา http://www.thaiwhic.go.th/convention.aspx#a๔ (๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๖)

สรัสวดี อ๋องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ:อมรินทร์, ๒๕๕๒. หน้า ๒๕๖

“นครรัฐน่านก่อนสมัยพญาภูคา”. นิทรรศการ พิพิธภัณฑ์ชีวิต วิถีชาวน่าน. สืบค้นเมื่อ ๔ มิถุนายน ๒๕๕๖. จังหวัดน่านและอาณาจักรน่าน

สรัสวดี อ๋องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ:อมรินทร์, ๒๕๕๒. หน้า ๑๑๓

“ชนชาติกาว บรรพบุรุษผู้สูญหายของคนเมืองน่าน”. Thailand Art. สืบค้นเมื่อ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

สุจิตต์ วงษ์เทศ (๕ ธันวาคม ๒๕๕๗). *“พระขรรค์ชัยศรี กับดาบฟ้าฟื้น”. Sujitwongthes.com.* สืบค้นเมื่อ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๕๗.

UNESCO World Heritage Centre. “The Criteria for Selection” [Online]. Available http://whc.unesco.org/en/criteria/ (๑๓ December ๒๐๑๓).

UNESCO. whc.unesco.org/en/criteria/

ประชุมสร้างความรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกวัฒนธรรมสู่มรดกโลกระดับจังหวัด
ครั้งที่ ๑๖ วันอังคาร ที่ ๔ มีนาคม ๒๕๖๘
ณ อาคารหอประชุมมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยนครน่าน
เฉลิมพระเกียรติฯ อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

พระสุนทรมุนี รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน วัดมิ่งเมือง กล่าวว่า เป็นการประชุมที่มีความเกี่ยวข้องกับการเป็นน่านที่ได้ช่วยกันสืบสานและก็พัฒนาที่มุ่งไปสู่ความเป็นเลิศ เลิศทุกทาง ทั้งเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนเรื่องเศรษฐกิจ ของพี่น้องชาวน่าน เพื่อสร้างความรับรู้และเข้าใจ เมืองน่าน ในอดีตเป็นประเทศหนึ่งเป็นเอกราช เป็นเมืองที่มีของดีและบรรพบุรุษทุกรุ่นได้สร้างสรรค์ไว้ มีทางธรรมชาติ ที่ทรงคุณค่าหมายสิ่งความประการ เป็นมรดกที่ยาวนั้น สิ่งเร้านี้รวมเป็น สิ่งที่มีคุณค่า สมัยก่อนเมืองน่านเป็นเมืองปิดไม่มีคนรู้จัก และน่านได้พัฒนามาตลอด เป็นเมืองสุดท้ายที่ไม่ใช่เมืองผ่าน อุตสาหกรรมไม่มีในจังหวัดเมืองน่านอยู่กันโดยอาศัยธรรมชาติ เป็นของดี ขนมธรรมเนียมที่สืบทอดมาจากโบราณสถาน เป็นจากพระพุทธศาสนาที่มาตั้งแต่อดีตกาล เป็นมรดกตกทอดมายาวนาน และร่วมพัฒนา ประวัติศาสตร์มรดกน่านที่จะสู่มรดกโลก ทุกด้านที่จะรักษาอัตลักษณ์ เอกลักษณ์ โบราณสถานและโบราณวัตถุ ที่จะเป็นแม่เหล็กที่ดี

นายชัยนรงค์ วงศ์ใหญ่ ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน กล่าวว่า มีการพูดถึงเมืองสร้างสรรค์และเมืองมรดกโลก มีความเชื่อมโยงเป็นเมืองมรดกโลกอย่างแน่นอน เมืองมรดกโลก มีกระบวนการที่เยอะ และมีการเตรียมพร้อมของเมืองให้มากที่สุด ซึ่งได้เริ่มเมืองมรดกโลก ให้ที่ปรึกษาสำรวจและลงพื้นที่ของเมืองน่าน มีกระบวนการในมิติต่าง ๆ ที่น่าจะเข้าเงื่อนไขที่สุดของน่านที่จะเข้าสู่มรดกโลกทั้งทางธรรมชาติและมรดกโลกทางวัฒนธรรม มี ๒ ประเภท กระบวนการจัดทำการสร้างความรับรู้และลงพื้นที่ ๑๕ อำเภอ เพื่อเผยแพร่ ที่จะเข้าสู่มรดกโลก มีการเซ็น MOU ความร่วมมือในการขับเคลื่อนน่านสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การเป็นมรดกโลกใช้เวลา มีกระบวนการเยอะ มองให้ภาพเดียวกัน เข้าใจตรงกัน การเป็นเมืองมรดกโลกตรงดูทุกมิติ การขับเคลื่อนน่านปสู่เมืองมรดกโลกเป็นการยกระดับและขยายทุนทางวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน

พันเอก นาวิน ปรีชาพณิชยกุล ผู้จัดการ อพท.น่าน กล่าวว่า คำว่า วัฒนธรรม มีรากเหง้า ๒ แบบ มีทั้งวัฒนธรรมแบบจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น ประติมากรรม สถาปัตยกรรม เป็นต้น ทำไมน่านต้องเป็นมรดกโลก เป็นและสำคัญยิ่งกว่า การรักษาไว้ ความสำคัญของประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน ศูนย์กลางที่ประวัติศาสตร์ ดอยภูชางและบ่อเกลือ น่านเหนือ น่านกลาง น่านใต้ พื้นที่บ่อสวก มีความชัดเจนด้านดินเผา เสนอบ่อสวก เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชน น่านเมืองแห่งความสุขและสร้างสรรค์ งานเงินแบบเดิมมากับชนเผ่า งานหัวเรือ งานไม้ งานวัฒนธรรมอาหาร ใกล้จะหายไปเอาวัฒนธรรมที่อื่นมาใช้ จึงต้องใช้คำว่า สร้างสรรค์อย่างยั่งยืน มีการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ต้องมีกองทุน ขาดงบประมาณในการจัดกิจกรรม รวมถึงกัลยาณมิตรในการมีส่วนร่วม ในการวางแผนและปฏิบัติด้วยกัน ต้องมีการบริหารจัดการ การสื่อสาร บ่อเกลือสีชมพู สิ่งที่สำคัญที่เล่าเรื่องที่ดีสามารถขายคุณค่าสู่มูลค่า แผนในการบริหารระบบอย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง

พระครูศรีนันทบัณฑิต รองเจ้าคณะอำเภอภูเพียง กล่าวว่า มีส่วนร่วมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียการผลักดันเมืองน่านสู่มรดกโลก สถาบันสงฆ์ เป็นผู้รักษา สืบทอดทุนทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวบ้าน สิ่งที่เปลี่ยนแปลงช้า คือ คณะสงฆ์ ถ้าไม่มีวิถีชีวิตคนน่านแบบพุทธ ๑๐๐ ปี ที่เป็นวัฒนธรรมอาหาร สามารถต่อยอดในอนาคตได้ ไม่นับถือศิลปะ วัฒนธรรม ที่เป็นหน้าเป็นตา เช่น แข่งเรือ โดยขับเคลื่อนโดยชุมชน ซึ่งมีวัดเป็นตัวนำหลาย ๆ เรื่องจึงเป็นเรื่องของพระสงฆ์ทางด้านความเชื่อและจิตวิญญาณ วิถีชีวิต เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ต้องมีส่วนเกี่ยวข้อง ศิลปวัฒนธรรมทั้งหมดขับเคลื่อนโดยคณะสงฆ์ เพื่อส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ให้พระสงฆ์ได้ใช้ประโยชน์หลายอย่าง ด้านศิลปะ วัฒนธรรมในยุคเก่า รวมกลุ่มกลายเป็นศูนย์พุทธศิลป์ศึกษาสิ่งหนึ่ง งานปั้น งานแกะสลัก อยากจะให้เกิดกลุ่มก้อนในการสืบต่อภูมิปัญญาศิลปทางวัฒนธรรม ในชุมชน ในอำเภอ ขับเคลื่อนงานพุทธศิลป์มติของคณะสงฆ์ การทำงานของคนมีส่วนร่วม เพื่อบ้านเพื่อเมืองของในจังหวัด คณะสงฆ์พร้อมขับเคลื่อนไปกับจังหวัดน่านในฐานะเป็นคนเมืองน่านเหมือนกันมรดกทางภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เป็นความเชื่อและด้านศาสนา มีส่วนการรับผิดชอบ ส่งเสริม และรักษา ส่งต่อให้กับรุ่นต่อไป

นายศิริโชค พิพัฒน์เสฐียรกุล ศึกษาธิการจังหวัดน่าน กล่าวว่า สถาบันพระสงฆ์เป็นสถาบันหลักในสถานศึกษามายาวนานตั้งแต่โบราณกาล ในภาคการศึกษา ในความใส่ใจกับเยาวชนในการเรียนรู้ ความเป็นมาเป็นเมืองมรดกโลก พร้อมที่จะเรียนรู้ มีการจัดตั้งทำหลักสูตรขึ้นในการดำเนินการตั้งแต่เริ่มแรกถึงวัยทำงาน หลักสูตรท้องถิ่นน่าน กำหนดหลักสูตรของกระทรวงอุดมศึกษา นำสู่ความเห็นชอบ เรียนได้ตั้งแต่ปฐมวัยถึงมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา วิจัยและต่อยอด สามารถต่อยอดอาชีพ บุคลากรที่การศึกษานำหลักสูตรไปใช้ มาคณะกรรมการพัฒนากรอบการศึกษา สนับสนุนหลักสูตรท้องถิ่นน่าน สิ่งที่มีคุณค่า พวกเราทุกคนที่จะขับเคลื่อนให้เมืองน่านไปสู่มรดกโลกได้และสามารถพัฒนาหลักสูตรและชุมชนให้การสนับสนุนใช้หลักสูตรให้มีคุณภาพ พร้อมช่วยขับเคลื่อน เรียนดี มีความสุข ไปด้วยกัน

นายทวน อุปจักร ผู้บริหารบ่อเกลือวิว รีสอร์ท กล่าวว่า บ่อเกลือ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ บ่อเกลือในยุคอดีตทำเกลือเป็นเหมือนทองคำขาว อดีตของเกลือได้รับอิทธิพลตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา เริ่มเข้าใจมีผู้ประกอบการ ลองทำวิจัยในการทำผลิตภัณฑ์เกลือ เกลือสปา ยาสีฟัน เกลือมีต้นทุน เกลือมีความสำคัญในอดีตไปต้มเกลือในสมัยโบราณ กระบวนการทำเกลือ เข้าพรรษา ๓ เดือน ไม่ให้ต้มเกลือ ต้นทุนของเกลือของบริสุทธิ์นี้ ดันว่าเป็น ๑ เดือนของโลกในสมัยนั้น ความเชื่อ วันละ ๕๐ ตัน เกลือต้องสร้างมูลค่าที่สามารถเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ด้านความเชื่อ บ่อเกลือต้องรักษารากของวัฒนธรรมด้านความเชื่อมันจะเกิดบริบทจะให้เห็นความสำคัญของบ่อเกลือ จากผู้ประกอบการ ๕-๖ พัน เป็นเกลือผู้ประกอบการที่สร้างมูลค่าปีละ ๕-๖ แสน เกลือสปา เกลือครีม เกลือน้ำหอม เพื่อต่อยอดของผู้ประกอบการและมีมูลค่าเพิ่มขึ้น ประเพณีการต้มเกลือ การจักสานจากไม้ไผ่ สิ่งที่จะสืบทอด คือ หัตถกรรมที่จะต่อยอดต่อธุรกิจ ส่วนหนึ่งที่จะขับเคลื่อนไปด้วยกัน คือผู้ประกอบการทำโรงแรมและที่พัก เป็นส่วนสำคัญ

แหล่งมรดกโลกและแหล่งที่บรรจุอยู่ในบัญชีเบื้องต้นของศูนย์มรดกโลก และแหล่งในบัญชีรายชื่อเบื้องต้นของประเทศไทย

แหล่งมรดกโลกในประเทศไทย

จากรัฐธรรมนูญของ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือที่รู้จักกันในนามว่า องค์การยูเนสโก เป็นทบวงการชำนัญพิเศษขององค์การสหประชาชาติ มีพันธกิจเพื่อสรรค์สร้างสันติภาพของโลก ด้วยการสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันของมวลมนุษยชาติผ่านการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์และด้านวัฒนธรรม ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าสงครามเกิดขึ้นในจิตใจมนุษย์ ดังนั้นจึงต้องสร้างความหวงแหนสันติภาพให้เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ด้วย ซึ่งกลไกในการขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก จึงเป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งที่จะผลักดันให้วิสัยทัศน์และพันธกิจขององค์การยูเนสโกดังกล่าว มูลเหตุดังกล่าวทำให้องค์การยูเนสโกได้สร้างกลไกผลักดันการประเมินและให้คุณค่าแหล่งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมให้มีสถานภาพเป็นแหล่งมรดกโลก เพื่อสร้างเสริมแรงจูงใจในการปกป้องคุ้มครองแหล่งมรดกทรงคุณค่าเหล่านั้นให้เป็นสมบัติของมวลมนุษยชาติสืบไป สำหรับประเทศไทยในปัจจุบันมีแหล่งมรดกโลกทั้งสิ้น ๘ แหล่ง จำแนกออกได้เป็น แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม จำนวน ๕ แหล่ง และ แหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติ จำนวน ๓ แหล่ง คือ

แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม

- **ปีที่ขึ้นทะเบียนมรดกโลก ค.ศ.๑๙๙๑ หรือ พ.ศ.๒๕๓๔ นครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา (Historic City of Ayutthaya)**
- **ปีที่ขึ้นทะเบียน มรดกโลก ค.ศ.๑๙๙๑ หรือ พ.ศ.๒๕๓๔ : เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร (Historic Town of Sukhothai and Associated Historic Towns)**
- **ปีที่ขึ้นทะเบียนมรดกโลก ค.ศ.๑๙๙๒ หรือ พ.ศ.๒๕๓๕ แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง (Ban Chiang Archaeological Site)**
- **ปีที่ขึ้นทะเบียนมรดกโลก ค.ศ.๒๐๒๓ หรือ พ.ศ.๒๕๖๖ เมืองโบราณศรีเทพ (Si Thep Historical Park)**
- **ปีที่ขึ้นทะเบียนมรดกโลก ค.ศ.๒๐๒๕ หรือ พ.ศ.๒๕๖๘ ภูพระบาท ประจักษ์พยานแห่งวัฒนธรรมสีมาสมัยทวารวดี (Phu Phrabat, a testimony to the Sima stone tradition of the Dvaravati period)**

แหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติ

- **ปีขึ้นทะเบียน ค.ศ.๑๙๙๑ หรือ พ.ศ.๒๕๓๔ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่ – ห้วยขาแข้ง (Thungyai – Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuaries)**
- **ปีขึ้นทะเบียน ค.ศ.๒๐๐๕ หรือ พ.ศ.๒๕๔๘ พื้นที่กลุ่มป่าดงพญาเย็น - เขาใหญ่ ประกอบด้วยพื้นที่คุ้มครอง (Protected Area)**
- **ปีขึ้นทะเบียน ค.ศ.๒๐๒๑ พ.ศ.๒๕๖๔ กลุ่มป่าแก่งกระจาน (Kaeng Krachan Forest Complex)**

(Sundaic, Sino-Himalayan, Indochinese และ Indo-Burmese)

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่าแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทยนั้นมีลักษณะเป็นแหล่งโบราณคดีที่เป็น ซากปรักหักพังที่ยุติบทบาทลงแล้ว และอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกรมศิลปากร ยังไม่มีแหล่งรดกโลกประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของแหล่งที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งที่แหล่งมรดกหลายแห่งในประเทศไทยนั้นมีความโดดเด่น อย่างสูงยิ่ง หากแต่จัดให้สังกัด หรือดูแลภายใต้หน่วยงานราชการต่างกระทรวงกัน

แห่งมรดกโลกในประเทศไทยมรดกด้านวัฒนธรรม

ภาพที่ ๑๖๗ เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร (พ.ศ.๒๕๓๔)
ที่มา : https://finearts.go.th/banchiangmuseum/categorie/history

สุโขทัยเป็นเมืองหลวงแห่งแรกของชาวสยามในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ และ ๑๔ สิ่งก่อสร้างจำนวนมากแสดงถึงจุดเริ่มต้นของสถาปัตยกรรมไทย ประกอบด้วย อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร

ภาพที่ ๑๖๘ นครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา Historic City of Ayutthaya
ขึ้นทะเบียนมรดกโลกในปี ค.ศ.๑๙๙๑ หรือ พ.ศ.๒๕๓๔
ที่มา : https://smart.mnre.go.th/th/mph/content/๒๑๙

ภาพที่ ๑๖๙ แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง Ban Chiang Archaeological Site
ขึ้นทะเบียนมรดกโลกในปี ค.ศ.๑๙๙๒ หรือ พ.ศ.๒๕๓๕
ที่มา : https://finearts.go.th/banchiangmuseum/categorie/history

ภาพที่ ๑๗๐ เมืองโบราณศรีเทพ Si Thep Historical Park ขึ้นทะเบียนมรดกโลกในปี ค.ศ.๒๐๒๓ หรือ พ.ศ.๒๕๖๖
ที่มา : https://finearts.go.th/banchiangmuseum/categorie/history

ภาพที่ ๑๗๑ อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท โบราณสถานพันปี
ที่มา : https://finearts.go.th/banchiangmuseum/categorie/history

แห่งมรดกโลกในประเทศไทยมรดกด้านธรรมชาติ

ภาพที่ ๑๗๒ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่-ห้วยขาแข้ง (พ.ศ.๒๕๓๔)
ที่มา : https://www.seub.or.th/bloging

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่-ห้วยขาแข้ง (พ.ศ.๒๕๓๔) ประกอบด้วยผืนป่าเกือบทุกประเภทที่มีในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นบ้านของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ ๗๗% (โดยเฉพาะช้างและเสือ) ๕๐% ของนกขนาดใหญ่ และ ๓๓% ของสัตว์มีกระดูกสันหลังบกที่พบในภูมิภาคนี้

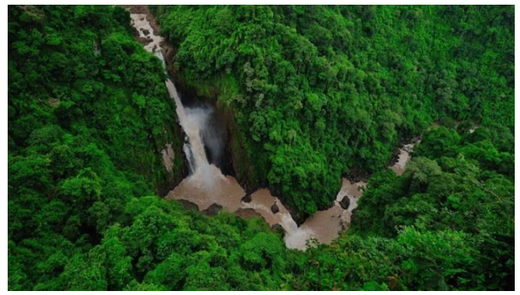

ภาพที่ ๑๗๓ กลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ Dong Phayayen-Khao Yai Forest Complex
ขึ้นทะเบียนมรดกโลกในปี ค.ศ.๒๐๐๕ หรือ พ.ศ.๒๕๔๘
ที่มา : https://www.khaoyainationalpark.com/about/heritage-site

ภาพที่ ๑๗๔ กลุ่มป่าแก่งกระจาน Kaeng Krachan Forest Complex
ขึ้นทะเบียนมรดกโลกในปี ค.ศ.๒๐๒๑ หรือ พ.ศ.๒๕๖๔
ที่มา : https://www.onep.go.th

แหล่งมรดกประเทศไทย ในบัญชีรายชื่อเบื้องต้นของศูนย์มรดกโลก

นอกจากแหล่งมรดกโลกทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมทั้ง ๖ แหล่ง ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ในปัจจุบันมีแหล่งมรดกทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมอีก ๖ แหล่งที่ถูกบรรจุอยู่ใน บัญชีรายชื่อเบื้องต้น ของศูนย์มรดกโลก ซึ่งอยู่ในระหว่างการจัดการทำแผนการบริหารจัดการและเตรียมนำเสนอเพื่อรอรับการพิจารณาและประกาศขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมในโอกาสต่อไป คือ

๑. วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (วัดพระบรมธาตุ) จังหวัดนครศรีธรรมราช ขึ้นทะเบียนบัญชีเบื้องต้นปี พ.ศ.๒๕๕๕
๒. อนุสรณ์สถาน แหล่งต่าง ๆ และภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเชียงใหม่ นครหลวงของล้านนา ขึ้นทะเบียนเบื้องต้น ปี พ.ศ.๒๕๕๘
๓ .พระธาตุพนม กลุ่มสิ่งก่อสร้างทางประวัติศาสตร์และภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้อง ขึ้นทะเบียนเบื้องต้น ปี พ.ศ.๒๕๖๐
๔. กลุ่มโบราณสถานปราสาทพนมรุ้งและปราสาทเมืองต่ำ ขึ้นทะเบียนบัญชีเบื้องต้นปี พ.ศ.๒๕๖๒
๕. พื้นที่แหล่งอนุรักษ์ทะเลอันดามัน ขึ้นทะเบียนเบื้องต้นปี พ.ศ.๒๕๖๔
๖. สงขลา และชุมชนที่เกี่ยวเนื่องริมทะเลสาบสงขลา ขึ้นทะเบียนเบื้องต้นปี พ.ศ.๒๕๖๗

รายชื่อแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ ในบัญชีรายชื่อเบื้องต้นของประเทศไทย

คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลกเห็นชอบให้บรรจุแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติ ไว้ในบัญชีรายชื่อเบื้องต้นของประเทศไทย เพื่อเตรียมการนำเสนอเพื่อขึ้นบัญชีรายชื่อเบื้องต้นแหล่งมรดกโลกของศูนย์มรดกโลกและขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกต่อไป ดังนี้

แหล่งมรดกทางธรรมชาติ

๑. สถาปัตยกรรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
(รวมถึงวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม)
๒. ภูมิทัศน์แห่งแม่น้ำเจ้าพระยา
๓. เส้นทางรถไฟสายมรณะ จังหวัดกาญจนบุรี
๔. วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร และพื้นที่ต่อเนื่อง
๕. วัดราชนัดดารามวรวิหารและพื้นที่ต่อเนื่อง
๖. แหล่งโบราณคดีและแหล่งวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน
๗. เส้นทางวัฒนธรรมไชยา นครศรีธรรมราช สทิงพระ ยะรัง ไทรบุรี (รัฐเกอดะฮ์ สหพันธรัฐมาเลเซีย)
๘. แหล่งโบราณคดีเมืองเก่าเชียงแสนและสุวรรณโคมคำ (สาธาณะรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว)
๙. พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

แหล่งมรดกทางธรรมชาติ

๑. พื้นที่กลุ่มป่าเทือกเขาเพชรบูรณ์ ประกอบด้วย อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง อุทยานแห่งชาติภูกระดึง อุทยานแห่งชาติน้ำหนาว เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวและพื้นที่ต่อเนื่อง[๑]

[๑]เกรียงไกร เกิดศิริ,อิสรชัย บูรณะอรรจน์. (๒๕๖๑:๑๓๖-๑๔๔) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก.

ประกาศจังหวัดน่าน
เรื่อง แต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก

.....

จังหวัดน่าน ได้มีหนังสือถึงประธานกรรมการแห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก (กอม.) เมื่อปี ๒๕๔๕ แสดงความประสงค์ขอเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดน่านเข้าสู่บัญชีรายชื่อเบื้องต้น (Tentative List) ของไทย ลำดับที่ ๘ ต่อมาในการประชุม กอม. ครั้งที่ ๑/๒๕๔๗ และ ๒/๒๕๔๗ ที่ประชุมมีมติเห็นชอบการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน ภายใต้ชื่อ “แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์และแหล่งวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน” และได้พิจารณากำหนดรายละเอียดเพื่อใช้ประกอบการนำเสนอในเรื่องของยุคก่อนประวัติศาสตร์ และแหล่งวัฒนธรรมโดยรอบ ประกอบด้วยแหล่งเครื่องมือหิน เตาเผาโบราณ และบ่อเกลือสมัยโบราณ และวัดสำคัญต่าง ๆ

เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๖ นายกรัฐมนตรี (นายเศรษฐา ทวีสิน) มีบัญชาให้พิจารณาการนำเสนอจังหวัดน่านเป็นมรดกโลก โดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและจังหวัดน่านได้จัดประชุมร่วมกันในวันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๖๖ เวลา ๐๙.๐๐ น. ณ ห้องประชุมเจ้าฟ้าอัตถวรปัญโญ ชั้น ๒ ศาลากลางจังหวัดน่าน อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ที่ประชุมมีมติมอบหมายให้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศึกษาความเป็นไปได้ในการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมขึ้นทะเบียนมรดกโลก

เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗ นายกรัฐมนตรี (นายเศรษฐา ทวีสิน) ประกาศวิสัยทัศน์ Ignite Thailand ผลักดันจังหวัดน่านให้เป็นมรดกโลก สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่านจึงได้จัดทำโครงการสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่านสู่มรดกโลก และโครงการศึกษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก เพื่อเตรียมเสนอขอขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก โดยในการประชุมคณะรัฐมนตรีอย่างเป็นทางการนอกสถานที่ ครั้งที่ ๒/๒๕๖๗ ณ จังหวัดพะเยา เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๗ มีมติเห็นชอบโครงการน่านเมืองเก่ามีชีวิต สร้างสรรค์ เมืองแห่งวัฒนธรรมสู่มรดกโลก วงเงิน ๒๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งมีกิจกรรมการขับเคลื่อนจังหวัดน่าน สู่การเป็นเมืองมรดกโลก และเพื่อให้การดำเนินการตามโครงการดังกล่าว เป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงยกเลิกประกาศจังหวัดน่าน ลงวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๗ เรื่อง แต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนแหล่งมรดกวัฒนธรรมจังหวัดน่านสู่มรดกโลก และประกาศแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลกขึ้นใหม่ โดยมีองค์ประกอบดังนี้

/ที่ปรึกษา...

ที่ปรึกษาคณะทำงาน

๑. เจ้าคณะจังหวัดน่าน
๒. รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน
๓. เจ้าคณะอำเภอทุกอำเภอ
๔. นายกสมาคม อิโคโมสไทย
๕. ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม
๖. ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๗. อธิบดีกรมศิลปากร
๘. นายบัณฑูร ล่ำซำ

๑. คณะทำงานฝ่ายอำนวยการ

๑.๑. ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน	ประธานคณะทำงาน
๑.๒. รองผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน (ที่กำกับดูแลภารกิจด้านวัฒนธรรม)	รองประธานคณะทำงาน
๑.๓. นายสมเจตน์ วิมลเกษม ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรม	คณะทำงาน
๑.๔. นายแพทย์ชาตรี เจริญศิริ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรม	คณะทำงาน
๑.๕. ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่	คณะทำงาน
๑.๖. นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๗. ปลัดจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๘. หัวหน้าสำนักงานจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๙. ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๑๐. ผู้จัดการสำนักงานพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเมืองเก่าน่าน (อพท.)	คณะทำงาน
๑.๑๑. ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานน่าน	คณะทำงาน
๑.๑๒. ศึกษาธิการจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๑๓. ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา น่าน เขต ๑	คณะทำงาน
๑.๑๔. ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา น่าน เขต ๒	คณะทำงาน
๑.๑๕. ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาน่าน	คณะทำงาน
๑.๑๖. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน	คณะทำงาน
๑.๑๗. ผู้อำนวยการวิทยาลัยชุมชนน่าน	คณะทำงาน
๑.๑๘. ผู้อำนวยการสำนักงานบริหาร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน	คณะทำงาน
๑.๑๙. ผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิคน่าน	คณะทำงาน

/๑.๒๐. ผู้อำนวยการ...

๑.๒๐. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสารพัดช่างน่าน	คณะทำงาน
๑.๒๑. ผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้จังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๒๒. โยธาธิการและผังเมืองจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๒๓. ท้องถิ่นจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๒๔. นายอำเภอทุกอำเภอ	คณะทำงาน
๑.๒๕. นายกเทศมนตรีเมืองน่าน	คณะทำงาน
๑.๒๖. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๒๗. นายพรชัย ยงนพกุล มูลนิธิรักษ์ป่าน่านในพระราชูปถัมภ์ฯ	คณะทำงาน
๑.๒๘. ประธานหอการค้าจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๒๙. ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๓๐. ประธานสภาอุตสาหกรรมจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๓๑. ประธานชมรมธนาคารจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๓๒. นายกสมาคมสื่อมวลชนจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๓๓. ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๓๔. ประธานสมาคมธุรกิจท่องเที่ยวจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๓๕. หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมจังหวัดน่าน	คณะทำงาน
๑.๓๖. วัฒนธรรมจังหวัดน่าน	คณะทำงานและเลขานุการ
๑.๓๗. ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน	คณะทำงานและเลขานุการร่วม
๑.๓๘. ผู้อำนวยการกลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๓๙. ผู้อำนวยการส่วนสิ่งแวดล้อม สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๔๐. นางสาวอภิญญตา ทนะขว้าง นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่

๑. กำหนดนโยบายการดำเนินงานเพื่อการขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก

๒. ประสานงานให้ส่วนราชการและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ภาคีเครือข่าย เพื่อขยายความร่วมมือในการขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก

๓. พิจารณาให้ความเห็นและข้อเสนอแนะต่อแผนบริหารจัดการ และ/หรือแผนขับเคลื่อนเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน

๔. แต่งตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานในส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๕. ปฏิบัติงานอื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

/๒. คณะทำงาน...

๒. คณะทำงานฝ่ายแผนงาน/โครงการ และยุทธศาสตร์จังหวัด

๒.๑. รองผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน (ที่กำกับภารกิจยุทธศาสตร์จังหวัดน่าน) ประธานคณะทำงาน
๒.๒. วัฒนธรรมจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๒.๓. ศึกษาธิการจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๒.๔. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน คณะทำงาน
๒.๕. นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๒.๖. ท้องถิ่นจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๒.๗. โยธาธิการและผังเมืองจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๒.๘. ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๒.๙. ผู้จัดการสำนักงานพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเมืองเก่าน่าน (อพท.) คณะทำงาน
๒.๑๐. ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานน่าน คณะทำงาน
๒.๑๑. นายกเทศมนตรีเมืองน่าน คณะทำงาน
๒.๑๒. ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๒.๑๓. นายกสมาคมสื่อมวลชนจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๒.๑๔. ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๒.๑๕. ประธานสมาคมธุรกิจท่องเที่ยวจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๒.๑๖. หัวหน้าสำนักงานจังหวัดน่าน คณะทำงานและเลขานุการ
๒.๑๗. ผู้อำนวยการกลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด
สำนักงานจังหวัดน่าน คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่

๑. กำหนดแนวทาง แผนการ/โครงการ เพื่อการขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก โดยเฉพาะแผนการมีส่วนร่วมของหน่วยงานและชุมชนท้องถิ่น

๒. ประสานงานให้ส่วนราชการและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ภาคีเครือข่าย เพื่อขยายความร่วมมือในการขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก

๓. แต่งตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๔. ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

๓. คณะทำงานฝ่ายประชาสัมพันธ์

๓.๑. รองผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน (ที่กำกับดูแลภารกิจด้านการประชาสัมพันธ์) ประธานคณะทำงาน
๓.๒. ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๓.๓. ผู้อำนวยการสถานีวิทยุ อสมท.น่าน คณะทำงาน

/๓.๔. หัวหน้างาน...

๓.๔. หัวหน้างานประชาสัมพันธ์ เทศบาลเมืองน่าน คณะทำงาน
๓.๕. นายกสมาคมสื่อมวลชนจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๓.๖. ประธานสมาพันธ์สื่อสารมวลชนจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๓.๗. ประธานชมรมสื่อมวลชนจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๓.๘. ประธานชมรมนักจัดรายการวิทยุจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๓.๙. ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๓.๑๐. ประธานหอการค้าจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๓.๑๑. ประชาสัมพันธ์จังหวัดน่าน คณะทำงานและเลขานุการ
๓.๑๒. นายกัมปนาท พอจิต นักประชาสัมพันธ์ชำนาญการ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่

๑. จัดทำแผนและกำหนดแนวทางเผยแพร่ประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก

๒. จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ออนไลน์ ออฟไลน์

๓. ประสานงานกับสื่อมวลชนทุกแขนง ในการขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก

๔. ปฏิบัติงานอื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

๔. คณะทำงานฝ่ายดำเนินกิจกรรมโครงการศึกษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก

๔.๑. รองผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน (ที่กำกับดูแลภารกิจด้านวัฒนธรรม) ประธานคณะทำงาน
๔.๒. ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ คณะทำงาน
๔.๓. นายแพทย์ชาตรี เจริญศิริ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรม คณะทำงาน
๔.๔. นายสมเจตน์ วิมลเกษม ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรม คณะทำงาน
๔.๕. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน คณะทำงาน
๔.๖. ผู้อำนวยการสำนักงานบริหาร
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน คณะทำงาน
๔.๗. ผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้จังหวัดน่าน คณะทำงาน
๔.๘. นายยุทธภูมิ สุประการ ผู้อำนวยการศูนย์น่านศึกษา หออัตลักษณ์นครน่าน คณะทำงาน
๔.๙. นางสาวพิมลพรรณ สกิดรัมย์ รองผู้อำนวยการวิทยาลัยชุมชนน่าน คณะทำงาน
๔.๑๐. ผศ.ดร.ยุทธพร นาคสุข สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล คณะทำงาน
๔.๑๑. นายสักก์สีห์ พลสันติกุล ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรม คณะทำงาน
๔.๑๒. นางสุภาวดี วาทิกทินกร ข้าราชการบำนาญ คณะทำงาน

/๔.๑๓. นายถนัด...

๔.๑๓. นายถนัด ใบยา สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๔.๑๔. นายณัฐวุฒิ แจ้งกระจ่าง เจ้าหน้าที่พัฒนาพื้นที่พิเศษ คณะทำงาน
๔.๑๕. นางสาวภัสสร นาเวียง เจ้าหน้าที่พัฒนาพื้นที่พิเศษ คณะทำงาน
๔.๑๖. หัวหน้าฝ่ายบริหาร สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๔.๑๗. นางสาวกนกวรรณ พันธุ์พาณิชย์ นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ คณะทำงาน
๔.๑๘. นายชาตรี เชียงจันทร์ นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ คณะทำงาน
๔.๑๙. นางสาวชลิดา สารใจ นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ คณะทำงาน
๔.๒๐. วัฒนธรรมจังหวัดน่าน คณะทำงานและเลขานุการ
๔.๒๑. ผู้อำนวยการกลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๔.๒๒. นางสาวอภิญญตา ทนะขว้าง นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
มีหน้าที่
๑. จัดจ้างที่ปรึกษาดำเนินงานตามโครงการ/กำหนดแนวทางขอบเขตพื้นที่
๒. กำหนดแผนงาน และประสานขับเคลื่อนพื้นที่จังหวัดน่านสู่มรดกโลก
๓. จัดกิจกรรมศึกษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก
๔. ปฏิบัติงานอื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

๕. คณะทำงานฝ่ายดำเนินกิจกรรมสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่านสู่มรดกโลก

๕.๑. รองผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน (ที่กำกับดูแลภารกิจด้านวัฒนธรรม) ประธานคณะทำงาน
๕.๒. เจ้าคณะอำเภอทุกอำเภอ คณะทำงาน
๕.๓. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๕.๔. นายอำเภอทุกอำเภอ คณะทำงาน
๕.๕. ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๕.๖. ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอทุกอำเภอ คณะทำงาน
๕.๗. ศึกษาธิการจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๕.๘. ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา น่าน เขต ๑ คณะทำงาน
๕.๙. ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา น่าน เขต ๒ คณะทำงาน
๕.๑๐. ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาน่าน คณะทำงาน
๕.๑๑. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน คณะทำงาน

/๕.๑๒. ผู้อำนวยการ...

๕.๑๒. ผู้อำนวยการสำนักงานบริหาร
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน คณะทำงาน
๕.๑๓. ผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิคน่าน คณะทำงาน
๕.๑๔. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสารพัดช่างน่าน คณะทำงาน
๕.๑๕. ผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้จังหวัดน่าน คณะทำงาน
๕.๑๖. หัวหน้าฝ่ายบริหาร สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๕.๑๗. นายเพิ่มสุข เจ้ยทองศรี นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ คณะทำงาน
๕.๑๘. นางศศิธร นามตะ นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ คณะทำงาน
๕.๑๙. ผู้ประสานงานวัฒนธรรมอำเภอทุกอำเภอ คณะทำงาน
๕.๒๐. วัฒนธรรมจังหวัดน่าน คณะทำงานและเลขานุการ
๕.๒๑. ศึกษาธิการจังหวัดน่าน คณะทำงานและเลขานุการร่วม
๕.๒๒. ผู้อำนวยการกลุ่มพัฒนาการศึกษา คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดน่าน
๕.๒๓. ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๕.๒๔. นายอนันต์ตชาติ สุทธการ นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
มีหน้าที่
๑. ประสานงานและให้ข้อเสนอแนะการดำเนินงานโครงการ
๒. กำหนดแผนงาน และประสานขับเคลื่อนพื้นที่จังหวัดน่านสู่มรดกโลก
๓. จัดกิจกรรมสร้างการรับรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดน่านสู่มรดกโลก
๔. ปฏิบัติงานอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมาย

๖. คณะทำงานฝ่ายส่งเสริมความร่วมมือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

๖.๑. รองผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน (กำกับดูแลภารกิจด้านต่างประเทศ) ประธานคณะทำงาน
๖.๒. เจ้าคณะอำเภอทุกอำเภอ คณะทำงาน
๖.๓. ผู้อำนวยการวิทยาลัยชุมชนน่าน คณะทำงาน
๖.๔. นายสมเจตน์ วิมลเกษม ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม คณะทำงาน
๖.๕. ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๖.๖. วัฒนธรรมจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๖.๗. พาณิชย์จังหวัดน่าน คณะทำงาน
๖.๘. ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๖.๙. นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๖.๑๑. นายกเทศมนตรีเมืองน่าน คณะทำงาน
๖.๑๒. ประชาสัมพันธ์จังหวัดน่าน คณะทำงาน

/๖.๑๓. นายอำเภอ...

๖.๑๓. นายอำเภอเฉลิมพระเกียรติ คณะทำงาน
๖.๑๔. นายอำเภอเวียงสา คณะทำงาน
๖.๑๕. นายอำเภอแม่จริม คณะทำงาน
๖.๑๖. นายอำเภอสองแคว คณะทำงาน
๖.๑๗. นายอำเภอทุ่งช้าง คณะทำงาน
๖.๑๘. นายอำเภอบ่อเกลือ คณะทำงาน
๖.๑๙. พัฒนาการจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๖.๒๐. ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๖.๒๑. ท้องถิ่นจังหวัดน่าน คณะทำงาน
๖.๒๒. หัวหน้าสำนักงานจังหวัดน่าน คณะทำงานและเลขานุการ
๖.๒๓. ผู้อำนวยการกลุ่มงานอำนวยการ สำนักงานจังหวัดน่าน คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่

๑. ประสานงานภาคส่วนต่าง ๆ ในจังหวัดน่าน ในการดำเนินงานในส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก

๒. ประสานงานความร่วมมือประเทศเพื่อนบ้านในการขับเคลื่อนจังหวัดน่านสู่มรดกโลก

๓. แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน

๔. ปฏิบัติงานอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมาย

ให้คณะทำงานที่ได้รับแต่งตั้งประชุมหารือและดำเนินงานเพื่อนำเสนอมรดกน่านสู่การขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย บรรลุตามวัตถุประสงค์

ประกาศอื่นใด ที่ขัดหรือแย้ง หรือแตกต่างจากประกาศฉบับนี้ ขอให้ใช้ประกาศฉบับนี้แทน ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๗

(นายชัยนรงค์ วงศ์ใหญ่)
ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน

เมืองเก่าน่าน มรดกทางวัฒนธรรมน่านสู่มรดกโลก

โครงการสร้างการรับรู้และความเข้าใจ ประวัติศาสตร์มรดกทางวัฒนธรรม ในพื้นที่จังหวัดน่านสู่มรดกโลก

แต่งโดย คณะทำงานฝ่ายดำเนินกิจกรรมโครงการศึกษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขับเคลื่อนมรดกน่านสู่มรดกโลก

จัดทำโดย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน กระทรวงวัฒนธรรม
ถนนผากอง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
โทร ๐๕๔ ๗๑๑ ๖๕๐-๑

พิมพ์ครั้งที่ ๑ เมษายน ๒๕๖๘

จำนวนพิมพ์ ๑,๐๒๕ เล่ม

จัดพิมพ์โดย ห้างหุ้นส่วนจำกัดโปรดักส์ เฮ้า แอสเซสเซอร์รี่
เลขที่ ๕๐๘ ซอยประชาอุทิศ ๕๙ แยก ๕
แขวงบางมด เขตทุ่งครุ กรุงเทพฯ ๑๐๑๔๐
โทร. ๐๘๖ ๕๑๘ ๗๔๔๘

ISBN ๙๗๘-๖๑๖-๕๔๓-๘๗๐-๔

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน
Culture Affair of Nan Province
ถนนผากอง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๕๔ ๗๑๑ ๖๕๐-๑